A-1311

Instytut Ochrony Środowiska
Instytut Turystyki

KONCEPCJA TRANSGRANICZNYCH OBSZARÓW CHRONIONYCH (TOCh) O WIODĄCEJ FUNKCJI TURYSTYCZNEJ JAKO SZANSA ROZWOJU GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTW WSCHODNIEJ POLSKI

Etap I

OBSZARY CHRONIONE W REJONIE WSCHODNIEJ GRANICY POLSKI - STAN ISTNIEJĄCY

ZARYS KONCEPCJI TOCh

Część I

Zespół autorów:

kierownik zespołu: dr Grzegorz Rąkowski

IOS: mgr Teresa Lubelska
mgr inż. Jerzy Chabros
Małgorzata Smogorzewska
współpraca: mgr inż. Małgorzata Walczak
mgr Zbyszko Pisarski
mgr Bożena Degórska

Instytut Turystyki: dr Krzysztof Łopaciński
dr Jan Owsiak
dr Janusz Sewerniak
mgr Grażyna Andrzejewska
Grażyna Miętkiewicz

Warszawa 1992

SPIS TRESCI

str.

I. WSTĘP (Grzegorz Rąkowski)..... 5

II. KONCEPCJA PRACY I METODYKA BADAN (Grzegorz Rąkowski).... 7

III. OBSZARY CHRONIONE W KRAJACH BYŁEGO ZSRR (Grzegorz Rąkowski)..... 11
1. Zapowiedniki..... 12
2. Parki narodowe (prirodnyje nacjonalnyje parki)..... 14
3. Rezerwaty przyrody (zakazniki)..... 16
4. Pomniki przyrody (pamiatniki prirody)..... 17
5. Nowe formy ochrony przyrody..... 18

IV. OBSZARY CHRONIONE W PRZYGRANICZNYCH REJONACH WSCHODNIEJ POLSKI (Małgorzata Smogorzewska, Teresa Lubelska, Jerzy Chabros, Bożena Degórska, Zbyszko Pisarski) 20
1. Obszary chronione w województwie elbląskim..... 20
2. Obszary chronione w województwie olsztyńskim..... 28
3. Obszary chronione w województwie suwalskim..... 38
4. Obszary chronione w województwie łomżyńskim..... 55
5. Obszary chronione w województwie białostockim..... 66
6. Obszary chronione w województwie bialskopodlaskim..... 98
7. Obszary chronione w województwie siedleckim - część wschodnia..... 103
8. Obszary chronione w województwie chełmskim..... 107
9. Obszary chronione w województwie lubelskim - część wschodnia..... 136
10. Obszary chronione w województwie zamojskim..... 152
11. Obszary chronione w województwie tarnobrzeskim - część wschodnia..... 177
12. Obszary chronione w województwie przemyskim..... 183
13. Obszary chronione w województwie rzeszowskim - część wschodnia..... 199
14. Obszary chronione w województwie krośnienskim..... 203

Grzegorz Rąkowski

I. WSTĘP

Tereny przyległe do wschodniej granicy Polski, tzw. "ściana wschodnia", od lat były terenami niedoinwestowanymi i wyludniającymi się, co spowodowane było oddaleniem od centrów gospodarczych oraz niemal całkowitym brakiem (do roku 1989) ruchu granicznego i lokalnej transgranicznej wymiany towarowej. Sytuacja ta, utrzymująca się od ponad 45 lat, poza oczywistymi negatywnymi skutkami ekonomicznymi, przyczyniła się również do tego, że w słabo zaludnionych, pozbawionych przemysłu i rzadko odwiedzanych przez turystów rejonach przygranicznych (penetrację tych terenów dodatkowo utrudniały rygorystyczne przepisy dotyczące przebywania i poruszania się w strefie nadgranicznej), zachowały się liczne, stosunkowo mało przekształcone obszary o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Podobne obszary zachowały się po drugiej stronie granicy, w państwach powstałych po rozpadzie ZSRR (gdzie do niedawna przepisy graniczne były jeszcze bardziej rygorystyczne). Znaczna część tych obszarów, zarówno po jednej jak i po drugiej stronie granicy, pozbawiona jest dotychczas właściwej ochrony.

Zmiana sytuacji politycznej w 1989 r., a zwłaszcza rozpad ZSRR w 1991 r., spowodowały, że gwałtownie i żywiołowo rozwija się ruch osobowy i towarowy na przejściach granicznych, których powstaje coraz więcej. Rozległe tereny w okolicy przejść granicznych oraz wzdłuż wiodących do nich tras ulegają systematycznej i szybko postępującej degradacji, co stanowi poważne zagrożenie dla przyrody tych obszarów. Dlatego też niezbędne jest jak najszybsze objęcie najcenniejszych obszarów przygranicznych ochroną prawną. Aby jednak taka ochrona była w pełni skuteczna, podobne działania powinni podjąć także nasi wschodni sąsiedzi, którzy borykają się z podobnymi problemami.

Innym aspektem utworzenia systemu obszarów chronionych w rejonach przygranicznych jest możliwość wykorzystania ich wysokich walorów przyrodniczych i krajobrazowych do promowania turystyki na tych terenach. Chociaż obecnie ruch na przejściach granicznych jest zdominowany przez obywateli państw byłego ZSRR i Polski raczej nie zajmujących się turystyką, to należy przypuszczać, że coraz większy udział w tym ruchu będą mieli

autentyczni turysci i obywatele panstw Zachodniej Europy. Odpowiednie zagospodarowanie przygranicznych obszarow chronionych, rozwoj infrastruktury (oczywiscie z zachowaniem troski o ochronę najcenniejszych walorow przyrodniczych) oraz właściwa reklama może przyciągnąc tu wielu turystow tranzytowych, a obszary najceniejsze i najatrakcyjniesze, takie jak choćby Puszcza Romincka, Puszcza Agustowska, Puszcza Białowieska, czy Bieszczady, mogłyby się stać głównym celem wizyty gosci z kraju i zagranicy. Atrakcyjnosć tych terenow znacznie podniosłaby możliwosc zwiedzania przez turystow częsci obszarow chronionych położonych po obu stronach granicy, bez koniecznosci przechodzenia przez odległe przejscia graniczne. Otworzyłoby to tak fascynujce możliwosci, jak n.p. żegluga po całym akwenie Zalewu Wiślanego, spływ kajakiem z Wigier lub jezior Augustowskich do Niemna, czy też nieprzerwana wędrowka przez całe pasmo Karpat Wschodnich, od Beskidu Niskiego, przez Bieszczady po Gorgany i Czarnohorę. Odbudowa zniszczonych kanałow łożących w strefie granicznej, takich jak Kanał Mazurski, łączący Wielkie Jeziora Mazurskie z Pregołą i Zalewem Wiślanym, częsci Kanału Augustowskiego, łączącego Czarną Hańczę z Niemnem, czy Kanału Krolewskiego, łączącego Bug z Prypecią, otworzyła by nowe wspaniałe perspektywy dla wodniaków, a uruchomienie na tych trasach pasażerskiej żeglugi turystycznej z pewnoscią byłoby atrakcją na skalę europejską. Postawienie na turystykę byłoby jednoczesnie szansą rozwoju dla przygranicznych gmin i województw.

Wszystkie te aspekty uwzględnia koncepcja transgranicznych obszarów chronionych o wiodącej funkcji turystycznej, której założenia opracowano, na zlecenie Ministerstwa Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, w Zakładzie Ochrony Przyrody i Krajobrazu Instytutu Ochrony Środowiska oraz w Instytucie Turystyki. Podstawa formalna - umowa nr 308/92, zawarta w dniu 25.05.1992 r. pomiędzy Ministerstwem Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa a Instytutem Ochrony Środowiska w Warszawie.

Grzegorz Rąkowski

II. METODYKA I KONCEPCJA PRACY

Pierwszy etap realizowanego programu programu zakładał zabranie materiału dotyczącego stanu istniejącego w zakresie obszarow chronionych (Instytut Ochrony Środowiska) oraz zagospodarowania turystycznego (Instytut Turystyki) w przygranicznych rejonach wschodniej Polski oraz w położonych w pobliżu granicy z Polską rejonow Okręgu Kaliningradzkiego (Rosja), Litwy, Białorusi, Ukrainy i Słowacji. Zasięg opracowania ustalono na ok. 100 km po obu stronach polskiej granicy wschodniej i objęło ono następujące tereny:

Polska

1. Województwo elbląskie
2. Województwo olsztyńskie
3. Województwo suwalskie
4. Województwo łomżyńskie
5. Województwo białostockie
6. Województwo bialsko-podlaskie
7. Województwo siedleckie - część wschodnia
8. Województwo chełmskie
9. Województwo lubelskie - część wschodnia
10. Województwo zamojskie
11. Województwo tarnobrzeskie - część wschodnia
12. Województwo przemyskie
13. Województwo rzeszowskie - część wschodnia
14. Województwo krośnieńskie

Rosja

Okręg Kaliningradzki - całość

Litwa

Rejony: Šakai, Vilkavyškis, Marijampole, Kaunas, Prienai, Alytus, Lazdijai, Kaišiadoris, Varena, Trakai, Šalčininkai

Białoruś

1. Okręg Grodzienski, rejony: Grodno, Szczuczin, Woronowo, Lida, Wołkowysk, Zielwa, Diatłowo, Słonim
2. Okręg Brzeski, rejony: Briest, Kamieniec, Prużany, Bierieza, Iwacewiczi, Zabinka, Kobrin, Drohiczin, Iwanowo, Małorita

Ukraina

1. Okręg Wołyński - całość
2. Okręg Lwowski - całosc
3. Okręg Zakarpacki - całość
4. Okręg Iwano-Frankowski, rejony: Dolina, Bohorodczany, Rożniatow, Wierchowina, Jaremcze, Nadwornaja, Kołomyja, Kosow.

Słowacja

Opracowaniem objęto jedynie połnocno-wschodni skrawek Słowacji w powiecie (okresie) Humenne, w pobliżu zbiegu granic Slowacji, Polski i Ukrainy.

Wykonując niniejsze opracowanie korzystano z materiałow własnych Zakładu Ochrony Przyrody i Krajobrazu IOS i Istytutu Turystyki, materiałów Ministerstwa Ochrony Srodowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, materiałów wojewodzkich konserwatorów przyrody, materiałów zebranych podczas wyjazdów terenowych, materiałow zawartych w wykonanych na dla potrzeb programu zleconych ekspertyzach oraz innych materiałów dostarczonych przez partnerow zagranicznych. W niektorych przypadkach dostarczone i dostępne nam materiały dotyczące obszarow chronionych oraz zagospodarowania turystycznego u naszych wschodnich sąsiadow były bardzo skrotowe i niepełne - stąd wynikają pewne rożnice w szczegółowosci opisu poszczególnych obszarow.

Podczas czterech wyjazdów zagranicznych - na Białoruś, Litwę, do Okręgu Kaliningradzkiego i na Ukrainę, dokonano lustracji terenowej obszarów położonych w pobliżu granicy z Polską oraz nawiązano kontakty i współpracę z następującymi jednostkami naukowymi zajmującymi się ochroną przyrody i turystyką:

1. Białoruski Instytut Turystyki w Minsku
2. Departament Ochrony Przyrody Litwy w Wilnie
3. Fundusz Ochrony Przyurody Litwy
4. Uniwersytet Kaliningradzki - Wydział Geografii
5. Ukraiński Instytut Turystyki w Kijowie
6. Uniwersytet Lwowski - Wydział Geografii

Ponadto, dla potrzeb programu zlecono wykonanie następujących ekspertyz:

1. Walory przyrodnicze i turystyczne Okręgu Kaliningradzkiego. Wykonawca: Uniwersytet Kaliningradzki
2. Walory przyrodnicze i turystyczne Południowej Litwy. Wykonawca: Fundusz Ochrony Przyrody Litwy
3. Walory przyrodnicze i krajoznawcze oraz zagospodarowanie turystyczne Zachodniej Białorusi. Wykonawca: Białoruski Instytut Turystyki
4. Walory przyrodnicze i krajoznawcze orzaz zagospodarowanie turystyczne Zachodniej Ukrainy. Wykonawca: Ukraiński Instytut Turystyki
5. Międzynarodowe powiązania transportowe Polski. Stan i perspektywy. Wykonawca: Centralny Urząd Planowania

W dniach 21-24.10.92 Instytut Ochrony Środowiska oraz Instytut Turystyki w Warszawie, przy współudziale Białoruskiego Instytutu Turystyki z Minska, zorganizowały w Brześciu na Białorusi międzynarodową konferencję naukową: "Ochrona przyrody i rozwój turystyki na terenach przygranicznych Białorusi, Litwy, Polski, Rosji (Okręg Kaliningradzki) i Ukrainy" (komunikat końcowy konferencji oraz lista jej uczestników zamieszczone są w aneksie na koncu niniejszego opracowania). Na konferencji przedstawiono i przedyskutowano koncepcję systemu transgranicznych obszarow chronionych (TOCh) opracowaną przez Instytut Ochrony Środowiska w Warszawie oraz szereg referatów dotyczących walorow przyrodniczych terenow przygranicznych i ich wykorzystania dla potrzeb turystyki.

Pierwsza część niniejszej pracy zawiera komplet najbardziej aktualnych informacji, zebranych z dostępnych źródeł, na temat istniejących i projektowanych obszarow chronionych na wschodnim pograniczu Polski, w obrębie obszaru objętego opracowaniem.

Zgromadzone informacje umieszczono również na załączonych pięciu mapach w skali 1:500 000.

W drugiej części pracy znajduje się opis osmiu proponowanych Transgranicznych Obszarow Chronionych (TOCh), wyznaczonych wstępnie na podstawie zebranych materiałów, wraz z propozycjami ich statusu, zasad funkcjonowania i harmonogramu tworzenia systemu TOCh. Zespół autorow z Instytutu Turystyki opracował dane dotyczące zagospodarowania turystycznego i ruchu turystycznego w rejonie poszczególnych TOCh oraz wstępną koncepcję rozwoju eko-turystyki na tych obszarach. Załącznikami do tej części pracy są dwie mapy w skali 1:2 000 000 obrazującą lokalizację proponowanych TOCh oraz ich sytuację względem wielkoprzestrzennych obszarow chronionych w Europie Środkowo-Wschodniej, osiem map w skali 1:500 000 przedstawiających poszczególne obszaru TOCh, oraz mapa zbiorcza w skali 1:500 000 przedstawiająca zagospodarowanie turystyczne w rejonie proponowanych TOCh.

Grzegorz Rąkowski

III. OBSZARY CHRONIONE W KRAJACH BYŁEGO ZSRR

Odmienne ustawodawstwo, przepisy prawne i tradycje spowodowały, że obowiązujące obecnie formy ochrony przyrody w Polsce i u naszych wschodnich sąsiadów rożnią się znacznie, i dlatego, zanim zaczniemy tworzyc wspolne obszary chronione należy pokrotce przypomniec na czym polegają te rożnice.

Jak wiadomo w Polsce istnieją następujące typy obszarow i obiektów chronionych: parki narodowe, parki krajobrazowe, strefy chronionego krajobrazu, rezerwaty przyrody, pomniki przyrody i wprowadzone ostatnio użytki ekologiczne.

U naszych wschodnich sąsiadow zasadniczo ciągle obowiązuje system obszarow chronionych ukształtowany w czasach radzieckich, którego główne elementy stanowią:

1. Zapowiedniki
2. Parki narodowe (nacjonalnyje prirodnyje parki)
3. Rezerwaty przyrody (zakazniki)
5. Pomniki przyrody (pamiatniki przyrody)

Wszystkie te formy ochrony przyrody stanowią elementy jednego państwowego systemu ochrony walorow przyrodniczych, który charakteryzuje się czterema cechami:

- walory przyrodnicze i zasoby naturalne stanowią własnosc państwa,
- ochrona srodowiska leży w interesie obecnego i przyszłych pokoleń ludzi,
- obiekty i obszary chronione pełnią podobne zadania i funkcje,
- na ich terenie obowiązują jednorodne przepisy regulujące reżim ochronny.

Pod względem zakresu ochrony wyrożnia się obiekty i obszary chronione o ścisłym, częściowym i mieszanym reżimie ochronnym.

Ścisłym reżimem ochronnym objęte są zapowiedniki i pomniki przyrody. Wyklucza on wszelką działalność gospodarczą i rekreacyjną oraz jakąkolwiek ingerencję w przebieg procesow naturalnych, o ile nie jest ona niezbędna z punktu widzenia potrzeb ochrony.

Częściowym reżimem ochronnym objęte są zakazniki (rezerwaty). Dopuszcza on ograniczoną działalność gospodarczą i

rekreacyjną, ale jedynie w ramach funkcji i zadań jakie mają pełnić poszczególne obiekty objęte tym reżimem ochronnym.

Mieszany reżim ochronny charakterystyczny jest dla przyrodniczych parków narodowych i dopuszcza istnienie w obrębie tego samego obszaru chronionego stref ochrony ścisłej oraz stref ochrony częściowej przeznaczonych do ograniczonego wykorzystania w celach rekreacyjnych.

Niezależnie jednak od typu ochrony obowiązującego na terenie poszczególnych obszarach chronionych, niezmienny pozostaje wymóg wynikający z samego założenia ochrony, wyrażający się w zakazie jakiejkolwiek ingerencji w naturalne funkcjonowanie przyrody, jeśli ingerencja ta nie jest zgodna z celami, dla których dany obiekt lub obszar został objęty ochroną.

W ostatnim okresie system ten w poszczególnych krajach zaczął ulegać modyfikacji i pewnym zmianom, zaczęto też wprowadzać nowe formy ochrony przyrody, o czym będzie mowa w dalszej części rozdziału.

1. Zapowiedniki

Zapowiedniki są formą ochrony przyrody, którą możnaby określić jako pośrednią pomiędzy naszym parkiem narodowym a rezerwatem ścisłym. Są to zazwyczaj rozległe obszary (odpowiadające wielkością właśnie raczej naszym parkom narodowym), o ścisłym reżimie ochronnym (odpowiadającemu temu, który obowiązuje na terenie naszych rezerwatów ścisłych). Zabroniona jest tu turystyka (a więc odmiennie niż w naszych parkach narodowych) i wszelka działalność gospodarcza, prowadzi się tu jedynie badania naukowe. Każdy zapowiednik ma własną stację naukową a oraz własną administrację.

Najważniejszym przepisem prawnym obowiązującym na terenie zapowiedników jest całkowite wyłączenie tego obszaru z użytkowania gospodarczego i rekreacyjnego oraz zakaz jakiejkolwiek ingerencji człowieka w naturalne procesy przyrodnicze na tym terenie, jeśli ingerencja ta nie jest zgodna z celami i zadaniami zapowiednika. Na obszarze zapowiedników zabrania się:

- działań prowadzących do zmiany warunków hydrologicznych,

- budowy budynkow i urządzen, drog, rurociągow, linii elektrycznych i systemow łączności,
- robót górniczych, obróbki kopalin, zmiany natyralnego pokrycia gruntu, składowania minerałów i odpadow przemysłowych,
- jakichkolwiek form pozyskania lasu, zbioru siana, roślin leczniczych, kwiatów, nasion oraz jakichkolwiek innych form zmian pokrywy roślinnej, a także wypasu bydła,
- polowania, połowu ryb, zbijania i chwytania zwierząt, niszczenia gniazd, nor i innych schronień zwierząt oraz inne naruszenia warunków życia zwierząt,
- introdukcja obcych gatunków zwierząt i roślin w celu ich aklimatyzacji i podejmowanie działań prowadzących do zwiększenia liczebnosci poszczególnych gatunków zwierząt ponad ustaloną pojemnosc siedlisk,
- zbiór materiału biologicznego przez kolekcjonerów, z wyjątkiem zbiorów w celach naukowych.

Oprócz tego, na terenie zapowiedników ogranicza się użycie środków chemicznych (nawozów sztucznych, środków owadobójczych, środków ochrony roslin, srodkow chwastobójczych i środków regulujących liczebnosć zwierząt), zabrania się przepędzania zwierząt domowych, przejazdu pojazdów mechanicznych i konnych (z wyjątkiem przejazdu po drogach i wodach publicznego użytku), spław drewna ciekami wodnymi, przelot samolotow na wysokosci poniżej 2000 m oraz przekraczania przez nie bariery dźwięku nad obszarami zapowiednikow, oraz inne rodzaje hałasu przekraczającego przyjęte normy.

Do kategorii działań zabronionych zalicza się także przejscie i prejazd osob postronnych przez teren zapowiednika, z wyjątkiem drog lądowych i wodnych użytku publicznego, biwakowanie i rozpalanie ognisk oraz inne formy wypoczynku ludnosci, a także jakakolwiek inna działalnosć, która zagraża walorom przyrodniczym zapowiednika. Dla ochrony walorow przyrodniczych zapowiednika przed działalnoscią gospodarczą na przyległych terenach tworzy się strefy ochronne, na terenie których ustala się okreslone ograniczenia w wykorzystaniu zasobow naturalnych. Wielkosć i status tych stref zatwierdza Rada Ministrow Ukrainy jednoczesnie z zatwierdzeniem danego zapowiednika.

Poza tym, w celach ochronnych dopuszcza się pewne formy wpływu człowieka na procesy naturalne, np.: podejmowanie działan

w celu przywrocenia naruszonej rownowagi przyrodniczej, działania w celu ochrony przeciwpożarowej, działania niezbędne dla zapewnienia ochrony walorow zapowiednika, naukowe prace badawcze, propagowanie idei ochrony przyrody. Zapowiedniki z reguły odwiedzane są przez wycieczki. Dla użytku turystow wydziela się specjalne strefy, drogi lub ścieżki dydaktyczne, zakłada się muzea przyrodnicze. Trasy wycieczek oraz ich liczbę ustala i reguluje administracja zapowiednika.

Szczegółowe przepisy prawne obowiązujące na obszarze poszczególnych zapowiedników ustala się na podstawie zasadniczych przepisow ogolnych, zatwierdzonych przez ministerstwo lub inny urząd zarządzający danym zapowiednikiem.

2. Parki narodowe (nacjonajnyje prirodnyje parki)

Status parków narodowych u naszych wschodnich sąsiadów znacznie odbiega od statusu obszarow uznawanych u nas za parki narodowe, o ile bowiem u nas głowną funkcją parków narodowych jest ochrona i zabezpieczenie najcenniejszych pod względem przyrodniczym obszarów kraju, o tyle w byłym ZSRR traktowano te parki narodowe nie tylko jako obszary chronione ale przede wszystkim jako miejsce uprawiania turystyki i rekreacji oraz kontaktu z przyrodą dla szerokich mas ludnosci. W każdym razie funkcja turystyczno-rekreacyjna (oczywiście obwarowana pewnymi zakazami) jest tutaj równie ważna jak funkcja ochronna tych obszarów. Tak więc parki narodowe u naszych wschodnich sąsiadów możnaby określić jako obszary chronione o statusie posrednim pomiędzy polskimi parkami narodowymi a krajobrazowymi.

W myśl obowiązującej definicji parki narodowe u naszych wschodnich sąsiadów są to wyłączone z użytku gospodarczego szczególnie chronione obszary mające znaczenie ekologiczne, genetyczne, naukowe i kulturowe jako obszary o zachowanym krajobrazie naturalnym, jako środowisko życia różnych gatunków roślin i zwierząt, oraz jako miejsce wypoczynku i teren uprawiania turystyki.

Parki narodowe są formą łączącą cele ochrony krajobrazu, zasobów genetycznych roślin i zwierząt oraz pomników przyrody, historii i kultury z celami naukowymi (badanie naturalnych procesów przyrodniczych) i działalnością rekreacyjną, polegającą na wykorzystaniu części obszaru parku dla potrzeb turystyki,

wypoczynku oraz propagowania wiedzy o przyrodzie.

Uznanie danego obszaru za park narodowy podkresla duże znaczenie danego terenu w skali całego kraju jak rownież detereminuje jego dostępnosc (w odrożnieniu np. od zapowiednika) dla szerokich warstw ludnosci. Poza tym, w parkach narodwych, wraz z obiektami przyrodniczymi, mogą być eksponowane poszczególne elementy kultury miejscowej ludności, charakterystycznej dla regionu w którym znajduje się dany park (przykładem może tu być Karpacki Park Narodowy).

Zgodnie z ogólnymi przepisami dotyczącymi parków narodowych, mają one do spełnienia trzy głowne zadania: ochronne (ochrona krajobrazów, obiektow wodnych, swiata roślin i zwierząt, pomników przyrody, historii i kutury), rekreacyjne i dydaktyczne (stworzenie warunków dla rozwoju turystyki i wypoczynku oraz dla zapoznania się z przyrodniczymi, kulturowymi i historycznymi walorami parku) oraz naukowe (opracowanie i wprowadzanie naukowych metod ochrony przyrody w warunkach wykorzystania rekreacyjnego).

Przepisy prawne obowiązujące na terenie parków narodowych ustala się według zasad strefowania funkcjonalnego. Na terenie parku narodowego wydziela się cztery strefy:

- strefę ochrony ścisłej - całkowicie wyłączoną z użytkowania gospodarczego i rekreacyjnego,
- strefę ograniczonego wykorzystania rekreacyjnego - gdzie dopuszcza się pasywną obserwację walorow parku z wykorzystaniem ścieżek dydaktycznych i platform widokowych; strefa ta ma status rezerwatu rekreacyjnego, gdzie zabrania się działalnosci gospodarczej, palenia ognisk, organizowania baz wypoczynku i obozów, budowę stałych i prowizorycznych budynków i urządzeń, rozbijania namiotów;
- strefę aktywnego wykorzystania rekreacyjnego - gdzie lokalizuje się hotele, kempingi, motele, pola namiotowe, obozy, turbazy, biura wycieczkowe, obiekty handlowe, gastronomię i inne.
- strefę gospodarczą - wchodzącą w skład parku, zarządzana jednak przez innych użytkowników terenu; na jej obszarze prowadzi się działalnosc gospodarczą niesprzeczną z celami parku.

Na terenie parku narodowego zabroniona jest budowa obiektów gospodarczych i mieszkalnych, gospodarczy wyrąb lasu, polowanie

i przemysłowy połow ryb, wydobycie i przerób użytecznych kopalin, ruch srodkow transportu mechanicznego (z wyjątkiem dróg publicznych), organizacja masowych imprez sportowych i widowiskowych oraz wszelka inna działalność szkodząca walorom przyrodniczym parku.

3. Rezerwaty przyrody (zakazniki)

Rezerwaty przyrody (zakazniki) na obszarze państw sąsiadujących z Polską od wschodu są formą ochrony przyrody najbardziej zbliżoną do opowiadających im rangą polskich rezerwatów przyrody, choć zazwyczaj są ona znacznie większe od polskich. W zależności od celu ochrony wyróżnia się wiele typo rezerwatów, zróżnicowany jest też ich status i reżim ochronnyc - zazwyczaj mniej scisły niż na terenie polskich rezerwatów.

W myśl obowiązującej definicji rezerwaty przyrody (gosudarstwiennyje prirodnyje zakazniki) u naszych wschodnich sąsiadów są to obszary powierzchni ziemi lub wód , na terenie których chroni się niektóre obiekty przyrodnicze lub zapewnia się odnawianie niektórych zasobow przyrody, a jednoczesnie dozwala się na ograniczone i ściśle określone wykorzystywanie innych obiektów przyrodniczych i zasobów naturalnych.

Każdy rezerwat ma scisle okresiony cel ochronny. Cele te oraz szczegółowe przepisy dotyczące reżimu ochrony określone są w zarządzeniu o utworzeniu rezerwatu, zatwierdzonym przez organ decydujący o jego utworzeniu. Przepisy te zależą od celów i zadań rezerwatu.

Na terenie rezerwatu, stosownie do jego celów, zabrania się: uprawy ziemi, pozyskiwanie kopalin, wypas bydła, stosowanie środków chemicznych, roboty melioracyjne i wszelka inna działalnosć niezgodna z celami i zadaniami dla jakich rezerwat został utworzony, która mogłaby zaszkodzić jego walorom przyrodniczym.. Projekty robot budowlanych, budowa elektrycznych linii przesyłowych, rurociągow oraz prowadzenie innych robot mogących mieć wpływ na warunki przyrodnicze rezerwatu powinno być uzgodnione z organami ochrony przyrody oraz organizacjami które zarządzają rezerwatem.

W zależnosci od celow i zadań rezerwatu na jego terenie dopuszcza się sanitarny wyrąb lasu, odstrzał i odławianie zwierzyny w celu regulacji jej liczebnosci, prowadzenie prac

mających na celu odnowę zasobów biologicznych, zasiedlanie terenu rezerwatu przez zwierzynę, ochronę przeciwpożarową, prowadzenie prac naukowych, wypoczynek, turystykę, wycieczki i inne formy działalności człowieka.

Różne formy reżimu ochronnego nie wykluczają i takich sytuacji, kiedy to przepisy ustalone dla niektórych z tworzonych rezerwatów niczym nie różnią się od przepisów obowiązujących w zapowiednikach. W innych przypadkach, status ochronny rezerwatów przyrodniczo-rekreacyjnych zbliżony jest do statusu parków narodowych.

4. Pomniki przyrody (pamiatniki prirody)

Pomniki przyrody w państwach byłego ZSRR, w odróżnieniu od Polski (gdzie pojęcie to odnosi się najczęściej do pojedynczych obiektów, takich jak: drzewa, głazy, skały lub jaskinie), są to zazwyczaj obszary chronione o określonej powierzchni, zazwyczaj znacznie mniejszej niż powierzchnia rezerwatów przyrody (zakaźników), podlegające ścisłej ochronie, na których znajdują się obiekty chronione o wyjątkowej wartości, takie jak: kompleksy i uroczyska leśne, zespoły okazałych drzew, parki, torfowiska, stanowiska rzadkich roślin, głazowiska itp. Pomnikami przyrody mogą być także (ale znacznie rzadziej niż w Polsce) pojedyncze okazałe drzewa lub głazy czy skały.

W myśl definicji u naszych wschodnich sąsiadów za pomniki przyrody uznaje się wymagające szczególnej ochrony państwa pojedyncze unikalne obiekty przyrodnicze lub obszary o wybitnych walorach przyrodniczych, mające niepowtarzalne, reliktowe, historyczne i eko-kulturowe znaczenie.

Za pomniki przyrody uznaje się te przyrodnicze obiekty i obszary, których powierzchnia jest znacznie mniejsza niż powierzchnia zapowiedników, rezerwatów i parków narodowych i których cenne walory potwierdzone są odpowiednimi dokumentami państwowymi.

W zależności od ich cenności oraz wartości naukowej i ekologicznej, pomniki przyrody dzieli się na pomniki o znaczeniu ogólnopaństwowym i lokalnym.

Głównym celem uznawania danych obiektów i obszarów za pomniki przyrody jest ich ochrona w stanie naturalnym dla celów naukowych, kulturalno-oświatowych i estetycznych. Za takie

pomniki mogą zostać uznane pojedyncze obiekty środowiska naturalnego: botaniczne (okazałe drzewa, zagajniki, niewielkie kompleksy leśne), geologiczne (pieczary, skały, kaniony, głazy narzutowe), hydrologiczne (wodospady, gejzery, lodowce), geograficzne (turnie, szczyty gór) a także odosobnione cenne przyrodniczo obszary o niewielkiej powierzchni.

Dla każdego obiektu uznanego za państwowy pomnik przyrody opracowuje się dokumentację, w której określa się jego położenie, podstawowe dane, zamieszcza się jego opis, oraz określa się przepisy ochronne oraz wskazuje jednostkę odpowiedzialną za ochronę obiektu.

Na terenie uznanym za pomnik przyrody oraz w jego pobliżu zabroniona jest wszelka działalność zagrażająca walorom obiektu. Granice obszaru uznanego za pomnik przyrody wyznaczają specjalne znaki.

5. Nowe formy ochrony przyrody

W ostatnim okresie, u niektórych naszych wschodnich sąsiadów, dotyczy to zwłaszcza Litwy i Ukrainy, stary radziecki system obszarów i obiektów chronionych uległ znacznej modyfikacji, wprowadzone zostały także nowe formy ochrony przyrody.

Na Litwie w 1991 r. utworzono np. 4 nowe parki narodowe (poprzednio istniał jeden), w tym jeden o profilu historycznym. W 1992 r. utworzono na terenie całego kraju 29 parków regionalnych, odpowiadających rangą polskim parkom krajobrazowym, które, obok parków narodowych oraz istniejących dawniej zapowiedników i rezerwatów stały się podstawą systemu wielkoprzestrzennych obszarów chronionych na Litwie.

Dla terenu Zachodniej Ukrainy w 1992 r. opracowano projekt systemu wielkoprzestrzennych obszarów chronionych, który obok istniejących dotychczas zapowiedników, parków narodowych i rezerwatów przewiduje utworzenie w najbliższej przyszłości kilkudziesięciu regionalnych parków krajobrazowych.

Na terenie Białorusi obecny system obszarów chronionych nie odbiega w zasadzie od dawnego systemu radzieckiego.

Najsłabiej system obszarów chronionych rozwinięty jest na terenie Okręgu Kaliningradzkiego, gdzie do niedawna nie istniały w ogóle żadne formy ochrony przyrody. Dopiero w 1987 r.

utworzono park narodowy na Mierzei Kurońskiej, utworzono też kilka rezerwatów przyrody. W 1992 r. rezerwaty te zlikwidowano, powołano natomiast 7 nowych rezerwatów. Dwa z nich planuje się przekształcić w obszary chronione wyższej rangi - park narodowy (Mierzeja Wiślana) i zapowiednik (Ozierski), planuje się także utworzenie jeszcze jednego parku narodowego na Sambii.

Małgorzata Smogorzewska, Teresa Lubelska, Jerzy Chabros, Bożena Degórska, Zbyszko Pisarski

IV. OBSZARY CHRONIONE W PRZYGRANICZNYCH REJONACH WSCHODNIEJ POLSKI

1. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE ELBLĄSKIM (mapa nr 1)

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Park Krajobrazowy "Mierzeja Wiślana". Utworzony w 1985 r., powierzchnia 3887,5 ha, położony w gminie Sztutowo. Strefa ochronna zajmuje 18.505,2 ha i położona jest na terenie gmin Stegna i Sztutowo.

Mierzeja jest młodym tworem geologicznym powstałym w wyniku wzajemnego oddziaływania wód morskich, lądowych (Wisły) i działalności wiatru. Tworzą ją plaża, równoległy do niej pasm wydm oraz nizina przyległa do Zalewu Wiślanego. Lasem pokryte jest 80% pow. parku. Jest to bór nadmorski, który w zależności od warunków troficznych tworzy podzespoły boru bażynowego, gruszyczkowego i chrobotkowego. W obniżeniach terenu wykształciły się torfowiska wysokie i przejściowe. Na terenach za wydmą występują miejscami bory mieszane. Ze względu na specyficzne warunki świat zwierząt jest dosyć ubogi. Występują tu dziki, sarny, lisy, borsuki, wiewiórki, zające, dzikie króliki. Licznie zalatują tu ptaki w czasie wiosennych i jesiennych przelotów.

Na terenie parku występują dwa rezerwaty przyrody: Kąty Rybackie i Buki Mierzei Wiślanej.

W sezonie letnim plaże parku są intensywnie wykorzystywane turystycznie.

2. Park Krajobrazowy "Wzniesienie Elbląskie". Utworzony w 1985 r., pow. 10.036,1 ha, obszar strefy ochronnej 23.256,5 ha. Położony jest na terenie gminy Tolkmicko, Elbląg, Milejewo.

Wzniesienie Elbląskie to część Pobrzeża Wschodniopomorskiego, otoczone terenami Żuław Wiślanych, Równiny Warmińskiej i Zalewu Wiślanego. Najwyższa część wzniesienia osiąga 197 m n.p.m. Teren pocięty jest licznymi wąwozami i parowami w większości suchymi, tylko okresowo odprowadzającymi

wodę na wiosnę i w okresie długotrwałych deszczów. 67% pow. Parku pokryte jest lasami. Pozostałe tereny zajmują grunty orne, użytki zielone, wody, infrastruktura. Na tym terenie występują bogate siedliska, co uwidacznia się w występujących tu drzewostanach bukowych, mieszanych (bukowo-dębowo-sosnowych), pozostałościach łęgów i olsów. W runie wąwozów i parowów spotyka się gatunki górskie i podgórskie (olsza szara, czosnek niedźwiedzi, tojąd, żywiec cebulowy, pioropusznik strusi oraz liczne mchy i wątrobowce). Na terenie Parku istnieją dwa rezerwaty - "Buki Wysoczyzny Elbląskiej" i "Kadyński Las".

PROJEKTOWANE PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Iławski Park Krajobrazowy. Na terenie woj. elbląskiego znajduje się tylko niewielka jego część, w gminach Stary Dzierzgoń i Susz. Opis parku - w rozdziale dotyczącym woj. olsztyńskiego.

2. Żuławski Park Krajobrazowy. Leży na terenie gmin Nowy Dwór Gdański i Nowy Staw. Obejmuje tereny rolnicze z krajobrazami charakterystycznymi dla Żuław.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

W 1991 r., w trakcie opracowywania planu regionalnego dla woj. elbląskiego, zweryfikowano powierzchnię i granice obszarów chronionego krajobrazu. Obecnie istnieje 25 obszarów, z których dwa pełnią rolę otuliny rezerwatów. Łącznie powierzchnia obszarów chronionego krajobrazu wynosi 143.535 ha. Są to następujące obszary:

1. Środkowożuławski
2. Ujścia Nogatu
3. Rzeki Nogat
4. Białej Góry
5. Doliny Kwidzyńskiej
6. Ryjewski
7. Sadliński
8. Jeziora Gorynskiego
9. Morski
10. Jeziora Dzierzgoń

11. Rzeki Liwy
12. Jeziora Gaudy
13. Kanału Elbląskiego
14. Jeziora Druzno (otulina)
15. Rzeki Dzierzgon
16. Rzeki Wąskiej
17. Słobicki
18. Młynarski
19. Rzeki Baudy
20. Niziny Staropruskiej
21. Rzeki Pasłęki (otulina)
22. Równiny Orneckiej
23. Rzeki Wałszy
24. Rzeki Banówki
25. Wzniesień Górowskich

Obszary chronionego krajobrazu obejmują tereny relatywnie najmniej przekształcone o ekstensywnej gospodarce (lasy, rzeki i ich doliny, jeziora, bagna i torfowiska). Występuje tu duże rozdrobnienie obszarów. Układają się naprzemiennie z terenami intensywnie zagospodarowanymi. Jest to przykład nawiązania do jednej z teorii (rusztu ekologicznego) z zakresu planowania przestrzennego i posrednio ochrony srodowiska.

REZERWATY PRZYRODY

1. <u>Czerwica</u> - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1957 r. o pow. 11,63 ha w pobliżu miejscowosci Januszewo gm. Susz. Ochroną objęto kolonię kormorana i czapli. Rezerwat obejmuje jezioro Czerwica wraz z przyległym drzewostanem mieszanym (dębowo-bukowo-sosnowym). Jest to duża kolonia licząca kilkaset gniazd. Ponadto w rezerwacie stwierdzono obecnosc kani czarnej i rudej, łabędzia niemego, orła bielika. Rezerwat leży na terenie projektowanego Iławskiego P.K.

2. <u>Dolina rzeki Wałszy</u> - rezerwat krajobrazowy utworzony w 1957 r. o pow. 220,47 ha w okolicy miejscowosci Pieniężno w gm. Pieniężno. Ochroną objęto odcinek doliny rzeki głęboko wcinający się (około 60 m) w morenowe wzgorza. Rzeka płynie wartko (spadek przekracza 5%). Stoki doliny porosnięte są lasem mieszanym. W runie występuje około 250 gatunków roślin, z ktorych na uwagę

zasługuje: wiąłak jałowcowaty, buławnik czerwony, wawrzynek wilczełyko, podkolan biały, tojad dziobaty. Nad rzeką żyje piuszcz oraz zimorodek.

3. **Jezioro Gaudy** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1957 r. o pow. 332,55 na w pobliżu miejscowosci Kamieniec gm. Susz. Rezerwat obejmuje 70 na zarastającego jeziora z szerokim pasem oczeretow, trzcin, pałki wodnej i sitowia, 7,2 na lasu oraz 241,52 na torfowisk. Jest to teren, na ktorym występuje 120 gatunkow ptakow, wsrod nich: łabędz niemy, żuraw, bąk, bączek, orzeł bielik, rybołow, orlik grubodzioby i krzykliwy. Ochroną objęty jest cały teren stanowiący obszar gniazdowania ptactwa związanego z terenami wodnymi i podmokłymi. Rezerwat leży na terenie projektowanego Iławskiego P.K.

4. **"Kąty Rybackie"** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1957 r. o pow. 14,13 ha w pobliżu miejscowosci Kąty Rybackie w gm. Sztutowo. Celem ochrony jest kolonia kormoranow i czapli. Teren rezerwatu porosnięty jest drzewostanem sosnowym w wieku 130-160 lat.

5. **"Cielętnik"** - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1959 r. o pow. 3,38 ha w pobliżu miejscowosci Stępien w gm. Braniewo. Ochroną objęto jedno z największych skupien brzozy niskiej na Pojezierzu Mazurskim. Oprocz brzozy rosną tu wierzby: szara, pięciopręcikowa i śniada. Rezerwat jest pozostałoscią po terenach torfowisk, ktore zostały zmeliorowane po wojnie.

6. **"Laski"** - rezerwat leśny utworzony w 1959 r. o pow. 9,74 ha, w pobliżu miejscowosci Dawidy gm. Młynary. Ochroną objęto 160-170 letni drzewostan modrzewiowy oraz las bukowy z domieszką wiązu gorskiego, jesionu wyniosłego, klonu, lipy i grabu, porastającego głęboki wąwoz.

7. **"Dęby w Krukach Pasłęckich"** - rezerwat leśny utworzony w 1960 r. o pow. 9,66 ha znajdujący się w pobliżu miejscowosci Kwitajny w gm. Pasłęk. Ochroną objęto 250-letni drzewostan dębowy z udziałem lipy i grabu w wieku około 100 lat. Jest to dobrze wykształcony i zachowany zespoł grądowy.

8. **"Buki Mierzei Wiślanej"** - rezerwat leśny utworzony w 1962 r. o pow. 7,0 ha. Znajduje się w pobliżu miejscowosci Przebrno w gm. Sztutowo. Ochroną objęto naturalny drzewostan bukowy w wieku 100-120 lat z domieszką sosny, świerka, graba. W zagłębieniach terenu występuje olsza czarna.

9. "Buki Wysoczyzny Elbląskiej" - rezerwat leśny utworzony w 1962 r. o pow. 94,02 ha. Znajduje się w pobliżu miejscowości Pagórki w gm. Tolkmicko. Ochroną objęto drzewostan bukowy w wieku około 100 lat (buczyna pomorska) oraz drzewostan dębowo-grabowy, z udziałem buka, wiązu i świerka. Rzeźba na terenie rezerwatu jest bardzo urozmaicona. Rezerwat znajduje się na stromych zboczach pociętych wąwozami.

10. "Pióropuszników Jar" - rezerwat florystyczny o pow. 38,27 na utworzony w 1962 r. w pobliżu miejscowości Rychnowy w gm. Młynary i Tolkmicko. Rezerwat powstał w celu ochrony pióropusznika strusiego. Obiekt położony jest w głębokiej dolinie erozyjnej. Stoki doliny porośnięte są lasem bukowym z domieszką świerka. Dno doliny to siedlisko łęgu jesionowo-wiązowego. Występuje tu wiąz szypułkowy, jesion wyniosły, grab. W runie występuje pióropusznik.

11. "Ostoja Bobrów na rzece Pasłęce" - rezerwat ssaków utworzony w 1965 r. o pow. 2127,25 ha w gm. Godkowo, Orneta, Wilczęta, Płoskinia, Braniewo. W skład rezerwatu wchodzi rzeka Pasłęka wraz z dopływami i pas terenu przyległy do cieków. Bobry budują nory w stromych brzegach lub zeremia tam gdzie brzegi są płaskie.

12. "Kwidzyńskie Ostnice" - rezerwat florystyczny utworzony w 1966 r. o pow. 0,20 ha w granicach miasta Kwidzyna. Ochroną objęto stanowisko ostnicy Jana, rosnącej na południowo-zachodniej stronie zbocza.

13. Jezioro Drużno - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1967 r. o pow. 3021,60 ha w pobliżu Elbląga gm. Elbląg. Jest to jeden z bardziej znanych rezerwatów ornitologicznych w kraju. Występuje tu szereg biotopów od wód otwartych poprzez młode trzęsawiska, stare trzęsawiska do zarośli i olsu. Wielkość obiektu sprzyja utrzymaniu stabilnych i licznych populacji ptactwa. Jezioro stanowi miejsce lęgów, żerowania i jako miejsce odpoczynku podczas przelotów wiosną i jesienią. Występują tu licznie następujące gatunki: perkoz, żuraw, łabędź niemy, kaczki, gęś gęgawa, siepowron, mewa mała, remiz, wąsatka, dziwonia, podróżniczek i wiele innych.

14. Jezioro Liwieniec - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1967 r. o pow. 82,80 ha w pobliżu miejscowości Prabuty w granicach Miasta Prabuty. Jest to płytkie zarastające jezioro będące miejscem gniazdowania i żerowania ptaków wodno-błotnych.

występuje tu łabędź, bąk, bączek, mewy, kaczki, rybitwy, perkozy. Wzdłuż jeziora biegną zadrzewione aleje. Rezerwat posiada walory krajobrazowe.

15. "Biała Góra" - rezerwat florystyczny utworzony w 1968 r. o pow. 3,81 ha w pobliżu miejscowości Biała Góra w gm. Sztum. Celem ochrony jest roślinność stepowa porastająca stromy stok wzdłuż prawego stoku Wisły. Występują tu takie gatunki jak: ciemiężyk białokwiatowy, bodziszek czerwony, strzępiica siwa, pięciornik piaskowy, smagliczka pagórkowa, jastrzębiec zmijowcowy, pajęcznica gałęzista, tępnica wąskopłatkowa i zielonawa, drlakiew żółtawa, tragant piaskowy.

16. "Las łęgowy nad Nogatem" - rezerwat leśny utworzony w 1968 r. o pow. 32,31 ha w pobliżu miejscowości Piekło w gm. Miłoradz i Sztum. Ochroną objęto 160-170 letni drzewostan składający się z dębu szypułkowego, wiązu pospolitego, jesiona wyniosłego, lipy, klonu, grabu, topoli czarnej i wierzby białej. Obecny drzewostan jest zbiorowiskiem pośrednim między grądem a łęgiem.

17. Parow węgry - rezerwat leśny utworzony w 1968 r. o pow. 22,15 ha w pobliżu miejscowości węgry gm. Sztum. Ochroną objęto drzewostan porastający stoki parowu rzeki węgry. Drzewostan składa się z dębu, buka, jawora, lipy, brzozy, klonu, olszy, jesionu, z pojedynczą domieszką sosny, świerka i modrzewia. Na uwagę zasługują potężne dęby, których wiek szacuje się na 300 lat. Na płn. stoku, na jego fragmencie występuje roślinność stepowa (szczec pospolita, centuria pospolita, goryczka gorzkawa).

18. "Matwy" - rezerwat leśny utworzony w 1970 r. o pow. 56,89 ha w pobliżu miejscowości Piekło gm. Miłoradz. Ochroną objęto drzewostany mieszane łęgu jesionowo-wiązowego i wierzbowo-topolowego w widłach Wisły i Nogatu. W górnym piętrze drzewostanu występuje dąb szypułkowy. W drugim piętrze i dolnym jesion, wiąz pospolity i szypułkowy. W łęgu wierzbowo-topolowym występuje topola czarna i wierzba biała z domieszką jesiona.

19. "Osiek II" - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1970 r. o pow. 13,60 ha w pobliżu miejscowości Stępniewo w gm. Wilczęta. Ochroną objęto torfowisko wysokie wytworzone na bezodpływowym jeziorze. Torfowisko porośnięte jest borem sosnowym (bor bagienny) w wieku 120-140 lat. Na całym terenie występuje malina moroszka.

20. "Kadynski Las" - rezerwat lesny utworzony w 1972 r. o pow. 8,11 na w pobliżu miejscowosci Kadyny w gm. Tolkmicko. Ochroną objęto 200-letni drzewostan bukowy z pojedynczą domieszką dębu w tym samym wieku.

21. "Mewia Łacha" - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1991 r. o pow. 151,55 na w pobliżu miejscowosci Mikoszewo w gm. Stegna. Ochroną objęto tereny lęgowe rydtw. Rezerwat obejmuje odcięte od morza wypłycające się jeziora, tereny podmokłe, plaze, wydmy i las nadmorski. Rezerwat posiada duże walory krajobrazowe.

22. "Zatoka Elbląska" - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1991 r. o pow. 420,01 na w gm. Elbląg i Tolkmicko. Ochroną objęto siedliska występowania ptaków wodnych i błotnych. W większosci są to otwarte wody porosnięte w strefie przybrzeznej pasem trzcin i szuwarow oraz tereny bagienne przyległe do Zalewu Wislanego.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. Bieńkowo - rezerwat lesny o pow. około 100 na w okolicy miejscowosci Lutkowo w gm. Lelkowo. Ochroną ma byc objęty drzewostan na siedliskach wilgotnych. W drzewostanie występują: olcha, sosna, swierk, miejscami wierzba. Teren ten jest rowniez ostoją łosia.

2. Jegłownik - rezerwat torfowiskowy o pow. około 150 na w pobliżu miejscowosci Jegłownik w gm. Gronowo Elbląskie. Ochroną mają byc objęte tereny podmokłe (torfowisko niskie) z fragmentami roslinnosci naturalnej.

3. Dzika Dolinka - rezerwat lesny o pow. około 350 na położony w okolicy miejscowosci Nowinka w gm. Tolkmicko. Rezerwat znajduje się w granicach parku krajobrazowego Wzniesienia Elbląskiego. Ochroną objęte mają byc drzewostany bukowe i bukowo-sosnowo-swierkowe oraz bogato rzezbiony teren z doliną rzeki Stradowki.

4. Dolina Suchacza - rezerwat lesny o pow. około 200 na w pobliżu miejscowosci Przybyłowo w gm. Tolkmicko. Rezerwat w granicach PK Wzniesienie Elbląskie. Ochroną objęte są drzewostany bukowe i bukowo-sosnowo-swierkowe. Teren rezerwatu charakteryzuje się bogatą rzezbą terenu z doliną rzeki Grabinka.

5. **Nowinka** - rezerwat lesny o pow. około 150 na w pobliżu Tolkmicka. Położony w granicach PK wzniesienia Elbląskiego. Ochroną objęte mają być drzewostany bukowe i mieszane bukowo-sosnowo-swierkowe.

2. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE OLSZTYŃSKIM (mapa nr 1)

PROJEKTOWANE PARKI NARODOWE

1. Mazurski Park Narodowy. Planuje się utworzenie go na terenach obecnego Mazurskiego Parku Krajobrazowego. W granicach woj. olsztyńskiego znajdzie się niewielka jego część. Opis walorów - przy opisie Mazurskiego P.K.

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Mazurski Park Krajobrazowy - został utworzony w 1977 r. W granicach woj. olsztyńskiego powierzchnia parku wynosi 21.270 ha z czego 14.090 ha to park, a 7180 ha stanowi jego otulinę. Olsztyńska część parku leży w granicach gmin Mrągowo i Piecki. Park obejmuje dwie odmienne strefy. Na północy jest ona zróżnicowana, bogato rzeźbiona, zróżnicowana siedliskowo z wyraźnymi ciągami moren czołowych. Na południu są to płaskie równiny sandrowe o ubogich siedliskach. Obie strefy charakteryzują się bogatą siecią hydrograficzną.

W granicach parku 53% powierzchni to lasy, 31% wody i pozostałe to użytki rolne. W granicach parku znajduje się największe jezioro w kraju - Śniardwy. Występuje tu szerokie spektrum siedlisk lądowych i wodnych z fragmentami dobrze zachowanych zespołów roślin. Na terenie parku występuje 831 gatunków roślin naczyniowych. Gatunki chronione i rzadkie to: sasanki, orlik pospolity, zawilec wielkokwiatowy, lilia złotogłów, kokoryczka okółkowa, żimozłół północny, rosiczki, żurawina drobnolistna, storczyki i wiele innych. Bogato reprezentowana jest awifauna, szczególnie przez gatunki związane z wodą i terenami podmokłymi oraz ptaki drapieżne i sowy. Również lista występujących tu ssaków jest bogata. Występuje tu ryś, wilk, łoś, jelenie, restytuowany jest bóbr i koník polski.

Na terenie parku jest 9 rezerwatów (na terenie woj. olsztyńskiego 4). W chwili obecnej są daleko zaawansowane prace i starania mające na celu przekształcenie parku krajobrazowego w park narodowy.

PROJEKTOWANE PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Park Krajobrazowy Pojezierza Iławskiego - o pow. 35.000 ha z czego w woj. olsztynskim jest około 26.000 ha. Położony jest w gminach Iława i Zalewo.

Teren Parku leży w granicach zlodowacenia bałtyckiego fazy poznanskiej. Wyroznione na tym terenie 12 faz postoju lodowca. Urozmaiconej rzezbie terenu odpowiada dobrze rozwinięta siec hydrologiczna, na ktorą składają się jeziora i cieki wodne, z ktorych największe to Drwęca, Osa i Liwa. Na tym terenie występuje ponad 30 jezior, z ktorych największe to Jeziorak, Piaskie. W Parku największą powierzchnię zajmują lasy. Tereny te leżą w strefie występowania buka, jaworu i dębu bezszypułkowego. Występują tu jednak drzewostany iglaste (sosnowe) i mieszane, sosnowo-bukowe. Bogato reprezentowany jest swiat roślin (790 gatunkow roślin naczyniowych) i awifauny.

Na terenie parku istnieją dwa rezerwaty (jeden w woj. elbląskim) i są dwa projektowane.

Tereny wod i terenow przyległych w sezonie wakacyjnym uzytkowane są turystycznie.

2. Park Krajobrazowy Gory Dylewskiej - o pow. około 1000 ha. Położony w gm. Ostroda i Dietrzwałd na terenie Garbu Lubawskiego. Występują tu duze deniwelacje terenu dochodzące do 100 m. Znajduje się tu najwyzszy punkt woj. olsztynskiego - Dylewska Gora (312 m n.p.m.). Na tym terenie występuje duzo głazow narzutowych. Obszar parku porosnięty jest lasem mieszanym sosnowo-bukowym. Miejscami spotyka się drzewostany bukowe. Swoisty miejscowy klimat sprawia, ze są to buczyny pomorskie.

Brak wod i zaplecza sprawia, ze nie jest to teren turystyczny.

3. Park Krajobrazowy Gornego Biegu Łyny - o pow. około 5000 ha. Położony w gm. Nidzica i Olsztynek. Jest to teren o duzych deniwelacjach. Centralnie przebiega dolina Łyny. W przeważającej mierze jest to teren zalesiony. Dominują drzewostany sosnowe z domieszką swierka, brzozy, osiki, dębu szypułkowego, klonu i grabu. W dolinie rzeki występują lasy łęgowe. Zrodła rzeki objęte są ochroną rezerwatową. Drugi rezerwat "Jezioro Orłowo Małe" chroni stanowisko żołwia błotnego. Dzikosc i niedostępnosc terenu sprawiają, że jest tu ostoja zwierzyny i ptactwa (gniazdowanie orła bielika, orlika, bociana czarnego).

4. Park Krajobrazowy Gałwica-Sawica - o pow. około 3500 ha. Położony w gm. Jedwabno. Jest to teren płaski. W parku znalazły się tereny torfowiskowe - rezerwat Gałwica oraz fragment doliny rzeki Sawicy. Znaczna część terenu pokryta jest lasami sosnowymi i mieszanymi sosnowo-brzozowo-świerkowymi. Na terenach wilgotnych rośnie dąb, olsza. Tereny bagienne są ostoją zwierzyny i miejscem lęgowym ptactwa.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Obszary Chronionego Krajobrazu - zajmują w woj. olsztyńskim około 5000 km^2. Większość z nich skoncentrowana jest w środkowej i zachodniej części województwa. Są to:

1. **Iławsko-Ostródzki OChK** położony jest w zachodniej części województwa. Ma on około 1650 km^2 powierzchni. Jest to bardzo atrakcyjny teren. Jego główne walory to zróżnicowana rzeźba terenu, duża liczba jezior i spora lesistość. Obszar ten jest intensywnie wykorzystywany turystycznie.

2. **OChK Gór Dylewskich** położony jest na południe od Ostródy. Zajmuje około 120 km^2 powierzchni. Jego głównymi walorami są rzeźba terenu oraz lasy.

3. **OChK Doliny Rzeki Łyny i Pasłęki** położony jest w centralnej części województwa. Jego powierzchnia wynosi 1015 km^2. Jego walory to jeziora, lasy i rzeki.

4. **OChK Pojezierza Olsztyńskiego**. Położony na wschód od Olsztyna zajmuje około 1140 km^2. Znajduje się tu dużo jezior, urozmaicona rzeźba terenu i lasy. Obszar wykorzystywany turystycznie.

5. **OChK Pojezierza Mrągowskiego** - zajmuje 1160 km^2. Rozciąga się aż na tereny woj. suwalskiego. Główne elementy tych terenów to jeziora i lasy.

6. **OChK Kobłuty** - zajmuje 20 km^2. Obejmuje kompleks leśny.

OChK w województwie olsztyńskim nie były nigdy kompleksowo analizowane z punktu widzenia ich wartości przyrodniczych. W większości przypadków pokrywają się one z terenami przydatnymi i dawniej zarezerwowanymi dla turystyki i rekreacji. Obejmują na pewno najbardziej malownicze i wartościowe tereny.

REZERWATY PRZYRODY

1. **Redykajny** - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1949 r. o pow. 10,38 ha w okolicach Olsztyna. Obiekt ten chroniony jest od 1907 roku. Jest to zarosnięta część jeziora Długiego. Spotyka się tu relikty polodowcowe - turzycę strunową i drabinowiec.

2. **Maszar** - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1953 r. o pow. 4,45 ha w okolicach Olsztyna. Celem ochrony jest srodlesne torfowisko wysokie z borem bagiennym. Występują tu rosliny charakterystyczne dla tego siedliska - bagno zwyczajne, borowka bagienna, modrzewnica pospolita, welnianka pochwowata, rosiczka długo i okrągłolistna oraz bazyna czarna.

3. **Bukowy** - rezerwat lesny utworzony w 1954 r. o pow. 8,35 na w pobliżu miejscowosci Otry w gm. Kolno. Celem ochrony jest drzewostan bukowy występujący na wschodnich krancach swojego zasięgu. W rezerwacie ponadto stwierdzono występowanie około 60 gatunkow roslin zielnych, w tym: wawrzynek wilczełyko, podkolan biały, widłak jałowcowaty, wroniec.

4. **Dębowo** - rezerwat lesny utworzony w 1954 r. o pow. 24,72 na w pobliżu miejscowosci Stryjewo w gm. Biskupiec. Celem ochrony jest rożnowiekowy naturalny drzewostan bukowy na krancach swojego zasięgu. Na powierzchni występują pojedyncze buki w wieku 200 lat. W sumie występuje 80 gatunkow roslin zielnych.

5. **Kulka** - rezerwat florystyczny utworzony w 1955 r. o pow. 13 ha w pobliżu miejscowosci Orzyny w gm. Dźwierzuty. Utworzony w celu zachowania stanowiska roslin kserotermicznych. Obejmuje on wschodni brzeg rzeki Łęsk o stromych zboczach dochodzących do 40 m wysokosci. Rosliny charakterystyczne dla tego typu zbiorowisk i występujące na tym terenie to: piaskowiec trawiasty, lepnica zielonawa, pluskwica europejska, dzwonecznik wonny, oman szorstki.

6. **Niedźwiedzie Wielkie** - rezerwat lesny o pow. ok. 54 ha utworzony w 1955 r. w okolicy miejscowosci Małdyty gm. Małdyty. Celem ochrony jest naturalny drzewostan bukowy z domieszką grabu, dębu bezszypułkowego i lipy drobnolistnej, występujący w bardzo urozmaiconym terenie. Na powierzchni rezerwatu występuje około 100 gatunkow roslin zielnych.

7. **Jezioro Czarne** - rezerwat florystyczny utworzony w 1957 r. o pow. 9,28 ha w pobliżu miejscowosci Ostroda. Utworzony w

celu ochrony stanowiska porybium jeziornego a wraz z nim innych rzadkich roslin takich jak: grązel drobny, paĺka szeroko- i wąskolistna, grązel zolty, grzybienie biale.

8. **Jezioro Iłgi** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1957 r. o pow. 90,46 na w pobliżu miejscowosci Kalitka w gm. Miłomlyn. Utworzony w celu ochrony miejsc lęgowych ptactwa wodnego i błotnego oraz w celu zachowania zespołow roslinnosci torfowiskowej. Rezerwat obejmuje intensywnie zarastające jezioro, torfowisko i bor sosnowy w wieku 100-130 lat.

9. **Sosny Taborskie** - rezerwat lesny utworzony w 1957 r. o pow. 76,85 na w okolicy miejscowosci Tabórz w gm. Łukta. Celem ochrony jest drzewostan sosnowy (ekotyp sosny taborskiej) w wieku 200-250 lat z domieszką buka, dębu szypułkowego, grabu. Występuje tu bogaty podszyt z udziałem leszczyny i jarząbu.

10. **Zakręt** - rezerwat krajobrazowo-lesny utworzony w 1957 r. o pow. 105,80 na w okolicy miejscowosci Krutyn w gm. Piecki. Ochroną objęto fragment obszaru morenowego z licznymi torfowiskami i zarastającym dystroficznym jeziorkiem. Na siedliskach z glebą mineralną występuje drzewostan mieszany sosnowy z domieszką dębu szypułkowego i bezszypułkowego. W rezerwacie występuje 50 gatunkow roslin zielnych. Na uwagę zasługuje szczególnie obuwik pospolity. Rezerwat leży na terenie Mazurskiego P. K.

11. **Gaiwica** - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1958 r. o powierzchni 81,72 ha w okolicy miejscowosci Rekownica w gm. Jedwabno. Celem ochrony jest mszar turzycowy oraz torfowisko niskie. Występuje tu szereg zespołow bagiennych i roslin takich jak: rosiczka okrągłolistna, modrzewnica pospolita, wełnianka wąsko i szerokolistna. Rezerwat jest miejscem gniazdowania żurawia, gęsi gęgawy, kaczek i drodzących.

12. **Dylewo** - rezerwat lesny o pow. 9,46 ha utworzony w 1970 r. w okolicy miejscowosci Dylewo gm. Ostroda. Utworzony w celu zachowania 100-letniej buczyny typu pomorskiego (Melico-Fagetum). Na tym terenie prowadzi się obserwacje procesow naturalnego odnowienia lasu. W runie występują w duzej ilosci marzanka wonna, kostrzewa lesna, perłowka jednokwiatowa, gnieznik lesny.

13. **Gązwa** - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1958 r. o pow. 204,76 ha w pobliżu miejscowosci Gązwa-Bagnice Małe w gm. Mrągowo. Celem ochrony jest torfowisko wysokie typu

kontynentalnego. Na torfowisku występują dwie formy sosny - turfosa i reflexa, kilka gatunków torfowców, widłozęb, modrzewnica pospolita, wełnianka pochwowata oraz relikty glacjalne - bazyna czarna i bagno zwyczajne.

14. Jezioro Karas - rezerwat faunistyczny utworzony w 1958 r. o pow. 815,88 ha w pobliżu miejscowosci Karas w gm. Iława. Utworzony w celu zachowania zarastającego jeziora wraz z otaczającymi je bagnami, zaroślami i lasami jako miejsce lęgowe ptactwa wodnego i błotnego. Występuje tu 80 gatunków ptaków, między innymi żuraw, łabędź niemy, gęś gęgawa, płaskonos, krakwa. W srodowisku wodnym rosną: jeziorza morska, rdestnice, pływacz zwyczajny. Na lądzie spotyka się podkolan biały, rosiczkę okrągłolistną i długolistną, wawrzynek wilczełyko, kruszczyk błotny. Teren ten jest ostoją jelenia, sarny, dzika, wydry, piżmaka amerykańskiego.

15. Jezioro Orłowo Małe - rezerwat faunistyczny utworzony w 1958 r. o pow. 4,5 ha w pobliżu miejscowosci Ramoty w gm. Nidzica. Chroni stanowisko żołwia błotnego. Jest to płytkie zarastające jezioro otoczone borem sosnowym.

16. Strzałowo - rezerwat lesny utworzony w 1958 r. o pow. 13,13 ha w pobliżu miejscowosci Strzałowo w gm. Piecki, na terenie Mazurskiego P. K. Utworzony w celu zachowania 120-letniego fragmentu lasu mieszanego charakterystycznego dla Puszczy Piskiej. Drzewostan składa się z sosny, dębu, swierka, lipy, poj. brzozy. W runie występuje 115 gatunków roślin zielnych.

17. Królewska Sosna - rezerwat lesny utworzony w 1959 r. o pow. 103,7 ha w pobliżu miejscowosci Zgon w gm. Piecki, na terenie Mazurskiego P. K. Celem ochrony jest fragment naturalnego drzewostanu sosnowego, charakterystycznego dla Puszczy Piskiej. Występuje w nim miejscowy ekotyp sosny mazurskiej. W domieszce występuje dąb. W runie oznaczono 90 gatunków roślin. Występuje tu stanowisko turówki wonnej.

18. Zródła rzeki Łyny - rezerwat zródliskowo-wywierzyskowy utworzony w 1959 r. o pow. 121 ha w pobliżu miejscowosci Łyna w gm. Nidzica. Utworzony w celu zachowania procesow wstecznej erozji zródliskowej. Teren porosnięty jest lasem mieszanym w wieku 80-100 lat.

19. Rzeka Drwęca - rezerwat wodny utworzony w 1961 r. o pow. 804 ha. Utworzony w celu ochrony srodowiska wodnego i ryb w

nim bytujących, w szczególności pstrąga, łososia, troci, certy. Rzeka miejscami ma charakter nizinny i wyżynny. Pewne odcinki stanowią miejsca tarła dla ryb.

20. **Zielony Mechacz** - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1962 r. o pow. 95,39 ha w pobliżu miejscowości Małdyty w gm. Małdyty. Utworzony w celu zachowania stanowiska maliny moroszki występującego na dobrze zachowanym torfowisku wysokim. Torfowisko częściowo porośnięte jest borem bagiennym. Z roślin zielnych spotykamy tu modrzewnicę zwyczajną, żurawinę błotną, rosiczkę okrągłolistną, bagno zwyczajne i bażynę czarną.

21. **Czaplisko-Ławny Lasek** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1963 r. o pow. 7,62 ha w pobliżu miejscowości Zgon w gm. Pisz, na terenie Mazurskiego P. K. Utworzony w celu ochrony kolonii czapli siwej w 150-letnim drzewostanie sosnowym.

22. **Jezioro Francuskie** - rezerwat florystyczny utworzony w 1963 r. o pow. 13,64 ha w pobliżu Wysokiej Wsi w gm. Ostróda. Utworzony dla zachowania wierzby borówkolistnej oraz fragmentu buczyny pomorskiej. Chroniony obiekt to pięknie położone jezioro śródleśne z wąskim okrajkiem torfowisk otoczone lasami bukowymi. Na torfowisku rosną turzyce, wełnianki, mchy, czermień błotna, bobrek trójlistkowy, gorysz błotny.

23. **Sołtysek** - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1969 r. o pow. 10,47 ha w pobliżu miejscowości Grom w gm. Pasym. Utworzony w celu ochrony chamedafne północnej i zespołów torfowiskowych powstałych w wyniku zarośnięcia i zlądowienia dawnego jeziora Sołtysek. Istnieje tu wielka różnorodność zespołów roślinnych (torfowiska niskie, przejściowe, wysokie). Proces lądowienia i następowanie po sobie różnych zespołów można obserwować współcześnie. Wśród roślin spotykamy szereg rzadkich gatunków takich jak: gwiazdnicę grubolistną, rosiczkę długolistną, pływacza średniego, wełniankę delikatną, storczyki, bagnicę torfową, drabinowiec, brzozę niską, skalnicę torfowiskową.

24. **Wyspa Lipowa** - rezerwat krajobrazowy utworzony w 1969 r. o pow. 5 ha w pobliżu miejscowości Ramoty w gm. Łukta. Celem ochrony jest wyspa i występujący na niej drzewostan lipowo-dębowy w wieku 120 lat.

25. **Ostoja bobrów na rzece Pasłęce** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1970 r. o pow. 1903 ha. Utworzony dla ochrony bobra kanadyjskiego i europejskiego. Obejmuje Pasłękę od źródeł do granicy z woj. elbląskim, ze starym korytem, dopływami,

jeziorami oraz przybrzeznymi lasami, łąkami i bagnami.

26. **Jezioro Martwe** - rezerwat florystyczny utworzony w 1971 r. o pow. 17 ha w pobliżu miejscowosci Galiny w gm. Górowa Iławeckie. Utworzony w celu zachowania i ochrony stanowiska maliny moroszki. Rezerwat obejmuje jezioro typu dystroficznego i torfowisko wysokie.

27. **Zabrodzie** - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1972 r. o pow. 27,30 ha w pobliżu miejscowosci Zabrodzie w gm. Biskupiec. Celem ochrony jest zachowanie ciągu składającego się z torfowiska niskiego, przejsciowego i wysokiego. Znajduje się tu stanowisko brzozy niskiej. Spotyka się często wełniankę pochwowatą, żurawinę błotną, modrzewnicę pospolitą, bagnicę torfową, bagno zwyczajne i rosiczkę okrągłolistną.

28. **Koniuszanka I** - rezerwat geologiczny utworzony w 1978 r. o pow. 24,04 ha w pobliżu miejscowosci Koniuszyn w gm. Nidzica. Utworzony w celu zachowania terenu, na ktorym występują zjawiska sufozji na sandrze. Teren pokryty jest lasem (na siedlisku grądu i olesu) oraz obejmuje fragment rzeki Koniuszanki i srodlesnych łąk. W drzewostanie spotyka się pomnikowe dęby, sosny i modrzewie.

29. **Koniuszanka II** - rezerwat lesny utworzony w 1978 r. o pow. 64,55 ha w pobliżu miejscowosci Wykno w gm. Nidzica. Celem ochrony jest zachowanie kresowych stanowisk zespołów lesnych oraz przełomu rzeki Koniuszanki.

30. **Jesioro Kośno** - rezerwat krajobrazowy utworzony w 1982 r. o pow. 1233 ha w pobliżu miejscowosci Łajs, Kośno w gm. Pasym i Purda. Utworzony w celu zachowania charakterystycznych krajobrazow Pojezierza Olsztynskiego. Obejmuje jezioro i przyległe do niego lasy.

31. **Las Warmiński** - rezerwat lesny utworzony w 1982 r. o pow. 1798 ha w okolicy miejscowosci Ruś w gm. Purda i Sławiguda. Celem ochrony jest zachowanie siedlisk oraz zespołów lesnych występujących na nich, charakterystycznych dla Warmii i Mazur.

32. **Krutynia** - rezerwat lesny utworzony w 1983 r. o pow. 273,12 ha w pobliżu miejscowosci Krutyń w gm. Piecki, na terenie Mazurskiego P. K. Utworzony w celu zachowania zespołow roslin Pojezierza Mazurskiego i Sandru Mazursko-Kurpiowskiego, jeziora Krutynskiego, odcinka rzeki Krutyni.

33. **Pierwos** - rezerwat lesny utworzony w 1987 r. o pow. 604,48 ha w okolicy miejscowosci Bobrowko w gm. Piecki, na

terenie Mazurskiego P. K. Utworzony w celu zachowania naturalnych biocenoz lesnych, wodnych i torfowiskowych, ktore stanowią charakterystyczny krajobraz Pojezierza Mazurskiego.

34. **Jasne** - rezerwat florystyczny utworzony w 1987 r. o pow. 106,3 ha w pobliżu miejscowosci Siemiany w gm. Iława. Utworzony w celu zachowania oligotroficznego jeziora Jasne i dystroficznego jeziora Luba, torfowisk występujących w rynnie pojeziernej i otaczających cały ten teren drzewostanow.

35. **Kałeckie Błota** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1988 r. o pow. 186,48 ha w okolicy miejscowości Kałki w gm. Srokowo. Utworzony w celu ochrony stanowiska bobrow i ptactwa błotnego.

36. **Bajory** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1988 r. o pow. 216,37 ha w pobliżu miejscowosci Bajory w gm. Srokowo. Utworzony w celu ochrony stanowisk bobra i ptactwa błotnego na terenach bagiennych i w Kanale Mazurskim.

37. **Deby Napiwodzkie** - rezerwat lesny utworzony w 1989 r. o pow. 31,11 ha w pobliżu miejscowosci Nowe Borowe w gm. Jedwabno. Utworzony w celu ochrony drzewostanu dębowego o cechach pochodzenia naturalnego porastającego wał ozowy. Pierwsze piętro drzewostanu ma około 200 lat.

38. **Mokradła Żegockie** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1991 r. o pow. 33,63 na w pobliżu miejscowosci Żegoty w gm. Kiwity. Utworzony w celu ochrony miejsc lęgowych i żerowych ptakow wodnych i błotnych.

39. **Bagno Nadrowskie** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1991 r. o pow. 51,81 ha w pobliżu miejscowosci Nadrowo w gm. Olsztynek. Utworzony w celu zachowania biotopow herpetofauny (żółw błotny) i żerowiskami ptakow błotnych i wodnych.

40. **Ustnik** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1991 r. o pow. 32,50 ha w pobliżu miejscowosci Ustnik w gm. Jeziorany. Utworzony w celu ochrony licznych gatunkow ptactwa wodnego i błotnego.

41. **Piłąki** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1991 r. o pow. 52,45 ha w pobliżu miejscowosci Karczewiec w gm. Sorkwity. Utworzony w celu ochrony miejsc lęgowych ptactwa oraz miejsc odpoczynku żurawi na przelotach.

42. **Magła** - rezerwat faunistyczny utworzony w 1991 r. o pow. 147,09 ha w pobliżu miejscowosci Magła w gm. Jedwabno. Utworzony w celu ochrony miejsc noclegowych żurawia podczas przelotów.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. Jezioro Komno Wielkie - rezerwat wodno-torfowiskowy o pow. około 250 ha położony w gm. Purda w pobliżu miejscowosci Pajtuny. Rezerwat obejmowałby kompleks jezior dystroficznych otoczonych terenami bagiennymi częściowo porosniętymi borem bagiennym.

2. Jezioro Karnickie - rezerwat ornitologiczny o pow. około 300 ha w gm. Zalewo w pobliżu miejscowosci Wielowies. Jest to miejsce lęgowe mewy małej, rybitwy czarnej, gęsi gęgawy, krakwy. Jezioro jest płytkim zbiornikiem. Znaczna jego część porosnięta jest szuwarem. Brzegi są bagniste.

3. Zamkowa Góra - florystyczny, w gm. Górowo Iławeckie w pobliżu Dzikowa Iławeckiego. Teren obejmuje grunty minerowe porosnięte drzewostanem bukowym z bogatym runem, oraz tereny bagienne ze stanowiskiem maliny moroszki. Na bagnie znajdują się żeremia bobrowe.

4. Guber - faunistyczny o pow. około 300 ha położony w gm. Kętrzyn w pobliżu miejscowosci Salpik, oraz w woj. suwalskim w gm. Ryn. Jest to miejsce lęgowe ptaków wodnych i błotnych, między innymi mewy smieszki, rybitwy zwyczajnej, perkozow, bąka, błotniaka stawowego, żurawia.

5. Starzykowo - florystyczny. Położony w gm. Iława w pobliżu miejscowosci Starzykowo Małe. Celem ochrony jest dobrze zachowany drzewostan bukowy.

6. Las nad jeziorem Jeziorak - florystyczny. Położony w gm. Iława w pobliżu miejscowosci Jażdżówki. Celem ochrony są siedliska i drzewostany Parku Krajobrazowego. Są to gleby mineralne z drzewostanem bukowym i bukowo-sosnowym oraz gleby organiczne z drzewostanem olszowym i sporadycznie jesionowo-olszowym.

3. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWODZTWIE SUWALSKIM (mapa nr 2)

PARKI NARODOWE

1. **Wigierski Park Narodowy** - utworzony w 1989 r. Obszar parku zajmuje 14.817 ha. Projektowana jest strefa ochronna. Położony w gm. Krasnopol, Giby, Nowinka, Suwałki.

Park leży na pograniczu dwoch obszarow geologicznych. Na północy przeważają formy morenowe (m. czołowa, denna), na południu rowniny sandrowe. Wysokosc względna w części płn. dochodzi do 40 m. Wszystkie formy powierzchniowe związane z działalnoscią lodowca na tym terenie są bardzo wyrazne.

Lasy zajmują 63% powierzcnni Parku, wody 19%, grunty orne i łąki 18%.

Lasy są znacznie przekształcone przez użytkowanie. Zbiorowiskami naturalnymi są jedynie fragmenty olsów, borow bagiennych, swierczyn na torfie i borów suchych. Dominują w lasach parku bory swieże i mieszane oraz grądy. Są one w mniejszym lub większym stopniu przekształcone. Głównym składnikiem borów jest sosna z domieszką swierka i brzozy. W borach mieszanych w domieszce jest jeszcze dąb. W pełni wykształcone grądy występują rzadko. W nielicznych zachowanych fragmentach drzewostan składa się z dębu szypułkowego, lipy, grabu, klonu, swierka, czasami sosny. W serii bogatej dochodzi jeszcze wiąz gorski i jesion.

Duża ilosc i rożnorodnosc jezior i cieków wodnych sprzyja występowaniu licznych zbiorowisk wodnych. Ich stan czystosci jest jeszcze zadowalający. Utworzenie Parku ma między innymi na celu utrzymanie czystosci jezior.

W Parku występuje 700 gatunkow roslin naczyniowych oraz liczne gatunki mchow i wątrobowcow (do tej pory oznaczono 200 gatunków). Jest wsród nich znaczna ilosc gatunków chronionych i rzadkich takich jak: brzoza niska, wawrzynek wilczełyko, bluszcz, widłaki, goździk piaskowy, pełnik euwp. sasanki, rosiczki, wielosił błękitny, storczyki i inne.

Ssaki reprezentowane są przez łosia, jelenia, sarnę, dzika, lisa, jenota, bobra, wydrę oraz drobne ssaki (ryjówki, norniki). Zróżnicowanie biotopów sprzyja występowaniu licznych gatunków ptaków. Występuje tu orzeł bielik, orlik grubodzioby, błotniak stawowy, żuraw, cietrzew, liczne gatunki kaczek, perkozy, bąk. W

zimie jest to miejsce przebywania gęsi, kaczek, sowy śnieżnej, śnieguły.

Teren ten był i będzie w dalszym ciągu wykorzystywany turystycznie. Nad jeziorem Wigry znajduje się Klasztor Kamedułów.

Ścisłą ochroną rezerwatową objęto 26% pow. Parku. Znajduje się tu 10 rezerwatów ścisłych. Są to:

Jezioro Białe. Powierzchnia 101,5 ha, średnia głębokość 13,2 m. Jezioro oligotroficzne. Na obrzeżu jeziora znajdują się stanowiska rzadkich roślin.

Jeziora Długie, Muliczne i Okrągłe. Łączna powierzchnia - 136,36 ha. Ochronie podlegają tu jeziora ze znajdującymi się na nich wysepkami i otaczające je torfowiska z bogatą roślinnością. . Jeziora stanowią ostoję bobrów.

Kamionka. Rezerwat leśny o powierzchni 23,53 ha. Ochroną objęto lasy łęgowe w zatorfionej dolinie rzeki Kamionki. Rzeka w swym środkowym biegu ma bardzo bystry nurt, a jej dno wysłane jest dużymi kamieniami. W dolinie rzeki znajdują się stanowiska rzadkich i chronionych roślin oraz ostoje bobrów i wydr.

Maniówka. Rezerwat leśny o powierzchni 4,09 ha. Ochroną objęto fragment lasu łęgowego w dolinie rzeki Maniówki, stanowiącej ostoję bobrów. W runie występują rzadkie i chronione rośliny.

Ostoja bobrów Stary Folwark. Rezerwat faunistyczny o powierzchni 41,5 ha. Ochrona licznych stanowisk bobra znajdujących się przy ujściu Czarnej Hańczy do jez. Wigry.

Suchar Wielki. Powierzchnia 10,48 ha. Rezerwat chroni największe jezioro dystroficzne na terenie Wigierskiego P. N. Wokół jeziora występuje pływający pomost torfowy o szerokości 10 m. Na torfowisku znajdują się stanowiska wielu rzadkich i chronionych roślin.

Suche Bagno. Powierzchnia 39,05 ha. Największe w Wigierskim P.N. torfowisko wysokie porośnięte sosną. Rezerwat obejmuje rynnowate, głęboko wcięte zatorfione obniżenie oraz strome skarpy z siedliskami boru mieszanego i lasu mieszanego. Występują tu liczne rośliny chronione i rzadkie.

Wądołek. Powierzchnia 2,2 ha. Rezerwat obejmuje jezioro dystroficzne z pływającymi wyspami. Północny i zachodni brzeg jeziora zarasta pomostem torfowym. Jest to jedno z najgłębszych jezior tego typu - maksymalna głębokość - 15 m.

Wiatrołuża i. Powierzchnia 15, 06 ha. Ochroną objęto fragment doliny rzeki wiatrołuży z lasami łęgowymi, grądami i lasami mieszanymi. Występują tu liczne rosliny rzadkie i chronione.
Wiatrołuża ii. Powierzchnia 10.92 ha. Ochroną objęto zabagniony fragment doliny rzeki wiatrołuży z lasami łęgowymi i torfowiskiem niskim. Występują tu stanowiska reliktowych roslin naczyniowych i mszaków. Rezerwat stanowi ostoję bobrów.

Planuje się także objąć ochroną ścisłą suchary nucianskie, lasy na półwyspie Wysoki Węgieł oraz powiększyć rezerwat w dolinie Czarnej Hańczy.

PROJEKTOWANE PARKI NARODOWE

1. **Mazurski Park Narodowy.** Planuje się utworzyc go w obcenych granicach (z niewielkimi korektami) Mazurskiego Parku Krajobrazowego. Opis walorów parku - przy opisie Mazurskiego P.K. w rozdziale dotyczącym woj. olsztynskiego.

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. **Suwalski Park Krajobrazowy**. Utworzony w 1976 roku. Powierzchnia Parku wynosi 6284 ha, otuliny 8617 ha. Położony jest w gm. Jeleniewo, Przerosl, Wiżajny, Rutka Tartak.

Walory tego Parku to rzezba terenu, jeziora. Obecna rzezba terenu ukształtowana została w głównej mierze przez fazę pomorską zlodowacenia bałtyckiego. Obszar Parku leży w najwyższej części Pojezierza Wschodniosuwalskiego. W krajobrazie dominują wzgorza, głębokie doliny i rynny często wypełnione jeziorami. Rożnice wysokosci względnej na tym terenie sięgają 130 m. Znajduje się tu najgłębsze jezioro w kraju - Hańcza (108,5 m). Spotykamy na tym terenie nagromadzenie rożnych form powstałych w wyniku działania lodowca (moreny czołowa i denna, drumliny, ozy, rynny lodowcowe, doliny wiszące, sandry, kemy). Na terenie Parku znajduje się 22 jeziora o pow. powyżej 1 ha. Mają one rożne kształty i charakter (jeziora rynnowe, oczka - płytkie, silnie zeutrofizowane).

Szata roślinna jest silnie przekształcona. Tylko zespoły roślin na torfowiskach i w dolinie Czarnej Hańczy zachowały swój naturalny charakter. Lasy oraz tereny rolne mają zbiorowiska zniekształcone w porównaniu z roślinnością potencjalną tych

siedlisk. Według badań Sokołowskiego występuje tu 650 gatunków roślin, w tym wiele gatunków borealnych. Na nasłonecznionych stokach spotyka się gatunki roślin kserotermicznych. Wśród obu wymienionych grup można tu spotkać następujące gatunki: bluszcz pospolity, wawrzynek wilczełyko, kocanki piaskowe, centuria pospolita, ciemiężyk białokwiatowy, wełnianeczka alpejska, bażyna czarna. czosnek niedźwiedzi, storczyki, rosiczki, lipiennik Loesela.

Spotyka się tu torfowiska niskie, przejściowe i wysokie. Lasy na tym terenie to las mieszany z drzewostanem sosnowo-świerkowym z domieszką brzozy, lipy, osiki oraz bór mieszany z drzewostanem sosnowym z domieszką świerka.

Ssaki reprezentowane są na tym terenie przez jelenia, dzika, sarnę, sporadycznie łosia, borsuka, jenota, lisa. Tereny te zasiedlone zostały przez bobra, spotyka się czasami wydrę. Dość bogato reprezentowana jest ornitofauna (106 gatunków), przy czym reprezentowane są gatunki lęgowe występujące. W niektórych jeziorach do niedawna spotykano raka szlachetnego oraz reliktowe drobne skorupiaki bałtyckie. Istnieją tu dwa rezerwaty oraz cztery następne są projektowane.

2. <u>Mazurski Park Krajobrazowy</u> w części suwalskiej obejmuje pow. 35.526 ha i pow. otuliny 12.423 ha. Położony jest w gm. Mikołajki, Ruciane Nida, Pisz, Orzysz. Istnieje tu 5 rezerwatów i jeden jest projektowany. Opis walorów parku - w rozdziale dotyczącym woj. olsztyńskiego.

PROJEKTOWANE PARKI KRAJOBRAZOWE

1. <u>Park Krajobrazowy Puszczy Boreckiej</u> - pow. parku wynosi około 24.000 ha, a otuliny 7400 ha. Jest to Park, którego walorami są lasy, rzeźba terenu, wody. Lasy zajmują 72% pow., wody 6%, pozostałe 22% pow. to grunty orne, łąki, infrastruktura. Rzeźba terenu jest bardzo urozmaicona. Wysokości względne na tym terenie sięgają do 90 m. Występują tu trzy wyraźne jednostki: Puszcza Borecka, Góry Piłackie i Lasy Jakunowskie. Pierwsza z nich to strefa moreny pagórkowatej i częściowo czołowej. Nie ma tu ciągów morenowych. Są to zazwyczaj pojedyncze, porozcinane wzgórza. Góry Piłackie to strefa moreny czołowej z wyraźnymi czterema pasmami wzgórz. Lasy Jakunowskie

to teren sandrowy z pagorkami kemowymi.

Dotychczas stwierdzono występowanie 26 zespołów roślinności leśnej, z ktorych wiele fragmentów ma charakter naturalny. Poza tym reprezentowane są na tym terenie zbiorowiska wodne i szuwarowe, torfowisk niskich i przejściowych, roślinność ruderalna i segetalna. Występuje tu 39 gatunków roślin chronionych i rzadkich. Bogato reprezentowana jest lista zwierząt w Puszczy, żyją tu: żubry, łosie, jelenie, sarny, dziki, wilki, rysie, lisy, borsuki, jenoty, liczne drobne ssaki (ryjówki, rzęsorek, norki). Awifauna reprezentowana jest przez 141 gatunków lęgowych, a wśród nich: orzeł bielik, rybołów, orlik krzykliwy, kania ruda, bocian czarny, muchołówka mała, dzięcioł białogrzbiety i średni, krzyżodziób, orzechowka i wiele gatunkow bardziej pospolitych. Istnieją tu cztery rezerwaty i jeden projektowany.

2. <u>Park Krajobrazowy Mazur Północnych</u> - położony jest w gm. Giżycko i Węgorzewo. W jego granicach znalazły się jeziora: Kisajno, Dargin, Mazury, Dobskie, Dejguny, Łabap i wiele mniejszych. Jest to część wielkich jezior mazurskich połączonych kanałami. Jeziora te są czyste i mają szanse takimi pozostać, zewzględu na dogodne położenie względem większych miast i odpływu wod. Tereny otaczające jeziora to pagorki i zagłębienia moreny dennej i czołowej. W krajobrazie dominują pola, łąki i lasy. Te ostatnie nie tworzą wielkich kompleksów. Jeziora są miejscem lęgowym i wypoczynku na przelotach jesienno-wiosennych licznych gatunków ptactwa wodnego. Istnieją tu cztery rezerwaty,jeden jest projektowany.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Obszary chronionego krajobrazu w woj. suwalskim zostały zatwierdzone wraz z założeniami regionalnego planu zagospodarowania przestrzennego w 1989 r. Obejmują one około 50% woj. Granice wyznaczone zostały przez zespół opracowujący plan na podstawie pobieżnych analiz. Nie są one udokumentowane. W planie jednoznacznie jest powiedziane, że w planach szczegółowych granice należy korygowac po dokładnym przeanalizowaniu uwarunkowan przyrodniczych i pozaprzyrodniczych. Duża powierzchnia obszarów sprawia, że w ich

granicach znalazły się wszystkie elementy przyrody ozywionej i nieozywionej charakterystyczne dla tego rejonu kraju.

REZERWATY PRZYRODY

1. **Czapliniec** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1947 r. o pow. 17,10 ha w pobliżu miejscowosci Mikołajki w gm. Mikołajki, na terenie Mazurskiego P. K. Rezerwat położony jest nad jeziorem Sniardwy w 160-letnim drzewostanie sosnowym. W 1979 r. czapie opuściły kolonię i założyły nową wsrod trzcin.

2. **Jezioro Łuknajno** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1947 r. o pow. 709,97 ha w gm. Mikołajki, nA terenie Mazurskiego P. K. Ochroną objęte jest jezioro wraz z przyległymi zarosłami wierzbowymi. Stanowi ono miejsce lęgowe największej w Europie kolonii łabędzia niemego, poza tym są tu kolonie kormoranow, mewy smieszki, gniezdzą się kaczki, perkozy, brodzce i in. Jezioro Łuknajno zostało uznane za rezerwat biosfery.

3. **Siedem Wysp** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1948 r. o pow. 999,48 ha w pobliżu miejscowosci Guje w gm. Węgorzewo. Rezerwat obejmuje jezioro Oswin wraz z wyspami oraz pas nadbrzeznych bagien i lasow. Jezioro jest płytkie, znaczna jego część zarosnięta jest szuwarem. Wyspy porosnięte są lasem. Gniezdzą się tu orzeł bielik, rybołow, łabędz niemy, zuraw, kormoran, gęś. W czasie wiosennych i jesiennych przelotow zatrzymują się tu stada dzikich gęsi liczące kilka tysięcy sztuk. Rezerwat wyłączony jest ze zwiedzania turystycznego.

4. **Jezioro Kożuchy** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1953 r. o pow. 28,16 ha w pobliżu miejscowosci Kożuchy w gm. Giżycko. Obejmuje on jezioro bagno wokół jeziora i zarosla wierzbowe. Znajduje się na nim największa kolonia mewy smieszki licząca kilka tysięcy par. Ponadto gniazdują tutaj błotniak stawowy, kania czarna, łabędz niemy, w przybrzeżnych zaroslach remiz. Rezerwat wyłączony z ruchu turystycznego.

5. **Pierkunowo** - rezerwat florystyczny utworzony w 1954 r. o pow. 2,89 ha w pobliżu miejscowosci Pierkunowo w gm. Giżycko. Rezerwat obejmuje srodlesne torfowisko, ktorego część to torfowisko wysokie, przejsciowe i niskie. Występują tu takie gatunki jak: przygiełka biała, rosiczka okrągłolistna, turzyca bagienna, bazyna czarna, brzozy, wierzby (szara, uszata, czarniawa). Jest to rezerwat scisły.

6. **Półwysep i wyspy na Jeziorze Rydzewskim** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1957 r. o pow. 26 ha w pobliżu miejscowosci Lesniewo w gm. Węgorzewo. W skład rezerwatu wchodzi 5 wysp oraz półwysep, porosniętych drzewostanem składającym się z wiązu zwyczajnego, jesionu, klonu i lipy. Na dwóch wyspach gnieżdżą się kormorany i czapie. W czasie przelotów jesienno-wiosennych na wodach przyległych do wysp odpoczywają liczne stada ptactwa wodnego.

7. **Wyspy na jeziorach Mamry i Kisajno** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1957 r. i rozszerzony w 1989 r. położony na jeziorach Dobskie, Mamry, Kisajno w gm. Giżycko i Węgorzewo, pow. 215,35 ha, na terenie projektowanego P. K. Mazur Północnych. Utworzony w celu ochrony miejsc lęgowych i odpoczynku ptactwa na przelotach. Wyspy porosnięte są lasem. Na obrzeżach występują olsy, miejscami łęgi olszowe i jesionowo-olszowe. Na wyższych miejscach rosną lasy mieszane z dębem, brzozą i lipą i bory z sosną, brzozą i świerkiem. Wyspy otoczone są szerokim pasem szuwaru. Są to miejsca lęgowe łabędzia niemego, czapli siwej, bociana czarnego, błotniaka stawowego, licznych gatunków kaczek. Na wyspach spotyka się dzika, sarnę, borsuka, lisa, zająca, kreta, jeża, ryjówki. Na wyspach wyznaczone są szlaki i ścieżki turystyczne.

8. **Borki** - rezerwat leśny utworzony w 1958 r. o pow. 232,0 ha w pobliżu osady Czerwony Dwor w gm. Kruklanki, na terenie projektowanego P. K. Puszczy Boreckiej. Rezerwat obejmuje naturalny fragment drzewostanow Puszczy Boreckiej. Charakteryzuje się dużym urozmaiceniem rzeźby terenu co powoduje duże zróżnicowanie roślinnosci. Występują tu siedliska grądów z drzewostanem grabowo-lipowym z domieszką klonu, dębu, wiązu górskiego, świerka, w wilgotniejszcyh miejscach jesionu. W bezodpływowych zagłębieniach występują olsy, a wzdłuż cieków łęgi jesionowo-olszowe i miejscami gwiazdnicowo-olszowe z pióropusznikiem strusim. Występuje tu również bór świerkowy torfowcowy.

9. **Mokre** - rezerwat leśny utworzony w 1958 r. o pow. 4,64 ha w pobliżu Sztynortu w gm. Węgorzewo, na terenie projektowanego P. K. Mazur Północnych. Znajduje się on na półwyspie na jeziorze Dargin. Obejmuje fragment lasu łęgowego ze 140-letnim drzewostanem złożonym z jesionu, dębu z domieszką świerka, olszy i wiązu pospolitego.

10. Jezioro Lisunie - rezerwat florystyczny utworzony w 1958 r. o pow. 15,78 ha w pobliżu miejscowosci Zełwągi w gm. Mikołajki, na terenie Mazurskiego P. K. Celem ochrony jest zachowanie stanowiska kłoci wiechlinowatej. Rezerwat obejmuje jezioro od brzegow silnie zarastające szuwarem złożonym z kłoci wiechlinowatej oraz trzciny. Poza tym w jeziorze występują trzy rzadkie gatunki: przesiąkra okółkowa, jeziorza giętka i grzybień północny. Rezerwat wyłączony jest z ruchu turystycznego. W Mazurskim PK.

11. Torfowisko Spytkowo - rezerwat torfowiskowy utworzony w 1958 r. o pow. 3,68 ha w pobliżu miejscowosci Spytkowo w gm. Giżycko. Jest to fragment torfowiska powstałego na miejscu dawnego jeziora. W rezerwacie i jego sąsiedztwie występuje wierzba japońska i sniada, turzyca witkowata i bagienna, storczyk krwisty. Rezerwat wyłączony jest ze zwiedzania turystycznego.

12. Cmentarzysko Jaćwingów - rezerwat archeologiczny utworzony w 1959 r. o pow. 4,12 ha w pobliżu miejscowości Szwajcaria w gm. Suwałki. Ochroną objęto cmentarzysko Jaćwingow z II-VI w. n.e. Teren pokryty jest rzadkim stuletnim drzewostanem sosnowym.

13. Kozi Rynek - rezerwat leśny utworzony w 1959 r. o pow. 146,63 ha w pobliżu miejscowosci Balinka w gm. Sztabin. Teren na znacznej powierzchni jest zabagniony, przepływa przez niego strumień Jastrzębianka. Wzdłuż strumienia występuje łęg jesionowo-olszowy. W części południowej i wschodniej występują olsy. Na glebach mineralnych występują drzewostany mieszane swierkowo-dębowe. Jest to fragment naturalnych drzewostanow południowej części Puszczy Augustowskiej.

14. Mały Borek - rezerwat leśny utworzony w 1959 r. o pow. 90,53 ha w pobliżu miejscowosci Płaska w gm. Płaska. Celem ochrony jest drzewostan sosnowy z domieszką swierka na siedlisku boru świeżego i wilgotnego, typowy dla Puszczy Augustowskiej.

15. Tabolinka - rezerwat wodno-torfowiskowy utworzony w 1959 r. o pow. 4,32 ha w pobliżu miejscowości Wiłkokuk w gm. Giby. Obejmuje on dystroficzne jezioro z pływającymi wyspami powstałych z kłączy turzyc, babrka przerosniętych torfowcami oraz przyległy bor bagienny. Występują tu liczne gatunki chronione: rosiczka okrągłolistna, przygiełka biała, turzyca bagienna, bagnica torfowa.

16. Jezioro Kolno - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1960 r. o pow. 269,26 ha w pobliżu miejscowosci Komaszowka-Rzepiski w gm. Augustow. Celem ochrony są miejsca lęgowe ptactwa wodnego. Rezerwat obejmuje całe jezioro ze strefą przybrzeżnego szuwaru. Jest to płytkie eutroficzne jezioro. Jego dno pokrywa zwarty kobierzec ramienic. Występuje tu szereg rzadkich roslin: skrzyp bagienny, sitowiec nadmorski, aldrowanda pęcherzykowata, wierzba japońska, turzyce bagienna i strunowa, rosiczka okrągłolistna, kruszczyk błotny. Awifauna reprezentowana jest przez łabędzie, kaczki, rybitwy, perkozy w tym bardzo rzadki w kraju perkoz rogaty.

17. Ostoja bobrow Marycha - rezerwat faunistyczny utworzony w 1960 r. o pow. 208,71 ha w gm. Krasnopol. Celem ochrony jest zachowanie stanowiska bobra europejskiego. Rezerwat obejmuje 3,5 km odcinek rzeki Marychy (Czarnej) z przyległymi łąkami, polami i lasami (łęgi jesionowo-olszowe i leszczynowo-swierkowy las mieszany). Rezerwat jest wyłączony ze zwiedzania.

18. Starożyn - rezerwat lesny utworzony w 1960 r. o pow. 298,43 ha w pobliżu miejscowosci (wsi) Mikaszowka w gm. Płaska. Obejmuje on dobrze zachowany fragment Puszczy Augustowskiej o dużym zroznicowaniu szaty roślinnej. Występuje tu las mieszany z drzewostanem swierkowo-dębowym z domieszką klonu, osiki, brzozy, lipy. Grąd z drzewostanem grabowo-dębowym. Znaczną część zajmują olsy, bor mieszany wilgotny z drzewostanem dębowo-swierkowym, bor wilgotny z drzewostanem sosnowym.

19. Bobruczek - rezerwat faunistyczny utworzony w 1961 r. o pow. 0,9 ha w pobliżu miejscowosci Szlinokienie w gm. Puńsk. Ochroną objęto przepływowe jeziorko, w którym żyje rodzina bobrow. Jezioro otoczone jest szerokim pasem szuwaru trzcinowego z krzewami wierzby szarej, które są pokarmem bobrów.

20. Brzozowy Grąd - rezerwat florystyczny utworzony w 1963 r. o pow. 0,08 ha w pobliżu miejscowości Przewięź w gm. Augustow. Celem ochrony jest stanowisko obuwika pospolitego. Znajduje się ono na wysepce na jeziorze Studzienicznym. Jest ono wyłączone ze zwiedzania.

21. Jezioro Hańcza - rezerwat wodno-krajobrazowy utworzony w 1963 r. o pow. 304 ha w pobliżu miejscowości Hańcza w gm. Przerosl, na terenie Suwalskiego P. K. Celem jest ochrona najgłębszego jeziora w kraju. Jest to jezioro oligotroficzne o bardzo czystej, przezroczystej wodzie. W Suwalskim P. K.

22. Ostoja bobrow Bartosze - rezerwat faunistyczny utworzony w 1964 r. o pow. 190,17 ha w pobliżu miejscowosci Bartosze w gm. Ełk. Położony jest na północnym brzegu jeziora Szarek wraz z podtopionym torfowiskiem niskim porosniętym brzozą z bogatym podszytem wierzby, kruszyny i swierka. Rezerwat wyłączony ze zwiedzania.

23. Perkuć - rezerwat lesny utworzony w 1970 r. o pow. 209,82 ha w pobliżu miejscowosci Gorczyca w gm. Płaska. Rezerwat obejmuje wąskie wyniesienie morenowe, torfowiska i zarastające jezioro Krugiak. Gleby mineralne zajmuje bor mieszany z drzewostanem sosnowo-swierkowym i bor swieży z drzewostanem sosnowym i leszczynowo-swierkowy las mieszany. Na niewielkiej powierzchni występuje grąd z drzewostanem mieszanym - klon, lipa, osika, swierk oraz ols z drzewostanem olszowo-brzozowym. Na jeziorze i w pasie przybrzeżnym występuje szuwar oraz grzybienie i grążel żółty. Występuje tu szereg chronionych gatunkow: sasanka, obuwik pospolity, wyblin jednolistny, kruszczyk błotny, arnika gorska, rosiczki i szereg innych.

24. Glinki - rezerwat florystyczny utworzony w 1971 r. o pow. 1,65 ha w pobliżu miejscowosci Balinka w gm. Sztabin. Rezerwat obejmuje fragment grądu z wielowarstwowym drzewostanem składającym się z grabu, jesionu, osiki, swierka, wiązu gorskiego. Jest to jedyne stanowisko pioropusznika w Puszczy Augustowskiej.

25. Jezioro Pogubie Wielkie - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1971 r. o pow. 691,73 ha w pobliżu Piszu w gm. Pisz. Rezerwat obejmuje płytkie jezioro oraz wyspę Ostrow Wielki. Jezioro otoczone jest lasami i podmokłymi zabagnionymi łąkami porosniętymi zaroslami wierzbowymi. Jezioro jest miejscem tarliska wielu ryb oraz miejscem gniazdowania ponad 60 gatunków ptaków. Istnieje tu duża liczba gniazdujących par łabędzia niemego.

26. Głazowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą - rezerwat geologiczno-krajobrazowy utworzony w 1972 r. o pow. 0,98 ha w pobliżu miejscowosci Wrobel w gm. Jeleniewo, na terenie Suwalskiego P. K. Rezerwat obejmuje fragment obszaru morenowego z nagromadzeniem głazów narzutowych. W rezerwacie i w jego okolicy znajduje się kilka tysięcy głazów narzutowych o rożnej wielkości.

27. Czerwona Struga - rezerwat lesny utworzony w 1973 r. o pow. 3,59 ha w pobliżu miejscowosci Budwiecie w gm. Dubeninki. Rezerwat obejmuje 1,5 km odcinek strumienia. Dno doliny zajmuje łęg gwiazdnicowo-olszowy z drzewostanem składającym się z olszy czarnej, jesionu i wiązu gorskiego. W runie masowo rosnie pióropusznik strusi. Zbocza dolinki to siedlisko grądowe z drzewostanem złożonym z lipy, z domieszką jesionu, grabu i wiązu gorskiego.

28. Dziki Kąt - rezerwat lesny utworzony w 1973 r. o pow. 34,10 ha w pobliżu miejscowosci Żytkiejmy w gm. Dubeninki. Ochroną objęto naturalne drzewostany. Występuje tu bór sosnowo-swierkowy w wieku 120-140 lat, wilgotny bor sosnowo-swierkowy oraz na małej powierzchni bor łochyniowy.

29. Jezioro Nidzkie - rezerwat krajobrazowy utworzony w 1972 r. o pow. 2934,71 ha w gm. Ruciane Nida. Rezerwat obejmuje jezioro wraz z pasem drzewostanu przylegającym do niego, szerokosci 100-300 m. Dobrze rozwinięta linia brzegowa, otaczające lasy sosnowe i urozmaicona rzeźba terenu sprawiają, że teren ten jest atrakcyjny przyrodniczo i turystycznie. Jest ono dostępne dla rekreacji.

30. Cisowy Jar - rezerwat lesny utworzony w 1964 r. o pow. 10,68 ha w pobliżu miejscowosci Guzy w gm. Kowale Oleckie. Położony jest w 900 m wąwozie 20 m głębokosci porosłego lasem. Dnem wąwozu płynie strumień. Las ma charakter grądu z bogatym runem. Drzewostan jest młody zniekształcony. Składa się z osiki, świerka, iwy, w domieszce występuje lipa, grab, jesion, klon. Stwierdzono, że na powierzchni występuje cis. Jest to jego wschodni kraniec naturalnego zasięgu.

31. Boczki - rezerwat lesny utworzony w 1974 r. o pow. 108,83 ha w pobliżu Pluszkiejm w gm. Dubeninki. W granicach rezerwatu znalazło się większosc zespołów lesnych Puszczy Rominckiej. Sprzyja temu teren o urozmaiconej rzeźbie. Występuje tu leszczynowo-swierkowy las mieszany, grąd, grąd czyścowy, ols, bór łochyniowy, swierkowy, czernicowy i swierkowy torfowcowy.

32. Mechacz Wielki - rezerwat torfowiskowo-leśny utworzony w 1974 r. o pow. 146,72 ha w pobliżu miejscowosci Galwiecie w gm. Dubeninki. Środkowa cześć rezerwatu to torfowisko wysokie z rzadkim skarłowaciałym drzewostanem sosnowym. Występuje tu rosiczka okrągłolistna i bażyna czarna. Torfowisko otoczone jest borem łochyniowym, borem swierkowym i olsu. Całosc stanowi jeden

z najlepiej wykształconych i zachowanych kompleksow torfowisk w kraju.

33. **Wyspa lipowa na jeziorze Wielki Szwałk** - rezerwat lesny utworzony w 1975 r. o pow. 2,74 ha w gm. Kowale Oleckie, na terenie projektowanego P. K. Puszczy Boreckiej. Rezerwat położony jest na wyspie. Porasta ją wysokopienny las lipowy z domieszką dębu, wiązu gorskiego i szypułkowego oraz klonu. W runie występuje między innymi kokoryca pusta, miesięcznica trwała, złoc mała. Rezerwat wyłączony jest z turystyki.

34. **Jezioro Warnołty** - rezerwat ornitologiczny utworzony w 1976 r. o pow. 373,30 ha w pobliżu miejscowosci Wejsuny w gm. Ruciane Nida, na terenie Mazurskiego P. K. Jezioro stanowi płytką zarastającą odnogę Śniardw. Jest zarosnięte na znacznej powierzchni roslinnoscią wodną (osoką aloesowatą i szuwarami). W srodkowej części jeziora jest wyspa porosnięta starodrzewem. Gniazdują tu gatunki drapieżne. Szuwary są miejscem gniazdowania licznych gatunkow ptactwa wodnego. Rezerwat jest wyłączony z ruchu turystycznego.

35. **Jezioro Kalejty** - rezerwat krajobrazowy utworzony w 1980 r. o pow. 740,67 ha w pobliżu miejscowosci Strękowizna w gm. Nowinka. Jest to jezioro dystroficzne o dobrze rozwiniętej linii brzegowej. Brzegi o urozmaiconej rzezbie terenu porosnięte są lasami sosnowymi.

36. **Stara Ruda** - rezerwat krajobrazowo-florystyczny utworzony w 1980 r. o pow. 83,15 ha w pobliżu miejscowosci Sajonek w gm. Augustow. Ochroną objęto zródliska rzeki i przyległe do tych terenow bory bagienne na torfowisku.

37. **Lipowy Jar** - rezerwat lesny utworzony w 1981 r. o pow. 48,50 ha w pobliżu miejscowości Czerwony Dwór w gm. Kowale Oleckie, na terenie projektowanego P.K. Puszczy Boreckiej.Teren ten ma bardzo urozmaicona rzezbę. Strome zbocza porośnięte są lasem liściastym (grąd). Nad strumieniem występują łęgi. W wielu miejscach spotyka się duże głazy narzutowe. Występuje tu szereg roślin chronionych takich jak: stokłosa Benkena, kokoryczka okółkowa, podkolan zielonawy, przetacznik górski, czartawa posrednia.

38. **Mazury** - rezerwat krajobrazowo-leśny utworzony w 1981 r. o pow. 372,69 ha w pobliżu miejscowości Czerwony Dwór w gm. Kowale Oleckie, na terenie projektowanego P. K. Puszczy Boreckiej. Położony jest na wyniesionym przesmyku między

jeziorami Szwałk Wielki i Łazno. W rezerwacie znajduje się część jeziora Pilwąg. W zbiorowiskach leśnych dominują zbiorowiska grądu typowego i niskiego. Nad jeziorem występują olsy, łozowiska i szuwary. Jeziora są ostoją ptactwa wodnego. Na terenie rezerwatu znajduje się gniazdo bielika.

39. **Struga Żytkiejmska** - rezerwat florystyczno-faunistyczny utworzony w 1982 r. o pow. 467,07 ha w pobliżu Żytkiejm w gm. Dubeninki. Rezerwat obejmuje fragment naturalnego cieku z dobrze zachowanymi torfowiskami niskimi, olsami, łęgami, borami wilgotnymi. Teren ten jest ostoją zwierzyny i ptactwa.

40. **Kukle** - rezerwat krajobrazowy utworzony w 1983 r. o pow. 513,54 ha w pobliżu miejscowosci Zalewo w gm. Giby. Ochroną objęto fragment doliny rzeki Marycny wraz z przyległymi drzewostanami. Teren ten jest trwałą ostoją większosci gatunkow zwierząt występujących w Puszczy Augustowskiej.

41. **Łempis** - rezerwat wodno-leśny utworzony w 1983 r. o pow. 126,64 ha w pobliżu miejscowości Klecie w gm. Giby. Obejmuje trzy śródleśne jeziora wraz z przyległymi drzewostanami. Są to siedliska olsu, łęgu, boru wilgotnego, grądu, boru mieszanego. Drzewostany charakterzyują się dużym stopniem naturalnosci.

42. **Pomorze** - rezerwat leśny utworzony w 1983 r. o pow. 20,45 ha w pobliżu miejscowości Pomorze w gm. Giby. Położony jest na skraju Puszczy Augustowskiej. Celem ochrony jest najstarszy drzewostan sosnowy w wieku 190 lat.

43. **Kurlańskie Bagno** - rezerwat florystyczno- faunistyczny utworzony w 1985 r. o pow. 1713,62 ha w gm. Sztabin. Celem ochrony jest geomorfologia terenu, zbiorowiska roślinnosci leśnej i bagiennej oraz zwierzęta, które maju tu ostoje.

44. **Głazowisko Łopuchowskie** - rezerwat geologiczno-geomorfologiczny utworzony w 1988 r. o pow. 29,08 ha w pobliżu miejscowosci Łopuchowo w gm. Jeleniewo. Ochroną objęto fragment wałów czołowo-morenowych z występującymi na powierzchni licznymi głazami narzutowymi.

45. **Jezioro Dobskie** - rezerwat krajobrazowy utworzony w 1976 r. z nowelizacją w 1989 r. o pow. 1833,22 ha w gm. Giżycko,na terenie projektowanego P. K. Mazur Północnych. Ochroną objęto jeziora oraz fragmenty dobrze zachowanego krajobrazu polodowcowego z licznymi głazowiskami. Jezioro jest ostoją ptactwa wodnego.

46. **Krutynia** - rezerwat krajobrazowo-reliktowy utworzony w 1989 r. o pow. 963,33 ha w gm. Mikołajki i Ruciane Nida, na terenie Mazurskiego P. K.. Rezerwat obejmuje bardzo urozmaicony teren (fragmenty moreny czołowej, dennej, rynny lodowcowe). Obejmuje gorny bieg Krutyni z jeziorem Gardynskim. Dolina ma zmienny charakter, miejscami jest wąska ze stromymi brzegami, czasami szeroka i płaska. Brzegi porosnięte są prawie na całej długości lasem.

47. **Piłackie Wzgórze** - rezerwat krajobrazowo-lesny utworzony w 1989 r. o pow. 277,17 ha w pobliżu miejscowosci Piłaki Wielkie w gm. Pozezdrze, na terenie projektowanego P. K. Puszczy Boreckiej. Rezerwat obejmuje fragment 4 wałów moreny czołowej. Teren porosnięty jest lasem sosnowym z domieszką świerka oraz nielicznie występującym w tym rejonie borem chrobotkowym. W runie występują rosliny chronione takie jak: sasanka, widłaki, płucnica islandzka.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. **Wielki Bór** - lesny o pow. około 20 ha w gm. Giby. Ochroną objęty ma być drzewostan sosnowy z domieszką brzozy i świerka. Celem ochrony ma być runo, w ktorym występują gatunki kserotermiczne takie jak: głowienka wielkokwiatowa, miodunka wąskolistna, traganek duński, jeniec bezpodkwiatowy, tajęża jednostronna, jaskier wielkokwiatowy, marzanka barwierska, przetacznik kłosowy, sasanka otwarta, pszczelnik wąskolistny.

2. **Jezioro Wiłkokuk** - rezerwat torfowiskowy w gm. Giby o pow. około 160 na. Ochroną objęte jest płytkie zarastające jezioro oraz dobrze wykształcone torfowiska niskie i przejściowe, a także bory bagienne i wilgotne. Występuje tu znaczna ilość gatunków rzadkich takich jak: rosiczka długolistna, pływacz drobny, turzyca dwupienna i obła, bagnica torfowa, lipiennik Loessela, skalnica torfowa, wełnianeczka alpejska, gółka długoostrogowa oraz kilkanascie gatunków storczyków.

3. **Kalna** - rezerwat wodno-lesny, położony w gm. Giby i Płaska. Ochroną objęty jest dopływ Czarnej Hańczy. Jest to ciek naturalny (nie przekształcony melioracjami) otoczony lasami, o urozmaiconym przebiegu. Miejscami płynie przez płaskie tereny, miejscami wąwozem. W miejscach zabagnionych występują olsy i

olsy jesionowe. Na zboczach i glebach mineralnych występują bory sosnowe.

4. **Czarna Hańcza** - rezerwat krajobrazowy w gm. Giby i Płaska. Obejmuje odcinek doliny między granicą otuliny Wigierskiego Parku Narodowego a Mikaszowką, z otaczającymi rzekę lasami. Jest to naturalny odcinek rzeki z zakolami, głębiami. Rzeka wykorzystywana jest jako szlak kajakowy.

5. **Bąkowo** - rezerwat leśny położony w pobliżu miejscowości Brogi w gm. Krasnopol.

6. **Krasna Gruda** - rezerwat torfowiskowo-leśny położony w pobliżu miejscowości Żegary w gm. Sejny. Rezerwat obejmuje zarastające oczka, torfowiska niskie i przejściowe. Wsród terenow bagiennych występują wzniesienia. Występują tu siedliska olsów, borow mieszanych i swieżych.

7. **Płaska** - rezerwat lesny w pobliżu miejscowosci Płaska w gm. Płaska.

8. **Rospuda** - rezerwat krajobrazowy położony w gm. Augustow, Nowinka i Raczki. Obejmuje fragment doliny od jeziora Rospuda do Suchej Wsi. Rzeka płynie naturalnym korytem posród lasow (olsy, bory wilgotne), torfowisk niskich i łąk. Jest to szlak kajakowy.

9. **Kaczerajno - Blankowa Struga** - rezerwat wodno-torfowiskowy położony w gm. Ruciane Nida, na terenie Mazurskiego P. K. Jest to płytkie jezioro wytopiskowe typu morenowego. Jest to jezioro eutroficzne z daleko posuniętym procesem zarastania. Proces ten przyspieszany jest akumulacją osadów Blankowej Strugi. W pasie przybrzeżnym jeziora występuje szeroki pas roslinnosci wodno-błotnej. Od strony lądu występuje ols przechodzący w bor wilgotny. Bogato reprezentowana jest ornitofauna. Występują tu orzeł bielik, czapla, kaczki, chruścielowate, perkozowate.

10. **Jegocin Duży** - rezerwat wodno-leśny o pow. około 505 ha w gm. Ruciane Nida. Teren ten charakteryzuje się wysokim stopniem naturalności rzeźby terenu i biocenoz wodnych i bagiennych. Jest to ostoja ptactwa wodnego i błotnego.

11. **Bagno** - rezerwat lesny w gm. Giby. Ochroną objęty jest starodrzew sosnowy porastający wały wydmowe (bór swieży) i zagłębienia między nimi (bor bagienny). Jest to miejsce tokowisk głuszca.

12. Torfowiska północnej części doliny Biebrzy - rezerwat torfowiskowy położony w gm. Lipsk. Obejmuje górną część doliny Biebrzy w woj. suwalskim.

13. Jary Błędzińskie - rezerwat krajobrazowy położony w gm. Przerośl i Dubeninki. Jest to teren o urozmaiconej rzeźbie. Zróżnicowanie wysokosci względnych wynosi do 50 m. Przepływająca doliną rzeka Błędzianka tworzy na tym obszarze przełomy. Zbocza doliny są częściowo zalesione. W wodach rzeki żyją rzadkie gatunki ryb, takie jak: lipień, pstrąg potokowy i tęczowy, strzebla potokowa, głowacz białopłetwy. Nad rzeką jest kolonia bobrow, spotyka się wydrę i zwierzynę płową.

14. Jezioro Wysokie - rezerwat faunistyczny położony w pobliżu wsi Czarne w gm. Dubeninki. Celem ochrony jest zachowanie stanowiska raka szlachetnego.

15. Jezioro Łanowicze - rezerwat ornitologiczny położony w pobliżu wsi Łanowicze Małe w gm. Przerośl. Jezioro dystroficzne, silnie zarastające położone jest w rynnie polodowcowej. Różnica wysokości w obrębie doliny dochodzi do 35 m. Wschodni brzeg stromy, pozostałe łagodne, porosnięte łozą, olszą. Awifauna lęgowa to kaczki, perkozy, rybitwy i ptaki śpiewające.

16. Jezioro Szurpiły - rezerwat krajobrazowy położony w gminie Jeleniewo w pobliżu miejscowosci Jeglowek, na terenie Suwalskiego P. K. Drugie co do wielkości jezioro w Parku, o dobrze rozwiniętej linii brzegowej. Powstało po wytopieniu bryły martwego lodu. Na południu brzegu występują moreny martwego lodu, otaczające jezioro. Część brzegow to tereny torfowisk i lasow. Znajduje się tu stanowisko bluszcza i wawrzynka wilczełyko.

17. Jezioro Jaczno - rezerwat florystyczno-wodny. Położony w gminie Wiżajny w pobliżu miejscowosci Smolniki, na terenie Suwalskiego P. K. Jezioro otoczone jest lasami. Na stromych zboczach występują rozległe tereny źródliskowe tworzące tutaj tzw. wiszące torfowiska. Występuje na nich łęg olszowy. Pozostałe lasy w przeważającej większości to las leszczynowo-swierkowy oraz rzadziej grąd. Występuje tu wiele rzadkich gatunkow roślin takich jak: skrzyp olbrzymi, miesięcznica trwała, czosnek niedźwiedzi, manna gajowa, rosiczki, storczyki.

18. Źródliska Szeszupy - rezerwat torfowiskowy. Położony w gm. Jeleniewo w pobliżu miejscowosci Szeszupki. Obejmuje zakrzaczone torfowisko, będące początkiem rzeki Szeszupy.

19. Głazowiska Rutka - rezerwat geologiczny. Położony w gm. Jeleniewo w pobliżu miejscowosci Rutka, na terenie Suwalskiego P. K. Obejmuje teren z nagromadzonymi głazami narzutowymi.

20. Czarna Struga - rezerwat leśno-florystyczny o pow. ok. 7 ha, gm. Kowale Oleckie, na terenie proj. P. K. Puszczy Boreckiej. Ochroną objęta zostanie część doliny Czarnej Strugi z lasami łęgowymi i grądem niskim. Występuje tu najliczniejsze skupisko pioropusznika strusiego w Puszczy Boreckiej.

21. Lisia Góra - rezerwat leśny o pow. ok. 95 ha, gm. Kruklanki, na terenie proj. P. K. Puszczy Boreckiej. Ochroną objęte zostaną zbiorowiska roślinne grądów, świerczyny na torfie, płaty lasów mieszanych oraz srodleśne łąki z zaroślami łozowymi. Licznie występują tu rośliny rzadkie i chronione np.storczyki: podkolan biały i zielonawy, storczyk plamisty, kruszczyk rdzawoczerwony.

22. Las Klonowo-Lipowy - rezerwat leśny o powierzchni ok. 4,50 ha, w gm Kruklanki, na terenie proj. P. K. Puszczy Boreckiej. Ochroną zostanie objęty las klonowo-lipowy porastający wąwóz potoku leśnego. W runie spotyka się tu duże płaty czosnku niedźwiedziego oraz takie gatunki jak: złoc mała, fiołek przedziwny, dzwonek szerokolistny.

23. Jezioro Żabinki - rezerwat wodno-leśny, pow. ok. 84 ha, gm. Kruklanki, na terenie proj. P. K. Puszczy Boreckiej. Ochroną zostanie objęta bardzo rzadka forma jeziora - kocioł ewersyjny, oraz przylegający do niego świerkowy bór mieszany i łęg. Jezioro odznacza się obecnoscią licznych hydrofitów, z których najciekawsza jest rzadka na Mazurach Scolochloa festucea.

24. Wilkus - rezerwat leśny, pow. ok. 84 ha, gm. Pozezdrze, na terenie proj. P. K. Puszczy Boreckiej. Ochroną objęte zostaną dobrze wykształcone płaty świeżego boru sosnowego w odmianie subborealnej, oraz sosnowego boru mieszanego.

25. Jezioro Smolak - rezerwat wodno-leśny, pow. ok. 50 ha, gm. Pozezdrze, na terenie proj. P. K. Puszczy Boreckiej. Ochroną objęte zostaną dwa jeziorka dystroficzne (Smolak i Kacze) z otaczającymi je lasami. Z roślin chronionych występują: rosiczka okrągłolistna, widłak jałowcowaty i bagno zwyczajne.

4. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE ŁOMŻYŃSKIM (mapa nr 3)

PROJEKTOWANE PARKI NARODOWE

1. **Biebrzański Park Narodowy.** Według nabardziej aktualnych projektów na on objąć prawie całą dolinę Biebrzy, a więc obecny teren parku krajobrazowego (łącznie z fagmentami doliny Biebrzy położonymi na terenie województw białostockiego i suwalskiego) oraz znajdującą się poza parkiem krajobrazowym dolinę Górnej Biebrzy na pograniczu województw suwalskiego i białostockiego. Opis walorów parku - przy opisie Biebrzańskiego Parku Krajobrazowego.

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. **Biebrzanski Park Krajobrazowy** (BPK). Został utworzony w 1989 roku. Obszar parku prawie w całości znajduje się w granicach województwa łomżyńskiego na terenie gmin: Goniądz, Grajewo, Jedwabne, Radziłów, Rajgród, Trzcianne, Wizna. Jedynie północno-wschodnie fragmenty znajdują się w województwie suwalskim i białostockim. Powierzchnia parku wynosi 45.268 ha.

Park utworzono w celu ochrony bagiennych terenów doliny Biebrzy wyróżniających się występowaniem wielu rzadkich i ginących gatunków roślin i zwierząt oraz wyjątkowymi walorami widokowymi.

BPK leży w geobotanicznej krainie zwanej Kotliną Biebrzańską. Pod względem geomorfologicznym obszar parku dzieli się na dwa kotlinowate baseny (basen południowy i basen środkowy), których granica przebiega na linii przewężenia kotliny w okolicach Osowca. Działalność wód polodowcowych o charakterze erozyjno-akumulacyjnym spowodowała utworzenie teras, najlepiej wykształconych w basenie środkowym. Powstało też wiele wysp mineralnych zwanych grądami lub grądzikami. Obecnie są one częściowo zatopione w pokładach torfu.

Biebrza, główna oś hydrograficzna parku ma typowy charakter rzeki nizinnej z licznymi zakolami i starorzeczami. Zakola tworzą pętle niemal łączące się z sobą. Część starorzeczy została odcięta od nurtu rzeki wskutek działania czynników naturalnych lub częściowej regulacji koryta w XIX wieku. Biebrza posiada asymetryczne dorzecze. Dopływy prawobrzeżne to:

Kobyłówka, Ełk z Jegrznią, Klimaszewnica, Wissa; dopływy lewobrzeżne: Brzostowka, Kosadka. Nierównomierne dorzecze, asymetryczny względem doliny układ koryta Biebrzy decydują o małej zdolnosci odprowadzania wod z tego obszaru, co sprzyja corocznym wylewom i zabagnieniu. Torfowiska doliny Biebrzy zasilane są również wodami wgłębnymi - wysiękowymi. Zjawisko to ma miejsce głównie w basenie południowym. Prace hydrotechniczne zapoczątkowane w I połowie XIX wieku, związane z budową kanałów oraz przeprowadzone w ostatnich latach melioracje zmieniły w Kotlinie Biebrzańskiej naturalny układ stosunków wodnych. Na przylegających do kanałów torfowiskach następowało przerwanie procesu torfienia i rozpoczęcie procesu murszenia. Wyrazem tych zmian jest rozwój zastępczych zespołów roślinnych jak łąki trzęślicowe, łąki z mietlicha i kostrzewą. Niektore partie torfowisk uległy samorzutnemu zalesieniu brzozą i olszą. Jednak większosć torfowisk na terenie parku zachowała się w stanie naturalnym.

Roślinnosc Kotliny Biebrzańskiej jest bogata i urozmaicona. Występuje tu 7 zespołow lesnych i zaroślowych rozwijających się na glebach torfowych, 19 zespołów torfowiskowych i 2 łąkowe na wilgotnych glebach mineralnych. Przeważającą część powierzchni zajmuje roślinnosć torfowiskowa. W basenie Biebrzy dolnej znajduje się jeden z największych w kraju kompleksów olsow. Wśród elementow roślinnosci borealnej wymienic należy: brzozę niską, turzycę strunową, turzycę życicową, bażynę czarną, wełnianeczkę alpejską, skalnicę torfowiskową, gnidosza królewskiego, wielisiła błękitnego, wierzbę laponską, a wśród mchów: prątnika (Bryum neodamense), mokradłosza (Calliergon trifarium), meesęę (Meesea triquetra), skorpionowca brunatnego (Scorpidium scorpioides) i inne.

Na terenie Bagien Biebrzańskich występuje bogata fauna. Oprócz łosia, dla którego wymieniony obszar jest główną ostoją w Polsce, należy wymienić inne ssaki: bobra, wydrę, piżmaka, wilka jenota, borsuka, kunę, tchórza, lisa, sarnę, dzika i inne. Z naturalnymi i rozległymi ekosystemami bagiennymi i wodnymi związana jest głównie ornitofauna. Liczy ona ponad 150 gatunków. W starorzeczach gnieżdżą się między innymi: bąk, cyraneczka, krakwa, swistun, rożeniec, rybitwa białoskrzydła, łabędź niemy; wśród szuwarów żuraw; w wierzbowych zaroślach remiz; w lasach żyje bocian czarny, orzeł przedni, gadożer, błotniak popielaty,

kobuz, kania rdzawa, kania czarna, pustułka, puchacz, kruk; na obrzeżach czapla siwa; w zakrzewionych bagnach cietrzewie; na torfiastych łąkach bataliony. Kotlina Biebrzańska jest miejscem najliczniejszego w środkowej Europie zgrupowania takich gatunków jak: rożeniec, płaskonos, błotniak popielaty, cietrzew, batalion, rycyk, dubelt, wodniczka. Ponadto rozlewiska Biebrzy w basenie południowym i środkowym stanowią w okresie wędrowek wiosennych i jesiennych miejsce odpoczynku i żerowania wielkiej liczby ptaków wodnych. W toku dotychczasowych badań ornitologicznych na bagnach Biebrzańskich stwierdzono występowanie 235 gatunków ptaków, w tym 157 lęgowych.

2. **Narwiański Park Krajobrazowy** Na terenie województwa łomżyńskiego znajduje się niewielki zachodni fragment Narwiańskiego Parku Krajobrazowego, zatwierdzonego w województwie białostockim w roku 1985. Powierzchnia tej części parku wynosi 1833 ha zaś projektowanej strefy ochronnej - 7570 ha. Na terenie województwa łomżyńskiego park zatwierdzono w roku 1989. Park opisano przy charakterystyce województwa białostockiego.

PROJEKTOWANE PARKI KRAJOBRAZOWE

1. **Kurpiowski Park Krajobrazowy.** Projektowany Kurpiowski Park Krajobrazowy położony jest na terenie Równiny Kurpiowskiej, w północno-zachodniej części województwa. Znajduje się w obrębie Obszaru Chronionego Krajobrazu Pradoliny Pisy i północno-zachodniej części Puszczy Kurpiowskiej, zajmując najbardziej zalesioną część obszaru. Jest to fragment dawnej Puszczy Kurpiowskiej zwanej obecnie Zieloną Puszczą Kurpiowską. Dominują w niej bory sosnowe charakteryzujące się drzewostanem o dużej ilości starodrzewia. Wśród innych zbiorowisk leśnych na uwagę zasługują olsy o dużej skali zróżnicowania, które w okolicach miejscowości Zbójna występują w trzech wariantach. Dokładniejszy opis roślinności znajduje się przy charakterystyce rezerwatów: Tabory, Mingos, Ciemny Kąt, Kaniston, Czarny Kąt, Łokieć.

Projektowany park cechuje się znacznym zróżnicowaniem krajobrazowym. Obok form wydmowych z głęboko zalegającymi wodami gruntowymi, występują liczne obniżenia o dnach niejednokrotnie

zabagnionych i zatorfionych. Teren porozcinany jest licznymi dolinami cieków: Narwi, Pisy, Turośli.

2. Park Krajobrazowy Przełomowej Doliny Narwi. Projektowany Park Krajobrazowy Przełomowej Doliny Narwi położony jest w centralnej części województwa. Obejmuje dolinę Narwi od Łomży do ujścia rzeki Łojewek. Narew wkracza tu w swoj odcinek przełomowy, jej dolina staje się znacznie węższa, a nurt - znacznie silniejszy. Z prawej strony uchodzi do niej rzeka Łojewek odwadniającapołudniowo-wschodnią część Wysoczyzny Kolneńskiej, z lewej strony uchodzi Gać z Jabłonką - główne cieki Międzyrzecza Łomżyńskiego. Dolina staje się coraz głębsza, a deniwelacje mają charakter zmienny, od wysokich urwistych brzegów do płaskich zboczy.

Szczególną atrakcją projektowanego parku jest grodzisko znajdujące się we wsi Stara Łomża datowane na X-XII wiek. Pozostałość grodu i podgrodzia zachowała się na dwu wysokich wzgórzach otoczonych od północnego wschodu szeroką, bagnistą doliną Narwi, od zachodu głębokim wąwozem.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Obszary Chronionego Krajobrazu na terenie wojewodztwa łomżynskiego zostały zatwierdzone w roku 1982. Łączna powierzchnia obszarow wynosi 104 654 ha, co stanowi około 15,7% ogólnej powierzchni wojewodztwa. W skład ich wchodzą następujące obszary chronionego krajobrazu (OChK):

1. OChK Pradoliny Biebrzy i Okolic Rajgrodu. Leży w północno-wschodniej części województwa łomżyńskiego. Zajmuje on powierzchnię 42 206 ha, stanowiąc jednocześnie otulinę Biebrzańskiego Parku Krajobrazowgo. Obszar położony jest w dwu regionach geograficznych: na Wysoczyznie Kolneńskiej i w Kotlinie Biebrzańskiej. Największe rozszerzenie obszar osiąga na Wysoczyznie Kolneńskiej, gdzie znajduje się Jezioro Rajgrodzkie i Jezioro Dręstwo. Teren jest w większości porośnięty lasami. Na wysoką wartość krajobrazową terenu, dodatkowo składają się wysokie brzegi Jeziora Rajgrodzkiego, osiągające kilkanaście metrów wysokości oraz dolina rzeki Jegrzni łączącej Jezioro Rajgdrodzkie z Dręstwem i dalej z Kotliną Biebrzańską. Pozostała

część obszaru chronionego krajobrazu otaczająca wąskim pasem Biebrzański Park Krajobrazowy charakteryzuje się podobnymi warunkami środowiska przyrodniczego do opisanego już parku.

2. **OChK Pradoliny Narwi**. Zajmuje centralną część województwa, przecinając je równoleżnikowo ze wschodu na zachód. Powierzchnia jego wynosi 17 890 ha, lasy zajmują 4321 ha, użytki rolne 11 500 ha, wody 1133 ha. Pradolina Narwi stanowi wyraznie zaakcentowaną jednostkę krajobrazową o wysokich zboczach. Występowanie szeregu równoleżnikowych i południkowych odcinków doliny oraz zakoli jest następstwem wykorzystywania przez Narew systemu polodowcowych jezior. Szerokość doliny waha się od 1,5 do 4 kilometrow. Na odcinku powyżej Łomży dolina ma charakter przełomowy, co podnosi walory krajobrazowe omawianego obszaru.

3. **OChK Pradoliny Pisy i północno-zachodniej części Puszczy Kurpiowskiej**. Położony jest w północno-zachodniej części województwa, na terenie Równiny Kurpiowskiej. Powierzchnia jego wynosi 38 085 ha. Lasy zajmują 14 184 ha, użytki rolne 21 258 ha, wody 452 ha. Obszar położony jest w widłach Narwi i Pisy, na terenach sandrowych. Cała równina pochylona jest w kierunku południowo-wschodnim ku Narwi. Monotonię krajobrazu urozmaicają wydmy. Znaczna ich liczba oraz bogactwo form występuje między Pisą a Szkwą oraz wzdłuż rzeki Turośl. Duże walory widokowe posiada Dolina Narwi o wysokich brzegach i malowniczych zakolach. Niewielkie fragmenty płaszczystej równiny budują starsze utwory morenowe. Lasy stanowiące 37,2% powierzchni województwa są pozostałością dawnej Puszczy Kurpiowskiej. Opisywany obszar leży w granicach Zielonej Puszczy Kurpiowskiej. Są to przede wszystkim rozległe bory sosnowe oraz pasma wilgotnych olsów.

4. **OChK Doliny Bugu i Nurca** zajmuje południowy fragment województwa, rozciągając się nad rzeką Bug oraz jej dopływem Nurcem do wysokości Ciechanowca. Powierzchnia jego wynosi 6473 ha, lasy zamują 1642 ha, użytki rolne 4078 ha, wody 374 ha. O wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych decyduje Bug płynący w korycie charakteryzującym się dużą naturalnością. Prawy brzeg rzeki leżący po stronie województwa łomżyńskiego posiada wysokie skarpy, zaś teren przylegający do doliny cechuje

się znacznym urozmaiceniem. Wpadający do Bugu Nurzec charakteryzuje się na tym obszarze szeroką doliną, silnie zabagnioną, o licznych zakolach. Pokryta jest głównie przez zbiorowiska olsów i łęgów, a sporadycznie przez bory sosnowe, które związane są z nielicznymi kępami występującymi w dolinie.

REZERWATY PRZYRODY

1. **Czerwone Bagno** - rezerwat torfowiskowy, rok utworzenia: 1925, powiększony w 1981 r., powierzchnia: 11.629,75 ha, gmina: Goniądz, miejscowość: Grzędy, w granicach BPK

Rezerwat położony jest w Kotlinie Biebrzańskiej. Utworzony został dla ochrony naturalnej ostoi łosia. Obecnie spełnia rolę ochronną dla całości flory i fauny. Teren rezerwatu jest zabagniony i trudno dostępny. Miąższość pokładów torfów przekracza niejednokrotnie 4 m. Zróżnicowanie szaty roślinnej rezerwatu jest wyjątkowo duże. Większą część powierzchni zajmują sosnowo-brzozowe lasy bagienne, kryjące wiele rzadkich gatunków roślin jak: turzyca strunowa, turzyca nitkowata, turzyca dwupienna, widłak wroniec, widłak jałowcowaty, żłobik koralowaty (bardzo rzadki gatunek z rodziny storczykowatych). Wśród zarośli wierzbowo-brzozowych występuje licznie brzoza niska, a z roślin zielnych kruszczyk błotny. Bardzo bogato reprezentowane są mszaki.

Na uwagę zasługuje także, występujący na terenie rezerwatu las pierwotny typu grądowego. Oprócz bardzo cennej roślinności torfowiskowej, obiekt jest ostoją dla wielu gatunków ptaków i ssaków. Wśród ssaków wymienić należy: łosia, wilka, borsuka, dzika, lisa, wydrę i inne. Awifaunę reprezentują głównie: żuraw, bocian czarny, orzeł bielik, czapla.

2. **Czapliniec-Bełda** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1958, powierzchnia: 11,58 ha, gmina: Rajgród, miejscowość: Bełda

Rezerwat stanowi wydzielony kompleks leśny, będący fragmentem dawnej Puszczy Rajgrodzkiej. Utworzony został dla ochrony kolonii czapli siwej. Obecnie czapie przeniosły się nad brzeg Jeziora Rajgrodzkiego. Rezerwat pełni rolę ochronną starodrzewia sosnowo-świerkowego, w którym część drzewostanu osiąga wiek 150 do 200.

3. **Bagno Wizna I** - rezerwat torfowiskowy, rok utworzenia: 1967, powierzchnia: 30,00 ha, gmina: Rutki, miejscowość: Grądy

Woniecko. Rezerwat położony jest na terenie Kotliny Biebrzanskiej. Stanowi on część wielkiego torfowiska liczącego około 12 tys. ha, o pokładzie torfu do 7 m miąższosci. Utworzony został dla ochrony wielu rzadkich gatunków roslin jak: miodokwiat krzyżowy, marzyca ruda, wielosił błękitny, wierzba lapońska, gnidosz królewski, skalnica torfowiskowa, brzoza niska. Obecnie w wyniku zmeliorowania położonych w sąsiedztwie rozległych terenow bagiennych obniżeniu uległ poziom wód gruntowych. Następstwem tego jest zmiana składu gatunkowego roslin. Powierzchnia rezerwatu pokryta jest gęstym młodnikiem brzozowym z domieszką olszy. Dodatkowo obiekt stał się ostoją dla wielu gatunków zwierząt. Rezerwat utrzymywany jest ze względu na możliwość prowadzenia obserwacji zmian zachodzących w siedliskach bagiennych po zmeliorowaniu.

4. **Bagno Wizna II** - rezerwat torfowiskowy, rok utworzenia: 1967, powierzchnia: 76,00 ha, gmina: Rutki, miejscowość: Grądy Woniecko

Rezerwat położony jest na terenie Kotliny Biebrzańskiej. Podobnie jak rezerwat "Bagno Wizno I" stanowi fragment rozległego torfowiska. Utworzony został dla ochrony rzadkich gatunków roslin. Są to: wełnianka szerokolistna, turzyca żółta, ostrożeń błotny, kozłek lekarski, skalnica torfowiskowa, gnidosz królewski, wierzba rokita, wierzba lapońska, rdest wężownik, trzęślica modra i inne. Rezerwat zacnowany jest ze względu na możliwość obserwowania zmian zachodzących w ekosystemach bagiennych po obniżeniu wód gruntowych w wyniku melioracji.

5. **Mingos** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1971, powierzchnia: 13,46 ha, gmina: Zbójna, miejscowość: Złota Góra

Rezerwat położony jest na obszarze Kotliny Kurpiowskiej. Stanowi fragment naturalnego boru sosnowego charakterystycznego dla obszaru Zielonej Puszczy Kurpiowskiej. Gatunkiem dominującym w drzewostanie jest sosna w wieku 140 lat. W runie leśnym występuje wiele gatunkow roślin chronionych, jak np.: arnika górska, widłak jałowcowaty, widłak spłaszczony, rokiet pospolity.

6. **Tabory** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1974, powierzchnia: 17,21 ha, gmina: Zbójna, miejscowość: Kuzie

Rezerwat położony jest na terenie Kotliny Kurpiowskiej i obejmuje fragment naturalnej roślinnosci Zielonej Puszczy Kurpiowskiej. W południowej części rezerwatu występuje bór

swieży z drzewostanem złożonym niemal wyłącznie z sosny w wieku 160-180 lat. Północną część rezerwatu stanowi bór mieszany z sosną i swierkiem. Z roślin chronionych występuje widłak jałowcowaty, widłak goździsty, sasanka otwarta, mącznica lekarska i arnika górska.

7. **Kaniston** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1984, powierzchnia: 136,56 ha, gmina: Zbójna, miejscowość: Zbójna-Gawrychy

Rezerwat obejmuje zwarty, naturalny kompleks olsów w Puszczy Kurpiowskiej. Dominującym zespołem roślinnym jest ols Carici elongatae - Alnetum o charakterystycznej kępiastej strukturze. Wykazuje on zróżnicowanie na trzy warianty: wariant z Carex acutiformis, wariant z Carex vesicoria, wariant ze Scirpus silvaticus. Jest to rzadki przypadek występowania na jednym terenie olsu o tak szerokiej skali zróżnicowania. Od strony gruntów mineralnych ols otoczony jest łęgiem jesionowo-olszowym. Trzcinnikowo-swierkowy bór mieszany swieży, zajmujący powierzchnię kilku arów, odznacza się dorodnym drzewostanem złożonym ze swierka i sosny oraz bogatym runem z udziałem gatunków ciepłolubnych, w tym kilku rzadkich jak np.: dzwonnik brzoskwiniolistny, strzępiica polska, turówka leśna. Inne zbiorowiska reprezentowane na terenie rezerwatu to: bor sosnowy czernicowy, bor mieszany wilgotny oraz niskotorfowiskowe zbiorowiska turzycowe. Sposrod gatunków objętych ochroną prawną wymienić należy: widłak jałowcowaty, widłak wroniec, widłak goździsty, podkolan biały, storczyk krwisty.

8. **Ciemny Kąt** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1984, powierzchnia: 125,95 ha, gmina: Turośl, miejscowość: Leman

Rezerwat położony na terenie Równiny Kurpiowskiej. Obejmuje fragment lasu, który w wysokim stopniu zachował swój naturalny charakter. Szczególnie cenne są drzewostany sosnowe z dużym udziałem swierka. Największą powierzchnię zajmuje bór brusznicowy. W zbiorowisku tym licznie występuje sosna w wieku około 200 lat. W obniżeniach międzywydmowych występuje bór czernicowy. Na uwagę zasługuje masowe występowanie w runie widłaka jałowcowatego. W zatorfionych obniżeniach ze stagnującą wodą występuje ols typowy z podzespołem olsu mszystego. Ols występuje głównie w strukturach kępiastych. Na zatorfionych obrzeżach, w strefie kontaktu z glebami mineralnymi zajętymi przez bory, występuje zespół łęgu jesionowo-olszowego.

9. **Kalinowo** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1989, powierzchnia: 69,76 ha, gmina: Piątnica, miejscowość: Kalinowo

Rezerwat położony jest na terenie Wysoczyzny Kolneńskiej. Stanowi fragment wielogatunkowgo, naturalnego lasu liściastego z lipą w wieku 90-100 lat oraz domieszką dębu, klonu i sosny. W podszyciu występuje leszczyna, szakłak, kruszyna, trzmielina i osika. W runie, obok licznych gatunków roślinności zielnej, spotkać można gatunki chronione. Celem ochrony jest zachowanie dla nauki fragmentu pierwotnego lasu grądowego. Obecnie, po powiększeniu, rezerwat obejmuje główne charakterystyczne elementy przyrody zboczy przełomowej doliny Narwi. Odgrywa też istotną rolę krajobrazową.

10. **Rycerski Kierz** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1989, powierzchnia: 43,52 ha, gmina: Łomża, miejscowość: Łomża-Jednaczewo

Rezerwat położony w Dolinie Dolnej Narwi i obejmuje grąd częściowy z fragmentem dąbrowy świetlistej. Drzewostan złożony jest głównie z dębu szypułkowego w wieku 120-140 lat z pojedynczą sosną w wieku około 100 lat. W podroście występuje głównie dąb, sosna, lipa, wiąz górski, wiąz zwyczajny. Bogata florystycznie jest również warstwa krzewów. Roślinność rezerwatu ma charakter naturalny.

11. **Czarny Kąt** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1989, powierzchnia: 32,97 ha, gmina: Zbójna, miejscowość: Wyk

Rezerwat położony jest na terenie Równiny Kurpiowskiej. Roślinność reprezentują dwa główne, charakterystyczne dla Puszczy Kurpiowskiej, typy zbiorowisk leśnych: bory brusznicowe i bory czernicowe. Gatunkiem dominującym w drzewostanie jest sosna w wieku 90-100 lat. Na wyniesieniach występuje bór brusznicowy, charakteryzujący się rozluźnionym drzewostanem, licznym występowaniem jałowca w warstwie krzewów i obecnością w runie szeregu gatunków roślin siedlisk suchych. Są wśród nich gatunki rzadkie jak np.: goździk piaskowy i łyszczec baldachogronowy. W płaskich i dość rozległych obniżeniach występuje bór czernicowy. Odznacza się on dorodnym drzewostanem sosnowym z niewielką domieszką świerka i brzozy omszonej. W warstwie ziół zdecydowanie dominuje borówka czarna. W postaci niewielkich domieszek występują gatunki siedlisk wilgotnych: borówka bagienna, bagno zwyczajne, turzyca pospolita i inne.

12. **Wielki Dział** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1990, powierzchnia: 120,07 ha, gmina: Łomża, miejscowość: Pniewo

Rezerwat obejmuje fragment największego w dolinie Narwi kompleksu lasów łęgowych o naturalnym charakterze. Zdecydowanie dominuje tu łęg jesionowo-olszowy. Na uwagę zasługuje występowanie niewielkich płaskich wysepek mineralnych z przestojami dębów i z udziałem gatunków grądowych w runie. Miejscami występuje masowo ziarnipłon wiosenny, oraz zawilec gajowy, piżmaczek wiosenny, wiechlicha odległokłosa i inne.

13. **Łokieć** - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1990, powierzchnia: 139,55 ha, gmina: Zbójna, miejscowosc: Popiołki

Rezerwat położony jest na Równinie Kurpiowskiej i obejmuje dobrze zachowany fragment Puszczy Kurpiowskiej. Obszar charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem krajobrazowym. Obok form wydmowych z głęboko zalegającymi wodami gruntowymi, występują liczne obniżenia o dnach niejednokrotnie zabagnionych i zatorfionych. Koreluje to z bogatą szatą roślinną i występowaniem rzadkich gatunków roślin. Największą powierzchnię w rezerwacie zajmuje bór czernicowy, inne zbiorowiska to: bór brusznicowy, bór bagienny z 200-letnimi sosnami w drzewostanie, bór mieszany z dorodnym drzewostanem świerkowym oraz olsy w wariantach: typowym i mszystym. Najcenniejszymi elementami rezerwatu są torfowiska wysokie reprezentujące zespół Sphagnetum magellanici. Są to największe torfowiska wysokie w całej Puszczy Kurpiowskiej.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. **Dębowe Góry** - rezerwat leśny, powierzchnia: 100 ha, gmina: Zambrów

2. **Dybła-Ełk** - rezerwat ornitologiczny, powierzchnia: 1259 ha, gmina: Goniądz, w granicach BPK.

3. **Dolna Biebrza** - rezerwat ornitologiczny, powierzchnia: 20.100 ha, gmina: Goniądz, Trzcianne, w granicach BPK. Jako rozwiązanie alternatywne proponuje się także utworzenie w tym rejonie 4 mniejszych rezerwatów:

3a. **Koźli Rynek - Stoczek** - rezerwat ornitologiczny, gmina: Trzcianne,

3b. **Lisie Nory** - rezerwat faunistyczny, gmina: Trzcianne,

3c. **Olszowa Droga** - rezerwat ornitologiczny, gmina: Goniądz.

3d. **Uroczysko Węgierskie - Długi Grąd** - rezerwat faunistyczny, gmina: Trzcianne.

4. **Dzierzba** - rezerwat leśny, powierzchnia: 45,00 ha, gmina: Stawiski.

5. **Grabowka** - rezerwat leśny, powierzchnia: 25,00 ha, gmina: Zambrów.

6. **Kalinowo** (powiększenie) - rezerwat leśny, powierzchnia: 68,60 ha, gmina: Piątnica.

7. **Podgórze** - rezerwat leśny, powierzchnia: 30,00 ha, gmina: Łomża.

8. **Wyliny** - rezerwat leśny, powierzchnia: 60,00 ha, gmina: Szepietowo.

5. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE BIAŁOSTOCKIM (mapa nr 3)

PARKI NARODOWE

1. **Białowieski Park Narodowy.** Ten najstarszy park narodowy w Polsce miał swój początek w 1921 r., ale podstawy prawne uzyskał dopiero w 1932 r., a reaktywowany został w 1947 r. Jest to najcenniejszy obiekt na niżu Europy obejmujący najlepiej zachowaną część Puszczy Białowieskiej. W 1977 r. UNESCO umieściło BPN na liście Swiatowych Rezerwatów Biosfery, a w 1979 r. na liście Swiatowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości.

Całkowita powierzchnia BPN wynosi 5317 ha, z czego 4747 ha stanowi ścisły rezerwat przyrody, a resztę zajmuje Ośrodek Hodowli Żubrów z rezerwatami zwierząt i Park Pałacowy z muzeum. Od strony Białowieży ścisły rezerwat otacza strefa ochronna o powierzchni 248 ha. Projektuje się jej ustanowienie także od zachodniej i północnej granicy parku.

Rezerwat ścisły BPN charakteryzuje się bogactwem szaty roślinnej i najlepiej w Polsce zachowanymi drzewostanami puszczańskimi. Najbardziej rozpowszechniony jest grąd dębowo-grabowo-lipowy z domieszką klonu, wiązu, jesionu i świerka (Tilio-Carpinetum). Zróżnicowany jest na kilka podzespołów np. grąd czyśćcowy i grąd turzycowy, w których rosną drzewa w wieku 200-300 lat, a nawet ponad 400 lat, oraz grąd trzcinnikowy i grąd murszowy. Dużą powierzchnię zajmuje las mieszany Melitti-Carpinetum w odmianie środkowo-europejskiej (z przewagą gatunków liściastych) i wschodnio-europejskiej (z przewagą świerka). Wzdłuż strumieni i rzek występuje powszechnie łęg jesionowo-olszowy, a w płytkich zatorfionych obniżeniach - olsy. Na głębokich torfach wykształcił się sosnowo-brzozowy las bagienny z rozwiniętą bardzo dobrze warstwą mchów i torfowców. Na siedliskach mezooligotroficznych występują: sosnowo-świerkowy bór mieszany świeży i bór mieszany wilgotny. Oligotroficzne gleby zajmują bory: świerkowo-sosnowy bór brusznicowy, bór czernicowy, bór świerkowy czernicowy, bór świerkowy torfowcowy i bór bagienny. W drzewostanach parku przeważają gatunki liściaste, świerk i sosna występują zaledwie w 40%.

Flora BPN jest różnorodna i liczy prawie 800 gatunków roślin wyższych i ponad 2000 gatunków roślin niższych, w tym ok.

450 gatunków grzybów kapeluszowych, ponad 140 gatunków grzybów zasiedlających drewno, 80 gatunków śluzowców i przeszło 150 gatunków porostów. Licznie repezentowane są gatunki rzadko występujące, w tym prawnie chronione, takie jak: lilia złotogłów, pełnik europejski, kosaciec syberyjski, rosiczka okrągłolistna oraz storczyki: podkolan biały, gnieźnik biały, buławik czerwony i tajęża pospolita.

Fauna BPN jest bardzo urozmaicona, liczy ok. 11.000 gatunków, w tym 62 gatunki ssaków (ok. 60% gatunków ssaków Polski), ponad 200 gatunków ptaków, 7 gatunków gadów, 12 gatunków płazów. Najliczniejsze są bezkręgowce, a wśród nich owady - 8500 gatunków, w tym 2000 gatunków chrząszczy i ok. 1000 gatunków motyli. Wiele z tych zwierząt zanika lub już wyginęło na znacznych obszarach Polski i Europy.

Na terenie parku można spotkać: łosie, jelenie, sarny, dziki, rysie, rzadkie już wilki, borsuki, jenoty, kuny, wiewiórki oraz bobry i żółwie błotne. Czasami pojawiają się żubry, ale większość z 250 sztuk żyjących na wolności ma ostoje w zagospodarowanej części puszczy. W białoruskiej części puszczy żyje ok. 300 żubrów. Spośród rzadszych gatunków ptaków występują: bocian czarny, orlik krzykliwy, dzięcioł białogrzbiety i trojpalczasty, jarząbek oraz 9 gatunków sów m.in. rzadkie: sowa mszarna, puchacz, sowa włochata i sóweczka.

Park Pałacowy BPN zajmuje powierzchnię 48 ha. Powstał on w końcu XIX w. w czasie budowy pałacu cesarskiego. Projekt w stylu angielskim wykonał W. Kronenberg. W parku rośnie ok. 100 gatunków drzew i krzewów, w tym 20 występujących naturalnie w puszczy. Ok. 80 gatunków pochodzi z innych części Polski i Europy, a nawet Ameryki Płn. Do ciekawszych należą: dęby czerwone, dąb błotny, oliwnik, brzoza papierowa, sosna czarna, sosna wejmutka, orzesznik siedmiolistkowy i in. Pozostałością puszczy pokrywającej kiedyś całą Polanę Białowieską jest grupa 16 starych pomnikowych dębów szypułkowych rosnących obok Muzeum Przyrodniczego BPN i hotelu.

Rezerwat pokazowy zwierząt ma powierzchnię 27,9 ha. Żyją w nim żubry i koniki typu tarpana, a także jelenie, łosie, dziki i mieszańce żubra z bydłem domowym tzw. żubronie.

Rezerwat hodowlany o pow. 269,15 ha jest ośrodkiem hodowli żubrów i tarpanów.

PROJEKTOWANE PARKI NARODOWE

1. **Białowieski Park Narodowy - projekt powiększenia.** Obecnie trwają spory dotyczące kwestii powiększenia BPN i światowego rezerwatu biosfery. Dyskutowane są następujące warianty:

* Powiększenie BPN do ponad 50 000 ha czyli objęcie jego granicami całej Puszczy Białowieskiej (prof. A. Sokołowski i prof. J.B. Faliński).

* Rozciągnięcie statusu światowego rezerwatu biosfery na całą Puszczę Białowieską i utrzymanie BPN w dotychczasowych granicach jako strefy centralnej rezerwatu (Lasy Państwowe).

* Powiększenie BPN z trzech stron i wprowadzenie reżimu ochrony dla reszty puszczy w ramach gospodarki leśnej (prof. R. Andrzejewski - I wariant minimalny).

* Włączenie do BPN pewnych obszarów i objęcie reszty puszczy granicami częściowego rezerwatu przyrody (prof. R. Andrzejewski - II wariant).

* Ustanowienie międzynarodowego polsko-białoruskiego rezerwatu biosfery na całym obszarze Puszczy Białowieskiej (prof. R. Andrzejewski - III wariant optymalny).

Zwolennicy koncepcji powiększenia BPN do granic całej polskiej części Puszczy Białowieskiej uważają, że tylko w ten sposób można będzie zachować w stanie naturalnym wszystkie elementy jedynego w swoim rodzaju na Niżu Środkowoeuropejskim kompleksu leśnego.

Puszcza Białowieska w stosunku do innych kompleksów leśnych Polski i Europy wyróżnia się przede wszystkim: zwartością kompleksu leśnego, dominacją wielowarstwowych lasów liściastych, udziałem drzewostanów pierwotnego pochodzenia, obecnością licznych starych drzew, zachowaniem się elementów pierwotnej puszczy.

Po obu stronach granicy polsko-białoruskiej kompleks Puszczy Białowieskiej zajmuje powierzchnię ok. 125 000 ha (z tego powierzchni leśnej ok. 110 000 ha); ma on rozpiętość 55 km

w kierunku wschod-zachod i 51 km z polnocy na poludnie. Stosunek powierzchni do obwodu (ok. 400 km) jest korzystny i swiadczy o bardzo małym rozczłonkowaniu tego kompleksu. Po polskiej stronie znajduje się 58 000 ha puszczy.

Zarowno szata roslinna jak i swiat zwierzęcy puszczy wykazuje pod względem geograficznym liczne cechy przejsciowe.

W puszczy występuje ok. 990 gatunków roślin naczyniowych i ponad 1000 gatunków grzybów. Wśród roslin o pędach zdrewniałych jest 26 gatunków drzew, 55 gatunków krzewów i 14 - krzewinek.

W pobliżu lub na terenie puszczy przebiegają granice zasięgow niektorych gatunkow drzew m.in. północnego (borealnego) zasięgu swierka, północno-wschodniego zasięgu dębu bezszypułkowego, wschodniego zasięgu bluszcza. Występują tu również relikty epoki lodowcowej: skalnica torfowa, wierzba borówkolistna, wierzba laponska i inne.

Fauna charakteryzuje się obecnoscią gatunków nie tylko szeroko rozprzestrzenionych, ale także grupy reprezentującej element borealny. Są to m.in. ssaki - smużka, zając bielak oraz owady - listwiaczek Chołodowskiego i nastrosz amurski. Grupę gatunkow borealno-gorskich reprezentuje dzięcioł trojpalczasty i piewik gorski. Relikty epoki lodowej spotykamy zwłaszcza wsrod owadów.

Faunę puszczy tworzą: 62 gatunki ssaków (ok. 60% gatunków ssaków Polski), 228 gatunków ptaków (61%), 7 gatunków gadów, 12 gatunkow płazow, 24 gatunki ryb, ponad 8500 gatunków owadów.

Swiat roślinny i zwierzęcy całej Puszczy Białowieskiej jest więc bogatszy niż w mieszczącym się na jej skrawku BPN.

W puszczy stosowane są wszystkie formy ochrony przyrody: park narodowy, rezerwat przyrody, pomniki przyrody, ochrona gatunkowa roślin i zwierząt. Uzupełnieniem BPN (ochrona ścisła) jest 14 rezerwatów przyrody (ochrona częściowa) o łącznej powierzchni 2350 ha.

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Narwiański Park Krajobrazowy. NPK został utworzony na terenie woj. białostockiego w 1985 r.; część znajdująca się zaś w woj. łomżyńskim - w 1989 r. Park zajmuje powierzchnię 22.733 ha, z czego w woj. białostockim - 20.900 ha. Strefa ochronna parku ma 34.570 ha (z tego 27.000 ha w woj. białostockim).

Celem parku jest zachowanie w naturalnym stanie jedynego w Polsce fragmentu zabagnionej doliny dużej rzeki. Dolina Narwi odznacza się dużym bogactwem szaty roślinnej i fauny oraz wyjątkowymi walorami krajobrazowymi.

Rzeka tworzy bogatą sieć koryt zajmującą miejscami całą dolinę. Przecina ona kilka ciągów wzniesień morenowych osiągających znaczne wysokości względne.

Swoisty układ stosunków hydrologicznych i geomorfologicznych doliny Narwi spowodował wytworzenie się specyficznego - i unikalnego nawet w Europie środkowej - układu warunków ekologicznych. Powstanie bardzo różnorodnych środowisk: wodnego, wodno-łąkowego, lądowo-bagiennego i lądowego stworzyło możliwość występowania często w mozaikowym układzie różnorodnych ekosystemów.

Stwierdzono występowanie tu 52 zespołów roślinnych, w tym 33 zespołów roślinności wodno-szuwarowej, 4 zespoły roślinności łąkowej, 2 zespoły zarośli wierzbowych, 2 zespoły roślinności psammofilnej i kserotermicznej i 7 zespołów roślinności leśnej. Prawie wszystkie (oprocz 3) mają charakter naturalny. Szczególnie bogata i wartościowa - ze względu na zanikanie na terenie całego kraju - jest roślinność wodna i szuwarowa. Wśród roślinności bagiennej występuje 13 gatunków chronionych: kosaciec syberyjski, grążel żółty, lilia wodna, storczyk krwisty, storczyk szerokolistny, wielosił błękitny, gozdzik pyszny, widłak jałowcowaty, widłak gwiaździsty, widłak spłaszczony, podkolan biały, arnika górska, pomocnik baldaszkowaty.

Ważną rolę odgrywają w szacie roślinnej rośliny lecznicze, które stanowią wykorzystywany już lub potencjalny surowiec dla przemysłu farmaceutycznego.

Lasy wzbogacające krajobraz parku to głównie bory mieszane (zespół Pino-Quercetum) z drzewostanem sosnowym, z domieszką brzozy, rzadziej dębu i osiki.

Wśród świata zwierząt szczególnie bezcenna jest ornitofauna. Stwierdzono występowanie tu 183 gatunków ptaków, w tym 145 gatunków lęgowych, co stanowi 58% ornitofauny lęgowej Polski. Specyfika fauny ptaków tego terenu polega na bardzo wysokim procencie gatunków silnie związanych z szuwarem trzcinowym i szuwarem turzycy sztywnej oraz dużym zagęszczeniu szeregu gatunków rzadkich. Należą do nich: bąk, błotniak

stawowy, wodnik, kropiatka, zielonka, rybitwa czarna, brzęczka, podrożnik. Gniazduje tutaj kilka gatunków bardzo nielicznych i zanikających w Polsce np. rożeniec, podgorzałka, błotniak popielaty, żuraw, dubelt, batalion, wodniczka i wąsatka. Dolina Narwi odgrywa też ważną rolę dla ptaków przelotnych, zwłaszcza wiosną.

Najważniejsze gatunki charakterystyczne dla omawianego terenu to: perkozowate (3 gat.); brodzące (5 gat.) - bąk, bączek, bocian biały i czarny, czapla siwa; blaszkodzioby (12 gat.) - m.in. krakwa, świstun, rożeniec, podgorzałka; drapieżne (9 gat.) - m.in. błotniak stawowy i popielaty, trzmielojad, kania czarna; żurawiowate (7 gat.) - m.in. łyska, zielonka, żuraw; siewkowate (13 gat.) - m.in. śmieszka, rybitwa czarna, batalion, kulik wielki; wroblowate (60 gat.) - m.in. rokitniczka, brzęczka, wąsatka, podrożniczek, strumieniowka, drozdzik.

W korycie rzeki oraz w rozlewiskach i starorzeczach żyje bogactwo ryb (22 gatunki).

Sposrod ssakow na terenie parku występują: łos, bobr, dzik, sarna, borsuk, lis, jenot, tchórz, piżmak i inne. Spotyka się płazy podlegające ochronie prawnej, takie jak: traszka grzebieniasta i zwyczajna, kumak nizinny, grzebiuszka ziemna, ropucha szara, zielona i paskowka, rzekotka drzewna. Z grupy gadów występują m.in. jaszczurka żyworodna, gniewosz, zmija zygzakowata.

2. Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej im. prof. Witolda Sławińskiego. Ten największy w Polsce park krajobrazowy obejmuje przeważającą część Puszczy Knyszyńskiej o powierzchni 73.094 ha. Strefę ochronną parku o powierzchni 52.255 ha stanowi Obszar Chronionego Krajobrazu Puszczy Knyszyńskiej oraz niewielki fragment Obszaru Chronionego Krajobrazu Wzgórz Sokólskich.

Celem parku jest ochrona terenow lesnych i dolin rzecznych wyróżniających się wysokim stopniem naturalnosci, znacznymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, występowaniem wielu rzadkich gatunkow roslin i zwierząt, rożnorodnoscią form geomorfologicznych oraz bogactwem kulturowym.

Park odznacza się dużym zagęszczeniem rożnorodnych form geomorfologicznych tworzących zupełnie młody krajobraz polodowcowy, lecz bez jezior.

Osobliwoscią parku są liczne zrodliska (440). Bogata jest siec rzek, z ktorych największą stanowi Supraśl, oraz uzupełniających je strumieni.

Liczne torfowiska wykształciły się między wyniesieniami morenowymi i ozami, w dolinach rzek i strefie ich źródlisk.

Istotną cechą szaty roślinnej jest jej wybitnie subborealny charakter oraz współistnienie obok siebie zbiorowisk subborealnych oraz zbiorowisk mających optimum ekologicznego rozwoju w Europie Południowo-Wschodniej i w Europie Środkowej.

Ogółem występują tu 23 zespoły leśne i zaroślowe. Lasy zajmują 78% powierzchni parku. Drzewostany tworzy głównie sosna (70%) i świerk (15%). Największą powierzchnię zajmują: trzcinnikowo-świerkowy bór mieszany i miodownikowo-grabowy las mieszany. Na dużej powierzchni rosną: trzcinnikowo-sosnowy bór mieszany z licznymi gatunkami kserotermicznymi w runie, grąd lipowo-świerkowy, grąd lipowo-grabowy, łęg jesionowo-olszowy. Dobrze reprezentowane są też często występujące: bor brusznicowy, leszczynowo-świerkowy las mieszany, sosnowo-brzozowy las bagienny, bór mieszany torfowcowy i mszar wysokotorfowiskowy. Dobrze wykształcone, ale występujące rzadko i na niewielkich powierzchniach są: bor bagienny, bór czernicowy, łęg olszowo-świerkowy, łęg gwiazdnicowo-olszowy, dębowo-świerkowy bor mieszany wilgotny, torfowcowo-brzozowy las bagienny i bor świerkowy czernicowy.

Wśród roślinnosci nieleśnej zwracają uwagę śródlesne zbiorowiska turzycowe o wysokim stopniu naturalnosci.

Flora parku liczy prawie 800 gatunków roślin naczyniowych, w tym 62 gatunki roślin chronionych. Są to m.in. gnieznik leśny, gółka długostrogowa, lipiennik Loesela, brzoza niska, chamedafne północna, wawrzynek wilczełyko, groszek wschodniokarpacki, wielosił błękitny, niebielistka trwała, pełnik europejski, pióropusznik strusi, żłobik koralowaty. Występuje tu rowniez wiele roślin rzadkich i bardzo rzadkich np. kozłek całolistny (najdalej na wschód wysunięte stanowisko w rez. Jesionowe Góry), okrzyn szerokolistny, podejzrzon księżycowy, bażyna czarna, gruszyczka jednokwiatowa, koniczyna łubinowata, pajęcznica gałęzista, pływacz zwyczajny, turzyca życicowa, strunowa, dwupienna i delikatna, komiotlica syberyjska, łopian gajowy. Ponadto stwierdzono tu obecnosć wielu reliktow glacjalnych np. brzoza niska, skalnica torfowiskowa, rosiczka okrągłolistna,

żurawina drobnolistna, wierzba borowkolistna, bagno zwyczajne, wielosił błękitny, gniadosz królewski, turzyca strunowa.

Przedstawicielami fauny występującymi licznie są jeleń, łoś, sarna, dzik, borsuk, bobr i jenot. Na szczególne podkreślenie zasługuje występowanie wilka i rysia. Przebywa tu stado żubrów. Z 216 gatunków drobnych ssaków żyjących w puszczy 7 objętych jest ochroną gatunkową m.in. bardzo rzadkie orzesznica i koszatka.

Awifauna liczy 154 gatunków ptaków, w tym 139 gatunków lęgowych. Z rzadkich gatunków występuje tu m.in. bocian czarny, żuraw, orlik krzykliwy, dzięcioł trójpalczasty. Duże populacje osiągają gatunki tajgowe np. orzechówka, krzyżodziób świerkowy, gil.

Dla ochrony najcenniejszych fragmentów przyrody PKPK utworzono na jego terenie 19 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 3206 ha. Projektuje się jeszcze kilkanaście rezerwatów. Zarejestrowano również 21 pomników przyrody - są to sędziwe drzewa i głazy.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

OChK zajmują tereny odznaczające się mało zniekształconym środowiskiem, o zachowanej równowadze ekologicznej i wysokich walorach krajobrazu naturalnego lub kulturowego oraz rekreacyjnych.

W 1986 r. w woj. białostockim utworzonp 6 obszarów chronionego krajobrazu.

1. **OChK Puszczy Białowieskiej** - o pow. 89.040 ha (w tym lasy 72,7%) obejmuje Puszczę Białowieską oraz tereny leżące między Narwią a Narewką i na południowy zachód od puszczy z fragmentami lasów naturalnego pochodzenia i dużymi powierzchniami młodników sosnowych występujących na glebach porolnych. Obszar otacza BPN (z wyjątkiem wschodniej granicy parku) stanowiąc jakby jego strefę ochronną. W obszarze znajduje się 15 rezerwatów przyrody.

2. **OChK Puszczy Knyszyńskiej** - o pow. 50.406 ha stanowi wraz z niewielkim fragmentem OChK Wzgórz Sokólskich strefę ochronną Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej.

3. **OChK Doliny Narwi** - o pow. 63.717 ha obejmuje dolinę Narwi z wyjątkiem fragmentu należącego do Narwiańskiego Parku

Krajobrazowego. Na wschodzie województwa obszar łączy się z OChK Puszczy Białowieskiej, a na zachodzie - z OChK Doliny Biebrzy leżącym w woj. łomżyńskim.

4. **OChK Wzgórz Sokólskich** - o pow. 40.450 ha położony jest przy wschodniej granicy województwa i częściowo styka się z PK Puszczy Knyszyńskiej oraz OChK Puszczy Knyszyńskiej. Obejmuje on teren położony na wschód od puszczy, odznaczający się urozmaiconą rzeźbą z licznymi wyniesieniami morenowymi o wysokości przekraczającej 200 m npm.

5. **OChK Doliny Bugu** - o pow. 30.162 ha obejmuje przełomowy fragment doliny Bugu znajdujący się w granicach województwa oraz teren leżący na północ od Mielnika odznaczający się dużą ilością lasów i urozmaiconą rzeźbą. Wyniesienia morenowe od północnej strony doliny wznoszą się nad jej poziom do 70 m i osiągają wysokość 204 m npm (Góra Uszeście). W okolicy Mielnika występują skały kredowe przykryte warstwą utworów lodowcowych. Bogata rzeźba, obecność skał osadowych i specyficzny mikroklimat przyczyniły się do bogactwa flory i występowania wielu roślin ciepłolubnych (rezerwat stepowy "Góra Uszeście").

6. **OChK Doliny Biebrzy** - o pow. 13.448 ha obejmuje fragment doliny Biebrzy leżący w granicach województwa, stykając się od północy z analogicznym OChK w woj. suwalskim, a od zachodu z Biebrzańskim Parkiem Krajobrazowym w woj. łomżyńskim.

REZERWATY PRZYRODY

1. **"Lipiny"** - rezerwat leśny, 1961 r., pow. 24,51 ha, gm. Hajnówka, miejscowość Lipiny.

Rezerwat utworzono dla ochrony fragmentu Puszczy Białowieskiej z udziałem dębu bezszypułkowego (Quercus sessilis) występującego na wschodniej granicy zasięgu.

Występuje tu jeden typ zbiorowiska leśnego - grąd miodownikowy (Melitti Carpinetum). Drzewostan składa się głównie ze świerka, dębu szypułkowego i bezszypułkowego oraz grabu. Bogate runo tworzą głównie gatunki lasów liściastych. Dość częste są też rośliny chronione: wawrzynek wilczełyko i lilia złotogłów; spotyka się również gnieźnika leśnego oraz widłaki - goździstego i jałowcowatego. Występują tu również gatunki ciepłolubne np. turzyca pagórkowata, dzwonek brzoskwiniolistny, jaskier wielokwiatowy, czyścica storzyszek.

2. **"Gorbacz"** - rezerwat torfowiskowy, 1966 r., pow. 113,73 ha, gm. Michałowo, m. Gorbacz.

Celem rezerwatu jest ochrona torfowiska wysokiego z rzadkimi gatunkami roślin.

Rezerwat obejmuje oligotroficzne jezioro - jedno z niewielu zachowanych na obszarze zlodowacenia środkowopolskiego - oraz część otaczających je rozległych torfowisk niskich i wysokich.

Bogata flora zawiera wiele ciekawych i rzadkich roślin. W jeziorze występują: ramienica, rdestnica ostrolistna, połyskująca i pływająca oraz grzybienie północne. W mszarze wokół jeziora częste są: turzyca strunowa, nitkowata, dwupienna, rosiczka okrągłolistna i inne. Wśród szuwaru rośnie jeżogłówka najmniejsza i pływacz średni. Istnieje tu także jedno z 6 w Polsce stanowisk chamadafne północnej.

Występuje tu 5 zespołów leśnych, 1 zespół zaroślowy, ok. 10 zespołów torfowiskowych i kilka zespołów roślinności wodnej.

Interesującą faunę rezerwatu reprezentują m.in. dzik, piżmaki i głuszec.

3. **"Rezerwat Krajobrazowy im. Władysława Szafera"** - 1969 r., pow. 1356,91 ha, gm. Hajnówka, Białowieża, m. Hajnówka.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie głównych typów zbiorowisk leśnych Puszczy Białowieskiej. Występują tu 17 zespołów leśnych i kilka nieleśnych. Główne z nich to: grąd miodownikowy z dębem szypułkowym, dąbrowa świetlista, bory mieszane składające się głównie ze świerka i sosny oraz grądy z przewagą graba i starymi dębami. Obecność świetlistej dąbrowy oraz trzcinnikowo-sosnowego boru mieszanego czyni z rezerwatu cenne uzupełnienie BPN, w którym brak jest tych typów zbiorowisk leśnych, występujących w Puszczy Białowieskiej.

W bogatej szacie roślinnej spotykamy wiele gatunków rzadkich np. paprotka zwyczajna, groszek skrzydlasty, bodziszek żałobny, gorysz siny i in. oraz 26 gatunków chronionych m.in. lilia złotogłów (173 stanowiska) i wawrzynek wilczełyko (ponad 200 stanowisk).

Żyją tu niemal wszystkie gatunki zwierząt występujących w puszczy.

Na terenie rezerwatu są też zabytki archeologiczne - 37 kurhanów średniowiecznych.

4. **"Budzisk"** - rezerwat lesny, 1970 r., 1978 r.; pow. 328,51 ha, gm. Czarna Białostocka, na terenie P. K. Puszczy Knyszynskiej.

Rezerwat utworzono dla ochrony fragmentu Puszczy Knyszynskiej z naturalnymi zbiorowiskami lesnymi, torfowiskowymi, łąkowymi i zródliskowymi. Jednym z głównych typów roslinnosci jest grąd (Filio-Carpinetum) zróżnicowany na 3 podzespoły: grąd czyśćcowy występujący na wzniesieniach morenowych oraz grąd typowy i murszowy. Spotykamy tu rozpowszechniony w Puszczy Knyszyńskiej leszczynowo-swierkowy las mieszany z wawrzynkiem wilczełyko, lilią złotogłów i gatunkami kserotermicznymi w runie. Duży stopień naturalnosci na terenie rezerwatu wykazuje łęg jesionowo-olszowy. W najbogatszym pod względem flory mszaków łęgu swiekowo-olszowym rosnie dużo roslin chronionych np. wawrzynek wilczełyko, storczyk plamisty, listera jajowata, gnieznik lesny, widłak wroniec i jałowcowaty.

W zatorfionej dolinie strumienia występują bezlesne torfowiska ze zbiorowiskami turzyc.

Specyficznym elementem rezerwatu są zródliska.

Flora liczy ponad 279 gatunkow roslin naczyniowych, w tym 97 gatunków drzew. Wiele jest gatunkow rzadkich, w tym 17 podlega ochronie prawnej.

5. **"Karczmisko"** - rezerwat lesny, 1971 r., pow. 16,57 ha, gm. Czarna Białostocka, m. Przewalanka, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla ochrony fragmentu Puszczy Knyszyńskiej z charakterystycznym dla niej sosnowo-swierkowym borem mieszanym. Główny gatunek w drzewostanie - sosna osiąga wiek 150-180 lat i wymiary: wysokość 31 m, srednicę pnia 71 cm.

W runie spotyka się gatunki chronione, takie jak: tajęża jednostronna, lilia złotogłów, arnika górska, wawrzynek wilczełyko, orlik pospolity oraz widłak jałowcowaty i goździsty.

6. **"Pogorzelce"** - rezerwat lesny, 1974 r., pow. 6,15 ha, gm. Białowieża.

Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z dużym udziałem lipy drobnolistnej (Tilia Cordata) w drzewostanie. Główne zbiorowisko to grąd żyzny z lipą, grabem i świerkiem.

W runie rosną: gwiazdnica wielkokwiatowa, marzanka wonna, jaskier kosmaty, kokoryczka wielokwiatowa i wiele innych, a z

roślin chronionych - wawrzynek wilczełyko i gnieźnik leśny.

7. **"Nieznanowo"** - rezerwat leśny, 1974 r., pow. 27,49 ha, gm. Hajnówka.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z kilkoma dobrze zachowanymi zbiorowiskami leśnymi i wieloma dorodnymi dębami o wymiarach drzew pomnikowych. Głównymi zbiorowiskami leśnymi są tu: grąd murszowy (Tilio-Carpinetum Circacaetosum) i łęg jesionowo-olszowy (Circaeo-Alnetum) tworzące układ mozaikowy. Drzewostan grądu murszowego złożony jest z graba, dębu i świerka z domieszkami. Występuje tu wawrzynek wielczełyko, a w bogatym runie obok gatunków grądowych, także gatunki łęgowe oraz borowe.

Łęg jesionowo-olszowy składa się głównie z olszy czarnej z domieszką jesionu i swierka.

8. **"Koryciny"** - rezerwat leśny, 1975 r., pow. 89,06 ha, gm. Rudka, m. Koryciny.

Rezerwat utworzony został dla zachowania fragmentu naturalnego lasu charakterystycznego dla Wyżyny Drohickiej. Głównym typem zbiorowiska leśnego jest zespół grądu miodownikowego (Melitti-Carpinetum), w którym występują przede wszystkim dąb szypułkowy i grab. Szczególnie dorodne są dęby osiągające średnicę 107 cm i wysokość 30 m.

Z gatunków podlegających ochronie wymienić należy: wawrzynka wilczełyko, gnieźnika leśnego, podkolana białego, widłaka gozdzistego i jałowcowatego, a z innych gatunków rzadkich: miodunkę miękkowłosą, gorysza sinego, tłoika przedziwnego i turówkę leśną.

9. **"Głuszec"** - rezerwat leśny, 1979 r., pow. 122,68 ha, gm. Narewka, m. Masiewo.

W rezerwacie podlega ochronie dobrze zachowany fragment Puszczy Białowieskiej. Rezerwat uzupełnia BPN w zakresie ochrony borów sosnowych i torfowisk. Występuje tu 10 zbiorowisk leśnych i 10 zbiorowisk nieleśnych, w większości naturalnych. Największą powierzchnię zajmuje zespół boru czernicowego z dorodnym drzewostanem sosnowym z dużym udziałem świerka. W wielu miejscach, ale na niewielkich powierzchniach występuje bór bagienny z bagnem zwyczajnym w runie. Inne zespoły to m.in. bór brusznicowy, torfowcowo-brzozowy las bagienny, grąd miodownikowy, zespół torfowiska wysokiego.

Występuje tu wiele rzadkich gatunków flory, w tym 11 chronionych, a niektóre gatunki znaleziono na terenie polskiej części Puszczy Białowieskiej tylko w tym rezerwacie; są to: pływacz posredni, sit drobny i widłak cyprysowaty. Do bardzo rzadkich należą też: rosiczka okrągłolistna, turzyca bagienna, paprotka zwyczajna i widłak spłaszczony.

Rezerwat stanowi ostoję głuszca (Tetrao urogallus), coraz rzadszego rownież w Puszczy Białowieskiej.

10. **"Głęboki Kąt"** - rezerwat leśny, 1979 r., pow. 40,46 ha, gm. Hajnówka.

Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej obejmującego bór swierkowy torfowcowy o charakterze borealnym. Odznacza się on drzewostanem świerkowym z niewielką domieszką sosny, rzadziej brzozy omszonej i olszy oraz bardzo dużą ilością mchow i wątrobowcow. Szereg roślin naczyniowych i mszaków występuje tylko w tym podzespole np. litera sercowata, turzyca zycicowa i delikatna, i inne.

Duże powierzchnie zajmuje też łęg jesionowo-olszowy.

11. **"Michnówka"** - rezerwat torfowiskowy, 1979 r., pow. 85,86 ha, w tym 10,18 ha podlega ochronie ścisłej, gm. Hajnowka.

Rezerwat utworzono dla ochrony fragmentu Puszczy Białowieskiej obejmującej torfowisko wysokie oraz otaczające je lasy reprezentujące dobrze zachowane zbiorowiska leśne charakterystyczne dla puszczy.

Zespół torfowiska wysokiego (Ledo-Sphagnetum) odznacza się rzadkim i niskim drzewostanem sosnowym, gatunkami oligotroficznymi w runie i bardzo bujnie rozwiniętą warstwą mchow.

Inne zespoły występujące w rezerwacie to: bor brusznicowy, bor czernicowy, trzcinnikowo-swierkowy bór mieszany świeży, dębowo-swierkowy bór mieszany wilgotny, grąd trzcinnikowy w mozaice z grądem typowym, grąd murszowy w mozaice z łęgiem jesionowo-olszowym. W dolinie rzeczki Perebel występują zbiorowiska turzycowe: turzycy pęcherzykowatej, błotnej i pospolitej.

12. **"Sitki"** - rezerwat leśny, 1979 r., pow. 34,09 ha, gm. Hajnówka.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z kilkoma dobrze wykształconymi zbiorowiskami borów. Występuje tu cała seria borów od

najbardziej suchego i oligotroficznego boru brusznicowego, poprzez bor czernicowy do trzcinnikowo-sosnowego boru mieszanego z jednej i trzcinnikowo-swierkowego boru mieszanego z drugiej strony.

Flora rezerwatu odznacza się bogactwem i obecnoscią wielu gatunkow rzadkich, wsrod ktorych jest 13 chronionych. W runie boru sosnowo-brusznicowego rosną b. rzadkie w puszczy: sasanka otwarta, goździk piaskowy, łyszczek baldachogronowy, przetacznik kłosowy, pięciornik piaskowy, mącznica lekarska. Zespół trzcinnikowo-sosnowego boru mieszanego odznacza się obecnoscią wielu gatunkow ciepłolubnych i rzadkich, jak np. głowienka wielokwiatowa, naparstnica zwyczajna, pszczelnik wąskolistny, arnika gorska, kukuczka kapturkowata (do 50 egzemplarzy na stanowisku) i pięciornik turyngijski (jedyne stanowisko w puszczy i jedno z trzech w Polsce).

Rezerwat wyróżnia się od innych na terenie puszczy bogactwem roslin kserotermicznych.

13. **"Starzyna"** - rezerwat lesny, 1979 r., pow. 370,08 ha, gm. Hajnówka i Dubicze Cerkiewne.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z dobrze wykształconymi kilkoma zespołami lesnymi odznaczającymi się bogatą florą i stanowiącymi ostoję głuszca.

W dorodnym drzewostanie trzcinnikowo-swierkowym boru mieszanego spotykamy gatunki ciepłolubne, takie jak: kokoryczka wonna, dzwonek brzoskwiniolistny, turzyca pagorkowa oraz chronione: tajęża jednostronna, lilia złotogłów, widłak jałowcowaty, orlik pospolity.

Występujący w rezerwacie sosnowo-dębowy bor mieszany ma na terenie puszczy charakter reliktowy - przebiega tu północno-wschodnia granica jego zasięgu.

Grąd miodownikowy przybiera na terenie rezerwatu wiele form. W jego bogatym runie, obok gatunków grądowych, spotykamy gatunki ciepłolubne np. miodownik melisowaty, kokoryczkę wonną, turzycę pagórkową oraz gatunki borowe. Z gatunków chronionych występują: wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłów, buławnik czerwony, podkolan biały i zielonawy.

Najbogatszy florystycznie zespół świetlistej dąbrowy odznacza się wieloma gatunkami rzadkimi, jak gorysz siny, dziurawiec skąpolistny, jeniec bezpodkwiatowy, głowienka

wielkokwiatowa, pępawa rożyczkolistna oraz chronionymi.

W rezerwacie występują również inne zespoły leśne: bór brusznicowy i czernicowy, dębowo-świerkowy bór mieszany, bór bagienny, a także zespół torfowiska wysokiego z rosiczką okrągłolistną.

14. **"Szczekotowo"** - rezerwat krajobrazowy, 1979 r., 36,44 ha, gm. Hajnówka.

Przedmiotem ochrony jest największe w Puszczy Białowieskiej skupienie 130 wczesnośredniowiecznych kurhanów słowiańskich będące świadectwem osadnictwa na tym terenie. Nad rzeką Lutownią znajdują się ponadto pozostałości po węglarniach z XVIII w.

Rezerwat obejmuje fragment doliny rzeki Lutowni z turzycowymi łąkami oraz przylegający do niej las grądowy z kurhanami i wieloma drzewami o charakterze pomnikowym (dęby i świerki w wieku 150-200 lat).

15. **"Wilczy Szlak"** - rezerwat leśny, 1979 r., pow. 48,69 ha, gm. Narewka.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej odznaczającego się dużym udziałem wyjątkowo dorodnych dębów z licznymi okazami pomnikowymi.

W rezerwacie dominuje grąd (Tilio-Carpinetum) zróżnicowany na 5 podzespołów. Szczególnie okazałe dęby, o wysokości do 40 m i piersnicy 1,5 m, występują w grądzie turzycowym i trzcinnikowym.

Oprócz grądów wykształciły się tu także: dębowo-świerkowy bór mieszany wilgotny, trzcinnikowo-świerkowy bór mieszany, bór sosnowy czernicowy, bór świerkowy czernicowy i torfowcowy, torfowcowo-brzozowy las bagienny i ols.

W związku z dużym udziałem w drzewostanie starych drzew bogata jest awifauna, szczególnie dziuplaków.

16. **"Wysokie Bagno"** - rezerwat leśny, 1979 r., pow. 78,54 ha, gm. Białowieża.

Przedmiotem ochrony jest naturalny bór świerkowy torfowcowy z rzadkimi i chronionymi gatunkami roślin w runie oraz fragment zatorfionej doliny Narewki ze stanowiskiem bobra (Castor fiber). Rezerwat graniczy z utworzonym w 1971 r. w białoruskiej części Puszczy Białowieskiej ścisłym rezerwatem przyrody zajmującym powierzchnię ponad 1500 ha.

Dominującym tu zespołem leśnym jest bor świerkowy torfowcowy z drzewostanem świerkowym z domieszką brzozy omszonej i sosny. Bardzo bogata jest warstwa mchów.

Na obrzeżach torfowiska występuje ols i łęg jesionowo-olszowy, a sąsiedztwo rzeki Narewki zajmują łąki turzycowe o charakterze torfowisk niskich.

17. **"Dębowy Grąd"** - rezerwat leśny, 1985 r., pow. 100,47 ha, gm. Hajnówka.

Celem rezerwatu jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z dorodnym wielogatunkowym drzewostanem, z dużym udziałem dębu i jesionu.

Część rezerwatu zajmuje grąd żyzny czyszczowy z dominującym w drzewostanie grabem oraz świerkiem, dębem, jesionem i lipą. Spotykamy tu dęby o wymiarach drzew pomnikowych. Grąd czyszczowy przechodzi na zachodzie w grąd murszowy z olszą czarną i gatunkami łęgowymi w runie.

Zatorfioną dolinę strumienia Dubitka zajmuje łęg jesionowo-olszowy, a na polanach pojawiają się zbiorowiska turzycowe.

Nad strumieniem znajduje się pozostałość po mielerzu, gdzie w XVIII i XIX w. wyrabiano potaż używany do produkcji szkła i mydła.

18. **"Góra Uszeście"** - rezerwat stepowy, 1985 r., pow. 12,06 ha, gm. Mielnik, m. Mielnik.

Rezerwat utworzono dla ochrony roślinności kserotermicznej zawierającej wiele gatunków rzadkich i chronionych.

Obejmuje on pagórki morenowe o stromych zboczach. Szczytowe części Dużego i Małego Uszescia (204 m npm i 174 m npm) zajmują bogate florystycznie zbiorowiska muraw kserotermicznych poprzedzielane rożnej wielkości płatami kserotermicznych krzewiastych zarośli. W murawach dominują trawy: strzępiica nadobna, kłosownica pierzasta i tymotka Boehmera. Niewielką domieszkę stanowią rzadsze gatunki roślin, jak np. aster gawędka, gorysz siny, głowienka wielokwiatowa oraz chronione: wężymord stepowy, sasanka łąkowa i otwarta, goryczka krzyżowa, pluskwica europejska i ostrołódka kosmata.

Wśród kserotermicznych zarośli złożonych głównie z tarniny spotyka się m.in. wykę grochowatą.

Niższe partie zbocży zajmuje bór mieszany i ciepłolubny las mieszany.

19. **"Stare Biele"** - rezerwat lesny, 1987 r., pow. 255,65 ha, gm. Szudziałowo, na terenie P. K. Puszczy Knyszynskiej.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie cennego fragmentu Puszczy Knyszyńskiej obejmującego dobrze wykształcone zbiorowiska lesne i bagienne o wysokim stopniu naturalnosci, z wieloma roslinami rzadkimi i chronionymi.

W rezerwacie dominuje ols (Carici elongatae - Alnetum) w trzech wariantach: typowym, mszystym i brzozowym. W olsie mszystym oprocz bogactwa mszakow występuje wiele gatunków rzadkich i kilka reliktowych. Inne zespoły lesne to: bor mieszany torfowcowy (na płd.-zach. granicy swojego zasięgu), grąd murszowy, grąd czyszczowy, sosnowo-swierkowy bor mieszany, bór brusznicowy, leszczynowo-swierkowy las mieszany, bór bagienny i inne. Duże powierzchnie zajmują bezlesne torfowiska niskie z turzycowymi zespołami roslinnymi.

Z roslin chronionych występują tu: widłak jałowcowaty, widłak wroniec, wawrzynek wilczełyko, kruszczyk szerokolistny, kruszczyk błotny, storczyk krwisty, gnieźnik lesny, lilia złotogłow, rosiczka okrągłolistna, sasanka otwarta, a z roslin rzadkich: turzyca życicowa, nitkowata, dwupienna i bagienna, jeżogłówka najmniejsza, czarcikęsik, tragonex dunski, koniczyna łubinowata i inne.

Rezerwat stanowi też ostoję zwierząt m.in. zubrow, ktorych jest w Puszczy Knyszyńskiej ok. 15 sztuk.

20. **"Jesionowe Góry"** - rezerwat lesny, 1987 r., pow. 376,55 ha, gm. Czarna Białostocka, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla zachowania w stanie naturalnym fragmentu Puszczy Knyszynskiej, który wyróżnia się dużym zróżnicowaniem roslinności i rzadkimi zbiorowiskami roślinnymi.

Około połowę powierzchni rezerwatu zajmują zbiorowiska torfowiskowe reprezentujące 9 zespołów lesnych i 4 nielesne, a na wzniesieniach morenowych wykształciły się 4 zespoły lesne. Duże powierzchnie zajmują w rezerwacie: torfowisko wysokie, sosnowo-brzozowy las bagienny o wysokim stopniu naturalnosci, bór mieszany torfowcowy, łęg jesionowo-olszowy, grąd z drzewami pomnikowymi i leszczynowo-swierkowy las mieszany. W sąsiedztwie torfowiska wysokiego występuje miejscami torfowisko brzozowe i bor bagienny z reliktem glacjalnym - chamadafne północną. Dolinę Jałówki zajmuje łęg swierkowo-olszowy, osobliwością którego jest

obecnosc żywca gruczołowatego - gatunku występującego w bukowych lasach południowej Polski.

Flora odznacza się obecnoscią wielu rzadkich gatunkow; 15 z nich podlega ochronie prawnej: widłak jałowcowaty, gozdzisty i wroniec, rosiczka okrągłolistna, groszek wschodniokarpacki, wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity, chamedafne północna, lilia złotogłów, storczyk plamisty, listera sercowata i jajowata, gnieźnik lesny, tajęża jednostronna, żłobik koralowaty.

21. **"Kulikówka"** - rezerwat florystyczny, 1987 r., pow. 10,88 ha, gm. Dobrzyniewo Koscielne, m. Chraboły.

Przedmiotem ochrony jest fragment doliny strumienia Kulikówka z bogatym stanowiskiem rzadkiej paproci - pióropusznika strusiego (Mettencia Strutniopteris), rosnącej w warunkach naturalnego lasu łęgowego. Wykształcony na brzegu strumienia łęg gwiazdnicowo-olszowy składa się z olszy czarnej z niewielką domieszką swierka. W warstwie ziół, oprocz dominującego pióropusznika strusiego, występują: podagrycznik pospolity, kokorycz pełna, gwiazdnica gajowa i inne.

Za strefą łęgu gwiazdnicowo-olszowego pojawia się bogatszy florystycznie łęg jesionowo-olszowy. W sąsiedztwie zrodliska, na granicy łęgu jesionowo-olszowego z grądem występuje bogate stanowisko widłaka wronca i widłaka jałowcowatego oraz wawrzynka wilczełyko.

W strumieniu rosną: moczarka kanadyjska, przetacznik bobownik i rzęsc długoszyjkowa.

Z gatunków rzadkich należy wymienić ponadto: kokorycz pełną, czartawę posrednią, derenia swidwę i nasiąznał pospolioty.

22. **"Góra Pieszczana"** - rezerwat leśny, 1987 r., pow. 220,10 ha, gm. Szudziałowo, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla zachowania fragmentu Puszczy Knyszyńskiej o naturalnym charakterze, obejmującego bory sosnowo-świerkowe z wieloma roślinami rzadkimi i chronionymi.

Dominującym typem zbiorowiska leśnego na terenie rezerwatu jest trzcinnikowo-swierkowy bor mieszany (Calamagrostio-Piceetum). W runie występują gatunki chronione: tajęża jednostronna, widłak jałowcowaty i gozdzisty, lilia złotogłów i podkolan biały.

W trzcinnikowo-sosnowym borze mieszanym dobrze rozwinięte runo odznacza się bogactwem roślin z udziałem wielu gatunków kserotermicznych i rzadkich jak: miodunka wąskolistna, ciemiężyk białokwiatowy, jeniec bezpodkwiatkowy, gozdzik piaskowy, jaskier wielokwiatowy, strzępiica polska, głowienka wielkokwiatowa, traganek duński, turówka lesna, przetacznik kłosowy, mącznica lekarska oraz chronionych: widłak gozdzisty, sasanka otwarta, tajęża jednostronna, arnika górska.

Ponadto występują tu inne zbiorowiska lesne: bór mieszany odchylony ku lasowi mieszanemu, bór brusznicowy, torfowcowo-brzozowy las bagienny i bór łochyniowy.

23. **"Krzemianka"** - rezerwat lesny, 1988 r., pow. 230,91 ha, gm. Czarna Białostocka, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla ochrony fragmentu Puszczy Knyszyńskiej charakteryzującego się dużym bogactwem szaty roślinnej o wysokim stopniu naturalnosci ze zródliskami strumienia Krzemianka.

Jednym z głównych zespołow jest łęg jesionowo-olszowy (Circaeo-Alnetum). Spotyka się w nim rzadkich przedstawicieli flory naczyniowej: czarniawę posrednią, jaskier kaszubski i chroniony kruszczyk szerokolistny.

W dolinie Krzemianki, oprocz olsow na jej obrzeżach, występuje, wsrod zabagnionych terenow porosniętych łęgami, bor czernicowo-swierkowy. W warstwie ziół tego boru spotykany jest często chroniony widłak jałowcowaty.

Na morenowych wyniesieniach wokół doliny dość duże powierzchnie zajmuje grąd (Tilio-Carpinetum), który na terenie puszczy należy do rzadziej spotykanych zbiorowisk lesnych.

W grądzie miodownikowym rosnie kilka gatunków chronionych: wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłow, podkolan biały i podkolan zielonawy.

Na terenie rezerwatu występują 3 typy zrodlisk: otwarte z wodą wypływającą bezposrednio z podłoża oraz muliste i torfowiskowe. Wszystkie mają dobrze zachowaną roslinność i są zjawiskiem rzadkim w związku z melioracjami.

12 gatunków naczyniowych w rezerwacie podlega ochronie prawnej; są to: wawrzynek wilczełyko, widłak jałowcowaty i wroniec, lilia złotogłow, arnika górska, podkolan biały, podkolan zielonawy, tajęża jednostronna, listera jajowata, gnieznik lesny, kruszczyk szerokolistny, storczyk plamisty.

Gatunki rzadkie to m.in.: żywiec gruczołowaty, czartawa pospolita, łuskiewnik różowy, kokorycz pełna, turzyca życicowa, miodunka miękkowłosa, nasięznał pospolity.

24. **"Krzemienne Góry"** - rezerwat leśny, 1987 r., pow. 73,56 ha, gm. Supraśl, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla ochrony typowych dla Puszczy Knyszyńskiej zbiorowisk roślinnych występujących na wale kemowym. Zbiorowiska leśne tworzą tu bardzo interesujący szereg ekologiczny: od oligotroficznego boru brusznicowego poprzez bory mieszane, lasy mieszane do eutroficznego lasu świeżego - grądu.

Urozmaicona rzeźba - różnice wysokości wynoszą 45 m - powoduje także duże zróżnicowanie i urozmaicenie szaty roślinnej. Duża powierzchnia zajmuje tu bory mieszane: trzcinnikowo-sosnowy i trzcinnikowo-świerkowy oraz leszczynowo-świerkowy las mieszany. W bogatym runie trzcinnikowo-sosnowego boru mieszanego występują licznie gatunki rzadkie, takie jak: głowienka wielkokwiatowa, ciemiężyk białokwiatowy, miodunka wąskolistna, naparstnica zwyczajna, lebiodka pospolita, oman wierzbolistny, sasanka łąkowa.

Spośród roślin chronionych w rezerwacie spotykamy: wawrzynka wilczełyko, widłaka jałowcowatego i cyprysowatego, sasankę łąkową i otwartą, orlika pospolitego, tajęże jednostronną i podkolan biały.

25. **"Stara Dębina"** - rezerwat leśny, 1987 r., pow. 33,68 ha, gm. Szudziałowo, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Przedmiotem ochrony jest starodrzew dębowy z udziałem dębu bezszypułkowego występującego na północnej granicy swojego zasięgu. Najbardziej dorodne egzemplarze w wieku 120-130 lat osiągają wysokość 32 m i piersnicę 60 cm. Na siedlisku grądu miodownikowego (Melitti-Carpinetum) oprócz dębu bezszypułkowego i szypułkowego występuje świerk, grab, rzadziej lipa i inne gatunki. Także świerki i sosny osiągają wymiary drzew pomnikowych. Bardzo stare sosny mają piersnice od 92 cm aż do 129 cm, a wysokości do 31 m.

Runo grądu odznacza się występowaniem gatunków ciepłolubnych, a wśród nich charakterystycznych dla świetlistej dąbrowy: miodownika melisowatego, turzycy pagórkowatej, kokoryczki wonnej oraz gatunków chronionych m.in. groszka wschodniokarpackiego i orlika pospolitego.

26. **"Surażkowo"** - rezerwat leśny, 1987 r., pow. 134,05 ha, gm. Supraśl, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla zachowania fragmentu Puszczy Knyszyńskiej odznaczającego się zróżnicowaniem siedlisk, urozmaiconą szatą roślinną i dużym udziałem leśnych zbiorowisk torfowiskowych o wysokim stopniu naturalności.

Położony jest on na obrzeżu zatorfionej doliny Sokołdy. Na głębokich torfach z zahamowanym procesem torfotwórczym wykształcił się bór mieszany torfowcowy z charakterystyczną torfowiskową formą świerka oraz rowiniętą warstwą mchów. Jest to zespół o charakterze borealnym, występujący dość rzadko na terenie północno-wschodniej Polski. Spotykamy w nim kilka gatunków rzadkich: turzycę życicową i dwupienną oraz chronionych jak widłak jałowcowaty i wroniec, wawrzynek wilczełyko, storczyk plamisty, listera sercowata i jajowata, kruszczyk szerokolistny.

Do najcenniejszych zespołów Puszczy Knyszyńskiej należy sosnowo-brzozowy las bagienny, który na terenie rezerwatu wykształcony jest bardzo typowo.

Ponadto występują tu także: grąd typowy, czyścowy i murszowy, łęg jesionowo-olszowy i leszczynowo-świerkowy las mieszany.

27. **"Jelonka"** - rezerwat florystyczny (ochrona ścisła), 1989 r., pow. 227 ha, gm. Kleszczele, m. Jelonka.

Rezerwat utworzono dla ochrony kompleksu muraw piaskowych, jałowczysk i zarośli jałowcowo-osikowych powstałych na jałowych nieużytkach porolnych. Odznaczają się one swoistą szatą roślinną i podlegają sukcesji wtórnej prowadzącej do odtworzenia ekosystemu leśnego.

W bogatej i urozmaiconej, mimo ubogich gleb, szacie roślinnej występuje ponad 150 gatunków roślin naczyniowych, ok. 40 gatunków mszaków i ponad 60 gatunków porostów. Gatunki rzadkie to m.in.: gozdzik piaskowy, łyszczec baldachogronowy, strzępiica siina, mącznica lekarska i chroszcz nagołodygowy.

W rezerwacie dominuje zbiorowisko murawy piaskowej z udziałem jałowców i dominacją takich gatunków jak: jasieniec piaskowy, kocanki piaskowe, bylica polna, jastrzębiec kosmaczek, szczaw polny, szczotlicha siwa, gorysz pagórkowy i inne.

Spośród zwierząt można tu spotkać jelenia, sarnę, dzika, a nawet rysia.

28. **"Woronicza"** - rezerwat florystyczny, 1989 r., pow. 133,80 ha, gm. Szudziałowo, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie doliny strumienia Woronicza, stanowiącej charakterystyczny element przyrody Puszczy Knyszyńskiej, wraz ze zbiorowiskami roślinnymi występującymi w dolinie i na morenowych wyniesieniach. Jest to jedyny rezerwat obejmujący całą zlewnię strumienia wraz z jego strefą źródliskową. W strefie tej dominują zbiorowiska turzycowe w otoczeniu borów mieszanych torfowcowych i olsów.

Dolinę strumienia porastają borealne bory: mieszany torfowcowy i miejscami świerkowy torfowcowy, odznaczające się bardzo bogatą florą mszaków i licznymi gatunkami rzadkimi.

W sąsiedztwie doliny i na wyniesieniach morenowych występuje bór świerkowy czernicowy, trzcinnikowo-świerkowy bór mieszany i las mieszany z fragmentami grądu.

Ochronie gatunkowej podlegają rosnące w dolinie: widłak jałowcowaty i wroniec, wawrzynek wilczełyko, tajęża jednostronna, gnidosz królewski, kruszczyk błotny i szerokolistny, rosiczka okrągłolistna oraz na wyniesieniach: naparstnica zwyczajna, lilia złotogłów, arnika górska, sasanka otwarta, pomocnik baldaszkowaty i widłak goździsty.

29. **"Jałówka"** - rezerwat leśny, 1990 r., pow. 277,03 ha, gm. Supraśl i Wasilków, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Knyszyńskiej, który odznacza się bogatą rzeźbą, dużym zróżnicowaniem warunków ekologicznych, urozmaiconą i bogatą szatą roślinną i stosunkowo dużym stopniem naturalności.

Rezerwat obejmuje zatorfioną dolinę strumienia Jałówka z licznymi źródliskami oraz otaczające ją wyniesienia morenowe.

Dominującym zespołem leśnym jest tu trzcinnikowo-świerkowy bór mieszany z dorodnym drzewostanem sosnowo-świerkowym. Dużą powierzchnię zajmuje też leszczynowo-świerkowy las mieszany z dorodnym drzewostanem i bogatym runem, w którym występują m.in. lilia złotogłów, naparstnica zwyczajna, turzyca pagórkowa i inne. Zatorfioną dolinę strumienia porastają głównie łęg jesionowo-olszowy i łęg olszowo-świerkowy. Strumień i źródliska są wodopojem dla zwierzyny puszczańskiej.

30. **Międzyrzecze"** - rezerwat leśny, 1990 r., pow. 249,86 na, gm. Szudziałowo, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla ochrony fragmentu Puszczy Knyszyńskiej z charakterystycznymi zbiorowiskami leśnymi i obecnością rzadkich gatunków, wśród których wiele podlega ochronie prawnej.

Dolina strumienia Kowszówka z łęgiem jesionowo-olszowym wzbogaca szatę roślinną rezerwatu. Rosną tu m.in. parzydło leśne, rutewka orlikolistna, szczyr trwały, kokoryczka wielokwiatowa, szakłak pospolity, perz psi i gatunki chronione: wawrzynek wilczełyko, storczyk plamisty, kruszczyk szerokolistny, widłak jałowcowaty i wroniec.

Typowo wykształcone są zbiorowiska roślinności źródliskowej.

Głównym zespołem leśnym rezerwatu jest bór mieszany (Calamagros-Piceetum) z drzewostanem sosnowym z dużym udziałem świerka. W runie występują m.in. gatunki ciepłolubne jak konicżyna długokłosa, dzwonek brzoskwiniolistny i kokoryczka wonna oraz chronione: tajęża jednostronna, arnika górska, lilia złotogłów.

Wyniesienia porasta trzcinnikowo-sosnowy kseroterмiczny bór mieszany z licznymi gatunkami ciepłolubnymi w runie, jak np. pięciornik biały, lepnica zwisła, tragonek duński, konicżyna długokłosa, naparstnica zwyczajna.

Wśród boru mieszanego występuje bór sosnowy, a w obniżeniach między wyniesieniami leszczynowo-świerkowy las mieszany z gatunkami chronionymi w bogatym runie.

Uzupełnieniem roślinności leśnej rezerwatu jest flora torfiastej łąki znajdującej się na jego terenie.

31. **"Krasne"** - rezerwat leśny, 1990 r., pow. 85,22 ha, gm. Supraśl, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla zachowania w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Knyszyńskiej z typowo wykształconymi zbiorowiskami leśnymi reprezentującymi serię borów.

Głównym zbiorowiskiem leśnym jest tu bór mieszany z dorodnym drzewostanem z domieszką świerka. W runie występują: trzcinnik leśny, borówka czarna i brusznica, pszeniec zwyczajny, kosmatka owłosiona, przetacznik ożankowy, fiołek psi, szczawik zajęczy, turzyca palczasta i inne, a w warstwie mchów: rokietnik pospolity, gajnik lśniący i merzyk pokrewny. Z roślin

chronionych spotyka się: wawrzynek wilczełyko i tajęzę jednostronną.

Miejscami występuje bór sosnowy z dominującą borowką czarną w runie oraz z pomocnikiem baldaszkowatym, widłakiem spłaszczonym i sasanką otwartą.

32. **"Bahno w Borkach"** - rezerwat torfowiskowy ścisły, 1990 r., pow. 286,90 ha, gm. Szudziałowo i Suprasl, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla ochrony rzadkiego typu zbiorowisk torfowiskowych, bogactwa flory roślin naczyniowych i mszaków oraz gatunków chronionych, w tym przede wszystkim brzozy niskiej.

Rozległe torfowisko porośnięte jest typowo wykształconym sosnowo-brzozowym lasem bagiennym (Dryopteridi-Betuletum pubescentis). W drzewostanie dominuje sosna w towarzystwie brzozy omszonej i brodawkowatej oraz olsza czarna. W wielu miejscach rośnie brzoza niska.

Wiele rzadkich gatunków występuje w bogatej warstwie ziół, są to: turzyca dwupienna, nitkowata i strunowa, świbka błotna, lipiennik Loesela, skalnica torfowiskowa, rosiczka okrągłolistna. Wśród bogatej flory mszaków wiele jest gatunków borealnych i reliktowych.

Na torfowisku bezleśnym z dobrze wykształconym zespołem turzycy dzióbkowatej rosną licznie: turzyca dwupienna, kruszczyk błotny i brzoza niska oraz turzyca strunowa, bardzo rzadki lipiennik Loesela i skalnica torfowiskowa. Na wyniesieniu w sąsiedztwie znajduje się jedno z najbogatszych stanowisk pełnika europejskiego.

33. **"Sokole"** - rezerwat leśny, 1990 r., pow. 44,33 ha, gm. Nurzec Stacja, m. Borysowszczyzna.

Celem rezerwatu jest ochrona lasu, stanowiącego fragment dawnej Puszczy Nurzeckiej, charakterystycznego dla południowo-wschodniej części Wysoczyzny Drohickiej.

Dość jednorodne zbiorowisko roślinne reprezentuje zespół grądu (Tilio-Carpinetum). Rezerwat obejmuje zwarty starodrzew dębowy w wieku 130-140 lat z niewielką domieszką brzozy brodawkowatej oraz sosny i z grabem dominującym w dolnej warstwie. W warstwie krzewów często występuje wawrzynek wilczełyko. Runo rozwija się najbujniej na wiosnę, tworzą je zawilec gajowy z domieszką zdrojówki rutewkowatej. Potem

pojawiają się: gwiazdnica wielkokwiatowa, gajowiec żółty, przylaszczka pospolita, fiołek leśny, szczawik zajęczy i inne.

34. **"Grąd Radziwiłłowski"** - rezerwat leśny, 1990 r., pow. 24,16 ha, gm. Mielnik.

Rezerwat utworzono dla ochrony lasu, stanowiącego fragment dawnej Puszczy Nurzeckiej, charakterystycznego dla Wysoczyzny Dronickiej.

Wielogatunkowy las liściasty reprezentuje zespół grądu (Tilio-Carpinetum). Zwarty drzewostan złożony jest w górnej warstwie z dębu szypułkowego w wieku 140-170 lat z niewielką domieszką brzozy brodawkowatej, rzadziej osiki, lipy drobnolistnej i sosny. Niższą warstwę drzewostanu tworzy grab z niewielką domieszką klonu i lipy drobnolistnej.

W runie dominuje wiosną zawilec gajowy, a później przylaszczka pospolita, gwiazdnica wielkokwiatowa, gajowiec żółty, marzanka wonna, szczawik zajęczy i konwalijka dwulistna.

Z roślin chronionych bardzo rozpowszechniony jest wawrzynek wilczełyko, rosną tu również gnieźnik leśny, podkolan biały, lilia złotogłów. Z roślin rzadkich występują: zdrojówka rutewkowata i turówka leśna.

35. **"Las Cieliczański"** - rezerwat leśny, 1990 r., pow. 370,58 ha, gm. Grodek i Supraśl, na terenie P. K. Puszczy Knyszyńskiej.

Rezerwat utworzono dla zachowania fragmentu Puszczy Knyszyńskiej ze zróżnicowaną i bogatą szatą roślinną, odznaczającego się wysokim stopniem naturalności.

Na wyniesieniach morenowych spotyka się borealną postać lasu mieszanego (zespół Corylo-Piceetum) z dorodnym drzewostanem złożonym z sosny i świerka z domieszką dębu i brzozy brodawkowatej. W miejscach tych występuje również grąd czyścowy złożony ze świerka z domieszkami klonu, jesionu i lipy, z pojedynczymi dorodnymi wiązami.

W dolinach strumieni zasilanych licznymi źródliskami występuje głównie łęg jesionowo-olszowy, łęg olszowo-świerkowy oraz las mieszany murszowy z dominującym świerkiem. Zatorfione obniżenia porośnięte są olsem, a ich obrzeża grądem murszowym. Dużą powierzchnię w rezerwacie zajmuje zespół trzcinnikowo-świerkowy.

Ochronie prawnej podlegają rosnące tu: tajęża jednostronna, storczyk plamisty, widłak jałowcowaty, widłak wroniec, wawrzynek

wilczełyko, lilia złotogłow, naparstnica zwyczajna, arnika gorska, gniezник lesny. Rzadkimi gatunkami są: łuskiewnik rozowy, zywiec cebulkowy, Diuszczyk kosmaty, turzyca zycicowa, koniczyna łubinowata, wiąz szypułkowy.

36. **"Wielki Las"** - rezerwat lesny, 1990 r., pow. 129,33 ha, gm. Knyszyn, na terenie P. K. Puszczy Knyszynskiej.

Celem rezerwatu jest ochrona fragmentu Puszczy Knyszynskiej obejmującego dobrze zachowane zbiorowiska lesne o charakterze borealnym.

Największą powierzchnię zajmuje bór mieszany (Calamagrostio-Piceetum) z drzewostanem sosnowym ze znacznym udziałem swierka. Miejscami wsród boru mieszanego występuje bor brusznicowy z bujnie rozwiniętą warstwą mchów.

Zatorfione obniżenia zajmuje ols z bogatym runem, w ktorym rosnie m.in. turzyca błotna i długokłosa. Wśród olsu występują zbiorowiska krzewiastych wierzb złożone z wierzby szarej, uszatej i pięciopręcikowej z gatunkami torfowiskowymi w warstwie ziół.

Z gatunków rzadkich spotyka się: tajężę jednostronną, widłaka jałowcowatego gozdzistego, gruszyczkę jednokwiatową, a z chronionych - storczyka plamistego i kruszczyka błotnego.

37. **"Starodrzew Szyndzielski"** - rezerwat lesny, 1990 r., pow. 79,74 ha, gm. Janow.

Rezerwat utworzono dla ochrony ciepłolubnego lasu sosnowo-dębowego charakterystycznego dla północnej części Puszczy Knyszyńskiej, odznaczającego się wysokim stopniem naturalnosci i występowaniem wielu rzadkich roślin.

Zdecydowanie dominującym na terenie rezerwatu jest zespół grądu miodownikowego (Melitti-Carpinetum) z wiekowymi dębami szypułkowymi.

Zatorfione obniżenie zajmuje bór bagienny z drzewostanem złożonym głównie z sosny, a na jego obrzeżach występuje bór mieszany wilgotny, drzewostan którego tworzy swierk i sosna z domieszką osiki i brzozy brodawkowatej.

W rezerwacie występują gatunki chronione: wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłów, tajęża jednostronna i widłak jałowcowaty.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. **"Podolany"** - rezerwat lesny, pow. 17,88 ha, gm. Hajnowka (dokumentacja)

W rezerwacie dominuje zespol grądu złożony z graba z dużym udziałem swierka i dębu. Wiele dębów osiąga wymiary drzew pomnikowych i wiek do 350 lat. W podtopionych obniżeniach występuje ols o charakterystycznej kępkowo-dolinkowej strukturze.

Spotyka się tu chroniony wawrzynek wilczełyko i storczyk plamisty.

2. **"Siemianówka"** - rezerwat lesny, pow. 225 ha, gm. Narewka (dokumentacja)

Rezerwat będzie chronił fragment Puszczy Białowieskiej odznaczający się bogactwem szaty roslinnej. Jest on położony na obrzeżu zatorfionej doliny Gornej Narwi, w sąsiedztwie zbiornika wodnego Siemianowka.

Dominującym zespołem lesnym jest ols (Carici-elongatae-Alnetum) o charakterystycznej kępkowo-dolinkowej strukturze i wysokim stopniu naturalnosci. Drzewostan tworzy olsza czarna z domieszką swierka i brzozy omszonej, rzadziej sosny.

Z olsem sąsiaduje łęg jesionowo-olszowy oraz bor swierkowy torfowcowy. W zatorfionych obniżeniach występuje bor bagienny, a w jego sąsiedztwie bór sosnowy wilgotny, natomiast na wyniesieniach - bor sosnowy brusznicowy.

Flora liczy ponad 200 gatunków roślin naczyniowych, wsród których ochronie podlegają: widłak jałowcowaty i goździsty, brzoza niska, listera sercowata, tajęża jednostronna.

3. **"Szelągowka"** - rezerwat lesny, pow. 62 ha, gm. Tykocin (dokumentacja)

Celem rezerwatu będzie zachowanie borow sosnowych o naturalnym charakterze, występujących na obszarze wydmowym w widłach Biebrzy i Narwi. Występują tu charaktersytyczne dla tego obszaru zespoły lesne: bor brusznicowy, bor czernicowy i sosnowo-dębowy bor mieszany.

Na wydmach pojawia się roślinność kserotermiczna: goździk piaskowy, bodziszek krwisty, traganek piaskowy, sasanka łąkowa.

Gatunki podlegające ochronie prawnej, które tu spotykamy, to: widłak jałowcowaty, goździsty i spłaszczony, sasanka łąkowa,

otwarta i Tehli, gozdzik piaskowy, pomocnik baldaszkowy, lilia złotogłow i wawrzynek wilczełyko. Jest też kilka innych rzadkich roslin, jak łyszczec baldachronowy, lepnica drobnokwiatowa i strzępiica polska.

4. **"Antoniuk"** - rezerwat lesny, 71 ha, m. Białystok (dokumentacja)

Rezerwat projektuje się dla ochrony fragmentu lasu - w uroczysku Antoniuk - charakterystycznego dla Wysoczyzny Białostockiej. Wyrożnia się tu 5 zespołow lesnych; dominującym jest leszczynowo-swierkowy las mieszany (Corylo-Piceetum), ponadto występują: trzcinnikowo-swierkowy bor mieszany, bor brusznicowy, wielogatunkowy las lisciasty (grąd) i łęg jesionowo-olszowy. Wsrod ok. 200 gatunkow roslin naczyniowych 4 podlegają ochronie prawnej: wawrzynek wilczełyko, widłak spłaszczony, kruszczyk szerokolistny i podkolan biały. Inne gatunki rzadkie to: wiąz szypułkowy - rzadko spotykany w naturalnych zbiorowiskach lesnych, kozłek całolistny, turzyca luznokwiatowa - gatunek o zasięgu borealno-górskim, gwiazdnica długolistna, mącznica lekarska i piżmaczek wiosenny.

5. **"Bagno"** - rezerwat lesny, pow. 32 ha, m. Białystok (dokumentacja)

Rezerwat projektuje się dla ochrony fragmentu lasu - w uroczysku Bagno - częściowo naturalnego pochodzenia z interesującą roślinnoscią, w ktorej wyróżniają się rosliny rzadkie i chronione.

Głównym typem zbiorowiska lesnego jest tu grąd. W jego drzewostanie dominuje sztucznie wprowadzona sosna, a miejscami - grab lub jesion i dąb. W wilgotniejszych miejscach występuje łęg czeremchowo-olszowy. Srodlesną polanę zajmuje zespół niskich turzyc: pospolitej i prosowej odznaczający się bogactwem florystycznym i obecnoscią 3 gatunków chronionych: storczyka krwistego, szerokolistnego i plamistego. W zespole tym o naturalnym charakterze rosnie ponad 80 gatunków roslin.

Obok, w miejscach podtopionych spotykamy zbiorowiska szuwarowe tworzące 4 zespoły: turzycy pęcherzykowatej, turzycy sztywnej, trzcinnika prostego i sitowia lesnego.

Bogata flora rezerwatu liczy 200 gatunków roslin naczyniowych. 5 rzadkich gatunków roślin podlega ochronie. Są to należące do rodziny storczykowatych: storczyk szerokolistny, krwisty i plamisty, listera jajowata, kruszczyk błotny.

6. **"Las Zwierzyniecki"** - rezerwat lesny, pow. 39 ha, m. Białystok (dokumentacja)

Celem rezerwatu jest ochrona fragmentu lasu o wysokim stopniu naturalnosci w Parku Zwierzynieckim.

Głównym zbiorowiskiem w rezerwacie jest grąd z dominującym grabem. Ponadto występuje łęg olszowo-wiązowy i łęg bez charakterystycznego drzewostanu. Z rzadkich gatunków rosną tu: stokłosa Benekena - bardzo rzadki składnik naturalnych grądów, łuskiewnik rożowy, jaskier kaszubski, złoc żółta, turzyca orzęsiona, deren swidwa.

7. **"Tykocin"** - rezerwat wodny, gm. Tykocin (dokumentacja)

Jest to teren stanowiący swojego rodzaju pomost pomiędzy bagnami biebrzańskimi a Narwiańskim Parkiem Krajobrazowym. Dodatkowym jego walorem są zabytki kultury materialnej z okresu mezolitu i neolitu.

8. **"Górznianskie Łąki"** - rezerwat faunistyczny, gm. Hajnowka (dokumentacja)

Występuje tu bogata awifauna, która jest pozostałoscią awifauny bagienno-błotnej terenow otwartych zanikającej na terenie Europy. Stwierdzono występowanie tu 55 gatunków ptaków lęgowych i 118 gatunków nielęgowych oraz 28 gatunków ssaków.

9. **"Na Siemianówce"** - rezerwat faunistyczny, gm. Narewka (dokumentacja ornitologiczna)

Przedmiot ochrony stanowią siedliska lęgowe ptaków, takich jak: rybitwa białowąsa i białoskrzydła, mewa mała, bąk, bączek, zielonka kropiatka, dubelt, cietrzew, jarząbek i inne.

10. **"Czachy Orlańskie"** - rezerwat lesny, gm. Orla (brak dokumentacji)

Rezerwat obejmowac będzie dobrze zachowany fragment boru sosnowego ze swierkiem, który wykształcił się w drodze sukcesji wtórnej - na gruntach poroślych. Jest to subborealna postac boru sosnowego (Pencedano-Pinetum) w fazie kształtowania struktury pionowej.

11. **"Nietupa"** - rezerwat faunistyczny, gm. Krynki (dokumentacja)

12. **"Rezerwat Otulina BPN"** - rezerwat leśny, gm. Narewka (dokumentacja) Rezerwat proponuje się zamiennie z projektem powiększenia Białowieskiego PN.

Ponadto na terenie Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszynskiej projektuje się następujące rezerwaty:

13. **"Łazarz"** - rezerwat lesno-torfowiskowy częsciowy (fragmenty ochrona scisła), pow. ok. 60 ha, gm. Czarna Białostocka (dokumentacja)

Rezerwat obejmowac będzie rozległe i dobrze wykształcone torfowisko wysokie (Ledo-Sphagunetum magellanici) - jedno z największych i najbardziej typowych torfowisk na tym terenie. Integralną częścią torfowiska jest bór bagienny oraz torfowcowo-brzozowy las bagienny. Występują tu liczne gatunki chronione np. rosiczka okrągłolistna, widłak jałowcowaty, tajęża jednostronna.

14. **"Kozłowy Ług"** - rezerwat lesno-torfowiskowy, częsciowy (fragmenty ochrona scisła), pow. ok. 153 ha, gm. Sokołka (dokumentacja)

Rezerwat będzie chronił szereg zbiorowisk torfowiskowych charakterystycznych dla Puszczy Knyszynskiej, odznaczających się wysokim stopniem naturalnosci, obecnoscią wielu rzadkich gatunkow roslin i bogatą florą mszakow.

Dużą powierzchnię projektowanego rezerwatu zajmują bezlesne torfowiska niskie porosnięte kępami krzewiastych wierzb: szarej, uszatej, czarniawej, pięciopręcikowej, rokity i brzozy niskiej. Otwarte torfowiska niskie otoczone są torfowiskami lesnymi z drzewostanem brzozowo-sosnowym i domieszką swierka. Wsrod bogatej flory występują m.in.: brzoza niska, storczyk plamisty, turzyca strunowa i relikt glacjalny - mech Helodium blandowii.

Obrzeża torfowiska porasta bor mieszany torfowcowy z rzadką turzycą życicową oraz chronionymi: widłakiem jałowcowatym i wrońcem, listerą sercowatą, wawrzynkiem wilczełyko, storczykiem plamistym, gnieznikiem lesnym, żłobikiem koralowatym i kruszczykiem szerokolistnym.

Morenowe wyniesienia zajmuje głownie trzcinnikowo-swierkowy bor mieszany.

15. **"Czarna Rzeczka"** - rezerwat krajobrazowy częsciowy, pow. 264 ha, gm. Czarna Białostocka (dokumentacja)

Rezerwat będzie chronił puszczańską rzeczkę i jej dolinę wraz z okolicznymi lasami i fragmentami zbiorowisk łąkowych.

Rzeka płynie zatorfioną doliną wsród lasu łęgowego z drzewostanem olszowym. W rezerwacie występują ponadto: las

mieszany bagienny z chronionym widłakiem wroncem i jałowcowatym, kruszczykiem szerokolistnym, storczykiem plamistym, z wawrzynkiem wilczełyko oraz ols z licznymi gatunkami bagiennymi. Roślinnosc bagienna pojawia się także przy zródliskach. Spotyka się też zbiorowisko turzycy tunikowej oraz turzyc: pospolitej i prosowatej. Bogata jest też fauna rezerwatu.

Co do innych rezerwatów projektowanych w Puszczy Knyszynskiej istnieje tylko rozeznanie wstępne. Są to:

"Borki Knyszyńskie" - rezerwat lesno-torfowiskowy częsciowy (fragmenty ochrona scisła), pow. 265,28 ha, gm. Szudziałowo. Rozległy kompleks torfowiskowy.

"Łaźnisko" - rezerwat lesny częsciowy, pow. 33,68 ha, gm. Szudziałowo. Najdalej na północ wysunięte stanowisko dębu bezszypułkowego.

"Lacka Buda" - rezerwat lesno-torfowiskowy częściowy, pow. 180 ha, gm. Czarna Białostocka. Bory i lasy grądowe.

"Taboły" - rezerwat lesno-torfowiskowy częsciowy (fragmenty ochrona scisła), pow. 350 ha, gm. Czarna Białostocka. Lesne zespoły torfowiskowe.

"Hatka" - rezerwat wodny częsciowy, pow. 50 ha, gm. Knyszyn. Strumień lesny o tej samej nazwie.

"Czołnowo" - rezerwat lesny, częsciowy, pow. 10 ha, gm. Supraśl. Fragment lasu grądowego.

"Góry Leńce" - rezerwat krajobrazowy częsciowy, pow. 660 ha, gm. Wasilkow. Wzgorze wielkopromienne o wysokości 185 m npm.

"Kopisk" - rezerwat krajobrazowy częsciowy, pow. 400 ha, gm. Dobrzyniewo Kościelne. Typowa wieś puszczańska na polanie.

"Przełom Supraśli" - rezerwat krajobrazowy częsciowy, pow. 800 ha, gm. Supraśl/Gródek. Krajobraz przełomowego odcinka rz. Supraśl wraz z terenami otaczającymi.

"Wodziłówka" - rezerwat krajobrazowy częsciowy, pow. 15 ha, gm. Knyszyn. Wyniesienie z zachowanymi fundamentami zamku z czasów Wielkiego Księcia Litewskiego Witolda.

"Pieszczaniki" - rezerwat wodny częściowy, pow. 10 ha, gm. Grodek. Zespół zródeł o największej wydajności (100 l/s).

"Waliły" - rezerwat krajobrazowy częsciowy, pow. 10 ha, gm. Gródek. Pozostałosci wczesnosredniowiecznej osady oraz dwa stanowiska neolityczne.

"Wasilków" - rezerwat krajobrazowy częściowy, pow. 10 ha, gm. Wasilków. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne z zespołem kurhanów.

"Wzgorza Swiętojańskie" - rezerwat krajobrazowy częściowy, pow. 1400 ha, gm. Michałowo/Grodek. Najbardziej eksponowana forma geomorfologiczna - wzgorze Swiętojańskie o max wysokości 214 m npm.

"Dobrzyniewo" - rezerwat krajobrazowy częściowy, pow. 70 ha, gm. Dobrzyniewo Kościelne. Sucha dolina o walorach dydaktycznych i krajobrazowych.

"Trzy Słupki" - rezerewat leśny częściowy, pow. 70 ha, gm. Supraśl. Bory mieszane świeże i lasy mieszane.

"Studzianki" - rezerwat krajobrazowy częściowy, pow. 15 ha, gm. Wasilków. Stanowisko archeologiczne "Zapieczki".

"Kozi Przeskok" - rezerwat leśny częściowy, pow. 180 ha, gm. Michałowo. Dolina strumienia wraz z towarzyszącymi zbiorowiskami leśnymi.

"Przydatki-Sokołda" - rezerwat leśny częściowy, pow. 90 ha, gm. Supraśl. Rożne zespoły leśne.

"Zacisze" - rezerwat leśny częściowy, pow. 75 ha, gm. Supraśl. Bory mieszane świeże i lasy mieszane.

"Tajga" - rezerwat leśno-torfowiskowy częściowy, pow. 500 ha, gm. Czarna Białostocka. Kompleksy leśno-torfowiskowe stanowiące ostoję dla wielu gatunków zwierząt.

6. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE BIALSKOPODLASKIM (mapa nr 3)

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

1. **Nadbużański OChK.** Utworzony w 1990r., zajmuje powierzchnię 55 300 ha, co stanowi 10,3% województwa. Obejmuje całą dolinę Bugu, dzięki czemu jest zachowana ciągłosc obszarow chronionych, ktorych kontynuacja ma miejsce w sąsiednich województwach: białostockim i siedleckim. Największe powierzchnie porastają łąki, lecz na szczegolną uwagę zasługują pięknie wykształcone, dorodne lasy łęgowe, zbiorowiska wodne i suchoiubne. Najcenniejsze obiekty są chronione w rezerwatach: "Łęg Dębowy koło Janowa Podlaskiego", "Zabuże", "Czapli Stóg". Projektuje się dwa dalsze rezerwaty: "Stary Las" i "Szwajcaria".

PROJEKTOWANE OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

1. **Radzyński OChK.** Położony w zachodniej części województwa, mający swą kontynuację w wojewodztwie siedleckim. Obejmuje większe kompleksy lesne na północ od Radzynia Podlaskiego, sięgające aż po rzekę Krznę.
2. **Parczewski OChK.** Położony w południowej części województwa. Obejmuje większe kompleksy lesne na południe od Parczewa, z których najcenniejsze fragmenty podlegają ochronie w rezerwatach "Krolowa Droga" i "Lasy Parczewskie".
3. **Bialskopodlaski OChK.** Położony w środkowej części województwa, pomiędzy Białą Podlaską a Międzyrzecem Podlaskim. Obejmuje większe kompleksy lesne na południe od Krzny, rozciągające się po Kanał Wieprz-Krzna i rzekę Zarnica.

REZERWATY PRZYRODY

1. **"Omelno"** - rezerwat leśny, 1965r., powierzchnia 23,28 ha, gm. Drelów. Las lipowo-dębowy naturalnego pochodzenia. Ponadto występują wiąz, klon i jawor. Wiele roślin chronionych: wawrzynek wilczełyko, kokorycz pusta, dzwonek szczeciniasty, bluszcz pospolity, kruszczyk szerokolistny, żywiec cebulkowy, lilia złotogłów, jaskier kaszubski, turówka wonna, podkolan biały i podkolan zielonawy.

2. **"Chmielinne"** - rezerwat lesny, 1967r., powierzchnia 69,55 ha, gm. Lesna Podlaska. Obejmuje rożnorodne zespoły leśne: łęg olszowo-jesionowy, łęg jesionowo-wiązowy, ols typowy, grąd niski. W drzewostanie panuje olsza czarna i jesion wyniosły. Ponadto rosnie wiele gatunków roslin rzadkich i chronionych, np. wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłów, kruszczyk szerokolistny, bluszcz pospolity, gnieżnik lesny, podkolan biały i podkolan zielonawy.

3. **"Królowa Droga"** - rezerwat lesny, 1967r., powierzchnia 38,79 ha, gm. Dębowa Kłoda. Obejmuje staroarzew sosnowo-dębowy, będący resztką pierwotnej puszczy. Domieszkę stanowią: osika, brzoza brodawkowata, grab i lipa. Z gatunków rzadkich i chronionych występują m.in. trzęślica modra, orlik pospolity, wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłow. Sposrod ssaków łownych w rezerwacie żyją sarny, dziki, lisy, rzadziej daniele, jelenie, a czasami pojawiają się łosie i wilki. Z gatunkow chronionych występują łasice, jeże, ryjówki, kilka gatunków nietoperzy i ptaków drapieżnych oraz głuszce i cietrzewie. Są rownież żmije.

4. **"Łęg Dębowy koło Janowa Podlaskiego"** - rezerwat lesny, 1972r., powierzchnia 132,38 ha, gm. Janow Podlaski. Leży w dolinie Bugu, na jego terenie znajdują się starorzecza, a wiosną przybór wód często całkowicie go zalewa. Głównym zespołem chronionym jest łęg dębowy o nienaruszonym pierwotnym charakterze, z drzewami pomnikowymi - 200-letnimi dębami. Występują rownież graby, olsze czarne, jesiony, brzozy, lipy, a sposrod roslin chronionych - rzęsa garbata, namulnik brzegowy, jezierza morska, oleśnik górski, dziurawiec wąskolistny, ożanka czosnkowa, nasięźrzał pospolity, lilia złotogłów.

5. **"Czaplinicc w Uroczysku Feliksówka"** - rezerwat faunistyczny (przewidziany do likwidacji), 1973r., powierzchnia 15,67 ha, gm. Radzyń Podlaski. Miejsce lęgowe czapli siwej (Ardea cinerea) wsród starych sosen z domieszką dębu grabu, jarzębiny, leszczyny, kruszyny. Na tym terenie gniazdują również kruki, dzięcioły średnie, jarząbki.

6. **"Jezioro Obradowskie"** - rezerwat torfowiskowy, 1975r., powierzchnia 81,79 ha, gm. Parczew. Jezioro dystroficzne z przyległymi torfowiskami i lasem. Występujące zespoły roślinne to torfowisko wysokie i przejściowe oraz szuwary i bory sosnowe: świeży, mieszany i bagienny. Liczne są gatunki torfowców i turzyc, ponadto rośnie rosiczka posrednia i długolistna, wierzba

łaponska, wierzba śniada, brzoza niska, brzoza karłowata i widłak torfowy.

7. "Czarny Las" - rezerwat leśny, 1981r., powierzchnia 15,96 ha, gm. Milanow. Wielogatunkowy las mieszany pochodzenia naturalnego, głównie grabowo-dębowy (grąd wysoki i grąd niski) z domieszką wiązu polnego, lipy i jesionu. Rzadkie i chronione gatunki roślin w runie: wawrzynek wilczełyko, podkolan zielonawy, gnieznik leśny. Ostoja zwierząt: saren, dzikow, lisów, borsuków.

8. "Liski" - rezerwat leśny, 1981r., powierzchnia 128,84 ha, gm. Drelów. Na terenie rezerwatu występuje 6 zespołów roślinnych:

- torfowisko wysokie typu kontynentalnego (sosna i brzoza),
- śródlądowy bór wilgotny (sosna z domieszką brzozy i dębu szypułkowego),
- bór mieszany (sosna, dąb z domieszką grabu, brzozy, osiki),
- bór mieszany wilgotny (sosna i brzoza z domieszką dębu),
- grąd lipowo-grabowy (lipa, sosna, dąb),
- zarosla łozowe (kruszyna, wierzba szara).

Z roślin rzadkich występują m.in.: turzyca pagórkowata, lilia złotogłów, turówka leśna. Gniazduje tu bocian czarny.

9. "Zabuże" - rezerwat leśno-krajobrazowy, 1983r., powierzchnia 34,07 ha, gm. Sarnaki. Teren rezerwatu jest porozcinany przez kilka wąskich i głębokich wąwozow. Ochronie podlega naturalny starodrzew dębowy ze stanowiskami roślin chronionych, np. widłaka goździstego, orlika pospolitego, lilii złotogłów, listerii jajowatej, gnieżnika leśnego. W rezerwacie występuje 57 gatunków ptaków.

10. "Dobryń" - rezerwat leśny, 1983r., powierzchnia 86,60 ha, gm. Zalesie. Chronione są naturalne zespoły leśne: grąd lipowo-grabowy, ols i łęg olszowo-jesionowy. Drzewostan ma charakter wielogatunkowy z olszą, brzozą, grabem, sosną i dębami pomnikowymi (3 ponad 150-letnie egzemplarze). W runie leśnym występują rośliny rzadkie i chronione.

11. "Lasy Parczewskie" - rezerwat leśno-historyczny, 1984r., powierzchnia 157,29 ha, gm. Dębowa Kłoda. Naturalny drzewostan dębowo-sosnowy, mający charakter dwóch zespołów leśnych: boru mieszanego świeżego i boru świeżego. Z roślin chronionych występują lilia złotogłów, widłak jałowcowy, turówka leśna i konwalia majowa. Rezerwat był miejscem walk partyzanckich, na jego terenie znajdują się mogiły z czasów wojny, resztki okopów i ziemianek.

12. "Czapli Stog" - rezerwat faunistyczny, 1987r., powierzchnia 4,82 ha, gm. Terespol. Dominuje drzewostan sosnowy, wsrod ktorego znajduje się kilkadziesiąt gniazd czapli siwej. Jest to dogodne miejsce dla ptaków ze względu na warunki siedliskowe i pokarmowe przy ujsciu Krzny do Bugu.
13. **"Warzewo"** - rezerwat faunistyczny, 1988r., powierzchnia 58,25 ha, gm. Podedwórze. Jest to obszar bagna śródpolnego, będącego ostoją i miejscem lęgowym wielu gatunków ptaków, m.in. kaczki płaskonosa, krzyżówki, cyranki, głowienki i czernicy, bataliona, bąka, żurawia, błotniaka łąkowego, łabędzia niemego.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. **"Szwajcaria"** ("Szwajcaria Nepelska", "Szwajcaria Bialska") - rezerwat leśno-krajobrazowy, powierzchnia 24,00 ha, gm. Terespol. Położony na wysokiej skarpie Bugu, pociętej głębokimi wąwozami erozyjnymi. Na dnie doliny u stóp skarpy znajdują się liczne starorzecza z obfitą i bogatą w gatunki roślinnoscią wodną. Cały obszar porasta las grądowy z dużą ilością lipy.
2. **"Stary Las"** - rezerwat leśny, powierzchnia 5,88, gm. Konstantynów. Wielogatunkowy starodrzew z okazami pomnikowymi sosny, dębu, grabu, brzozy, jesionu i lipy. Panującym zespołem jest grąd z dominacją nasadzonego modrzewia. W dobrze rozwiniętym runie rosną rośliny chronione.
3. **"Kózki"** - rezerwat ornitologiczny, powierzchnia 86,13 ha, gm. Sarnaki. Leży nad Bugiem, ostoja ptactwa.
4. **"Krynica"** - rezerwat florystyczny, powierzchnia 40,13 ha, gm. Zalesie. Zespół roślinny Ficario- Ulmetum.
5. **"Lisie Jamy"** - rezerwat faunistyczny, powierzchnia ok. 25 ha, gm. Siemień.W wyrobiskach potorfowych występuje rzadki gatunek ryby - strzebla błotna (Phoxinus precnurus). Jest to jedyne stanowisko strzebli w Polsce.
6. **"Brodacz"** - rezerwat leśny, powierzchnia 25,05 ha, gm. Komarówka Podlaska. Dobrze zachowany starodrzew dębowo-grabowy z dużym udziałem roslin chronionych takich jak: lilia złotogłów, marzanka wonna, konwalia majowa, kopytnik.
7. **"Bobrówka"** - rezerwat faunistyczny, powierzchnia 162,48 ha, gm. Parczew. Jest to ostoja bobra europejskiego introdukowanego w rzece Bobrowce.

8. **"Łęgi"** - rezerwat leśny, powierzchnia kilkaset ha, gm. Pratulin. Fragment rzadkiego już na naszym terenie łęgu wierzbowo-topolowego. Z rzadkich roślin występują: Lepnica tatarska, ożanka czosnkowa a także wierzby Salix alba, Salix acutifolia.

9. **"Pratulin"** - rezerwat leśny, powierzchnia kilkaset ha, gm. Pratulin. Nadrzeczne łęgi wierzbowo-topolowe, rzadki typ łęgu na Podlasiu.

10. **"Kępa"** - rezerwat florystyczny, powierzchnia 27,41 ha, leśnictwo Drażniew. Drzewostan dębowy z dużym udziałem roślin chronionych i rzadkich: bodziszek leśny, tojad smukły, lilia złotogłów.

11. **"Uroczysko Olszewnica"** - rezerwat leśny, leśnictwo Olszewnica. Liczne drzewa pomnikowe - sosna pospolita i dąb szypułkowy.

12. **"Dębina Halasowska"** - rezerwat leśny, powierzchnia ok. 80 ha, leśnictwo Przyłuki. Drzewostan dębowy z udziałem jesionu, olchy, brzozy oraz z licznym podszyciem.

13. **"Uroczysko Dąbrowa"** o powierzchni 37,56 ha,

14. **"Uroczysko Zapowiednik Łozecki"** o powierzchni 21,80 ha,

15. **"Uroczysko Werszki Małe"** o powierzchni ok. 15 ha - są to lite drzewostany dębowe w V i VI kl. wieku występujące na siedlisku lasu świeżego.

7. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE SIEDLECKIM - CZĘŚĆ WSCHODNIA (mapa nr 3)

PROJEKTOWANE PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Nadbużański Park Krajobrazowy. Położony na pograniczu województw: siedleckiego, ostrołęckiego, ciechanowskiego i łomżyńskiego. Obszar Parku ogółem wynosi 140 670 ha, z czego 52 860 ha należy do województwa siedleckiego, zajmując w nim 6,2 % powierzchni (z tego jedynie ok. 1/3 znajduje się w granicach terenu objętego niniejszym opracowaniem). Strefa ochronna w granicach województwa siedleckiego ma 26.810 ha, tj. 3,2 % jego powierzchni.

Na walory Parku składają się:

- zróżnicowanie i atrakcyjność krajobrazowa (Dolina Bugu, Wysoczyzna Siedlecka, Międzyrzecze Łomżyńskie),
- stosunkowo niski stopień przekształceń krajobrazu,
- zbiorowiska roślinne o charakterze naturalnym lub półnaturalnym,
- wyjątkowe bogactwo fauny i flory oraz występowanie szeregu chronionych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt,
- zabytki, pamiątki i ciekawostki etnograficzne, historyczne i kulturowe.

Obszar Parku odgrywa istotną rolę w międzyregionalnych powiązaniach ekologicznych, ma znaczenie jako teren rekreacyjny.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

1. Nadbużański OChK. Zajmuje 55 908 ha, co stanowi 6,58% województwa. Jest położony w dolinie Bugu. Najcenniejsze obiekty przyrodnicze chronią rezerwaty: "Sterdyń", "Dębniak", "Kaliniak" i "Przekop". Najwięcej walorów skupia się w północnej części, gdzie projektuje się w/w Nadbużański Park Krajobrazowy.

2. Łukowski OChK. Jego powierzchnia, wynosząca 22 890 ha, zajmuje 2,69% województwa, Ale na obszarze opracowania znajduje się tylko jego najbardziej wysunięty na wschód zalesiony fragment (ok. 1500 ha).

3. Radzyński OChK. W województwie siedleckim leży tylko jego najbardziej wysunięty na zachód fragment, o powierzchni 3706 ha (0,44% województwa). Są to w większości lasy, których najcen-

niejsza część podlega ochronie w rezerwacie "Las Wagramski". Większość Kadzyńskiego OChK (projekt.) znajduje się na terenie województwa białsko-podlaskiego.

REZERWATY PRZYRODY

1. **"Przekop"** - rezerwat leśny, 1964r., powierzchnia 21,08 ha, gm. Korczew, miejscowość Przekop. Obejmuje las łęgowy i grądowy o wielkim bogactwie gatunkowym. W drzewostanie przeważają: dąb, jesion, olcha, wiąz, osika, brzoza i lipa. Występują także wawrzynek wilczełyko, kokorycz pełna i czcza.
2. **"Dębniak"** - rezerwat leśny, 1978r., powierzchnia 20,84 ha, gm. Korczew. Ochronie podlega tu naturalny las lipowo-dębowy z domieszką klonu, wiązu, modrzewia i jesionu, porastający skarpę doliny Bugu. Obejmuje siedlisko lasu świeżego o bujnej, ciekawej roślinności dna lasu. Płn.-zach. część rezerwatu wyodrębnia się swym składem gatunkowym nawiązującym do dąbrów świetlistych. Pozostała część ma charakter grądu lipowo-grabowego. W drzewostanie spotykamy znaczną ilość drzew pomnikowych: lip i dębów. Ostoja wielu gatunków ptaków.
3. **"Sterdyń"** - rezerwat leśny, 1978r., powierzchnia 11,91 ha, gm. Ceranów. Leży nad Bugiem. Dominującym typem siedliskowym jest las świeży z fragmentami lasu mieszanego i wilgotnego. Najstarszy drzewostan dębowy z domieszką lipy i grabu ma 150 lat. Na pozostałym terenie rośnie brzoza i dąb z domieszką lipy, grabu, klonu i jesionu (60 lat). W runie występują bardzo rzadkie na terenie województwa gatunki roślin górskich, np. parzydło leśne i budziszek leśny.
4. **"Kaliniak"** - rezerwat leśny, 1979r., powierzchnia 54,41 ha, gm. Korczew. Dominującym typem siedliskowym jest las wilgotny z fragmentami lasu świeżego i olsu jesionowego. Drzewostany należą do średnich klas wieku i pochodzą głównie z naturalnych odnowień (najstarsze mają 60 lat). Wśród drzew przeważa olsza i jesion, w części zachodniej - dąb. W domieszce występują: lipa, grab, wiąz, osika i klon. Dominujące zbiorowiska roślinne to:
* Tilio-carpinetum - w warstwie górnej - dąb, w dolnej - grab, jesion, podszyt - leszczyna, dereń, wiciokrzew.
* Circaeo-Alnetum - przeważa tu olsza z domieszką jesionu i wiązu, a w podszycie - czeremcha.

5. "Las Wagramski" - rezerwat florystyczny, 1980 r., powierzchnia 5,37 ha, gm. Łuków. Chroni stanowisko jednego z najrzadszych wiosennych krzewów wawrzynka głowkowego (Daphne cneorum). Zbiorowiska roślinne to głównie bór mieszany wysoki, z dużym udziałem w runie gatunków ciepłolubnych oraz bor mieszany typowy i subkontynentalny bór świeży.

6. "Snieżyczki" - rezerwat florystyczny, 1980r., powierzchnia 25,27 ha, gm. Repki. Chroni stanowisko ginącego gatunku snieżyczki przebisnieg (Galanthus nivalis) w otoczeniu wielogatunkowych lasów liściastych. Przeważa olsza, dąb i grab, z dużym udziałem brzozy brodawkowatej i osiki, zdarza się klon, jesion i sosna, a najstarsze są 80-letnie drzewostany swierkowe. Są to zbiorowiska grądowe w dwu podzespołach: częściowym i typowym (Tilio-Carpinetum).

7. "Wydma Mołożowska" - rezerwat faunistyczny, 1987r., powierzchnia 63,80 ha, gm. Jabłonna Lacka. Rezerwat utworzono dla ochrony stanowisk lęgowych rzadkich w Polsce gatunków ptaków oraz miejsc koncentracji ptaków w okresach jesienno-zimowo-wiosennych. Występuje tu 14 gatunków lęgowych, 1 prawdopodobnie lęgowy oraz 68 gatunków przelotnych i zalatujących. Do najcenniejszych należą: kulon, rybitwa białoczelna, sieweczka obrożna (największe znane skupisko par lęgowych w Polsce), sieweczka rzeczna i biegus zmienny (stanowisko najbardziej wysunięte na południe w Polsce). Z roślin ma szczególną uwagę zasługuje szczaw ukraiński - jest tu jedno z niewielu jego stanowisk w Polsce.

8. "Skarpa Mołożowska" - rezerwat florystyczny, 1987r., powierzchnia 2,0 ha, gm. Jabłonna Lacka. Rezerwat powołano dla ochrony skarpy Bugu przed erozją oraz dla zachowania rzadkich i chronionych roślin (np. goryczka krzyżowa) tam rosnących. Stwierdzono występowanie na tym terenie 135 gatunków roślin naczyniowych, w tym rzadkie gatunki roślin ciepłolubnych, takie jak: fiołek kosmaty, wiązówka bulwkowa, poziomka twardawa, wyka leśna, oleśnik gorski, żebrzyca roczna, przetacznik pagórkowaty, dzwonek boloński. Wyróżniono tu słabo zbadane w Polsce zbiorowiska zaroślowe i okrajkowe o specyficznym składzie gatunkowym.

9. "Biele" - rezerwat florystyczny, 1990r., powierzchnia 27,90 ha, gm. Ceranów. Rezerwat chroni najbogatsze na Nizinie Południowo-Podlaskiej stanowisko pełnika europejskiego (Trollius eu-

ropaeu) oraz inne chronione i rzadkie rosliny, takie jak: wawrzynek wilczełyko, bezlelenlowy storczyk, kruszczyk szerokolistny oraz rzadki na nizu bodziszek lesny. Teren rezerwatu porosnięty jest lasem zroznicowanym siedliskowo i drzewostanowo. Występuje tu olS, olS jesionowy, las mieszany wilgotny, las mieszany swieży, bor mieszany wilgotny, bor mieszany swieży i bór swieży.

8. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE CHEŁMSKIM (mapa nr 4)

PARKI NARODOWE

1. Poleski Park Narodowy. Poleski Park Narodowy jest pierwszym w Polsce parkiem narodowym o charakterze wodno-torfowiskowym. Został powołany w 1990 roku. Ma powierzchnię 4813,35 ha, z czego zdecydowana większość leży w województwie chełmskim, a reszta 191,83 ha w lubelskim. Projektuje się powiększenie parku do powierzchni 9582,52 ha. Strefa ochronna parku ma powierzchnię 18.756,5 ha (w tym w woj. lubelskim jest to 2573,5 ha). Obszar ten jest miniaturą europejskiej tundry i lasotundry, wysuniętą najdalej w Europie na południowy zachód. Duże nagromadzenie północnych gatunków roślin nie jest w tej skali nigdzie w Polsce spotykane, a jednoczesnie obecność wielu roślin strefy atlantyckiej stwarza jedyną w swoim rodzaju osobliwość.

Poleski Park Narodowy wraz ze strefą ochronną znajduje się w środkowo-zachodniej części Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Według podziału geobotanicznego (Szafer, Zarzycki 1972) obszar ten w całości wchodzi w skład Krainy Polesie Lubelskie. Pod względem przyrodniczo-leśnym omawiany rejon zaliczany jest do Dzielnicy Polesia Lubelskiego w Krainie Mazowiecko-Podlaskiej. Obszar parku i jego strefy ochronnej odznacza się bardzo małym urozmaiceniem hipsometrii. Różnica wysokości skrajnych punktów wynosi zaledwie 27 m. Mimo płaskości terenu parku i jego strefy ochronnej jego rzeźba jest genetycznie urozmaicona. Natomiast na terenie samego parku elementem przewodnim rzeźby są równiny torfowiskowe. Dominują tu gleby bagienne i pobagienne. Płaskość terenu i słaba przepuszczalność utworów (duży udział plejstoceńskich iłów i mułków) decydująco wpływają na stosunki wodne. Jeziora, gęsta sieć odpływów, rozległe podmokłości i bagna czynią wrażenie bogactwa wodnego. W rzeczywistości wobec małych opadów i dość dużej ewapotranspiracji teren odznacza się ubóstwem zasobów wodnych. Nadmiary i okresowo występujące deficyty wody w glebach skłaniały do ingerowania w stosunki wodne. Wykonywane od bardzo dawna prace odwadniające nie doprowadziły do istotnych zmian stosunków wodnych, dopiero realizacja systemu melioracyjnego Kanału Wieprz-Krzna doprowadziły do istotnych zmian stosunków wodnych.

Jeziora położone na terenie parku i w jego strefie ochronnej to najbardziej interesujący element hydrosfery. Jeziora łęczyńsko-włodawskie to jedyna w Polsce grupa położona poza zasięgiem ostatniego zlodowacenia. Zróżnicowane pod względem wielkosci, głębokosci, kształtu, mis, cech fizyko-chemicznych, trofizmu, stopnia zaawansowania prądem zanikania, jeziora te są bardzo interesującymi obiektami badawczymi.

Najbardziej charakterystycznym i jednoczesnie najcenniejszym elementem szaty roslinnej Poleskiego PN są rozległe torfowiska, wyróżniające ten obszar spośród wszystkich innych parków narodowych w Polsce.

Otaczające jeziora torfowiskowe zbiorowiska roślinne, zanim uzyskały swój charakter obecny, kształtowały się w ciągu około 11000 lat. W tym czasie jeziora stopniowo zarastały roślinnością. Tempo sukcesji było bardzo zróżnicowane. Zbiorniki małe, płytkie i położone w rejonach mniej żyznych zarastały szybciej. Część z nich do czasów obecnych zanikła całkowicie. Jeziora głębokie, pochodzenia krasowego o wodach oligo bądź mezotroficznych do dziś pozostały niezarosnięte bądź zarosły w niewielkim stopniu. Wokół jezior Długie, Moszne, Kopalne, Nadrybie, Płotycze wykształciła się tzw. spleja, tj. charakterystyczne pływające kożuchy zbudowane ze spiątanych roślin torfowiskowych, wyraznie uginające się i falujące pod ciężarem przechodzącego człowieka. Pozostałe przestrzenie między jeziorami zajmują w parku narodowym torfowiska porosnięte karłowatą sosną, brzozą i wierzbą oraz bory wilgotne i swieże, gdzieniegdzie olsy. Dzięki temu obszar parku jest miniaturą europejskiej tundry i lasotundry wysuniętą najdalej w Europie na południowy zachód.

Zachowanie się wielu reliktów roślinności borealnej i atlantyckiej oraz nagromadzenie innych rzadkich gatunków środkowoeuropejskich wskazuje, że obszar Poleskiego PN jest jedyną w swoim rodzaju osobliwością nawet na skalę europejską. Rozległością i stanem zachowania torfowisk może konkurować PN tylko z Bagnami Biebrzańskimi.

Na terenie Parku i strefy ochronnej stwierdzono 257 gatunków glonów, wśród których jest kilka niezwykle rzadkich gatunków, a nawet nowych dla nauki. Godne podkreślenia jest odkrycie nowego dla nauki gatunku okrzemki - Centronella

rostafiński, która jest endemitem jezior łęczyńsko-włodawskich. O wiele mniej jest porostów. Wykazano obecność 154 gatunków tych roślin.

Szczególne bogactwo florystyczne cechuje rośliny naczyniowe. Na obszarze Parku i strefy ochronnej stwierdzono obecność 928 gatunków, wśród których przynajmniej 170 gatunków to gatunki rzadkie. Licznie występują tu relikty okresu borealnego, zasiedlające głównie torfowiska wysokie i przejściowe oraz ubogie siedliska borowe. Z najrzadszych wymienić należy turzycę strunową (Carex chordorrniza), torfową (C. heleanastes) i bagienną (Carex limosa), gnidosza królewskiego (Pedicularis sceptrum - Carolinum), brzozę niską (Betula humilis), wierzbę borówkolistną (Salix mystillades) i laponską (S. lapponum), lepnicę litewską (Silene lithuanica).

Łącznie rośliny strefy północnej prezentowane są przez blisko 140 gatunków.

Drugą ciekawą grupą gatunków są rośliny atlantyckie, w liczbie 25 gatunków z czego 16 gatunków spotyka się bardzo rzadko we florze Polski. Do najrzadszych należą: wywłócznik skrętoległy (Myriophyllum alterniflolium), wąkrota zwyczajna (Hydrocotyle vulgaris), widłak torfowy (Lycopodium inundatum), przygiełka brunatna (Rhynchospora fusca) i rosiczka pośrednia (Drosera intermedia).

Bogaty jest zestaw roślin chronionych w parku. Lista ta liczy 43 gatunki roślin naczyniowych będących pod ochroną całkowitą, 15 pod ochroną częściową oraz 6 gatunków chronionych grzybów. Na terenie parku rosną m.in.: 5 gatunków widłaków, 3 gatunki rosiczek, pełnik europejski, gnidosz królewski, goryczki: wąskolistna i bagienna, mieczyk dachówkowaty, kosaciec syberyjski, kosatka kielichowa i storczyki: lipiennik Loessela, tajęża jednostronna, buławnik czerwony, gnieźnik leśny. Na uwagę zasługują podwodne zgrupowania rdestnic i ramienic, zbiorowiska rzadkich turzyc ze związku Magnocaricion, torfowiska przejściowe z zespołami przygiełki białej (Rhynchosporatum albae), turzyc: bagiennej, strunowej i torfowej. Wśród zbiorowisk łąkowych największe znaczenie naukowe mają zespoły ciemiężycy zielonej, trzęślicy modrej oraz zespół turzycy żółtej. Znacznie mniejsze znaczenie naukowe mają natomiast lasy. Dominują tu drzewostany sosnowe w niskich klasach wieku, miejscami spotyka się znacznie cenniejsze ekologicznie fragmenty borów mieszanych i olsy.

Na szczególną uwagę zasługuje fauna bezkręgowców. I tak stwierdzono tu m.in. występowanie 16 nowych dla Polski gatunków wrotków (Rotatoria) i 32 gatunki rzadkie, 71 gatunków i form wioślarek (Cladocera), w tym 7 gatunków rzadkich, 36 gatunków widłonogów (Copepoda), z czego 4 gatunki rzadkie w faunie Polski, 100 gatunków wodopojek (Hydroacarina), w tym 3 gatunki nowe dla fauny Polski i 28 gatunków rzadkich w Polsce.

Interesująca jest także fauna kręgowców. W niewielkich torfiankach występuje strzebla błotna (Phoxinus perenurus), częsta jest ginąca już gdzie indziej ropucha paskówka (Bufo calamita). Również żółw błotny (Emys orbicularis) występuje o wiele częściej niż w innych regionach kraju. Występują tu też rzadki padalec (Angius fragilis) oraz stale żmija zygzakowata (Vipera berus).

Bardzo bogata jest awifauna parku i jego strefy ochronnej. Szczególnie interesująca jest różnorodność gatunków wodno-błotnych. Gnieździ się tu 146 gatunków ptaków, spośród których 2 uznane są za ginące w kraju: błotniak zbożowy (Circus cyaneus) i kobczyk (Falco vespertinus), 15 gatunków jest silnie zagrożonych wyginięciem: gęś gęgawa (Anser anser), orlik krzykliwy (Aquila pomorina), przepiórka (Coturnix coturnix), żuraw (Grus grus), zielonka (Porzana parva), sieweczka rzeczna (Charadrius dubius), brodziec krwawodzioby (Tringa totanus), brodziec samotny (Tringa ochropus), kulik wielki (Numenius arquata), dubeit (Gallinago media), rybitwa czarna (Chliodomas niger), dzierzba rudogłowa (Lanius serrator, dzierzba czarnoczelna (Lanius minor), wodniczka (Acrocephalus paludicola).

Stwierdzono obecność 55 gatunków ssaków (poza nietoperzami). Interesujące jest występowanie licznych populacji rzęsorka rzeczka (Neomys fodiens), smużki (Sicista betulina) i gronostaja (Mustela erminea). Najcenniejsze gatunki łowne to wydra (Lutra lutra), łoś (Alces alces) i wilk (Canis lupus).

Na obszarze Polesia Wołyńskiego na Ukrainie powołany został Szacki Park Narodowy, który pod względem walorów przyrodniczych jest bardzo podobny do Poleskiego Parku Narodowego. Stąd powstał projekt połączenia obydwu parków w jednym międzynarodowym rezerwacie biosfery na pograniczu Polski i Ukrainy.

Rezerwaty ścisłe na obszarze Poleskiego Parku Narodowego

Rezerwat "Durne Bagno". Rezerwat torfowiskowy, położony na terenie Poleskiego Parku Narodowego w leśnictwie Łowiszów, nadleśnictwie Kołecze, gminie Urszulin. Powierzchnia 244,49 ha. Głównym celem ochrony jest torfowisko wysokie typu kontynentalnego, które wykształciło się na głębokim (ok. 7 m) złożu torfowym, po zarośniętym zbiorniku wodnym typu krasowego. Torfowisko to zajmuje prawie 90% powierzchni rezerwatu. Karłowaty drzewostan rezerwatu różnicuje się tutaj na powierzchnie z panującymi brzozami i z panującą sosną. Przewaga brzóz zaznacza się w brzeżnych partiach torfowiska, gdzie jest silniejsze podtopienie i mniejsze zakwaszenie gleby, natomiast sosna występuje w części środkowej torfowiska na glebie suchszej i bardziej zakwaszonej.

W rezerwacie stwierdzono występowanie 252 gatunków roślin naczyniowych, w tym wiele chronionych i rzadkich. Na szczególną uwagę zasługują przedstawiciele flory północnej i atlantyckiej, a mianowicie: brzoza niska (Betula humilis), gnidosz królewski - (Pedicularis sceptrum - Cardinum), bagnica torfowa - (Scheuchzeria palustris), wierzby - lapońska (Salix lapponum) i borówkolistna (Salix myrtilloides), rosiczki - okrągłolistna (Drosera rotundifolia), długolistna (D. anglica) i pośrednia (D. intermedia), turzyce: bagienna (Carex limosa), torfowa (Carex heleonastes) i strunowa (C. chordorrhiza) oraz pływacze: drobny (Urticularia minor), średni (U. intermedia) i zachodni (U. neglecta).

Dzięki dużej powierzchni bagien rezerwat ten jest jedną z głównych ostoi łosia na terenie Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Są to również tereny lęgowe cietrzewia i innych rzadkich gatunków ptaków np. żurawia, błotniaka popielatego, orlika krzykliwego.

Z terenu tego podane są również trzy rzadkie gatunki mrówek oraz wiele osobliwości wśród kręgowców.

Jezioro Moszne. Rezerwat wodnotorfowiskowy położony na terenie Poleskiego Parku Narodowego. Powierzchnia 205,12 ha. Utworzony w 1972, gmina Urszulin. Obejmuje dystroficzne jezioro i przylegające doń torfowiska głównie typu wysokiego i przejściowego, a także fragmentami niskiego.

Dno jeziora porosnięte zwartą łąką podwodną, którą tworzą ramienice. W strefie litoralnej utworzył się zespół lilii wodnych, którego największe zwarcie znajduje się w części zachodniej. Jezioro otoczone jest zespołem torfowisk przejściowych: turzycy oblej, turzycy nitkowatej i turzycy bagiennej, które tworzą dookoła jeziora szeroki pierścień tzw. spleje. Rosnie tu wiele osobliwości flory tundrowej i zachodniej: wierzba lapońska (Salix lapponum) i borowkolistna (S. myrtilloides), turzyce - bagienna, strunowa i torfowa, rosiczki - okrągłolistna, długolistna i posrednia, storczyk - kruszczyk błotny i 4 gatunki pływacza. Występuje tu licznie oldrovanda pęcherzykowata - osobliwa, niezwykle rzadka roslina owadożerna. Rosnie tu około 1000 okazow wierzby lapońskiej - największe skupienie tego gatunku w Polsce.

Na terenie rezerwatu stwierdzono obecnosc wielu interesujących gatunkow ptaków m.in. błotniaka popielatego, orlika krzykliwego, kani czarnej, żurawia, kulika wielkiego i dzierzby czarnoczelnej. Dosc licznie występuje tutaj cietrzew, pospolity jest kszyk. W nadbrzeżnych szuwarach gniazdują m.in. wodnik i kureczka nakrapiana. Na przelotach zatrzymują się liczne gatunki kaczek - dominuje głowienka, rzadziej gągoł i tracz nurogęs. Interesująca jest rownież fauna bezkręgowców.

<u>Jezioro Długie</u>. Rezerwat wodno-torfowiskowy, powierzchnia 694,93 ha. Utworzony w 1978 roku, gmina Urszulin, nadleśnictwo Parczew. Obejmuje niewielkie jezioro typu dystroficznego oraz przyległe torfowiska przejściowe i niskie, a także zbiorowiska zaroslowe. Na dnie jeziora zwartą łąkę podwodną tworzą ramienice. W płytszych partiach jeziora (południowej, zachodniej i południowo-zachodniej) rozwija się zepoł lilii wodnych, gdzie dominują grążel żółty i grzybienie północne. W zachodniej części jeziora rozwija się asocjacja żabiściuka pływającego, w pasie szuwarow dominuje trzcina, a oczeret jeziorny tworzy mniejsze skupienia. Jezioro otaczają dookoła torfowiska niskie (zespoły: turzycy sztywnej, trzęślicy modrej, mietlichy i kostrzewy czerwonej) i przejściowe (zespoły: turzycy nitkowatej, turzycy bagiennej, turzycy oblej) tworzące w pobliżu brzegów jeziora spleję. W bezposrednim kontakcie z torfowiskami pozostają zarośla łozowe, zajmujące niekiedy linię brzegową. Od północy do jeziora przyiega fragment olsu typowego.

Występuje tu ponad 250 gatunków roślin naczyniowych z czego 25 to gatunki rzadko spotykane, związane z torfowiskami rezerwatu. Na szczególną uwagę zasługują: aldrovanda pęcherzykowata, turzyce - strunowa i Davalla, jeżogłówka mniejsza, brzoza niska, gnidosz królewski oraz wierzby - laponska, borowkolistna i czerniawa, a także będące pod ochroną rosiczki długolistna i okrągłolistna, kosaciec syberyjski i kruszczyk błotny.

Obserwowano tu wiele rzadkich gatunków ptaków np. bielika, gadożera, błotniaka popielatego, orlika krzykliwego, żurawia i bociana czarnego. Licznie gniezdzi się tutaj wodniczka. Sposród ptaków przelatujących interesujące są: świergotek rdzawogarlisty, wydrzyk pasozytny, mewa żółtonoga i tracz bielaczek.

Często jest tu spotykany łos. Całe stada zamieszkujące tereny Durnego i Bieleckiego Bagna wędrują tędy do wodopoju.

Torfowisko Orłowskie. Rezerwat wodno-torfowiskowy powierzchnia 671,78 ha, z czego w granicach woj. lubelskiego - 13,99 ha. Utworzony w 1982 roku. Gmina Urszulin. Obejmuje zarastające jezioro Karaśne. Granicę pn.-wsch. stanowi brzeg jez. Łukie z otaczającym je, bardzo dobrze wykształconym torfowiskiem przejsciowym i wysokim, szerokosci około 1 km, przechodzącym w pobliżu jeziora w charakterystyczną, miękką spleję.

Wśród występujących tu rzadkich i chronionych roślin należy wymienić: grzybienie północne, pływacza zwyczajnego, aldrovandę pęcherzykowatą oraz rosiczki długolistną, okrągłolistną i posrednią.

Do torfowiska przylegają rozległe zarosla bagienne typu Frangulo-alnetum, będące ostoją łosi i innych zwierząt.

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Poleski Park Krajobrazowy. Poleski Park Krajobrazowy utworzony został w 1983 r. Powierzchnia 5934,00 ha (+ 10.894,00 ha w woj. lubelskim). Powierzchnia strefy ochronnej 16.945,00 ha (wspólna z parkiem narodowym; + 8867,00 ha wwoj. lubelskim).

Utworzony w zachodniej części Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego na obszarze gmin: Urszulin, Sosnowica i Stary Brus.

Park obejmuje czesc Rowniny Łęczynsko-Włodawskiej o krajobrazie wybitnie płaskim. Wysokosci względne nie przekraczają 20 m. Charakterystyczne są tu niewielkie łagodne zagłębienia zajęte przez bagna lub jeziora. Niektore z tych zagłębień mają prawdopodobnie genezę krasową, inne natomiast są raczej pochodzenia wodno-lodowcowego. Ich wiek ocenia się na około 11.300 lat. Na terenie parku znajduje się 8 jezior: Moszne, Długie, Wytyckie, Karasne k. Łomnicy, Gumienko i Kahiża. Należą one do rożnych typów troficznych: od eutroficznych przez alloitroficzne do dystroficznych i znajdują się w rożnych stadiach sukcesji, np. jeziora Karasne k. Urszulina i Kahiża są całkowicie zarosnięte i przekształcają się w bagniska, zas jeziora Moszne i Długie są w znacznym stopniu pokryte tzw. spieją - pływający, elastyczny kożuch powstały ze spiątanych korzeni, łodyg roślin zielnych, krzewinek i krzewów. Wśród roślin dominują torfowce i turzyce. Spośród ciekawostek florystycznych odnotowac należy występowanie następujących roślin: rosiczki, storczyki, pływacz zwyczajny, aldrovanda pęcherzykowata, jaskier wielki, żurawina błotna, borowka bagienna, bagnica torfowa, wierzba lapońska i borówkolistna, brzoza niska oraz inne.

Niemal wszystkie jeziora są bardzo trudno dostępne, otoczone rozległymi torfowiskami, bagnami, wilgotnymi łąkami tworząc charakterystyczny poleski krajobraz. Obszar ten jest miniaturą europejskiej tundry i lasotundry, wysuniętą najdalej w Europie na południowy zachód. Osobliwością florystyczną na skalę europejską jest duże nagromadzenie roślin strefy atlantyckiej - 25 gatunków, strefy wschodniokontynentalnej - 43 gatunki oraz strefy południowej - 30 gatunków.

Bardzo bogaty jest świat zwierzęcy. Badania zooplanktonu wykazały występowanie kilku nowych dla fauny Polski gatunków wrotków i muchówek wodnych (ochotkowatych) oraz wiele bardzo rzadkich roztoczy wodnych (wodopojek) i widłonogow. Występuje tu kilkanascie gatunkow ryb. Przeważają - lin, leszcz, karas. Żółw błotny - wielka rzadkość, spotykany jest w okolicach jezior Długiego i Wytyckiego oraz na Durnym Bagnie.

Wyjątkowo bogata jest awifauna. Oprocz licznie występujących wielu gatunkow kaczek, perkozow, siewek i brodźcow gnieżdżą się tu takie rzadkości jak: gęs gęgawa, bąk, batalion, żuraw, sowa błotna, gadożer i inne. Dosc licznie występują:

łabędz, bocian czarny i cietrzew. Nad Jeziorem Długim obserwowano wydrzyka pasozytnego - rzadkosc zalatująca od nas z północy. Nad Jeziorem Wytyckim od kilku lat obserwuje się czapię białą i purpurową, a pojawiający się tutaj orzeł bielik przylatuje z Lasow Parczewskich. Sposrod ssakow interesujące są: wydra występująca w stawach w Starym Brusie oraz łoś - występujący szczegolnie w rejonie Bieleckiego Błota.

Obszar parku obejmuje unikalny w skali kraju krajobraz Pojezierza Łęczynsko-Włodawskiego z dużym udziałem terenow wodno-torfowiskowych. Na teren parku składają się nieużytki gospodarcze, rożnego typu zarosla porastające torfowiska, a także lasy zajmujące najwięcej, bo ok. 40% powierzchni. Tereny leśne to bory: od suchego do bagiennego. Znaczny jest także udział borow mieszanych i olsow. Są to w większosci młode lasy (najstarsze drzewostany 60-65 letnie stanowią zaledwie kilkanaście procent ogólnego areału leśnego).

2. Chełmski Park Krajobrazowy. Chełmski Park Krajobrazowy został powołany w 1983 roku. Zajmuje on powierzchnię 14.000 ha, a powierzchnia strefy ochronnej wynosi 9500,80 ha. Są to tereny gmin: Chełm, Sawin, Dorohusk, Ruda Huta.

Park obejmuje kilka interesujących przyrodniczo kompleksow leśnych - Czułczyce, Zalin, Serebryszcze, Malinówka, Bachus oraz szczegolny typ torfowisk jakie wytwarzają się na podłożu bogatym w wapń.

Dodatkowe walory parku wynikają z jego położenia na terenie dwóch bardzo typowych dla województwa jednostek fizyczno-geograficznych tj. Pagórów Chełmskich (ok. 30% powierzchni parku) i Kotliny Dubienki (ok. 70% powierzchni parku). Wiąże się z tym zrożnicowanie krajobrazu od masywnych wyniosłości do podmokłych zagłębień, przeważnie pochodzenia krasowego.

Podłoże geologiczne na przeważającej części parku stanowią skały górnokredowe, wykształcone w postaci opok kredy piszącej, margli i wapieni marglistych. Utwory te (z wyjątkiem opok) są bardzo podatne na wietrzenie zwłaszcza chemiczne (krasowienie). W wyniku krasowienia skał powstają lejkowate i miseczkowate zagłębienia, wypełnione na ogół utworami organicznymi, najczęściej użytkowane jako łąki. Dla Kotliny Dubienki charakterystyczne są rozległe, płaskie zagłębienia wypełnione

torfami (Bagno Serebryjskie, Brzezno).

W północno-zachodniej części Parku na terenie Pagórów Chełmskich krajobraz jest bardziej urozmaicony, wysokości względne sięgają tu do ok. 60 m.

Główne cieki wodne Chełmskiego PK to Uherka i Gdola. Największą osobliwością tego obiektu są torfowiska węglanowe. Duże nawodnienie obniżeń terenu spowodowało powstanie torfowisk, a jednocześnie obecność wapiennego podłoża na stokach sprzyja wegetacji roślin kserotermicznych. W ten sposób powstała unikalna mozaika dwóch skrajnie rożnych siedlisk co znalazło odbicie w niezwykle interesującej szacie roślinnej.

Lasy stanowią ok. 44% powierzchni parku. Jego centrum zajmuje duży kompleks leśny Czułczyce (ok. 3000 ha). Są to drzewostany o bardzo zróżnicowanym składzie gatunkowym na żyznych siedliskach. Dominują drzewostany dębowe, brzozowe i sosnowe, lokalnie rosną olsza i osika. W domieszce spotyka się wiele innych gatunków: świerk, modrzew, grab, lipę, jesion, klon, wiąz polny, topolę i wierzbę. Takie bogactwo gatunków jest w kompleksach leśnych rzadko w Polsce spotykane. Najcenniejszy fragment lasu projektuje się objąc ochroną rezerwatową (projektowany rezerwat Sajczyce).

W granicach parku położone są dwa rezerwaty przyrody: w północnej części parku zlokalizowany jest leśny rezerwat "Bachus" oraz położone przy granicy południowej najcenniejsze torfowisko węglanowe Projektuje się także uznanie za rezerwat przyrody Jeziora Słonego.

3. Sobiborski Park Krajobrazowy. Sobiborski Park Krajobrazowy położony jest w Nadleśnictwie Sobibór, na terenie gmin: Włodawa, Hańsk i Wola Uhruska. Powierzchnia 10.000 ha. Powierzchnia strefy ochronnej 9000 ha. Utworzony w 1983 roku. Obejmuje najcenniejsze przyrodniczo fragmenty wschodniej części Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego.

Dominującymi typami rzeźby są tu równiny pochodzenia wodnolodowcowego, rzecznego oraz jeziornego występujące na różnych poziomach hipsometrycznych. Moreny polodowcowe występują jedynie sporadycznie i są silnie przekształcone. Wśród osadów powierzchniowych dominują z jednej strony rożnej frakcji utwory piaszczyste - łatwoprzepuszczalne, z drugiej zaś - utwory organogeniczne i mineralno-organiczne, o dużych zdolnościach

retencjonowania wody. Powstał w ten sposob mozaikowy układ terenow przesuszonych i terenow podmokłych.

Położony jest w zlewni Bugu. Siec rzeczna na jego terenie jest bardzo uboga, jedynym większym ciekiem jest Tarasinka (wody III klasy czystosci). Na obszarze Parku znajduje się siedem jezior będących w różnych stadiach rozwoju: Orchowo (Księżowskie lub Tarasiuki), Spólne (największe - 77,5 ha), Koseniec, Pereszpa, Brudzieniec, Brudno i Płotycze. Ich kształty są przeważnie wydłużone, a linia brzegowa słabo rozwinięta. Położone są wśród bagien dlatego dostępność do nich jest ograniczona. Jedyne niewielkie skrawki brzegów jezior Brudzieniec, Brudno i Pereszpa są nieco suchsze i bardziej dostępne.

85% Parku stanowią lasy. Przeważają wśród nich: bór świeży (36% powierzchni leśnej), ols (12,5%), bór wilgotny (10,1%) i bór bagienny (7,1%). 25% drzewostanu przekroczyło wiek 60 lat.

Bagna zajmują 11,6% powierzchni, jeziora i stawy 3,1%, a łąki i pastwiska 0,6%.

Obszar Sobiborskiego PK jest stosunkowo mało przeobrażony przez gospodarkę człowieka i charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem siedlisk, ktoremu odpowiada zróżnicowanie roślinnosci. Na terenach lesno-bagiennych jest ona szczegolnie bogata i różnorodna.

Zidentyfikowano tu 100 zbiorowisk i zespołów roślinnych. Wśród grupy zbiorowisk roślinności wodnej i szuwarowej na szczególną uwagę zasługuje zespół wolfii bezkorzeniowej (Wolffietum arrhizae) bardzo rzadko spotykany na terenie Polski. Specjalne badania flory pozwoliły stwierdzić występowanie na tym terenie 31 gatunków roślin chronionych oraz 16 gatunków roślin rzadkich. Na szczególną uwagę zasługują rośliny wodne i torfowiskowe, między innymi wolffia bezkorzeniowa, kosaciec syberyjski, trzy gatunki rosiczek, bagnica torfowa, rzadkie turzyce i storczyki, brzoza niska, wierzba lapońska, wierzba borówkolistna i inne. Obok typowych dla bagnisk i torfowisk roślin północnych i atlantyckich osobliwością jest występowanie tu gatunków ciepłolubnych - pontyjskich takich jak: zawilec wielkokwiatowy, gozdzik piaskowy, ożanka właściwa, gorysz siny, łyszczek baldachogronowy i inne.

Bardzo bogata jest fauna parku, a szczególnie różnorodność gatunków ptaków, z których aż 127 to gatunki lęgowe. Do

najcenniejszych bo zagrożonych już w kraju wyginięciem należą: sęgoł, żuraw, bocian czarny, dzięcioł białogrzbiety, gadożer, orzełek włochaty, orlik grubodzioby puchacz i sowa włochata. Bogactwo i osobliwosc gatunkow awifauny stawiają ten obiekt w rzędzie cenniejszych stanowisk ptactwa w Polsce.

Wśród ssaków największą osobliwoscią jest występowanie wydry i ostoi bobrów w kompleksie jezior Pereszpa - Koseniec - Spólne oraz sąsiadujących z nimi stawów, a także nad jez. Brudzienicc. Spośród zwierząt łownych występują łoś, jeleń, sarna, dzik, lis, cietrzew i inne.

Na terenie parku utworzone zostały trzy rezerwaty: "Jezioro Brudzieniec", "Małoziemce", "Żółwiowe Błota". Planuje się utworzenie kolejnych rezerwatów: "Bagno Złobek I", "Bagno Złobek II", "Jezioro Brudno-Płotycze" i "Sobibór".

Dla celów rekreacyjnych udostępniono Jezioro Białe położone w otulinie parku.

4. Strzelecki Park Krajobrazowy (w granicach woj. chełmskiego). Strzelecki Park Krajobrazowy został powołany w roku 1983. Utworzono go w południowej części Obniżenia Dubienki i na północnym skrawku Grzędy Horodelskiej, na granicy województw: chełmskiego i zamojskiego. Łączna powierzchnia parku wynosi 9800 ha, z czego na terenie woj. chełmskiego znajduje się 3800 ha. Powierzchnia strefy ochronnej w granicach tego województwa wynosi 6500 ha. Tereny te należą do gmin Białopole i Dubienka.

Podstawową część parku stanowią wielogatunkowe kompleksy Lasów Strzeleckich wykształcone na żyznych siedliskach. Lasy te stanowią 92% powierzchni parku, tj. 8448 ha (z czego 3180 ha w woj. chełmskim). Lasy Strzeleckie mają charakter pierwotny i prezentują najwyższe walory ekologiczne. Kompleks lesny Strzelce jest zwarty i dość jednorodny. Dominują tu siedliska żyzne: las świeży - 70%, las mieszany - 15%, las wilgotny - 6%, bor mieszany świeży - 4%, ols - 2% i inne - 3%. W składzie gatunkowym dominuje sosna (51%) i dąb (29%), ze znaczącym udziałem brzozy (10%) i olszy (6%). Rzadziej spotyka się osikę, jesion, modrzew, jawor i lipę. Oprócz lasów w obręb Parku wchodzą niezbyt intensywnie zagospodarowane łąki, z których większość położona jest na torfowiskach niskich typu dolinowego.

Obszar parku położony jest w widłach dwóch malowniczych dolin rzecznych, meandrującego z licznymi starorzeczami Bugu i

przecinającej łąki rzeki Wełnianki. Na pokrytym piaskami i żwirami skraju Obniżenia Dubienki, teren ten łagodnie wznosi się ku południowemu wschodowi, a od strony Bugu ku zachodowi, by w centralnej części parku bardziej gwałtownie opaść ku przecinającej go w kierunku z zachodu na wschód zatorfionej dolinie rzeki Ubrodownicy. Najbardziej zróżnicowany krajobraz występuje w pokrytej lessami południowo-zachodniej części Parku w rejonie Raciborowic oraz na wschodzie - w rejonie tarasu nadzalewowego Bugu.

Na terenie parku położone są dwa rezerwaty przyrody: faunistyczny rezerwat "Siedliszcze" oraz rezerwat leśny "Liski". Projektuje się utworzenie trzech dalszych leśnych rezerwatów przyrody: "Jarostów", "Olszyna Strzelecka" i "Matcze".

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

1. Poleski Obszar Chronionego Krajobrazu. Poleski Obszar Chronionego Krajobrazu o powierzchni ok. 45.000 ha rozciąga się w północnej części woj. chełmskiego od granicy z woj. lubelskim obejmując w zachodniej części Poleski Park Krajobrazowy, do granicy państwa wzdłuż doliny Bugu - obejmując w części wschodniej Sobiborski Park Krajobrazowy. Obszar położony jest w gminach Sosnowica, Brus, Hansk, Włodawa, Wola Uhruska. Łącznie z ww. Parkami teren o powierzchni ok. 65.000 ha stanowi rozległy kompleks lasów, torfowisk i bagien o zróżnicowanej florze i faunie. W granicach obszaru (ale poza Parkami) znajduje się i zatwierdzony rezerwat torfowiskowy "Torfowisko nad Jeziorem Czarnym" oraz projektuje się 3 rezerwaty wodno-torfowiskowe: Jez. Skomielno, Jez. Uściwierz, Jez. Czarne Włodawskie.

Podstawowymi elementami krajobrazowymi są rożne typy jezior (od oligotroficznych do zeutrofizowanych w rożnym stopniu), rozległe torfowiska (przejściowe, wysokie i niskie) oraz duże powierzchnie lasow od podmokłych lasów sosnowych typu tajgi, poprzez olsy do rożnego typu borów.

Poza roślinnością tego obszaru na szczególną uwagę zasługuje awifauna. W badaniach naukowych stwierdzono występowanie 191 gatunków, w tym 151 gniazdowych i 19 - prawdopodobnie gniazdowych. Wiele z tych gatunków to ptaki chronione i rzadkie.

Teren Poleskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu spełnia bardzo ważną funkcję w zachowaniu rownowagi stosunkow wodnych i klimatycznych w całym województwie. Obszary wodno-torfowiskowe stanowią naturalne zbiorniki retencyjne o dużej pojemnosci, a tereny lesne pełnią funkcje wodochronne.

Walory przyrodnicze tego obszaru poza niewątpliwymi funkcjami ekologiczną i naukowo-dydaktyczną kwalifikują ten teren do wykorzystania turystyczno-krajobrazowego.

2. Chełmski Obszar Chronionego Krajobrazu. Chełmski Obszar Chronionego Krajobrazu o pow. 34.000 ha rozciąga się półkolem w srodkowej części woj. chełmskiego, od granicy z woj. lubelskim w dolinie rzeki Swinki dochodząc w kierunku wschodnim do doliny rz. Bug (w okolicy m-sci Swierże) i w kierunku południowym obejmując rejon Pobołowic. W części srodkowej obszaru zlokalizowany jest Chełmski Park Krajobrazowy. Obszar położony jest w granicach gmin: Cycow, Urszulin, Chełm, Ruda Huta, Dorohusk, Zmudz.

W granicach obszaru znajdują się charakterystyczne krajobrazy Pagorków Chełmskich i Kotliny Dubienki. Są to masywne wyniosłosci na przemian z podmokłymi zagłębieniami przeważnie pochodzenia krasowego, ktore charakteryzują się zróżnicowaną szatą roslinną.

Lasy, które znajdują się na około 20% pow. obszaru w większosci zachowały swój pierwotny charakter. Są to lasy o wielogatunkowym drzewostanie z bogatym runem i podszytem na żyznych siedliskach.

Na terenie Chełmskiego OChK znajdują się dwa rezerwaty przyrody: wodno-torfowiskowy "Swierszczow" i lesny "Serniawy".

W obniżeniach terenu spotykane są prawie wszystkie typy torfowisk niskich. Najbardziej charakterystyczne sposród nich są torfowiska węglanowe.

Wszystkie walory tego obszaru, a więc: przyrodnicze, naukowe, dydaktyczne oraz turystyczno-krajobrazowe nabierają szczególnego znaczenia ze względu na bliskie sąsiedztwo Chełma - siedziby województwa.

3. Pawłowski Obszar Chronionego Krajobrazu. Pawłowski Obszar Chronionego Krajobrazu o pow. ok. 8000 ha obejmuje dolinę rzeki Dorohuczy, otoczoną wzniesieniami kredowymi z półkolistym

pierscieniem lasow otaczających miejscowosc Pawłów oraz fragment doliny rz. Wieprz na odcinku Trawniki - Krasnystaw. Obszar położony jest w granicach gmin Siedliszcze, Łopiennik Górny i Krasnystaw.

Lasy Pawłowskie, zróżnicowane gatunkowo, rosną na żyznych siedliskach i dzięki temu, są dość odporne na zagrożenie emisją pyłów przemysłowych oraz na zagrożenia wynikające z obniżenia się poziomu wód gruntowych.

Pawłowski Obszar Chronionego Krajobrazu oddziela od siebie dwa przemysłowe zagłębia: cementowe z Rejowcem Fabrycznym na południu od węglowego - Lubelskie Zagłębie Węglowe - na północy.

W związku z tym Pawłowski Obszar Chronionego Krajobrazu przejmuje na siebie ważną funkcję łagodzenia niekorzystnych wpływów jakie wywiera przemysł na środowisko. Dość duży kompleks Lasów Pawłowskich w sąsiedztwie doliny rzecznej i licznych stawów rybnych (Kanic) stanowi o atrakcyjnosci tego obszaru jako miejsca wypoczynku i rekreacji dla mieszkańca pobliskiego Rejowca Fabrycznego.

4. Grabowiecko-Strzelecki Obszar Chronionego Krajobrazu.

Grabowiecko-Strzelecki Obszar Chronionego Krajobrazu rozciąga się pasem o szerokości 2-8 km w południowej części woj. chełmskiego graniczącej z woj. zamojskim na pow. 36.400 ha. Obszar położony jest na terenie gmin: Krasnystaw, Krasniczyn, Białopole, Żmudź, Leśniowice, Siennica, Różana i Dubienka.

Zachodnia część obszaru obejmuje bogato urzeźbiony teren Działów Grabowieckich, rozciętych doliną rzeki Wojsławki. Środkowa część to nasłonecznione wzgórze kredowe Pagórow Chełmskich, a część wschodnia to doliny rzek Bug i Wełnianka, które ograniczają od północy i zachodu Strzelecki Park Krajobrazowy.

Urozmaicona rzezba terenu o dużych walorach widokowych charakteryzuje się obecnoscią długich połogich stoków o ekspozycji południowej oraz systemem suchych dolinek i wąwozów wiążących się z występowaniem pokrywy lessowej.

Bogata i zróżnicowana szata roślinna, czyste wody i czyste powietrze, korzystne warunki klimatyczne i sanitarne stanowią o walorach przyrodniczych tego obszaru zarówno dla szeroko rozumianej rekreacji jak też dla celów naukowo-dydaktycznych.

Grabowiecko-Strzelecki Obszar Chronionego Krajobrazu jest częścią dużej jednostki przyrodniczej przebiegającej na granicy dwóch województw chełmskiego i zamojskiego.

REZERWATY PRZYRODY

1. **"Stawska Góra".** Jest to rezerwat scisły, florystyczny położony we wsi Staw gm. Chełm. Powierzchnia 4,00 ha. Utworzony w 1956 roku. Celem ochrony jest zachowanie zbiorowisk roślinnosci stepowej z rzadkimi i chronionymi gatunkami roślin m.in. miłkiem wiosennym (Adonis vernalis), wisienką stepową (Cerasus fruticosa), zawilcem wielkokwiatowym (Anemone silvestris), dziewięćsiłem bezłodygowym (Carlina acaulis). Najcenniejszym aspektem rezerwatu jest to, że znajduje się na jego terenie jedno sposrod czterech znanych w Polsce, a jedenastu w Europie - stanowisko dziewięćsiłu popłocholistnego (Carlina onopordifolia).

2. **"Jezioro Swierszczów".** Rezerwat częściowy, florystyczny, położony na terenie leśnictwa Swierszczow, nadleśnictwa Chełm, gmina Cycow. Powierzchnia 46,13 ha. Utworzony w 1959 roku. Celem ochrony jest małe (do 2 ha) śródlesne jezioro typu dystroficznego wraz z pasem torfowisk niskich i przejsciowych. Jezioro jest pozostałoscią większego, zarastającego zbiornika pochodzenia kresowego. Jezioro zasilane jest prawie wyłącznie przez wody ciekowe, które od strony południowej doprowadza strumień śródleśny. Rozmieszczenie zespołów roślinnych zależy głównie od stosunków wodnych. Na płytkim, ok. 0,5 m głębokości dnie jeziora zwartą łąkę podwodną tworzy zespół ramienicy. Asocjacja lilii wodnych tworzy nieregularne skupienia, gdzie gromadnie rosną grążel żółty i grzybienie północne. Bliżej brzegów występują zwarte płaty żabiścieku pływającego. Szuwarów przybrzeżnych brak tu zupełnie i dlatego zbiorowiska wodne przechodzą w dosć zwarty i trudny do przebycia pas zarośli łozowych, gdzie w warstwie krzewów przeważa wierzba szara, a w runie - paproć narecznica błotna. W odległości kilkunastu metrow od jeziora zarosla przerzedzają się i w runie pojawiają się rośliny charakterystyczne dla torfowisk przejściowych: turzyce - bagienna, nitkowata i obła. Rośnie tu szereg rzadkich roślin flory północnej: wierzby lapponska i borówkolistna, brzoza niska, storczyk lipiennik Loesela, turzyca strunowa oraz

rosiczki - okrągłolistna, długolistna i pośrednia. W podtopionych zagłębieniach terenu występuje osobliwa roślina owadożerna - aldrowanda pęcherzykowata. Pas torfowisk przejściowych otoczony jest ponownie zwartym pierścieniem zarośli łozowych, w którym przeważa kruszyna pospolita. W miarę postępu eutrofizacji zmniejsza się powierzchnia zajmowana przez zespoły torfowisk przejściowych. Spośród osobliwości awifauny należy wymienić występowanie dubelta - najbardziej wysunięte na południe stanowisko lęgowe. Natomiast strumieniówka występuje tu w dużym zagęszczeniu, rzadko spotykanym na innych terenach Polesia Zachodniego.

3. **"Bachus"**. Jest to częściowy rezerwat leśny, położony w północnej części Chełmskiego Parku Krajobrazowego, na terenie leśnictwa Sawin, Nadleśnictwa Chełm w gminie Sawin. Powierzchnia 83,74 ha. Utworzony w 1958 roku.

Rezerwat utworzono w celu zabezpieczenia pięknych drzewostanów o charakterze naturalnym z dębem bezszypułkowym na granicy zasięgu, wchodzących w skład zespołu boru mieszanego i grądu lipowo-grabowego. Bór mieszany zajmuje niewielkie suche wzniesienia piaszczyste, natomiast grąd lipowo-grabowy żyźniejsze siedliska na połogich zboczach lub w obniżeniach terenu, zwykle w otoczeniu lejów krasowych. Kiedy w drzewostanie pojawia się dąb szypułkowy, a miejscami również jawor i klon to jest to wtedy grąd niski. Niektóre okazy dębów osiągają rozmiary drzew pomnikowych.

Na terenie zabagnionym bądź źródliskowym spotykamy fragmenty olsu typowego lub łęgu olchowego. W drzewostanie panuje olcha czarna, w domieszce natomiast rosną jesion i świerk. Na obrzeżach tych zbiorowisk wykształciły się pasy wilgotnego boru mieszanego.

Poza okazałym drzewostanem w rezerwacie zwraca uwagę występowanie 36 rzadkich roślin runa leśnego. Na szczególną uwagę zasługują: groszek wschodniokarpacki (Lathyrus laevigatus), turówka leśna (Hierochloé australis), nasięźrzał pospolity (Ophioglossum vulgatum), podejźrzon rutolistny (Botrychium multifidum), widłak wroniec (Lycopodium selago), kokorycz pusta (Corydalis cava), ciemięźyca zielona (Veratrum lobelianum, oraz podkolany - biały (Platanthera bifolia) i zielonawy (P. chlorantha), a także żywiec cebulkowaty (Dentaria glandulosa).

W starych lisciastych drzewostanach znajdują dogodne warunki życia ptaki gnieżdżące się w dziuplach, a wsród nich rzadki u nas gołąb siniak i wszystkie krajowe gatunki muchołowek, z ktorych na uwagę zasługują muchołowka białoszyja i mała. W rezerwacie gniezdzi się orlik krzykliwy, znaleziono także gniazdo bociana czarnego. W zbiornikach wodnych żyje żółw błotny.

4. "Torfowisko przy jeziorze Czarnym Sosnowickim". Rezerwat ścisły, florystyczny, położony na terenie lasów lesnictwa Sosnowica, Nadleśnictwa Parczew, gmina Sosnowica. Powierzchnia 47,87 ha. Utworzony w 1959 roku.

Celem jest ochrona okazałego torfowiska wysokiego typu kontynentalnego jakie wykształcone jest przy południowym brzegu Jeziora Czarnego Sosnowickiego.

Prawie całą powierzchnię rezerwatu zajmuje torfowisko wysokie z charakterystycznymi karłowatymi sosnami i brzozami oraz dużą ilością krzewinek i kęp torfowców. W środkowej części torfowiska przewagę utrzymuje w drzewostanie sosna, natomiast bliżej okrajków brzoza brodawkowata i brzoza omszona, w runie zwiększa się udział wełnianki pochwowatej.

Jest to teren o dużej wartości naukowej, krajobrazowej i biocenotycznej. Ogółem na terenie rezerwatu i w jego bliskim sąsiedztwie stwierdzono 21 zespołów roślinnych, a interesująca i bogata w rzadkie gatunki flora naczyniowa liczy tu ok. 320 gatunków.

W eu-dystroficznym jeziorze gromadnie rosnie wywłócznik skrętoległy, nielicznie - poryblin jeziorny i aldrowanda pęcherzykowata. Na piaszczystych jego brzegach rosną: wąkrota zwyczajna, sit sztywny, a pojedynczo - widłak torfowy i 3 gatunki rosiczek.

Fauna bezkręgowców rezerwatu obfituje w formy rzadkie i charakterystyczne dla torfowisk (np. interesujące gatunki pluskwiaków).

Spotkać też można kilka rzadkich w Polsce gatunków ptaków np. żurawia, bociana czarnego, trzmielojada i dzierzbę czarnoczelną.

5. "Serniawy". Jest to rezerwat częściowy, leśny, położony jest w leśnictwie Petryłów, nadl. Sobibór, gm. Sawin. Pow. 38,00 ha., zatwierdzony w 1965 roku. Powołany celem ochrony fragmentów łęgu oraz grądu niskiego z dwustuletnimi dębami szypułkowymi.

Drzewostan w rezerwacie jest pochodzenia naturalnego, a w runie spotkać można wiele osobliwości florystycznych takich jak bluszcz pospolity (Hedera helix), listera jajowata (Listera ovata), żywiec cebulkowy (Dentaria bulbifera) i gruczołowaty (D. glandulosa), łuskiewnik różowy (Lathraea squamaria), podkolan zielonawy (Platanthera chlorantha), kruszczyk szerokolistny (Epipactis latifolia).

Podobne warunki siedliskowe jak w rezerwacie "Bachus" sprawiają, że skład gatunkowy fauny jest podobny, zwłaszcza jeśli chodzi o ptaki. Gnieżdżą się tutaj m.in. siniak, muchołówki - mała i białoszyja oraz kilka gatunków dzięciołów - także dzięcioł czarny.

Rezerwat stanowi ostoję rzadkich gatunków ptaków m.in. bociana czarnego i orlika krzykliwego.

6. **"Wolwinów"**. Jest to rezerwat częściowy, stepowy, znajdujący się w leśnictwie Ostrowy, Nadleśnictwie Chełm na terenie miasta Chełm. Powierzchnia 1,12 ha. Utworzony w 1972 roku.

Celem ochrony jest zachowanie stanowiska roślinności stepowej z takimi osobliwościami florystycznymi jak: wisienka stepowa (Cerasus fruticosa), gorysz alzacki (Peucedanum alsaticum) i oleśnik górski (Libanotis montana).

7. **"Jezioro Brzeźno"**. Rezerwat częściowy, torfowiskowy, położony na terenie Chełmskiego Parku Krajobrazowego, w leśnictwie Ostrowy, Nadleśnictwie Chełm, gminy Dorohusk i Chełm. Powierzchnia 165,08 ha (projektowane jest powiększenie rezerwatu). Utworzony w 1973 roku.

Celem ochrony jest zachowanie torfowiska węglanowego wraz z unikalną florą i fauną.

Na lokalnych, wznoszących się do 1 m nad poziom torfowisk łagodnych wzniesieniach, występują rzadkie rośliny kserotermiczne i wapieniolubne.

Do najciekawszych z występujących tu roślin należą: starzec cienisty (Senecio umbrosus) jedno z czterech znanych w Polsce stanowisk, kłoć wiechowata (Cladium mariscus), omany: wąsko- i wierzbolistny (Inula ensifolia i I. salicina), marzyca ruda (Schoenus ferrugineus), goryczki: krzyżowa i błotna (Gentiana cruciata i G. uliginosa), zawilec wielkokwiatowy (Anemone silvestris), storczyk kukawka (Orchis militaris) i inne. Spotyka się kosaćca syberyjskiego (Iris sibirica) i grzybienie północne (Nymphaea candida).

Na wilgotnych łąkach występują inne rzadkie rośliny: pełnik europejski, zerwa kulista, ciemiężyca zielona, listeria jajowata, tłustosz dwubarwny.

Bardzo interesującą jest awifauna tego torfowiska. Występują tutaj takie osobliwości w skali europejskiej jak: wodniczka, dubelt, kulik wielki, błotniak popielaty, rycyk oraz brodziec krwawodzioby.

8. "Jezioro Brudzieniec". Jest to rezerwat częściowy, wodno-torfowiskowy, położony na terenie Sobiborskiego Parku Krajobrazowego (w jego środkowowschodniej części). Gmina Wola Uhruska, leśn. Stulno, nadl. Sobibór. Powierzchnia 35,43 ha. Utworzony w 1973 r.

Ochroną objęte jest śródleśne jezioro Brudzieniec z otaczającymi je torfowiskami typu niskiego oraz lasami. Ze zbiorowisk leśnych występują tu olsy, bory bagienne (zasługujące na uwagę), a także bory mieszane i świeże.

Rosną tu rzadkie i chronione gatunki roślin: brzoza niska Betula humilis, grzybień północny - Nymphaea candida, gnidosz królewski - Pedicularis sceptrum - Carolinum, jeżierza morska - Najas marina, wierzby - lapońska i borowkolistna - Salix Lapponum i S. myrtilloides oraz turzyce: strunowa, bagienna i życicowa - Carex chordorrhiza, C. limosa i C. loliacea, a także lepnica litewska - Silene lithuanica.

Osobliwością florystyczną jest występowanie żeremi bobrowych i gniażdżenie się gągoła.

9. "Siedliszcze". Rezerwat częściowy, faunistyczny, położony w granicach Strzeleckiego Parku Krajobrazowego, na terenie leśnictwa Janostrów, Nadleśnictwa Strzelce w gminie Białopole. Powierzchnia 15,12 ha. Utworzony w 1984 roku.

Celem rezerwatu jest ochrona miejsc lęgowych orlika krzykliwego w naturalnym kilkusetletnim drzewostanie łęgowym i grądowym położonym nad rzeką Wełnianką.

Na śródleśnych mokradłach i pobliskich łąkach obserwowano wielokrotnie żurawie.

Występuje tu również kilka rzadkich gatunków roślin: turzyca orzęsiona - Carex pilosa, kokorycz pusta - Corydalis cava, pełnik europejski - Trpilius europaeus, brzoza niska - Betula humilis, listera jajowata - Listera ovata, gnieżnik leśny - Neottia nidus-avis, podkolan zielonawy - Platantera chlorantha.

10. **"Liski"**. Jest to rezerwat częściowy, leśny, położony na terenie Strzeleckiego Parku Krajobrazowego, w leśnictwie Stefankowice, Nadleśnictwie Strzelce, gmina Białopole. Zajmuje powierzchnię 93,57 ha, w tym 56,31 ha na terenie woj. chełmskiego, pozostałe 37,26 ha w woj. zamojskim.

Celem ochrony jest zachowanie naturalnych drzewostanów dębowych w wieku około 150 lat oraz dębowo-sosnowych z sosną zwyczajną tzw. "sosną matczańską". W drzewostanie występują również lipa drobnolistna, grab (domieszka), brzoza brodawkowata i olsza czarna. Panującymi zespołami są grąd i dąbrowa swietlista. Z roślin pospolitych występują: wawrzynek wilczełyko Daphne mezereum, lilia złotogłów Lilium martagon, orlik pospolity Aquilegia vulgaris oraz storczyki: podkolan biały i zielonawy - Plathantera bifolia i P. chlorantha, obuwik pospolity - Cypripedium calceolus i listera jajowata - Listera ovata.

11. **"Zmudź"**. Jest to rezerwat częściowy, stepowy, położony w leśnictwie Podlaski, Nadleśnictwie Chełm, gmina Zmudź. Powierzchnia 5,81 ha (projektuje się powiększenie powierzchni). Utworzony w 1980 roku.

Celem ochrony jest zachowanie unikalnych form erozyjnych na stokach zbudowanych ze skał kredowych oraz najbogatszego w Polsce stanowiska lnu złocistego Linum flavum. Występują tu również inne gatunki stepowe takie jak: oman wąskolistny Inula ensifolia, aster gawędka Aster amellus, storczyk kukawka - Orchis militaris oraz miłek wiosenny Adonis vernalis.

12. **"Żółwiowe Błota"**. Jest to rezerwat częściowy, faunistyczny, chroniący stanowisko lęgowe żółwia błotnego - Emys orbicularis. Zajmuje obszar w zachodniej części Sobiborskiego Parku Krajobrazowego, w leśnictwie Dekowina, Nadleśnictwie Sobibór, gminach Włodawa i Hańsk. Powierzchnia 737,41 ha (projektuje się powiększenie powierzchni rezerwatu). Utworzony w 1988 roku.

Populacja żółwia błotnego żyjącego na tym terenie jest bardzo liczna, najliczniejsza w Polsce (ponad 100 osobników).

Rezerwat obejmuje jeziora Wspólne (Spólne) i Koseniec oraz torfowiska, śródleśne mokradła oraz kompleksy leśne na północ od Osowy. Przez teren rezerwatu przepływa rzeka Tarasinka.

Wody obu jezior mają charakter eutroficzny, jeziora są niemal ze wszystkich stron niedostępne, tylko małe skrawki brzegu są piaszczyste.

Objęcie tego terenu ochroną rezerwatową umożliwi zachowanie istniejącej flory występujących torfowisk i kompleksów leśnych.

W centralnej części rezerwatu znajduje się torfowisko przejściowe z zespołem turzycy bagiennej Carex limosa i nitkowatej Carex lasiocarpa. Rosną tutaj rzadkie i chronione gatunki roślin, takie jak: rosiczki - długolistna, pośrednia i okrągłolistna Drosera anglica, D. intermedia, D. rotundifolia, pływacze drobny i zachodni - Urticula minor, U. neglecta, bagnica torfowa - Scheuchzeria palustris.

Torfowisko przejściowe przechodzi w niskie laski brzozowe z brzozą niską, brodawkowatą i omszoną - Betula humilis, B. verrucosa i B. pubescens oraz ze zwartą pokrywą torfowców, które z kolei w strefach brzegowych przechodzą w olsy, bory bagienne lub bory trzęślicowe i bory świeże.

Jeziora otaczają zespoły olsowe, zaroślowe i wielkich turzyc: sztywnej, tunikowej i błotnej Carex strictae, C. paradoxae, C. acutiformis.

Występują tu również rzadkie gatunki roślin drzewiastych i zielnych: wierzby - borówkolistna, śniada, lapońska i czarniawa - Salix myrtilloides, S. livida, S. Lapponum, S. nigricans, brzoza niska Betula humilis, kosaciec syberyjski - Iris sibirica, gnidosz królewski - Pedicularis sceptrum - Carolinum, trzy rosiczki - długolistna, okrągłolistna i pośrednia - Drosera anglica, D. rotundifolia, D. intermedia, lepnica litewska - Silene lithuanica, mącznica lekarska - Arctostaphylos uva - ursi.

Poza żółwiem błotnym dla którego ochrony został powołany rezerwat stwierdzono również obecność następujących chronionych gatunków zwierząt: łosia Alces alces, bobra Castor fiber, wydry Lutra lutra.

Z ptaków lęgowych występują: brzączka Locustella luscinioides, podróżniczek Luscinia svecica, remiz Remiz pendulinus, bączek Ixobrychus minutus, dziwonia Carpodacus erytrinus oraz będące pod ochroną perkoz rdzawoszyi Podliceps griseigena i zimorodek Alcedo atthis.

Stwierdzono tutaj obecność również gągoła Bucephela clangula, bociana czarnego Ciconia nigra, orlika krzykliwego Aquila pomarina.

13. **"Małoziemce"**. Jest to rezerwat częściowy faunistyczny utworzony dla ochrony kolonii lęgowej czapli siwej Ardea cinerea. Znajduje się w południowej części Sobiborskiego Parku Krajobrazowego w leśnictwie Uhrusk, Nadleśnictwie Sobibór na terenie gminy Wola Uhruska. Powierzchnia 38,07 ha. Utworzony w 1988 roku.

Rezerwat obejmuje w swoich granicach małe bagienka śródleśne otoczone zbiorowiskami wielkich turzyc: turzycy brzegowej Carex riparia, turzycy zaostrzonej Carex gracilis, turzycy sztywnej Carex stricta. W otoczeniu bagienek rośnie starodrzew złożony z dębu szypułkowego Quercus robur, lipy drobnolistnej Tilia cordata, sosny zwyczajnej Pinus silvestris, wiązu górskiego Ulmus scabra. Spośród rzadkich gatunków roślin należy wymienić lepnicę litewską - Silene lithuanica oraz buławika czerwonego - Cephalanthera rubra.

14. **"Roskosz"**. Rezerwat częściowy, torfowiskowy, położony na terenie strefy ochronnej Chełmskiego Parku Krajobrazowego w leśnictwie Ostrowy, Nadleśnictwie Chełm, gminy: Dorohusk i Kamień. Powierzchnia 472,9 ha (projektuje się powiększenie jego powierzchni). Utworzony w 1990 roku.

Celem ochrony jest zachowanie unikalnych zbiorowisk torfowisk węglanowych (szata roślinna analogiczna do pełniej opisanej w rezerwacie Brzezno) jak też ostoi rzadkich i chronionych gatunków ptaków, jak np.: wodniczka, błotniak popielaty, rybitwa białoskrzydła, kulik wielki, podróżniczek.

15. **"Bagno Bubnów"**. Rezerwat częściowy, torfowiskowy, położony na terenie gmin Urszulin, Wierzbica i Hańsk. Powierzchnia 1468,83 ha. Utworzony w 1991 roku.

Celem ochrony jest zabezpieczenie największego, zachowanego na Lubelszczyźnie torfowiska niskiego wraz z wieloma bardzo rzadkimi i chronionymi gatunkami roślin i zwierząt. Do osobliwości rezerwatu należą: jedna z największych w Europie populacji wodniczki (ok. 340 par), błotniak popielaty (12 par), kulik wielki, dubelt, sowa błotna i żuraw.

Rezerwat jest miejscem bogatej fauny motyli, w tym kilku nowych dla Polski gatunków.

Z flory na szczególną uwagę zasługują: wiele gatunków storczyków, goryczka wąskolistna, nasięźrzał pospolity, pływacze, kłoć wiechowata - Cladium mariscus i dzwonecznik wonny Adenophora lilifolia (jedyne stanowisko na Lubelszczyźnie).

16. **"Bagno Serebryskie"** (inaczej Gotówka). Rezerwat częściowy, torfowiskowy, położony na terenie Chełmskiego Parku Krajobrazowego, gminy: Chełm i Ruda Huta. Powierzchnia 376,62 ha. Utworzony w 1991 roku.

Celem ochrony jest zachowanie w niezmienionym stanie torfowiska węglanowego wraz z wieloma unikalnymi gatunkami fauny: wodniczką, błotniakiem popielatym (łąkowym), kulikiem wielkim, żółwiem błotnym.

Do najciekawszych z występujących tu roślin należą: gnidosz królewski, zerwa kulista, kosatka kielichowata, pełnik europejski, kilka gatunków storczyków i goryczek.

Jest to największe bo liczące 7 km długości torfowisko węglanowe.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. **"Lejno"**. Projektowany rezerwat torfowiskowy położony jest na terenie Parku Krajobrazowego "Pojezierze Łęczyńskie" w gminie Sosnowica. Powierzchnia 104,84 ha. Dokumentacja rezerwatu wraz z wnioskiem o jego utworzenie została złożona do MOSZNiL w roku 1991. Rezerwat powołany zostałby dla ochrony rozległego torfowiska, które wraz z bagnami i podmokłymi łąkami jest istotnym elementem krajobrazu poleskiego.

2. **Jezioro Brudno - Jezioro Płotycze**. Jest to rezerwat projektowany wodno-torfowiskowy położony we wschodniej części Sobiborskiego Parku Krajobrazowego na terenie gmin Włodawa i Wola Uhruska. Powierzchnia 649,64 ha. Wniosek o jego powołanie wraz z dokumentacją został przedłożony w MOSZNiL w 1991 r.

Rezerwat obejmowałby 2 jeziora: Brudno o charakterze dystroficzno-eutroficznym oraz jezioro Płotycze o charakterze dystroficznym wraz z otaczającymi je torfowiskami. Projektowane były początkowo dwa odrębne rezerwaty. Aktualna koncepcja przewiduje połączenie dwu rezerwatów i objęcie ochroną całości terenu jako jednego rezerwatu, obejmującego dwa jeziora wraz z przylegającymi torfowiskami.

Jezioro Brudno o powierzchni 42 ha, posiada mętną wodę, ma charakter eutroficzno-dystroficzny. Sąsiaduje z rezerwatem "Jezioro Brudzieniec". Interesujący jest pas osoki aloesowatej, wykształcony w zachodniej części jeziora, także liczne skupiska roślin wodnych i pływaczy - drobnego i średniego - Urticularia

minor, U. intermedia, grzybieni północnych - Nymphaea candida, grążela żółtego Nuphar luteum, a także roślin torfowiskowych - bagnicy torfowej - Scheuchzeria palustris i przygiełki białej - Rhynhospora alba.

Przyległe od strony północnej i południowej torfowiska porastają zespoły wielkich turzyc - turzycy zaostrzonej i tunikowej - Carex gracilis, C. paradoxa.

Jezioro Płotycze ma powierzchnię 21 ha, posiada wody dystroficzne a otaczający je pas torfowisk ma szerokość ok. 100-1000 m. Wytworzyły się tu zbiorowiska roślin wodnych, zespoły turzycy bagiennej Carex limosa, ols, zarośla łozowe, bór bagienny i mieszany. Na terenie projektowango rezerwatu występuje szereg chronionych i rzadkich roślin, a także sporo okazów roślinności reliktowej, m.in. wszystkie gatunki rosiczek - długolistna, pośrednia i okrągłolistna Drosera anglica, D. intermedia, D. rotundifolia, wierzby - lapońska, borówkolistna i czarniawa - Salix Lapponum, S. myrtilloides, S. nigricans.

Mają tu swoje miejsca lęgowe strumieniówka - Locustella fluviatilis, rybitwa zwyczajna Sterna hirundo. Jest to także rejon występowania cietrzewia Lyrurus tetrix.

3. <u>"Jezioro Orchowo" (Księżowskie)</u>. Jest to rezerwat projektowany wodno-torfowiskowy znajdujący się w północnej części Sobiborskiego Parku Krajobrazowego na terenie gminy Włodawa. Powierzchnia 58,03 ha. Wniosek o jego powołanie wraz z dokumentacją znajduje się w MOSZNiL od 1991 r.

Rezerwat obejmuje jezioro o powierzchni ok. 7 ha z wodami o charakterze dystroficznym wraz z częścią otaczających je od strony zachodniej bagien.

Na ochronę zasługują relikty flor tundrowych występujących na Lubelszczyźnie. Cenne florystycznie są ginące łąki podwodne na dnie jeziora, złożone głównie z ramienic Chara fragilis i moczarki kanadyjskiej Elodea canadensis. Brzegi jeziora porastają zarośla łozowe i pierścień torfowiska przejściowego. Na terenie rezerwatu można spotkać - olsy, zespoły brzozy omszonej i bory mieszane. Osobliwością florystyczną są rośliny chronione i rzadkie: brzoza niska - Betula humilis, rosiczki - długolistna, pośrednia, okrągłolistna - Drosera anglica, D. intermedia, D. rotundifolia, wierzby - lapońska, borówkolistna, czarniawa, śniada - Salix Lapponum, S. myrtilloides, S. nigricans, S. livida, turzyce - bagienna, strunowa, dwupienna,

obła - Carex limosa, C. chordorniza, C. dioica, C. diandra, pływacz - drobny i średni - Urticularia minor, U. intermedia.

4. **"Sobibór"**

Jest to projektowany rezerwat częściowy leśno-krajobrazowy znajdujący się we wschodniej części Sobiborskiego Parku Krajobrazowego, na terenie gminy Włodawa. Powierzchnia 51,98 ha.

Dokumentacja wraz z wnioskiem o powołanie rezerwatu została przedstawiona do MOSZNiL w 1991 roku.

Na terenie rezerwatu występuje ols, bór świeży oraz bór mieszany wilgotny.

Bardzo istotne jest tutaj występowanie świerka Picea excelsa gdyż jest to w tzw. "pasie bezświerkowym" drugie (po Jacie koło Łukowa) najbogatsze naturalne stanowisko tego drzewa. Występuje on w borze mieszanym, który wykształcił się pasem na przejściu z olsu w bór świeży. Jego drzewostan jest różnowiekowy - sosnowy, a udział świerka jest bardzo liczny - w podroście osiąga miejscami zwarcie ponad 50%. Z uwagi na fakt, że w nadleśnictwie Sobibór świerk rośnie w rozproszeniu i bardzo nielicznie - stanowisko to zasługuje na ochronę.

W runie stwierdzono kilka gatunków chronionych i rzadkich: widłaki - jałowcowaty i goździsty Lycopodium annotinum, L. clavatum oraz naręcznicę szerokolistną - Dryopteris austriaca.

5. **"Bagno Złobek I"**.

6. **"Bagno Złobek II"**.

Projektuje się powołanie dwu rezerwatów torfowiskowych Bagno Złobek I o powierzchni 75,76 ha i Bagno Złobek II o powierzchni 98,13 ha, położonych na terenie Sobiborskiego Parku Krajobrazowego, w gminie Włodawa. Dokumentacja wraz z wnioskami o powołanie obydwu rezerwatów zostały przedłożone w MOSZNiL w 1991 r.

Rezerwaty chronić mają obszar torfowisk wysokich i przejściowych na zachód od miejscowości Złobek wraz z występującymi tam rzadkimi gatunkami roślin drzewiastych i zielnych. Torfowisko wysokie tworzą zespoły Sphagnetum medii i Eriophoro-Sphagnetum. Na obszarze torfowiska przejściowego występują fragmenty zespołów: turzycy obłej Carex diandra, turzycy nitkowatej Carex lasiocarpa, turzycy bagiennej Carex limosa. Wszystkie zespoły torfowiskowe charakteryzują się zwartym kobiercem torfowców. Torfowiska przechodzą w bór bagienny, trzęślicowy oraz bór świeży.

Chronione i rzadkie gatunki roślin to brzoza niska Betula humilis, rosiczki - długolistna, okrągłolistna i posrednia - Drosera anglica, D. rotundifolia, D. intermedia, goryczka wąskolistna - Gentiana pneumonantne, wierzby - borowkolistna, laponska - Salix myrtilloides, S. Lapponum, turzyce - bagienna, strunowa - Carex limosa, C. chordorrniza, bagnica torfowa - Scheuchzeria palustris, przygiełka biała - Rhynnospora alba.

7. **"Ochoże"**. Projektowany lesny rezerwat, znajduje się na terenie gminy Wyryki. Powierzchnia ok. 169,57 ha. Wniosek o jego utworzenie wraz z dokumentacją znajduje się w MOSZNiL.

8. **"Wodny Dół"**. Projektowany rezerwat lesno-krajobrazowy, znajduje się na terenie gminy Krasnystaw. Powierzchnia 185,85 ha. Posiada ukończoną dokumentację.

9. **"Głęboka Dolina"**. Projektowany rezerwat lesno-krajobrazowy znajduje się na terenie gminy Krasnystaw. Powierzchnia 289,12 ha. Rezerwat posiada ukończoną dokumentację.

10. **"Jezioro Uściwierz"**. Projektowany rezerwat wodno--torfowiskowy o powierzchni 408,76 ha położony jest w gminie Cyców - 207,85 ha i gminie Uszulin 3,21 ha w woj. chełmskim oraz w gminach Puchaczów i Ludwin woj. lubelskie. Posiada opracowaną w 1992 roku dokumentację.

11. **"Ciesacin"**. Projektowany rezerwat torfowiskowy znajduje się na terenie gmin Cycow i Urszulin. Powierzchnia ok. 200 ha. Dokumentację dla rezerwatu opracowano w roku 1992.

12. **"Jezioro Czarne Włodawskie"**. Jest to rezerwat projektowany wodno-torfowiskowy położony w bezposrednim sąsiedztwie północnego skraju Sobiborskiego Parku Krajobrazowego, na terenie gminy Włodawa. Powierzchnia około 60 ha. Ochroną objęte będzie jezioro o powierzchni 23,6 ha oraz otaczająca je roślinnosć w promieniu ok. 100 m od jego brzegow. Jezioro to ma wody eutroficzne, jest silnie zarybione, zarastające i trudnodostępne. Na uwagę zasługują rzadkie gatunki roslin żyznych siedlisk wodnych. Są to m.in.: grzybienie północne Nymphaea candida, włosienicznik krążkolistny Batrachium circinatum, jezierza morska Najans marina, nasięzrzał pospolity - Ophioglossum vulgatum, podejżrzon rurolistny - Botrychium multifolium, rutewka wąskolistna Thalictrum lucidum. Spotkać tu można jedyne na Lubelszczyznie stanowisko turzycy punktowej Carex punctata.

13. **"Sajczyce"**. Projektowany rezerwat lesny i bagienny znajduje się na terenie Chełmskiego Parku Krajobrazowego, w gminie Sawin. Powierzchnia ok. 250 ha. Ochroną rezerwatową objęte byłyby podmokłe lasy i śródleśne bagna. Charakterystyczne jest tutaj duże zróżnicowanie gatunkowe drzewostanow. Oprocz sosny, dębu, olszyny występuje wiąz polny, jesion, olsza czarna, grab, osika i brzoza.

14. **"Jezioro Słone"**. Projektowany rezerwat wodno-torfowiskowy znajduje się na terenie Chełmskiego Parku Krajobrazowego w gminie Sawin. Powierzchnia ok. 100 ha. Ochroną rezerwatową będzie objęte eutroficzne jeziorko otoczone szuwarami. Jezioro Słone należy do najbardziej eutroficznych jezior Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Znajduje się na obszarze bardzo urozmaiconych krajobrazowo Pagorow Chełmskich, dlatego też projektowany rezerwat miałby również charakter krajobrazowy. Jezioro Słone jest prawdopodobnie pochodzenia krasowego.

15. **"Stulno"**. Jest projektowany rezerwat lesno-faunistyczny znajdujący się w południowej części Sobiborskiego Parku Krajobrazowego na terenie gminy Wola Uhruska. Powierzchnia ok. 30 ha. Chroniłby bogaty drzewostan boru mieszanego i grądu, liczący sobie około 90 lat, utworzony przez dęby, sosny, brzozy i graby. W miejscach wilgotnych w pobliżu oczek wodnych występują zarosla łozowe z dużym udziałem turzyc. Na uwagę zasługują tu osobliwości florystyczne - chronione i rzadkie gatunki roślin zielnych: widłaki - jałowcowaty i goździsty - Lycopodium annotinum i L. clavatum, gnieżnik lesny - Neottia nidus-avis, podkolan biały Planathera bifolia oraz turzyce - brzegowa, tunikowa, prosowa i darniowa - Carex riparia, C. paradoxa, C. paniculata, C. caespitosa.

Teren ten charakteryzuje się również bogactwem ptaków gniazdujących sposrod których należy wymienić m.in. krogulca - Accipiter risus, muchołówki - białoszyją i małą Ficedula albicolis, F. parva - należące do rzadkich gatunków chronionych.

16. **"Janostów"**. Projektowany lesny rezerwat położony jest na terenie Strzeleckiego Parku Krajobrazowego w gminie Dubienka. Powierzchnia ok. 20 ha. Powołany zostanie dla ochrony starodrzewu mieszanego z przewagą dębu szypułkowego. Brak dokumentacji.

17. "Olszyna Strzelecka". Projektowany lesny rezerwat położony jest na terenie Strzeleckiego Parku Krajobrazowego w gminie Białopole. Powierzchnia ok. 50 ha. Rezerwat powołany byłby dla ochrony starodrzewu mieszanego z przewagą olszy czarnej. Brak dokumentacji.

18. "Matcze". Projektowany lesny rezerwat położony jest na terenie Strzeleckiego Parku Krajobrazowego w gminach Białopole i Hrubieszów. Powierzchnia ok. 20 ha. Rezerwat powołany będzie dla ochrony pomnikowego skupiska dębów szypułkowych o obwodzie pni ok. 4 m i pięknie wykształconych koronach. Na uwagę zasługuje tu także ponadto roślinnosć runa z dużym udziałem turzycy strunowej Carex chordorrhiza, tworzącej zwarty dywan. Z punktu widzenia fitosocjologicznego jest to bardzo rzadki typ lasu i bardzo interesujący obiekt do badań naukowych.

19. "Zawadówka". Projektowany rezerwat torfowiskowy znajduje się na terenie gminy Chełm. Powierzchnia 200 ha.

20. "Dolina Włodawki". Projektowany rezerwat krajobrazowy. Powierzchnia ok. 100 ha.

21. "Jezioro Skomielno". Projektowany rezerwat faunistyczny. Powierzchnia ok. 60 ha.

22. "Jezioro Hańskie". Projektowany rezerwat wodny.

23. "Pieszowole". Projektowany rezerwat lesny.

9. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM - CZĘŚĆ WSCHODNIA (mapa nr 4)

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. **Krzczonowski Park Krajobrazowy**. Utworzony w 1990 roku, powierzchnia 12 421 ha, położony na obszarze gmin: Krzczonów, Rybczewice, Jabłonna. Otoczony jest strefą ochronną o szerokości od 1 do 6 km o powierzchni 15.854 ha w obrębie woj. lubelskiego oraz 1600 ha w woj. zamojskim. Na obszar ten składają się prawie w całości gminy Krzczonow i Rybczewice oraz niewielkie powierzchnie gmin: Jabłonna, Piaski i Fajsławice oraz fragment gminy Żółkiewka.

Park zajmuje centralną część najbardziej zwartego i największego subregionu Wyżyny Lubelskiej, zwanego Wyniosłością Giełczewską. Położony jest po obu stronach rzek Giełczwi i Radomirki i rozciąga się od granic woj. zamojskiego do zabudowań wsi Chmiel. Północno-zachodnia granica otuliny parku styka się z Czerniejowskim Obszarem Chronionego Krajobrazu.

Krzczonowski PK został utworzony na obszarze użytkowanym przede wszystkim dla celów rolnictwa i w znacznie mniejszym stopniu leśnictwa. Na jego terenie występuje mozaika różnych sposobów użytkowania ziemi. Użytki o charakterze kulturowym jakimi są na tym obszarze pola orne, sady, plantacje, obszary zabudowane itp. stanowią 75% całkowitej powierzchni parku, a więc wyraźnie przeważają nad terenami o charakterze bardziej naturalnym jak lasy, łąki i wody (w strefie otuliny użytki kulturowe zajmują 89% jej całkowitej powierzchni).

Krzczonowski PK chroni najbardziej typowy dla Wyżyny Lubelskiej krajobraz z silnym urzeźbieniem i wysokościami bezwzględnymi przekraczającymi 300 m n.p.m. (podobne obszary spotyka się tylko na Roztoczu).

Interesująca rzeźba terenu, na którą składają się głęboko wcięte doliny rzeczne o stromych przeważnie zboczach, liczne i rozległe doliny denudacyjno-erozyjne, wąwozy stanowią duży walor parku. Zgrupowania ostańców denudacyjnych w zachodniej i północnej części parku i otuliny, które przyjęły formę wzgórz wzniesionych do wysokości 300 m n.p.m. są osobliwością geologiczną Wyżyny Lubelskiej. Zbudowane są z piaskowców o twardym lepiszczu krzemionkowym i dzięki ich obecności zachowany

został pełny profil geologiczny utworow budujących Wyżynę Lubelską. Objęcie ich ochroną ma znaczenie dydaktyczne i naukowe.

Roslinnosc lesna Krzczonowskiego PK mimo znacznego wyniszczenia drzewostanow pierwotnych, nie utraciła cech zbiorowisk naturalnych. Lasy zajmują tylko 24% powierzchni parku. Są to lasy liściaste i mieszane grądowe z dużym udziałem dębu szypułkowego. Starodrzew w granicach wieku 60-80 lat i powyżej zajmuje około 30% powierzchni lesnych. Lasy te odznaczają się dużą zdrowotnoscią i traktowane są jako nasienne.

Na tym terenie spotyka się 75% gatunków roślin rzadkich występujących na Lubelszczyznie. W parku stwierdzono występowanie 47 gatunków objętych ochroną prawną. Do licznie spotykanych należą: Anemone silvestris, Asperula odorata, Convallaria majalis, Gentiana pneumonanthe, Lilium martagon, Neottia nidus-avis, Nuphar luteum, Orchis latifolia, Primula officinalis, Viburnum opulus, Frangula alnus. W strefie ochronnej zanotowano obecnosc 24 gatunkow prawnie chronionych. Najcenniejszym i najbardziej rożnorodnym i bogatym elementem fauny parku są ptaki. Ta atrakcyjnosc florystyczna skłoniła do utworzenia dwu rezerwatow lesnych - "Chmiel" i "Olszanka" oraz projektowanie trzech kolejnych - "Krzczonow" obejmujący rozległy fragment muraw kserotermicznych na zboczach doliny Kadomirki oraz dwoch lesnych - "Stryjno" i "Żuków". Czyste wody rzek i strumieni oraz liczne i wydajne zrodła przyczyniają się w dużej mierze do atrakcyjnosci parku. Nie ma na Wyżynie Lubelskiej drugiego obszaru z tak licznym zgrupowaniem naturalnych wypływow wody podziemnej.

Na uwagę zasługuje również bogaty folklor Krzczonowa i okolic.

2. Nadwieprzański Park Krajobrazowy. Utworzony w roku 1990, powierzchnia 4432 ha, położony na obszarze gmin: Spiczyn, Łęczna, Puchaczow, Milejow i Trawniki. Jego strefa ochronna o powierzchni 13 059 ha znajduje się na obszarze gmin: Spiczyn, Łęczna, Puchaczow, Milejów i Trawniki.

Park ten położony jest nad środkowym biegiem Wieprza. Geograficzne położenie parku wiąże się z dwoma regionami pierwszego rzędu: Wyżyną Lubelską i Polesiem Lubelskim. Granica między tymi regionami w sensie geologicznym ma charakter

ponadregionalny - europejski; rozdziela bowiem staropaleozoiczną płytę wschodnioeuropejską od ruchliwych mas SW Europy.

Południowa i południowo-wschodnia część parku położona jest w obrębie Obniżenia Dorohuckiego, najbardziej na południe wysuniętego subregionu Polesia Lubelskiego. Część północna i północno-zachodnia leży na Równinie Łuszczowskiej - subregionie Wyżyny Lubelskiej.

Na terenie Parku największą powierzchnię zajmują lasy - 41,7%, następnie grunty orne - 28,5%, łąki i pastwiska - 25,8% oraz inne - 4% powierzchni. Na terenie otuliny grunty orne zajmują 63% powierzchni, łąki i pastwiska 28%, lasy niecałe 3%.

Nadwieprzański Park Krajobrazowy powstał w celu ochrony przełomowej doliny Wieprza, która należy do piękniejszych krajobrazowo fragmentów województwa lubelskiego.

Wyróżnia się w tym parku dwa odcinki dolin: południowy położony w Obniżeniu Dorohuckim na terenie nizinnym i północny na Równinie Łuszczowskiej zaliczonej do pasa wyżyn. W części południowej dolina niemal w całości zajęta jest przez łąki. Rzeka płynie tu kręto tworząc liczne meandry, a obok nich występują zagłębienia wypełnione wodą i martwe zakola. W obrębie doliny zachowały się płaty lasów łęgowych oraz zarosla o dużych wartościach florystycznych. Zbocza doliny dochodzą do 20 m wysokości i tworzą malowniczy krajobraz. W części południowej park obejmuje kompleks lasów położony po prawej stronie doliny (sama dolina jest tu w strefie otuliny). Lasy (przeważa tu bor sosnowy) rosną na wysokiej terasie o silnie zwydmionej powierzchni.

W dalszej części (poniżej ujścia Stawki) dolina Wieprza zwęża się (do 300 m, a miejscami nawet do 100). Zbocza dochodzą do 20 m wysokości i odsłaniają się tu skały kredowe. W kilkunastu miejscach zbocza rozcięte są przez głębokie choć krótkie boczne dolinki. Ostro wcięte formy kontrastując z urozmaiconą powierzchnią wierzchowiny, stwarzają bardzo malowniczy krajobraz, porównywalny z przełomem Wisły pod Kazimierzem.

Przełomowa dolina Wieprza to młoda forma geologiczna, wyjątkowa w regionie lubelskim. Oprócz walorów krajobrazowych i rekreacyjnych ma duże wartości dydaktyczne i naukowe.

Estetyczne wartości krajobrazu podnosi szata roślinna. Na zboczach występuje roślinność zielna i płaty roślinności

krzaczastej, w wielu miejscach występują pojedyncze drzewa lub grupy drzew. Wąskie dno doliny w przewadze porasta łąka. W samym korycie rzeki występują przegłębienia i spłycenia, a w tych ostatnich spotyka się chronione rośliny wodne, np. grzybienie. Zaś na zboczach, w miejscach nasłonecznionych rozwijają się zarosla i murawy kserotermiczne z wieloma rzadkimi zespołami roślin. Tak więc obszar Nadwieprzańskiego Parku Krajobrazowego charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem szaty roślinnej.

Rośliny chronione i rzadkie w skali kraju występujące w parku reprezentują 4 grupy ekologiczne:

- wodne, np. grążel żółty Nuphar lutcum, grzybienie białe - Nymphaea alba
- łąkowe, np. centuria pospolita - Centaurium erythraea, kosaciec syberyjski - Iris sibirica, wilżyna ciernista - Ononis spinosa, storczyk szerokolistny - Dactylorniza majalis
- kserotermiczne: miłek wiosenny - Adonis vernalis, zawilec wielkokwiatowy - Anemone silvestris, orlik pospolity Aquilegia vulgaris, wisnia karłowata - Prunus fruticosa, kruszczyk szerokolistny - Epipactis helleborine
- leśne: konwalia majowa - Convallaria majalis, lilia złotogłow - Lilium martagon, sromotnik bezwstydny - Phallus impudicus, paprotka zwyczajna - Polypodium vulgare, kalina koralowa - Viburnum opulus, barwinek pospolity - Vinca minor.

Na terenie parku brak jest rezerwatow przyrody. Fauna parku i otuliny nie wyróżnia się na tle obszarow przyległych i spotykane tu gatunki należą do pospolitych w tym typie środowiska.

Duże znaczenie natomiast odgrywają na terenie parku zabytki kultury swieckiej lub sakralnej takie jak: zespoły pałacowe lub dworskie, zabudowania folwarczne, stare chałupy i budynki gospodarcze, kościoły, dzwonnice, kapliczki i krzyże przydrożne.

3. Park Krajobrazowy "Pojezierze Łęczyńskie". Utworzonyw 1990 roku, powierzchnia (w obrębie woj. lubelskiego) 11 088 ha, położony jest na obszarach gmin: Uścimów, Puchaczów, Ostrow Lubelski. Jego strefa ochronna o powierzchni 8867 ha leży na obszarach gmin: Uścimów, Puchaczow, Ostrow Lubelski i Ludwin. Park jest ogniwem regionalnego zespołu obszarów chronionych

Polesia Lubelskiego, mającego jako całosc rangę krajową w kształtującym się makroregionalnym i krajowym systemie obszarow chronionych.

Park Krajobrazowy "Pojezierze Łęczynskie" składa się z dwóch częsci połączonych wspolną strefą ochronną:
a) północnej - obejmującej Lasy Parczewskie i przyległe do nich jeziora, torfowiska, łąki i pola
b) południowej - obejmującej grupę jezior w krajobrazie rolniczym, z niewielkimi rozproszonymi płatami lesnymi.

Niezbędne jest objęcie tą formą ochrony także przyległych do obecnego parku fragmentow woj. białskopodlaskiego (w gminach Siemień, Parczew, Dębowa Kłoda) i chełmskiego (w gminie Sosnowica). W ten sposób powstałby park obejmujący cały kompleks Lasów Parczewskich wraz z pobliskimi jeziorami i kompleksami stawow.

Pojezierze Łęczynsko-Włodawskie jest regionem o wyjątkowo wysokich walorach przyrodniczych oraz bardzo dużych walorach rekreacyjnych. Jest to jedyne w Polsce Pojezierze położone poza zasięgiem ostatniego zlodowacenia. Występuje tu wielkie bogactwo roślinnosci wodnej, torfowiskowej i leśnej i jednocześnie jest to największe skupienie roślinnosci torfowiskowej w makroregionie środkowowschodnim. Wśród licznie repezentowanych gatunków borealnych, atlantyckich i południowych część uznana jest za bardzo rzadkie lub wręcz ginące. Bardzo bogata i interesująca jest także fauna. Lasy Parczewskie znajdujące się w granicach parku są najcenniejszym przyrodniczo kompleksem leśnym w woj. lubelskim i białskopodlaskim. Zachowały się wspaniałe fragmenty starodrzewia sosnowego i dębowego. Szczególnie cenny jest ols porastający dolinę Bobrówki. Znajduje się tam ostoja bobra. W torfowiskach w rejonie Jedlenki Starej stwierdzono występowanie żołwia błotnego. Lasy Parczewskie są też miejscem gniazdowania kilku gatunków ptaków uznanych za ginące, m.in. orła bielika i puchacza. Bardzo wartościowe przyrodniczo są jeziora położone na skraju Lasów Parczewskich.

Roślinnosć Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego i Równiny Parczewskiej jest dosyć dobrze poznana. Zbiorowiska leśne i zaroślowe zajmują około 43% części północnej parku i 30% części południowej.

Lasy Parczewskie znajdujące się w części północnej parku to mozaika różnowiekowych zbiorowisk leśnych, wśród których

przewazają bory mieszane. Znaczący udział mają również bor swieży, łęg i ols. Małe powierzchnie w części północnej Lasów Parczewskich zajmują grądy, a w części południowej bór suchy.

W części południowej najcenniejszy jest kompleks leśny leżący między jeziorami Piaseczno i Rogoźno.

Torfowiska zajmują dużą część powierzchni parku. Torfowiska niskie zostały w większosci zmeliorowane i przekształcone w łąki kośne i pastwiska. Typowe torfowiska niskie zachowały się prawie wyłącznie w formie śródpolnych podmokłych oczek porosniętych przez zbiorowiska turzycowe. Występujące torfowisko między jeziorami Bikcze, Nadrybie, Usciwierz wyłączone jest z melioracji.

Wokół zarastających jezior dystroficznych Brzeziczno, Łukietek, Obradowskie, Czarne Gosciniecki oraz w mniejszym stopniu nad jeziorami eutroficznymi Bikcze, Nadrybie wykształciły się torfowiska wysokie. Są to zbiorowiska leśne z udziałem karłowatych sosen i brzóz. Występuje tu wiele gatunków roślin rzadkich i chronionych. Torfowiskom tym towarzyszą niewielkie powierzchniowo płaty torfowisk przejściowych np. nad jeziorami Piaseczno, Usciewierzek i Kleszczow.

Zdecydowana większość zbiorników wodnych parku ma charakter eutroficzny. Ich brzegi zajmują zbiorowiska szuwarowe i zespoły wielkich turzyc.

Na terenie PK "Pojezierze Łęczyńskie" i na terenach sąsiednich stwierdzono obecność 37 gatunków roślin chronionych i wiele rzadkości, m. in.: brzozę niską - Betula humilis, wierzby: borowkolistną i laponską - Salix myrtilloides i S. lapponum, wawrzynek wilczełyko - Daphne mezereum, chamedafne północną - Chamaedaphne calyculata, widłaki: torfowy, jałowcowaty, goździsty, spłaszczony - Lycopodium inundatum, L. annotinum, L. clavatum, L. complanatum, poryblin jeziorny - Isoetes lacustris, goździki: piaskowy i pyszny - Dianthus arenarius i D. superbus, lepnica litewska - Silene lithuanica, orlik pospolity - Aquilegia vulgaris, grążel żółty - Nupnar luteum, rosiczki: okrągłolistna, posrednia, długolistna - Drosera rotundifolia, D. intermedia, D. anglica, dziewięćsił bezłodygowy - Carlina acaulis, bluszcz pospolity - Hedera helix, lilia złotogłów - Lilium martagon, mieczyk dachówkowaty - Gladiolus imbricatus, kosaciec syberyjski - Iris sibirica oraz storczyki: storczyk szerokolistny i storczyk krwisty - Orchis latifolia i O.

incarnata, Buławik czerwony - Cephalanthera rubra i inne.

Bogactwo fauny Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego jest uwarunkowane zróżnicowaniem środowisk tego regionu. Szczególnie cenną fauną bezkręgowców wodnych charakteryzują się jeziora: Piaseczno, Rogóźno, Bikcze, Brzeziczno, Czarne i Białe Sosnowickie.

Fauna kręgowców jest również interesująca, np. stwierdzono obecność rzadkiej chronionej ryby - strzebli błotnej Phoxinus percnurus. Żyje tu wiele gatunków płazów - występują dwa gatunki traszek: zwyczajna i grzebieniasta oraz kilka gatunków żab. Występuje tu żółw błotny.

Najlepiej poznaną grupą kręgowców są ptaki. Do rzadkich gatunków związanych ze środowiskiem wodnym należą: perkozy - dwuczuby i rdzawoszyi, perkozek, gągoł, czapla siwa. Wśród ptaków drapieżnych na szczególną uwagę zasługuje błotniak popielaty, błotniak stawowy, bielik, orlik krzykliwy, gadożer. Interesujące jest także występowanie żurawia oraz puchacza. Spośród ssaków na szczególną uwagę zasługuje bobr.

W obrębie PK "Pojezierza Łęczyńskiego" znajduje się dwa rezerwaty przyrody: "Jezioro Brzeziczno" oraz "Torfowisko Orłowskie". Projektuje się objęcie ochroną rezerwatową trzech obiektów: fragmentu doliny rzeki Bobrówki oraz jezior Uściwierz oraz Łukietek.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

1. Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu. Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu leży w południowej części woj. lubelskiego. Jego granica południowa to granica między województwami lubelskim i tarnobrzeskim, na niewielkim odcinku między lubelskim a zamojskim. Został on powołany w roku 1990.

Jego całkowita powierzchnia wynosi 29 270 ha i położony jest na obszarach gmin: Zakrzówek, Kraśnik, Dzierzkowice, Urzędów i Józefów.

W granicach niniejszego opracowania mieści się fragment Kraśnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu położony na terenie gmin Zakrzówek i Kraśnik (granicę zachodnią obszaru badań stanowi szosa Zaklików - Kraśnik). Obszar ten już dużo wcześniej (1974 r.) był wytypowany jako strefa ochrony krajobrazu przed przemysłem uciążliwym dla środowiska człowieka. W powyższej

propozycji obszarów chronionych był on jednym z elementów pasa ochronnego obejmującego Roztocze, Równinę Puszczańską i część Wyżyny Lubelskiej jako teren o największym zalesieniu, najczystszym powietrzu i bardzo bogatej florze, nadający się do uprawiania na szeroką skalę turystyki i wypoczynku. Regionalny plan zagospodarowania województwa z 1984 r. obszar ten klasyfikuje jako region rekreacyjny III-ciej kategorii ("Kraśnicko - Urzędowski") tzn. region, w którym rekreacja ma być uzupełnieniem funkcji wiodącej - rolnictwa. Tak więc obszar ten ma charakter rolniczy. Wyróżnia się on walorami przyrodniczymi i atrakcyjnością krajobrazową. Spośród walorów przyrodniczych na szczególną uwagę zasługuje bogactwo szaty roślinnej i różnorodność środowisk życia zwierząt.

Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu to najbardziej interesujący region geobotaniczny Lubelszczyzny. Stwierdzono tu występowanie 42 rzadkich roślin naczyniowych na 94 stanowiskach. Reprezentują one różne elementy geograficzne: górskie, środkowoeuropejskie, śródziemnomorskie. Ponadto występuje 67 innych gatunków roślin wyższych uchodzących za interesujące w skali regionalnej, a nawet krajowej.

Powierzchniowo największą rolę odgrywają zbiorowiska leśne i polne. Wśród lasów dominują zespoły kontynentalnego i subkontynentalnego boru mieszanego oraz subkontynentalnego grądu występującego najczęściej na terenach lessowych, pociętych wąwozami. Subkontynentalne grądy rzadko występują w typowej postaci i tworzą najczęściej interesujące zbiorowiska o charakterze przejściowym, które obfitują w rzadką i chronioną roślinność naczyniową: parzydło leśne Aruncus silvester, groszek wschodniokarpacki Lathyrus laevigatus, szczyr trwały Mercurialis perennis, paprocie: Polistichum lobatum, Cystopteris fragilis, widłak Lycopodium selago, łuskiewnik różowy Latherea squamaria, lilia złotogłów Lilium martagon, wawrzynek wilczełyko Daphne mezereum.

Na szczególną uwagę zasługują tu także lasy jodłowe i bukowe. Najlepiej zachowane lasy bukowe prezentują zespół buczyny karpackiej.

Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu jest interesujący faunistycznie. Dzięki różnorodności środowisk spotykamy duże zróżnicowanie gatunkowe fauny, a także wiele gatunków interesujących, chronionych bądź zagrożonych zarówno wśród fauny

bezkregowcow jak i kręgowcow.

Oprocz walorow faunistycznych i florystycznych Krasnicki Obszar Chronionego Krajobrazu odznacza się bardzo dużą atrakcyjnoscią krajobrazową dzięki urozmaiconej rzezbie terenu - duże deniwelacje (150 m) oraz zroznicowanie form rzezby, co jest szczegolnie widoczne w części wschodniej obszaru. Bardzo atrakcyjną jest rownież dolina rzeki Bystrzycy, płynąca naturalnym korytem, ktorej towarzyszą łąki oraz fragmenty lasow łęgowych.

Krajobraz Krasnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu odznacza się niedużym stopniem przekształcenia, głownie na skutek rolnictwa oraz prawie zupełnym brakiem przemysłu.

Na uwagę zasługują rownież walory kulturowe tego obszaru. Znajduje się tu 30 (na całym obszarze) obiektow objętych ochroną konserwatorską. Kultywowane są rownież tradycje ludowe.

2. Czerniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu. Czerniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu położony jest w srodkowej części Wyżyny Lubelskiej, głownie w północno-zachodniej części subregionu Wyniosłości Giełczewskiej. Jedynie niewielki fragment terenu znajduje się w północno-wschodniej części Równiny Bełżyckiej.

Utworzony został w roku 1990. Jego powierzchnia wynosi 19.510 ha i położony jest na obszarach gmin: Jabłonna, Bychawa, Głusk, Strzyżewice, Krzczonow, Piaski, Mełgiew, Niedrzwica Duża oraz miasta Lublin.

Czerniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu przylega od wschodu do Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego. Jest to teren wykorzystywany głównie przez rolnictwo. Powierzchnie lesne skupione są w północnej części obszaru w sąsiedztwie Lublina i zajmują 23% terenu.

W południowej części badanego terenu istnieją jedynie małe powierzchnie lesne. Kilka procent badanego obszaru stanowią łąki. Wśród powierzchni wodnych największy obszar zajmuje Zalew Zemborzycki oraz stawy istniejące w dolinie Kosarzewki.

Czerniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje swoim zasięgiem południową część miasta Lublina, tereny lesne istniejące w sąsiedztwie miasta - Stary Las, lasy: Dąbrowa i Wierzchowiska, Las Mętowski oraz dolinę Bystrzycy z Zalewem Zemborzyckim. Jest to teren o urozmaiconej rzezbie, znacznych

powierzchniach dobrze zachowanych lasow, licznych zrodlach i duzych walorach krajobrazowych. Znajdują się na nim dwa rezerwaty lesne - "Stasin" i "Wierzchowiska" oraz jeden stepowy - "Podzamcze" koło Bychawy.

Położenie obszaru na peryferiach miasta i w jego bezposrednim sąsiedztwie sprzyja rozwojowi rolnictwa oraz rekreacji i od dawna teren ten pełni funkcję rekreacyjną dla mieszkańcow Lublina.

Utworzenie Czerniejowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu umożliwi dalszy harmonijny rozwoj funkcji rolniczej i rekreacyjnej oraz ochroni teren przed niewłasciwymi inwestycjami. Czerniejowski OChK w połączeniu z Krzczonowskim Parkiem Krajobrazowym i jego strefą ochronną tworzą zwarty duży obszar terenow chronionych mający istotne znaczenie dla utrzymania rownowagi ekologicznej w województwie lubelskim.

Czerniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje obszar o dużych walorach botanicznych. Flora roślin naczyniowych reprezentowana jest przez około 1000 gatunkow. Stwierdzono tu obecnosć 43 gatunkow roslin rzadkich na 81 stwierdzonych na Lubelszczyznie. Reprezentują one rożne grupy siedliskowe: lesne, kserotermiczne, torfowiskowe, wodne i synantropijne.

Jednym z istotniejszych elementów przyrodniczych tego terenu są duże kompleksy lesne. Większe powierzchnie lasow znajdują się w okolicy Wrotkowa, Zemborzyc, Żabiej Woli i Wilczopola. Są to głownie lasy liściaste z nasadzeniami sosny. Bardzo zróżnicowany pod względem geobotanicznym jest Las Zemborzycki - w części zachodniej dominują bory świeże, we wschodniej - grądy, w części środkowej kompleksu występuje dąbrowa świetlista. W runie tych lasów występuje kilka gatunków objętych ochroną prawną: wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłów, podkolan biały, marzanka wonna, kruszczyk szerokolistny. Pozostałe kompleksy lesne - Wilczopole, Kolonia Czerniejów, Kolonia Tuszow - tworzą dąbrowy swietliste.

Kilka procent powierzchni terenu zajmują łąki, na których stwierdzono występowanie 17 zespołów roślinnych. Na nasłonecznionych zboczach o ekspozycji południowej występują zespoły muraw i zarośli kserotermicznych. Powszechnie występuje tu roślinność ruderalna, wśród ktorej wyrożniono 28 zespołów. Około 2/3 powierzchni obszaru zajmują pola. Obszar ten nie przedstawia większych walorów faunistycznych.

3. **Inne obszary chronionego krajobrazu.** Założona granica opracowania, a jest nią szosa Krasnik - Kock, przebiega przez trzy inne Obszary Chronionego Krajobrazu włączając ich bardzo niewielkie fragmenty w zakres rozważań niniejszego tematu. Ich powierzchnie są tak znikome, że nie będą mogły miec wpływu na przebieg rozważan. Dlatego też zostaną one w tym miejscu jedynie wymienione. Są to następujące obszary (przesuwając się wzdłuż szosy Lublin - Kock w kierunku północnym):

- **Obszar Chronionego Krajobrazu "Dolina Ciemięgi"** - gdzie zasadniczym przedmiotem ochrony jest dolina rzeki.
- **Obszar Chronionego Krajobrazu "Kozi Bór"** - chroniący kompleksy leśne, zarosłowe i łąki, będący jednocześnie barierą ochronną dla związków azotowych emitowanych do atmosfery przez przemysł Puław. Atrakcyjny teren rekreacyjny dla mieszkańców Puław i Lublina.
- **Obszar Chronionego Krajobrazu "Annówka"** - utworzony ze względu na dobry stan środowiska przyrodniczego, gdzie zwarty i stosunkowo rozległy kompleks leśny, o dużym udziale starodrzewu zachował cechy naturalnosci. Gospodarka nie naruszyła tutaj równowagi ekologicznej - stosunki wodne nie zostały zakłocone, a stan czystosci wód, gleb i powietrza jest dobry.

REZERWATY PRZYRODY

1. **"Jezioro Brzeziczno"**. Jest to rezerwat częściowy, wodno-torfowiskowy, znajdujący się w pobliżu wsi Piaseczno, na terenie leśnictwa Brzeziczno, w nadleśnictwie Sosnowica, w gminie Sosnowica. Powierzchnia 97,68 ha. Zatwierdzony w 1959 roku.

Ochroną objęto dystroficzne jezioro Brzeziczno o powierzchni 8,7 ha, otaczające je torfowisko i fragmenty zbiorowisk leśnych. Wyróżniono tu 13 zespołów roślinnych oraz 5 podzespołów. Największą powierzchnię zajmuje torfowisko wysokie Sphagnetum magellanici o charakterze leśnym. Drzewostan tworzą karłowate brzozy, sosny oraz krzewy wierzb. Spośród charakterystycznych roślin wysokotorfowiskowych duży udział mają: wełnianka pochwowata Eriophorum vaginatum, żurawina błotna Oxycoccus quadripetalus, modrzewnica zwyczajna Andromeda polifolia i kilka gatunków torfowców (Sphagnum rubellum, Sph. cuspidatum, Sph. magellanicum, Sph. apiculatum).

Torfowisko wysokie oddzielone jest od jeziora zbiorowiskami o charakterze torfowiska przejsciowego. Przybrzeżną strefę o szerokosci od kilku do kilkunastu metrow zajmuje zespoł turzycy bagiennej. Małe płaty zajmuje zespoł turzycy nitkowatej. W niewielkich zatoczkach jeziora oraz w małych oczkach w splei utworzonej przez zespoł torfowisk przejsciowych występuje bardzo rzadko spotykany w Polsce zespoł Sphagno-Utricularietum. Dominują tu rosliny owadożerne: pływacz sredni i drobny - Utricularia intermedia, U. minor, rosiczka posrednia - Drosera intermedia oraz bardzo rzadko aldrowanda pęcherzykowata Aldrovanda vesiculosa. Znaczną domieszkę stanowią mchy, w tym głównie torfowce. Część południową torfowiska zajmują zespoły niskotorfowiskowe, szuwarowe i zaroslowe. Otoczenie torfowiska stanowią rożnego rodzaju bory oraz niewielkie fragmenty grądu. Bogata jest tu także flora roslin zarodnikowych.

Ze zwierząt bytujących w rezerwacie należy wymienić: żółwia błotnego, rzekotkę drzewną, padalca zwyczajnego oraz słonkę.

2. **"Podzamcze"**. Rezerwat kserotermiczny, położony na terenie Czerniejowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, w gminie Bychawa. Utworzony został w 1974 roku. Jego powierzchnia wynosi 3,4 ha.

Zajmuje prawy brzeg i część zbocza doliny Kosarzewki pomiędzy osiedlami Bychawa i Podzamcze (na wysokosci ujścia Gałęzówki). Części wierzchowinowe zbocza oraz płytkie wcięcia pokrywają murawy kserotermiczne z udziałem około 10% zarosli, natomiast dna większych wcięć oraz podnoże zbocza zajmują naturalne i sadzone lasy z przekształconą roślinnoscią grądową i ruderalną. Około 90% rezerwatu zajmują zwarte murawy z pojedynczymi krzewami.

Dzięki ograniczonemu wypasowi na terenie rezerwatu uratowały się rzadkie w Polsce murawy stepowe, które obecnie prezentują się bardzo okazale i wykazują tendencję do rozszerzania swego zasięgu.

Na terenie rezerwatu wyróżniono cztery zespoły murawowe, jeden zespół zaroślowy oraz rożne zbiorowiska kalcyfilne z udziałem niskich drzew i zarośli najczęściej wprowadzonych na siedliskach dąbrowy świetlistej i łęgów. Zbiorowiska synantropijne występują w rezerwacie w zaroślach pochodzących z nasadzeń sztucznych.

3. **"Stasin"**. Rezerwat leśny położony na terenie Czerniejowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, w gminie, na terenie Nadleśnictwa Świdnik, w pobliżu wsi Stasin pod Lublinem, w północno-zachodniej części kompleksu leśnego "Stary Las". Został utworzony w 1981 roku. Powierzchnia 24,4 ha.

Został on powołany dla zachowania najbogatszego w Polsce stanowiska brzozy czarnej Betula obscure. Stwierdzono tu występowanie około 270 drzew brzozy czarnej o piersnicy do 35 cm, a ponadto w zaroślach na powierzchni około 2 ha kilkadziesiąt młodych drzew tego gatunku. W runie występuje kilka rzadkich roślin: wawrzynek wilczełyko Daphne mezereum, pierwiosnka lekarska Primula officinalis i turzyce Carex umbrosa i Carex montana.

4. **"Wierzchowiska"**. Rezerwat leśny położony na terenie Czerniejowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, w gminie Piaski, Nadleśnictwie Świdnik. Utworzony w 1983 roku. Powierzchnia 19,4 ha.

Utworzony dla ochrony starodrzewia dębowego i lipowego. Występujące tu drzewostany różnicują się na drzewostan lipowy z domieszką sosny i dębu szypułkowego oraz drzewostan zbudowany z dębu szypułkowego oraz domieszki sosny i brzozy brodawkowatej. W podszycie występują odnawiające się drzewa oraz leszczyna, rzadziej kruszyna, kalina i jarzębina. Runo ma charakter grądowy.

Cechą charakterystyczną rezerwatu jest występowanie sędziwych lip drobnolistnych i dębów szypułkowych.

5. **"Olszanka"**. Rezerwat częściowy, leśny, położony na terenie Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego, w leśnictwie Chmiel, obrębie Krzczonów (oddział 24), w gminie Jabłonna. Powierzchnia rezerwatu 8,75 ha. Zatwierdzony w 1983 roku.

Ochroną objęty jest starodrzew zbudowany z dębu szypułkowego oraz domieszki grabu i sosny. W podszycie występuje głównie odnawiający się grab oraz leszczyna, rzadziej kalina. Runo ma charakter grądu typowego z udziałem przede wszystkim: Asperula odorata, Anemone memorosa, Pulmoriaria obscura, Oxalis acetosella, Majanthemum bifolium, Galium schultesi, Actaea spicata. W drzewostanie obok buka występują pomnikowe dęby szypułkowe oraz sosny: 6 dębów ma obwody 270-325 cm, a sosny 260-320 cm. Kilkanaście buków stanowi resztkę naturalnego lasu bukowego. W runie stwierdzono występowanie następujących roślin

rzadkich: Lilium martagon, Neottia nidus-avis, Actaea spicata, Phyteuma spicatum, Rannunculus lanuginosus i Melittis melissophyllum.

6. "Chmiel". Rezerwat częściowy, leśny, położony na terenie Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego, w leśnictwie Chmiel (oddział 31), w gminie Jabłonna. Powierzchnia 26,09 ha. Zatwierdzony w 1983 roku.

Chroni drzewostan zbliżony do naturalnego, użytkowany jako nasienny, który tworzy zespół grądu typowego i wilgotnego.

W drzewostanie dominuje dąb szypułkowy w wieku do 190 lat z dużym udziałem grabu, nielicznie dębu szypułkowego i buka.

Cechą charakterystyczną rezerwatu jest skupienie w nim kilkudziesięciu buków z silnym podrostem bukowym. Drzewo to ma tu najdalej wysunięte na północny wschód stanowisko, nie budzące wątpliwości co do jego naturalności. Wartość rezerwatu podkreślają również pomnikowe dęby szypułkowe - 12 drzew osiąga obwody 280-340 cm. Najgrubsza sosna zwyczajna ma obwód 275 cm, a graby - 210 i 220 cm. W rezerwacie występują rzadkie gatunki runa: Platanthera bifolia, Platanthera chlorantha, Lilium martagon, Ranunculus cassubicus, Daphne mezereum, Neottia nidus-avis, Thalictrum aquilegiifolium, Hypericum montanun, Phegopteris dryopteris, Carex montana, Melittis melissophyllum, Ranunculus lanuginosus, Phyteuma spicatum.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. "Jezioro Uściwierz". Projektowany rezerwat wodno-torfowiskowy znajduje się na terenie PK "Pojezierza Łęczyńskiego", na terenie gmin: Ludwin (woj. lubelskie) i Urszulin (woj. chełmskie). Obejmuje on jezioro Uściwierz i torfowisko położone między jeziorami: Uściwierz, Bikcze i Nadrybie. Łączna powierzchnia projektowanego rezerwatu wynosi 416 ha.

W latach 70-tych na wniosek prof. D. Fijałkowskiego fragment torfowiska wyłączono z melioracji z uwagi na nagromadzenie rzadkich gatunków roślin. Zewnętrzna część torfowiska jest w dużym stopniu zajęta przez zbiorowiska krzewiaste. Część centralną w dorzeczu zarastającego jeziorka Uściwierzek zajmują zespoły torfowisk przejściowych i niskich.

Rosnie tu wiele gatunków chronionych: brzoza niska - bardzo licznie, wierzby: lapońska i borowkolistna, rosiczki: okrągłolistna posrednia, goryczka wąskolistna, gnidosz krolewski. Bogata jest fauna torfowiska. Gnieżdża się tu błotniaki popielate (2-3 pary), kuliki wielkie, kilka par rycyków, kilkanascie par dziwonii, remizy.

Bogata jest roslinnosc wodna jeziora, występuje tu b. rzadka roślina - aldrowanda pęcherzykowata.

2. **"Bobrówka"**. Projektowany rezerwat znajduje się na obszarze Parku Krajobrazowego "Pojezierza Łęczynskiego" w granicach województwa lubelskiego na terenie gminy Ostrów Lubelski.

Projektuje się objęcie ochroną fragmentu doliny rzeki Bobrówki płynącej przez Lasy Parczewskie, Jezioro Gościnieckie z otaczającym je torfowiskiem wraz z pasem lasu przylegającego do doliny Bobrówki.

Łączna powierzchnia projektowanego rezerwatu wynosi 415,76 ha (z czego zdecydowana większość należy do Nadleśnictwa Parczew), w tym ok. 60% położone jest na terenie woj. lubelskiego, a ok. 40% na terenie woj. białskopodlaskiego. Utworzenie rezerwatu ma na celu ochronę populacji bobra europejskiego - Castor fiber introdukowanego tu w 1979 roku. W roku 1988 stan bobrów szacowano na około 40 osobników.

W rezerwacie stwierdzono duże zróżnicowanie zbiorowisk roślinnych. Łącznie występuje tu 17 zespołów roślinnych, z których na szczególną uwagę zasługuje łęg Circaeo - Alnetum, zajmujący brzegi Bobrówki oraz zespoły torfowiskowe występujące wokół Jeziora Czarnego Gościnieckiego. Na torfowisku tym rośnie wiele gatunków roślin rzadkich. Przykładowo można podać: rosiczkę długolistną, widłaka torfowego, brzozę niską, przygiełkę białą, turzycę bagienną.

3. **"Jezioro Łukietek"**. Projektowany rezerwat znajduje się na terenie PK "Pojezierza Łęczynskiego", w gminie Ludwin. Ochroną należy objąć niewielkie dystroficzne jezioro Łukietek oraz otaczające je torfowisko przejściowe o łącznej powierzchni 9,5 ha.

Niegdyś torfowisko to było o wiele większe, a po przekopaniu rowu odwadniającego północna jego część uległa przesuszeniu i zarosła lasem. W strefie przybrzeżnej na pływającej splei zachowało się wiele interesujących gatunków roślin: brzoza niska, wierzba lapońska, rosiczki: okrągłolistna

i posrednia (bardzo bogate stanowisko) i długolistna, bagnica torfowa i przygiełka biała. W wodzie jeziora rosną grzybienie północne i wywłocznik skrętoległy.

4. "Krzczonow". Rezerwat kserotermiczny, znajduje się na terenie Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego, gmina Krzczonow. Obejmuje północno-zachodnie zbocze Radomirki, na którym rosnie widna dąbrowa swietlista oraz zarosla wsród których występują małe polanki z murawą stepową. Tworzą je zespoły z klas Rhamno-Prunetea i Festuco-Brometea.

5. "Stryjno". Projektowany rezerwat lesny i torfowiskowy znajduje się na terenie Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego. Obejmuje mało zniszczony fragment łęgu olszynowego Circaeo-Alnetum oraz zarosli łęgowych. Do łęgu przylega torfowisko z rzadkimi zespołami łąkowymi.

6. "Żuków". Projektowany rezerwat lesny znajduje się na terenie Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego, w gminie Krzczonow. Obejmuje on łęg nad Radomirką. Dno doliny pokrywa zespół Fraxino-Ulmetum oraz fragmenty Salicetum triandro-viminalis. Niższe podtopione fragmenty zajmuje grąd wilgotny i typowy.

7. "Łańcuchów". Położony jest w gm. Łęczna, na terenie Nadwieprzańskiego P. K.

8. "Witanow". Obejmuje skarpę doliny Wieprza. Położony w gm. Łęczna, na terenie Nadwieprzańskiego P. K.

10. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE ZAMOJSKIM (mapa nr 4)

PARKI NARODOWE

1. Roztoczański Park Narodowy (RPN). Utworzony w dniu 10 maja 1974 roku. Obszar parku o powierzchni 7811,31 ha leży w całości w województwie zamojskim. 95% ogólnej powierzchni parku stanowią tereny leśne. Park posiada strefę ochronną tzw. otulinę o powierzchni 35.044,00 ha. RPN położony jest w obrębie Roztocza Środkowego. Urozmaicony krajobraz tworzą łańcuchy wapiennych wzgórz o dość stromych zboczach i spłaszczonych wierzchowinach. Deniwelacje terenu dochodzą do 100 m, a najwyższe wzniesienia osiągają wysokość do 350 m n.p.m. Dominującym utworem powierzchniowym są skały wieku kredowego, które tworzą zrąb całego Roztocza. Osady trzeciorzędowe zachowały się jedynie na wierzchołkach odosobnionych wzniesień. Dna dolin pokryte są grubą warstwą piasków polodowcowych. W ich obrębie spotkać można formy wydmowe, obecnie utrwalone przez roślinność leśną.

Największą rzeką RPN jest Wieprz, drugim ciekiem Świerszcz, który wypływa z torfowisk w południowej części parku i wpada do Wieprza w Zwierzyńcu. Wody jego wykorzystano do utworzenia sztucznie spiętrzonych stawów: Florianki, Czarny, Echo, Kościelny. Z wymienionych torfowisk wypływa również rzeka Szum. Wspólną cechą cieków jest występowanie źródeł w obrębie ich dolin.

Najważniejszym elementem roślinności RPN są lasy. Spośród 19 zespołów leśnych najcenniejszymi są buczyna karpacka (Dentario glandulosae-Fagetum) oraz bór jodłowy (Abietetum polonicum). Są to lasy typowe dla karpackiego regla dolnego. Buczynę karpacką, zajmującą około 30% powierzchni leśnej parku, tworzą głównie drzewostany bukowe i bukowo-jodłowe z domieszką innych gatunków drzew liściastych. Porastają one w większości szczyty oraz zbocza wzniesień i jarów środleśnych. Bór jodłowy zajmuje około 10% powierzchni leśnej parku. Porasta najczęściej dolne partie zboczy oraz obniżenia pomiędzy wzniesieniami. Jodła osiąga niejednokrotnie 50 m wysokości i 1,5 m średnicy pnia.

Flora naczyniowa parku liczy 750 gatunków. Oprócz roślin środkowoeuropejskich występują tu gatunki z odległych regionów geograficznych. Są to gatunki górskie: np. tojad dziobaty, widłak wroniec, lepiężnik biały; północne: np. zimoziół

północny, bagnica torfowa, turzyca strunowa; południowo-wschodnie: np. pluskwica europejska, powojnik prosty, miodunka miękkowłosa; atlantyckie: np. rosiczka pośrednia, widłak torfowy. Lista roślin rzadkich liczy około 100 gatunków, a prawnie chronionych przekracza 40. Wśród nich na uwagę zasługują: śnieżyczka przebiśnieg, wawrzynek wilczełyko, zawilec wielkokwiatowy, czosnek siatkowaty i niedźwiedzi, naparstnica zwyczajna, pokrzyk wilcza jagoda, goryczka orzęsiona, trzy gatunki owadożernych rosiczek, kilkanaście gatunków storczyków z najpiękniejszym z nich obuwikiem pospolitym.

Fauna ptaków na obszarze RPN liczy około 160 gatunków z czego około 100 gniezdzi się tu regularnie. Do rzadkich i chronionych należą: gil, czyż, pokrzywica, muchołówka białoszyja i mała, gołąb siniak, dzięcioł białogrzbiety, czarny i zielonosiwy, orlik krzykliwy i grubodzioby, krótkoszpon, jastrząb, krogulec, trzmielojad, myszołów, pustułka, kobuz, puszczyk, sowęczka, zausznik, bocian czarny i rybołów. Wśród gadów na uwagę zasługują: jaszczurka zwinka i żyworodna, padalec (często w turkusowej odmianie), zaskroniec i żmija zygzakowata. Płazy reprezentują salamandra plamista, traszka zwyczajna i grzebieniasta, kumak nizinny, grzebiuszka, ropucha szara i zielona oraz rzekotka. Najbogatszy jest świat bezkręgowców gdzie same tylko chrząszcze liczą ponad 2000 gatunków. Wśród ssaków szczególnie interesujące są chronione gatunki z rzędu owadożernych: ryjówka aksamitna i mała, zębiełek białawy i rzęsorek rzeczek. Występuje tu kilkanaście gatunków nietoperzy, a najrzadsze z nich to: mopek i mroczek posrebrzony, a także wszystkie 4 gatunki z rodziny pilchowatych: popielica, orzesznica, żołędnica i koszatka. Ponadto występują tu gronostaje, łasice, kuny leśne, borsuki, jenoty i wydry. W roku 1979 zasiedlone zostały bobry. Wśród pospolitych zwierząt łownych wymienić należy: jelenie, sarny, dziki i lisy. Coraz częściej pojawiają się wilki. W roku 1982 w RPN utworzono ostoję konika polskiego, będącego potomkiem tarpana.

Ścisłe rezerwaty przyrody na terenie Roztoczańskiego Parku narodowego

W skład Roztoczańskiego Parku Narodowego weszło 11 rezerwatów przyrody, które istniały jeszcze przed jego

zatwierdzeniem. Są to: Bukowa Góra, Obrocz, Nart-Czerkies, Jarugi, Kamienna Góra, Maziarki, Bór Sosnowy na Stokach, Stoki nad Wieprzem, Zwierzyniec, Krzywionka, Rezerwat im. Zygmunta Czubińskiego.

"Bukowa Góra" - rezerwat leśny, ochrona ścisła, rok utworzenia: 1934, powierzchnia: 198,42 ha.

Rezerwat utworzono dla ochrony drzewostanów jodłowych i jodłowo-bukowych, wchodzących w skład boru jodłowego i dolnoreglowej buczyny karpackiej oraz w celu zachowania rzadkich gatunków fauny i flory.

Bukowa Góra jest krawędzią wysoczyzny (około 300 m n.p.m.), której północne zbocze opada do rozległej doliny Wieprza. Rezerwat położony jest częściowo na szczycie wyniosłości, częściowo zaś na zboczach i dnie doliny. Chroniony fragment leśny stanowi najcenniejszy pod względem przyrodniczym i dydaktycznym obiekt Roztocza. Na obszarze ustalonych wydm w dolinie Wieprza o wysokości do 10 m, występuje bór sosnowy z udziałem dość dorodnej sosny w drzewostanie oraz borówki brusznicy, śmiałka pogiętego, wrzosu, chrobotków i mchów w runie leśnym. W zagłębieniach międzywydmowych pojawia się domieszka świerka i jodły. W miarę wznoszenia się terenu bór sosnowy przechodzi stopniowo w bór jodłowy. Zespół ten zajmuje dolne i środkowe partie wzniesień. W warstwie drzew dominuje różnowiekowa jodła z domieszką: świerka, sosny i buka. Wiele okazów jodły osiąga ponad 3 m obwodu w pierśnicy i 50 m wysokości. W górnej i szczytowej części Bukowej Góry bór jodłowy ustępuje drzewostanom jodłowo-bukowym, wchodzącym w skład buczyny karpackiej. W zespole tym obok jodły występują pojedyncze drzewa pomnikowe buka osiągające ponad 3 m obwodu w pierśnicy i do 45 m wysokości, w wieku około 150 lat. Runo drzewostanów Bukowej Góry odznacza się dużym bogactwem roślin rzadkich i chronionych, wśród których na szczególną uwagę zasługują: kokorycz pusta, starzec gajowy, widłak wroniec, przetacznik górski, podkolan zielonawy, zanokcica skalna, lepiężnik biały, paprotnica sudecka. Bogata jest także flora grzybów i porostów. Pośród pospolitych zwierząt (jak: zając, lis, sarna, dzik) występują także rzadkie gatunki gryzoni: zębiełek białawy i koszatka. Z płazów ogoniastych spotkać można salamandrę, z gadów: jaszczurkę zwinkę, zaskrońca, padalca i

gniewosza plamistego. Ornitofaunę reprezentuje ponad 60 gatunkow. Z rzadkich gatunków na terenie Bukowej Góry stwierdzono: dziwonię karmazynową, soweczkę, muchołówkę białoszyją, muchołówkę małą, pszczołojada, sokoła wędrownego, dzięcioła białogrzbietego i inne.

"Nart-Czerkies" - rezerwat leśny, powierzchnia: 480,51 ha. Utworzony został w celu zachowania zróżnicowanych pod względem siedliskowym i florystycznym naturalnych drzewostanów bukowych i bukowo-jodłowych z licznymi okazami drzew pomnikowych. Teren charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą, na którą składają się: liczne kopulaste wzniesienia o wysokosci do 340 m n.p.m., suche dolinki, gęsta sieć głębokich i malowniczych wąwozów wciętych w pokrywę lessową oraz deniwelacje osiągające do 90 metrów. Do najcenniejszych zbiorowisk leśnych należą różne odmiany buczyny karpackiej, z licznymi gatunkami górskimi w runie jak: paprotnik Brauna, paprotnik kolczysty, żywiec gruczołowaty, przetacznik górski i inne. Pojedyncze okazy jodły w wieku ponad 250 lat osiągają ponad 3 m obwodu w piersnicy i do 50 m wysokości. Korony zakończone są w większości charakterystycznym "bocianim gniazdem". Inne zbiorowiska to: grąd lipowo-grabowy, bór jodłowy, bór mieszany, bór sosnowy. Wśród roślin rzadkich i chronionych na szczególną uwagę zasługują: czosnek siatkowaty, pokrzyk wilcza jagoda, groszek wschodniokarpacki, starzec Fuchsa, paprotnica sudecka, lepiężnik biały, gruszyczka zielonawa, śnieżyczka przebiśnieg, buławnik wielkokwiatowy, kruszczyk szerokolistny, podkolan zielonawy. Wśród zwierząt wymienić należy węża eskulapa, orlika krzykliwego, orlika grubodziobego, kruka, gołębia siniaka.

"Obrocz" - rezerwat leśny, rok utworzenia: 1957, powierzchnia: 70,97 ha. Rezerwat zajmuje szczyt i zbocza góry Nart oraz przylegające do niej obniżenia. Zbiorowiska leśne różnicują się głównie w powiązaniu z wysokością i warunkami glebowymi. Spłaszczony szczyt wzniesienia oraz górne i środkowe części jego skłonów porasta rożnowiekowy las jodłowo-bukowy lub jodłowo-grabowo-bukowy typu buczyny karpackiej. W dolnej części zboczy oraz w obniżeniach występuje grąd lipowo-grabowy oraz bór jodłowy. Na terenie rezerwatu występują grupy lub pojedyncze egzemplarze drzew pomnikowych buka (osiągające ponad 40 m wysokosci, 1 m w piersnicy, wiek około 200 lat), jodły (46 m wysokości, 1 m w piersnicy), graba i jaworu. Wśród rzadkich

gatunków roslin na uwagę zasługują: czosnek niedzwiedzi, czosnek siatkowy, starzec gajowy, starzec Fuchsa, pokrzyk wilcza jagoda, buławnik czerwony, buławnik wielkokwiatowy, podkolan zielonawy. Interesujące gatunki zwierząt to: wąż eskulapa, chrząszcz nadobnica alpejska, salamandra plamista, zaskroniec, płochacz pokrzywica, muchołówka mała, muchołówka białoszyja, dzięcioł białogrzbiety i inne.

"Jarugi" - rezerwat leśny, powierzchnia: 112,56 ha. Rezerwat utworzony dla ochrony różnowiekowych drzewostanów bukowych, jodłowych lub bukowo-jodłowych z domieszką graba, klonu, lipy i jaworu, wchodzących w skład buczyny karpackiej. Obszar odznacza się urozmaiconą rzeźbą z kopulastymi wzniesieniami, suchymi dolinkami i płaskimi obniżeniami. Gatunkiem dominującym w drzewostanie jest buk zwyczajny. Pojedyncze egzemplarze osiągają wiek około 140 lat, a największy z nich ma piersnicę 1,4 m i 42 m wysokosci. W bogatym w gatunki runie leśnym występuje wiele roslin rzadkich lub chronionych jak: żywiec gruczołowaty, żywiec cebulkowy, paprotnik kolczysty, paprotnica sudecka, przetacznik górski, groszek wschodniokarpacki, buławnik czerwony, buławnik wielkokwiatowy, podkolan zielonawy, kruszczyk szerokolistny i inne. Awifaunę rezerwatu reprezentują m.in. gołąb siniak, muchołówka mała, muchołówka białoszyja.

"Kamienna Góra" - rezerwat leśny, powierzchnia: 28,82 ha. W skład rezerwatu wchodzą szczytowe partie Kamiennej Góry (350 m n.p.m.) oraz jej zbocza. W górnej części wzniesienia odsłaniają się skałki wapienne. W pobliżu wschodniej granicy znajduje się kilka potężnych skał, wśród których najokazalszym jest tzw. Płaczący Kamień, liczący kilkanaście metrów obwodu. Skałki porasta interesująca roślinność epifityczna. Największe zwarcie wykazują dwa gatunki zanokcicy: skalna i murowa. Teren rezerwatu porasta las bukowy i bukowo-jodłowy z domieszką graba i sosny. Podstawowym i atrakcyjnym składnikiem runa leśnego jest śnieżyczka przebiśnieg. Ponadto rosną tutaj: widłak wroniec, przetacznik górski, wawrzynek wilczełyko, buławnik wielkokwiatowy, podkolan zielonawy, gnieźnik leśny i inne.

Na terenie rezerwatu zaobserwowano jednego z najrzadszych ptaków drapieżnych - krótkoszpona gadożera. Oprócz tego gnieżdżą się tutaj kruk i prawdopodobnie

"Maziarki" - rezerwat florystyczny, ochrona ścisła, powierzchnia: 2,59 ha. Rezerwat utworzony dla ochrony dużego

skupienia jednego z najpiękniejszych krajowych storczyków - obuwika pospolitego. Występuje on na płytkiej rędzinie kredowej w drzewostanach sosnowych i sosnowo-dębowych z domieszką świerka, osiki, graba i jodły. Największe zagęszczenie wykazuje on w widniejszych, zachodnich i południowo-zachodnich partiach lasu. Z innych storczyków w rezerwacie występują: buławnik wielkokwiatowy, kruszczyk szerokolistny, podkolan biały, gółka długoostrogowa, gnieźnik leśny. Na polankach koncentrują się niektóre gatunki kseroterm iczne: zawilec wielkokwiatowy, dzwonek syberyjski, ożanka właściwa, głowienka wielkokwiatowa, szałwia okrągłolistna, jastrzębiec Bauhina i inne. Z innych roślin rzadkich wymienić należy: groszek wschodniokarpacki, orlik pospolity, miodunka miękkowłosa. Wśród interesujących gatunków zwierząt na uwagę zasługują: wątlik prążkowany (rzadki owad z rzędu prostoskrzydłych), nietoperze - nocek Natterera, mroczek borowiaczek.

"Bór sosnowy na Stokach" - rezerwat florystyczny, częściowa, powierzchnia: 0,31 ha. Rezerwat utworzono dla ochrony stanowiska zimoziołu północnego, rośliny reliktowej z okresu borealnego. Roślina ta tworzy zwarte kępy w widnym borze sosnowym z domieszką świerka i jodły na piaszczystej glebie bielicowej. Zimozioł odznacza się dużą żywotnością, kwitnie w każdym roku i stopniowo się rozrasta. Drzewostan sosnowy występujący na terenie rezerwatu osiąga wiek około 140 lat.

"Stoki nad Wieprzem" - rezerwat florystyczny, powierzchnia: 5,13 ha. Rezerwat obejmuje fragment doliny Wieprza łącznie ze stromym jej zboczem. W dnie doliny występuje ols. Zbocza porasta las mieszany z udziałem sosny, świerka, jodły, buka, graba, ze zwartymi kępami czosnku siatkowatego w runie, który stanowi przedmiot ochrony. Czosnek odznacza się dużą dorodnością, kwitnie, owocuje i poszerza swój zasięg. Z innych roślin chronionych występują: lilia złotogłów, wawrzynek wilczełyko, podkolan zielonawy, podkolan biały i inne.

"Zwierzyniec" - rezerwat leśny, silnie zróżnicowany pod względem siedliskowym. Występują w nim drzewostany sosnowe, jodłowo-świerkowe, a miejscami nawet brzozowe i olszowe. W domieszce rośnie buk i osika. Sosna w wieku 120 lat osiąga średnią wysokość 25 m i pierśnicę 40 cm. W runie znajduje się wiele rzadkich roślin. Nazwa rezerwatu pochodzi od zwierzyńca, który został założony w XVIII wieku przez Zamojskich. Znajdowały

się w nim tarpany, jelenie, sarny, dziki, wilki, rysie i inna zwierzyna. W roku 1905 został on całkowicie zlikwidowany.

"Krzywionka" - rezerwat leśny, powierzchnia: 119,47 ha. Rezerwat utworzono dla ochrony różnych odmian buczyny karpackiej o charakterze zbliżonym do naturalnego. W runie rosnie między innymi: widłak wroniec, storczyki - buławnik wielkokwiatowy i podkolan zielonawy oraz paprocie - narecznica szerokolistna i paprotnica sudecka. Nazwa rezerwatu wywodzi się od licznych wąwozow i malowniczej, krętej drogi śródlesnej, wiodącej przez silnie urzeźbiony teren

Rezerwat imienia Zygmunta Czubińskiego. Rezerwat leśny, powierzchnia: 131,13 ha. W skład rezewatu wchodzi część wierzchowiny Kamiennej Góry oraz jej południowe stoki. Rezerwat obejmuje starodrzew jodłowy i bukowy oraz partie lasu młodszego o naturalnym odnowieniu i składzie drzew. W domieszce drzewostanów bukowych występują: klon, jawor, grab. swierk i inne. W runie występuje wiele osobliwych roślin jak: buławnik wielkokwiatowy, podkolan zielonawy, narecznica szerokolistna, czartwa posrednia, lilia złotogłow, wawrzynek wilczełyko i przebiśnieg.

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej. Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej (PKPS) został utworzony w roku 1988. Park i jego strefa ochronna położony jest na terenie dwóch województw: zamojskiego (gminy: Obsza, Łukowa, Józefów, Susiec) oraz przemyskiego (gminy: Narol, Cieszanow). Ogólna powierzchnia PKPS wynosi 28.978 ha, a wraz z otuliną: 50.590 ha. W województwie zamojskim powierzchnia parku wynosi 21.303 ha (74% ogólnej powierzchni), w województwie przemyskim: 7675 ha (26% ogólnej powierzchni).

PKPS położony jest w strefie kontaktowej dwóch jednostek I rzędu: Obniżeń Podgórskich i Wyżyn Środkowopolskich. Kontakt Kotliny Sandomierskiej z Roztoczem sprawia, że jest to teren bardzo atrakcyjny pod względem krajobrazowym i przyrodniczym. Park leży głównie na Kowninie Puszczańskiej, a jedynie niewielki fragment na Roztoczu Środkowym. W krajobrazie północnej części parku zaznaczają się Wzgórza Józefowskie (do 280 m n.p.m.), na południowy wschód od Sopotu - Wzgórza Nowińskie, na ich przedłużeniu w kierunku południowo-wschodnim ciągnie się zwarte

wzniesienie Wału Huty Różanieckiej. W kierunku południowo-zachodnim pas wzgórz krawędzi zewnętrznej opada stopniowo w Równinę Puszczańską. Monotonny krajobraz równinny urozmaicają głęboko wcięte doliny Nepryszki, Sopotu i Tanwi (do głębokości 20-25 m), a także formy wydmowe oraz zagłębienia międzywydmowe. Najcenniejszą formą terenu jest krawędź Roztocza. Przełamujące się przez nią rzeki (Szum, Nepryszka, Sopot, Jeleń i Potok Łosieniecki) tworzą system niewielkich wodospadów zwanych szumami lub szypotami. Powstały one dzięki różnicy odporności skał kredowych i trzeciorzędowych, znajdujących się w podłożu. Najpiękniejsze fragmenty strefy krawędziowej wchodzą w skład rezerwatów przyrody: Szum, Czartowe Pole i Nad Tanwią.

Obszar PKPS w całości należy do zlewni Tanwi. Cechą charakterystyczną parku i jego strefy ochronnej jest ubóstwo wód powierzchniowych, które związane są głównie z dolinami rzecznymi. Największą rzeką przepływającą przez park jest Tanew, do której wpadają: Sopot, Szum, Nepryszka, Jeleń, Potok Łosieniecki, Paucza, Studzianka, Różaniec i Wirowa. Wody w ciekach Roztocza pochodzą głównie z zasilania podziemnego. Źródła znajdują się najczęściej w dolinach rzecznych. Duże znaczenie posiadają rozległe tereny podmokłe (stałe lub okresowe), ciągnące się szeroką strefą wzdłuż zachodniej granicy parku.

Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej jest typowo leśnym parkiem. Ponad 85% powierzchni zajmują lasy. Na terenie parku dominują bory sosnowe o dużym zróżnicowaniu wewnętrznym siedlisk, od boru suchego poprzez świeży do wilgotnego i bagiennego. Generalnie lasy stanowią jeden zwarty kompleks, ciągnący się wzdłuż krawędzi Roztocza i ograniczony od południowego zachodu doliną Tanwi. Drzewostan składa się głównie z sosny, najczęściej naturalnego pochodzenia, w domieszce występują: buk, brzoza, dąb, jodła, klon i osika. Dna dolin rzecznych porastają najczęściej łęgi gdzie dominującym gatunkiem jest olsza szara. W podmokłych obniżeniach międzywydmowych występują torfowiska wysokie z drzewostanem sosnowym i domieszką brzozy omszonej. W podroście obok sosny i brzozy występuje także wierzba uszata. Najlepiej wykształcone torfowiska wysokie znajdują się na północ od Osuch. Torfowiska niskie powstały w okolicach Oseredka i w rejonie źródliskowym potoku Studzienica. Wymienione torfowiska skupiają na swoim terenie wiele roślin

rzadkich. Wsrod gatunków ustawowo chronionych występujących na terenie PKPS należy wymienić: wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity, kosodrzewina, wierzba borowkowata, podrzeń żebrowiec, widłak goździsty, widłak jałowcowy, widłak spłaszczony, widłak torfowy, widłak wroniec, gozdzik pyszny, gozdzik piaskowy, tojad dziobaty, zawilec wielkokwiatowy, grądziel żółty, rosiczka okrągłolistna, rosiczka posrednia, rosiczka długolistna, rojnik pospolity, barwinek pospolity, lilia złotogłów, snieżyczka przebiśnieg, kosaciec syberyjski, storczyk szerokolistny, storczyk plamisty, storczyk drobnokwiatowy, storczyk krwisty, gołka długoostrogowa, podkolan zielonawy, kruszczyk szerokolistny, kruszczyk błotny, buławnik wielkokwiatowy, listera jajowata, tojęża jednostronna.

Duży kompleks leśny tworzy dogodne warunki bytowe dla zwierząt. Na terenie parku występuje duża ilosc ptakow rzadkich i chronionych. Są to między innymi: perkoz rdzawoszyi, bączek, czapla siwa, bocian czarny, kania ruda, orlik krzykliwy, pustułka, cietrzew, głuszec, wodnik, brodziec samotny, puchacz, kraska, dudek, żuraw, pliszka gorska, srokosz, podrożniczek. Na uwagę zasługują rzadkie gatunki nietoperzy: nocek Branita, nocek duży, borowiec wielki, gacek wielkouch. Gryzonie reprezentują: żołędnica, wydra. Zwierzynę łowną stanowią głównie: łos, jeleń, sarna, dzik, wilk, lis, zając. Na terenie parku występuje także borsuk. Wśród płazów i gadów żyją między innymi: salamandra plamista, padalec, zaskroniec, gniewosz plamisty, żmija zygzakowata.

2. Krasnobrodzki Park Krajobrazowy. Krasnobrodzki Park Krajobrazowy (KPK) utworzono w 1988 roku. Powierzchnia jego wynosi 9390 ha, powierzchnia strefy ochronnej - 30.794 ha. Pod względem administracyjnym park i jego strefa ochronna znajduje się w całosci w województwie zamojskim na terenie gmin: Adamow, Józefów, Krasnobród, Krynice, Susiec, Tarnawatka, Tomaszów Lubelski.

KPK położony jest w obrębie Roztocza Środkowego. W rzezbie dominuje pasmo wzgórz dochodzące do 350 m n.p.m. Na szczytach wzniesień ukazują się zwykle utwory kredowe przykryte niekiedy przez czapy skał trzeciorzędowych mające charakter ostańcow. Zbocza i dna dolin najczęsciej budują piaski, głównie czwartorzędowe. W związku z dominującymi na powierzchni skałami

Roztocze Środkowe nazywane jest wapienno-piaszczystym. Pewne urozmaicenie krajobrazu doliny Wieprza i Górnego Sopotu stanowią wydmy. Posiadają one niekiedy kształt paraboliczny i osiągają 20 m wysokości i 1,5 km długości. Często między pagórkami wydmowymi występują bezodpływowe zagłębienia deflacyjne. Najbardziej powszechną formą rzeźby powierzchni parku są suche doliny tworzące dwa systemy. Jeden, występujący w okolicach Krasnobrodu i nawiązujący do doliny Wieprza, drugi związany z systemem górnego Sopotu. Najmłodszą formę rzeźby parku stanowią wąwozy. Występowanie ich związane jest z płatami lessowymi. Zgrupowane są one w trzech rejonach: na południowy zachód od Krasnobrodu (głównie krótkie, szerokie parowy), na zboczach Garbów Grabnickich (debry, parowy i formy mieszane) i w okolicach wsi Zielone (debry i parowy o długości do 3 kilometrów).

Największą rzeką KPK jest Wieprz, który wpływając w obszar parku w pobliżu miejscowości Turzyniec wytworzył wąską dolinę, wciętą około 50 m w utwory wierzchowiny. Rzeka przecina jedynie północną część parku. W jego obrębie znajdują się jeszcze krótkie odcinki źródliskowe Sopotu i Jacynki. Rozległy obszar między doliną Wieprza a górnymi odcinkami wspomnianych rzek pozbawiony jest powierzchniowych wód płynących. W wielu miejscach woda podziemna występuje na dużych głębokościach czasami nawet około 100 m. Naturalne wypływy wód podziemnych koncentrują się głównie w dolinach rzecznych. Wpływają na to dwa czynniki: położenie parku w obrębie wododziału oraz budowa geologiczna (przepuszczalne podłoże). Około 61% powierzchni KPK zajmują lasy. Najpospolitszym zbiorowiskiem jest bór świeży. Głównym gatunkiem lasotwórczym - sosna (około 75% powierzchni leśnej). Na 16% powierzchni leśnej gatunkiem dominującym w drzewostanie jest jodła. Najcenniejsze fragmenty borów jodłowych podlegają ochronie w rezerwacie Święty Roch. Fragmenty boru jodłowego występują także w leśnictwie Zielone, na zachód od Stanisławowa oraz na wschód od Jacni. W ich obrębie można spotkać rzadkie rośliny górskie, jak: widłak wroniec, narecznica szerokolistna, czertwa drobna, przytulina okrągłolistna oraz inne rzadkie rośliny między innymi: zimoziół północny, śnieżyczka przebiśnieg, podrzeń żebrowiec, starzec Fuchsa, przenęt purpurowy a także kilka gatunków storczyków. Lasy liściaste reprezentrowane są w parku między innymi przez niewielkie obszarowo płaty buczyny karpackiej występujące na

wschód od Jacni i na południe od Szuru. Wśród wielu ciekawych gatunków runa tego zbiorowiska wymienić należy: żywiec gruczołowaty, żywiec bulwiasty, wilczomlecz migdałolistny, żywokost bulwiasty, szałwia lepka. Na skraju doliny Wieprza wykształcił się niewielki fragment olsu. Cenne przyrodniczo są zbiorowiska torfowiskowe występujące w dolinie Wieprza i w okolicach Hutek i Podklasztoru. Występuje tu: turzyca strunowa, rosiczka okrągłolistna, rosiczka długolistna, wąkrota zwyczajna, przygiełka biała, wierzba borówkolistna, widłak torfowy, brzoza niska. Na południowy wschód od Jacni znajduje się interesujące stanowisko roślin kserotermicznych z omanem szlachtawą, goryczką orzęsioną i ożanką właściwą.

Pod względem faunistycznym teren KPK jest słabo rozpoznany. Przedstawicielem rzadkich gatunków awifauny jest: bocian czarny, orlik krzykliwy, kraska, pliszka górska. Ssaki drapieżne reprezentują między innymi: borsuk, gronostaj, jenot, kuna leśna, kuna domowa, łasica, tchórz.

3. Szczebrzeszyński Park Krajobrazowy. Szczebrzeszyński Park Krajobrazowy, o powierzchni 20.109 ha, powołany został w roku 1991. Pod względem administracyjnym znajduje się na terenie województwa zamojskiego w gminach: Biłgoraj, Frampol, Goraj, Radecznica, Sułów, Szczebrzeszyn, Tereszpol, Turobin, Zwierzyniec. Obszar parku prawie w całości leży we wschodniej części Roztocza Zachodniego, niewielkie fragmenty południowe i południowo-zachodnie na Równinie Biłgorajskiej, a część północna i północno-wschodnia w obrębie Padołu Zamojskiego. Szczebrzeszyński Park Krajobrazowy posiada typowe krajobrazy rzeźby lessowej. Od dominującej na Roztoczu Zachodnim skały, nosi ono nazwę Roztocza lessowego. W centralnej części parku, pomiędzy dolinami Gorajca i Wieprza występuje klasyczny krajobraz wąwozów tworzących gęstą sieć i plątaninę bocznych rozgałęzień. Średnia gęstość wąwozów wynosi 3 km/km^2, a maksymalna dochodzi do 9 km/km^2. Główne zręby rzeźby tworzą dwie płaskie i szerokie bruzdy o orientacji południkowej, nazwane Padołem Gorajca i Padołem Zwierzynieckim. Dna ich wykorzystują rzeki Gorajec i Wieprz, płynące w podmokłych i zatorfionych dolinach. Obszar położony pomiędzy padołami nosi nazwę Roztocza Szczebrzeszyńskiego. Deniwelacje na obszarze parku osiągają ponad 100 m.

Centralną rzeką Szczebrzeszynskiego Parku Krajobrazowego jest Gorajec. Rzeka ta w całosci znajduje się na obszarze parku. Obszar zrodliskowy usytuowany jest na Równinie Biłgorajskiej (Bagno Tałandy), uchodzi zas do Poru, przepływającego przez północny skraj parku. Natomiast przez wschodnią część parku przepływa Wieprz, tworząc głęboko wciętą dolinę.

Roslinnosc Szczebrzeszynskiego Parku Krajobrazowego należy do geobotanicznej krainy Roztocza. Najcenniejszymi zbiorowiskami leśnymi są buczyna karpacka (Dentario glandulosae-Fagetum), porastająca zbocza wzniesień i głębokich jarow oraz bor jodłowy (Abietetum polonicum), występujący w dolnych partiach zboczy i obniżeniach pomiędzy wzniesieniami. Interesujące są także torfowiska wysokie położone w południowo-zachodniej części parku (Bagno Tałandy) gdzie wśród karłowatych sosen i brzóz omszonych występują takie gatunki jak: modrzewica zwyczajna, przygiełka biała wa i brunatna, rosiczka okrągłolistna, wełnianka pochwowata, wierzba borówkolistna, żurawina błotna i kilka gatunkow turzyc. Na uwagę zasługują również murawy kserotermiczne występujące na południowych niezalesionych stokach wzniesień i wąwozow lessowych w okolicach Zakłodzia, Kawęczynka oraz na południowy zachód od Szczebrzeszyna w tzw. Piekiełku.

Pod względem faunistycznym obszar parku jest słabo zbadany. Do interesujących gatunków bezkręgowcow występujących w okolicach Szczebrzeszyna należą krocionogi a zwłaszcza elementy górskie w tej grupie. Wśród kręgowców stwierdzono około 80 gatunków ptaków, z ktorych 85% stanowią gatunki lęgowe. Do najcenniejszych gatunków należą: brodziec krwawodzioby, dzięcioł czarny, jastrząb, krogulec, kruk, kszyk, muchołówka żałobna, płomykówka, puszczyk, rycyk, siniak, kląskawa, gil, zniczek.

4. Południoworoztoczański Park Krajobrazowy. Znajdujący się na terenie województwa zamojskiego północno-zachodni fragment Południoworoztoczańskiego Parku Krajobrazowego o powierzchni 4139 ha, został opisany przy charakterystyce terenów chronionych w województwie przemyskim.

W województwie zamojskim park zatwierdzono w roku 1991.

PROJEKTOWANE PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Strzelecki Park Krajobrazowy. W województwie zamojskim istnieje projekt włączenia południowych fragmentow Lasów Strzeleckich położonych w północnej części województwa do Strzeleckiego Parku Krajobrazowego, który został zatwierdzony w województwie chełmskim w roku 1983.

Opis wymienionego parku został zamieszczony przy charakterystyce terenow chronionych województwa chełmskiego.

REZERWATY PRZYRODY

1. **"Szum"**. Rezerwat krajobrazowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1958, powierzchnia: 16,96 ha, gmina Józefów, miejscowość: Górecko Kościelne, leśnictwo: Górecko Stare, leży w otulinie RPN.

Ochroną objęto przełomowy odcinek potoku Szum przez strefę krawędziową Roztocza Środkowego. Teren urozmaicony jest licznymi wodospadami wyżłobionymi w marglach wapiennych o zróżnicowanej twardości. Dno doliny porastają naturalne lasy łęgowe i olsy. Na zboczach panuje bór jodłowy z domieszką świerka i sosny, na wierzchowinach występuje bor sosnowy świerży. Jodła osiąga niekiedy 44 m wysokości i 107 cm w piersnicy. W runie spotyka się między innymi: parzydło leśne, zanokcicę skalną, zanokcicę zieloną, widłak wroniec, skrzyp olbrzymi, bluszcz pospolity, wawrzynek wilczełyko. Wśród rzadkich ssaków wymienić należy wilka i jenota, z ptaków gnieżdżą się tutaj: zimorodek, bocian czarny, kruk i inne. Na szczególną uwagę zasługuje jedyne w Polsce stanowisko pluskwiaka Nabis maior Costa.

2. **"Czartowe Pole"**. Rezerwat krajobrazowy, ochrona ścisła, rok utworzenia: 1958, powierzchnia: 63,71 ha, gmina: Susiec, miejscowość: Hamernia, leśnictwo: Karczmisko, na terenie PKPS

Teren objęto ochroną z uwagi na wysokie walory krajobrazowe przełomowego odcinka Sopotu przez strefę krawędziową Roztocza Środkowego. Koryto rzeki urozmaicają liczne wodospady, które powstały dzięki zróżnicowanej odporności piaskowca trzeciorzędowego. Dolinę niemal w całości porastają naturalne lasy łęgowe, wśród których występują podmokłe łąki. Zbocza pokrywa w niższych partiach bór mieszany, wilgotny sosnowo-jodłowo-świerkowy, który w górnych partiach zboczy

przechodzi w bor jodłowy z domieszką swierka i sosny. Wierzchowiny zajmują bory sosnowe z udziałem jodły i swierka. Z chronionych i rzadkich roslin na terenie rezerwatu występują: zanokcica skalna, zanokcica zielona, narecznica szerokolistna, zachyłka Roberta, paprotnik kolczysty, kruszczyk szerokolistny, storczyk plamisty, parzydło leśne i inne. Z fauny na uwagę zasługuje występowanie ptaka płochacza pokrzywicy.

3. **"Nad Tanwią"**. Rezerwat krajobrazowy, ochrona scisła, rok utworzenia: 1958, powierzchnia: 41,33 ha, gmina: Susiec, miejscowość: Rebizanty, lesnictwo: Rybnica, w granicach PKPS.

Rezerwat obejmuje przełomowy odcinek doliny Tanwi i jej dopływu Jelenia przez strefę krawędziową Roztocza Środkowego, łącznie z otaczającymi ją fragmentami wierzchowin. Największą osobliwością jest seria 24 progow znajdujących się na 200-metrowym odcinku Tanwi w Rebizantach, tworzących malownicze wodospady zwane przez miejscową ludnosć szumami lub szypotami. Są to progi tektoniczne o regularnym ułożeniu zgodnym z kierunkiem spękań utworow kredowych Roztocza i wysokosci kilkudziesięciu centymetrów. W dolinie występują naturalne lasy łęgowe i olsy. Przy ujsciu Jelenia do Tanwi wytworzyły się fragmenty torfowisk niskich i przejsciowych. Niższe partie zboczy porastają bory mieszane wilgotne z jodłą, swierkiem oraz dużą domieszką sosny, które w wyższych partiach zboczy przekształcają się w bor jodłowy z dużym udziałem swierka i sosny. Na wierzchowinach występuje bor sosnowy. Z roślin chronionych i rzadkich na terenie rezerwatu występują: widłak jałowcowaty, bez koralowy, porzeczka alpejska, przygiełka biaława, bagnica torfowa, turzyca bagienna, turzyca strunowa, rosiczka okrągłolistna, długolistna i posrednia. Wśród fauny stwierdzono tu występowanie kilku rzadkich ptakow jak: płochacz pokrzywnica, pliszka górska, zimorodek, bocian czarny, kruk, gołąb siniak.

4. **"Łabunie"**. Rezerwat stepowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1959, powierzchnia: 108,54 ha, gmina: Łabunie, miejscowość: Łabunie, lesnictwo: Łabunie

Jest to jeden z największych rezerwatow stepowych w Polsce. Występuje tu prześwietlony las sosnowy z odrastającymi miejscami grabem, dębem szypułkowym, brzozą, lipą drobnolistną. Gęsty podszyt stanowi dereń, kruszyna, trzmielina brodawkowata, trzmielina europejska, leszczyna. W momencie tworzenia rezerwatu

teren porastał 10-letni młodnik sosnowy z nieliczną warstwą krzewów i charakteryzował się obfitoscią roslin zielonych. Obecnie na płatach roślinnosci stepowej zaznacza się daleko posunięta ekspansja drzew i krzewów czemu towarzyszy zamieranie cennej roslinnosci kserotermicznej. Wsród gatunków rzadkich na szczególną uwagę zasługują: ciemiężyca czarna, goryczka orzęsiona, goryczka krzyżowa, obuwik pospolity, gółka długoostrogowa, miłek wiosenny, oman wąskolistny, ostrożeń panoński, wisnia karłowata, len złocisty. Osobliwoscią faunistyczną na tym terenie jest jedyne w Polsce stanowisko pluskwiaka Caloris pilicornis Praz.

5. **"Piekiełko"**. Rezerwat geologiczny, ochrona scisła, rok utworzenia: 1962, powierzchnia: 1,24 ha, gmina: Tomaszow Lubelski, miejscowość: Łaszczówka

Celem ochrony jest zachowanie skupiska 68 głazów narzutowych, z których największe osiągają 10 m w obwodzie. Są to piaskowce krzemieniowe. Miejsce to stanowi ciekawy obiekt archeologiczny z uwagi na budowlę ziemną w postaci usypanych z piasku wałów o wysokosci 4-6 m, mających u podstawy 20-30 m szerokości. Otaczają one pierscieniem pole o srednicy około 50 metrów. Głazy usytuowane są na wspomnianym polu oraz na wałach i wykazują kolisty zarys ustawienia bloków. Na podstawie wstępnych badań archeologicznych można przypuszczac, że jest to prasłowiańskie miejsce kultu, zwane przez miejscową ludnosć "Uroczyskiem" lub "Piekiełkiem". Teren rezerwatu porasta częściowo młody las sosnowy oraz zarosla krzewiastc.

6. **"Rogów"**. Rezerwat stepowy, ochrona scisła, rok utworzenia: 1965, powierzchnia: 0,95 ha, gmina: Grabowiec, miejscowość: Rogów

Ochronie podlega płat roślinnosci stepowej występujący na stromym zboczu. Występuje tu reliktowe stanowisko dziewięcsiłu popłocholistnego oraz inne cenne gatunki jak: len złocisty, żmijowiec czerwony, miłek wiosenny, storczyk kukawka, ożota zwyczajna, ostrożeń pannonski, turzyca niska, zawilec wielkokwiatowy, oman wąskolistny, oman szorstki, wisienka karłowata.

7. **"Las lipowy na uroczysku Bukowiec"**. Rezerwat leśny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1967, powierzchnia: 12,41 ha, gmina: Jarczów, miejscowość: Kolonia Hopkic, leśnictwo: Grodysławice

Celem ochrony jest zachowanie fragmentu lasu lipowego

naturalnego pochodzenia. Pojedyncze egzemplarze lipy osiągają 100 cm w piersnicy i 29 m wysokosci, buki - do 112 cm w piersnicy, dęby - do 120 cm i graby - do 70 cm. Znaczny udział w drzewostanie rezerwatu ma buk, ktory miejscami tworzy piętro podokapowe lub jest gatunkiem współpanującym. W domieszce występuje również sosna, brzoza, wierzba, klon pospolity, jawor, osika, czeresnia, wiąz górski i wiąz polny. Należy wspomnieć, że na początku XX wieku gatunkiem panującym na obszarze całego rezerwatu był dąb, zaś domieszkę stanowił buk, lipa i grab. Silne mrozy zimą 1928/1929 spowodowały duże szkody w drzewostanach dębowych. Obecnie dąb jest gatunkiem ustępującym, bardzo słabo odnawiającym się wskutek zacienienia. Z roślin chronionych na terenie rezerwatu występują: wawrzynek wilczełyko, orlik pospolity, lilia złotogłów, podkolan biały, kruszczyk szerokolistny, listera jajowata i gnieznik lesny.

8. "Skrzypny Ostrów". Rezerwat florystyczny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1967, powierzchnia: 1,77 ha, gmina: Tarnawatka, miejscowosc: Tarnawatka, lesnictwo: Skrzypny Ostrów

Rezerwat utworzono w celu ochrony starego lasu naturalnego pochodzenia ze stanowiskiem modrzewia polskiego Larix polonica, jednym z najdalej wysuniętych na wschód. Zarejestrowano 18 modrzewi o piersnicach od 32 do 92 cm i wysokosci od 29 do 36 m. Głównymi gatunkami tworzącymi drzewostany są: buk pospolity, dąb szypułkowy i sosna pospolita, w domieszce występują osika, grab, brzoza brodawkowata i jodła. Obecne warunki siedliskowe panujące w drzewostanie wykluczają możliwość naturalnego odnawiania się modrzewia, któremu zagraża sukcesja buczyny. W celu uzyskania naturalnego odnawiania się modrzewia polskiego w rezerwacie podjęto zabiegi obejmujące przygotowanie gleby oraz kontrolę nasienności modrzewi.

9. "Obary". Rezerwat torfowiskowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1975, powierzchnia: 82,25 ha, gmina: Biłgoraj, miejscowość: Dąbrowica, lesnictwo: Ciosmy

Rezerwat położony na Równinie Biłgorajskiej. Celem ochrony jest zachowanie kompleksu torfowiska wysokiego i przejsciowego, znajdującego się w kotlinie srodleśnej. W otoczeniu występują naturalne drzewostany sosnowe Puszczy Solskiej, rosnące na siedliskach bagiennych, wilgotnych i swieżych. W części południowo-zachodniej znajduje się 5 zamulonych jeziorek, które w okresie wysokiego stanu wód tworzą połączony ciąg. Z rzadkich

roslin na terenie rezerwatu występują: gnidosz królewski, turzyca bagienna, rosiczka okrągłolistna, rosiczka pośrednia, bagnica torfowa, wąkrota zwyczajna, przygiełka brunatna, czermień błotna. Na jeziorkach licznie występują grzybienie białe. Z ptaków gnieżdżą się: żuraw, cyraneczka i jarząbek. Stwierdzono także obecność głuszca.

10. "Liski". Rezerwat leśny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1978, powierzchnia: 93,57 ha (37,26 ha woj. zamojskie, gmina: Horodło, 56,31 ha woj. chełmskie, gmina: Białopole), leśnictwo: Stefankowice

Celem ochrony są naturalne drzewostany dębowe i dębowo-sosnowe w wieku 140-150 lat. Gatunkiem dominującym są dąb szypułkowy osiągający wysokość do 33 m i piersnicę około 95-100 cm oraz sosna "matczańska" (o dachówkowatym ułożeniu kory na strzale), charakterystyczna dla lasów strzeleckich. W domieszce występuje grab, lipa drobnolistna, brzoza brodawkowata, olsza czarna oraz pojedynczo czeresnia. Wśród roślin runa znajdują się gatunki rzadkie i chronione, jak: wawrzynek wilczełyko, orlik pospolity, lilia złotogłow, obuwik pospolity, podkolan biały, podkolan zielonawy, listera jajowata.

11. "Gliniska". Rezerwat faunistyczny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1982, powierzchnia: 34,00 ha, gmina: Uchanie, miejscowosc: Gliniska

Ochroną objęto kolonię susła perełkowanego liczącą około 1200 osobników. Ponadto na terenie rezerwatu żyje wiele rzadkich gatunków zwierząt związanych biocenotycznie z występowaniem susłów. Są to między innymi: łasica, gronostaj, orzełek włochaty, myszołów, kania ruda, kruk, pustułka. Stwierdzono także występowanie niezwykle rzadkiego tchórza stepowego, który podobnie jak suseł perełkowany nigdzie w Polsce poza województwem zamojskim, nie bytuje.

12. "Hubale". Rezerwat faunistyczny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1982, powierzchnia: 55,00 ha, gmina: Zamość, miejscowość: Hubale, w otulinie RPN

Na terenie rezerwatu występuje bogata kolonia susła perełkowanego, oszacowana jest na około 5000 osobników. Jest to bardzo rzadki gatunek ssaków, który poza województwem zamojskim nigdzie w Polsce nie występuje. W 1984 r. został on wpisany na listę zwierząt chronionych oraz do Czerwonej Księgi zwierząt ginących. Na terenie rezerwatu znajduje się także cmentarzyko

kurhanowe z VI-IX wieku z 43 kopcami ziemnymi. Jest ono uznane za zabytek kultury.

13. **"Swięty Roch"**. Rezerwat leśny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1982, powierzchnia: 202,60 ha, gmina: Krasnobród, miejscowość: Krasnobród, leśnictwo: Podzamcze, w granicach KPK

Celem ochrony jest zachowanie fragmentu naturalnego lasu typowo jodłowego. Nazwa rezerwatu pochodzi od Kaplicy Św. Rocha znajdującej się na terenie rezerwatu. W drzewostanie dominuje jodła pospolita, której piersnica dochodzi do 60 cm, wysokość do 46 m, a wiek wynosi około 250 lat. Niewielkie fragmenty lasu zajmują buczyny, w ktorych buki osiągają wysokość do 27 m i 80-90 cm w piersnicy. Z roślin rzadkich i chronionych na terenie rezerwatu występują: widłak wroniec, widłak jałowcowaty, bez koralowy, wawrzynek wilczełyko, paprotnik kolczysty.

14. **"Debry"**. Rezerwat leśny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1983, powierzchnia: 179,62 ha, gmina: Adamów, miejscowość: Bondyrz, leśnictwo: Senderki, w otulinie RPN

Rezerwat przyjął nazwę od debrow, które są charakterystycznym elementem rzeźby tego terenu. W skład rezerwatu wchodzą debry: Szeroka, Słupkowa, Huciska, Dziudowa, Kaczorowska. Najistotniejszym elementem ochrony jest starodrzew bukowo-jodłowy. Jodła występuje jako gatunek panujący na 73% rezerwatu, głównie na wierzchowinach i łagodnych zboczach. W głębszych jarach i na bardziej pochyłych stokach jej miejsce zajął buk. W domieszce dość licznie występuje sosna oraz grab, olsza, brzoza, jawor. W skład runa wchodzi wiele rzadkich i chronionych gatunków jak: buławnik wielkokwiatowy, kruszczyk szerokolistny, paprotnik kolczysty, zachyłka Roberta, zachyłka trójkątna.

15. **"Popówka"**. Rezerwat faunistyczny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1988, powierzchnia: 53,71 ha, gmina: Miączyn, miejscowość: Miączyn

Występuje tu największa w kraju kolonia susła perełkowanego licząca około 12.000 osobników, mająca istotne znaczenie dla zachowania tego gatunku. Populacja ta nie wykazuje tendencji do nadmiernego rozmnażania się gdyż jest regulowana przez kilka gatunków ptaków i ssaków drapieżnych, dla których susel jest głównym pokarmem. Są to: myszołów zwyczajny, błotniak stawowy, błotniak zbożowy, jastrząb, kruk, łasica łaska i tchórz stepowy. Na terenie rezerwatu stwierdzono także występowanie innych

chronionych gatunkow zwierząt, nie związanych z występowaniem susła, jak: kania czarna, pustułka, bocian biały, czajka, kulik wielki, makolągwa, potrzeszcz, skowronek, pliszka siwa, pliszka żółta, pokląskwa, białożytka, dierzba gąsiorek, jaskółka dymówka.

16. "Broczówka". Rezerwat stepowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1989, powierzchnia: 6,17 ha, gmina: Skierbieszow, miejscowosc: Broczówka

Celem ochrony jest zachowanie zbiorowisk kserotermicznych oraz fragmentów grądu i świetlistej dąbrowy występujących na erozyjnym zboczu wierzchowiny lessowej. Rosną tu liczne rośliny rzadkie oraz objęte ochroną gatunkową jak: miłek wiosenny, zawilec wielkokwiatowy, wisienka karłowata, żmijowiec czerwony, goryczka krzyżowa, len złocisty, kosaciec bezlistny, ożota zwyczajna, wężymord stepowy, storczyk kukawka, obuwik pospolity, ostrożeń pannoński, powojnik prosty, wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłów, orlik pospolity, pluskwica europejska, naparstnica zwyczajna, turzyca niska, turzyca siedmiogrodzka, turzyca Michela, oman wąskolistny, oman szorstki, koniczyna długokłosa, traganek chiński, traganek długokwiatowy, przetacznik ząbkowany, przetacznik rozesłany, przetacznik pagórkowy. Stwierdzono także bogatą faunę bezkręgowców - 140 gatunkow ryjkowcow, z ktorych 22 to typowe formy kserotermiczne.

17. "Skarpa Dobużańska". Rezerwat stepowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1989, powierzchnia: 5,07 ha, gmina: Tyszowce, miejscowosc: Dobużek

Przedmiotem ochrony jest fragment stromego zbocza doliny Huczwy z murawami kserotermicznymi występującymi na podłożu lessowym i kredowym. Wsród roslin rzadkich i chronionych wymienić należy następujące gatunki: oman wąskolistny, oman szorstki, turzyca niska, ożota zwyczajna, zawilec wielkokwiatowy, szczodrzeniec ruski, pajęcznica gałęzista, szparag, przetacznik ząbkowany, przetacznik rozesłany, przetacznik pagorkowy, pierwiosnka lekarska oraz żmijowiec czerwony, spotykany na kilku stanowiskach na Lubelszczyznie. W rezerwacie występuje fauna typowa dla zbiorowisk kserotermicznych. Oprócz licznych gatunków owadów i ryjkowcow, żyje tutaj kolonia susła perełkowanego licząca kilkadziesiąt osobników oraz tchórz stepowy.

18. <u>"Wieprzec"</u>. Rezerwat torfowiskowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1990, powierzchnia: 31,92 ha, gmina: Zamość, miejscowość: Wieprzec, Wychody, w otulinie RPN

Przedmiotem ochrony są torfowiska niskie i przejściowe odznaczające się ogromnym bogactwem florystycznym. W obrębie rezerwatu stwierdzono występowanie takich roślin chronionych jak: wierzba lapońska, gozdzik pyszny, pełnik europejski, orlik pospolity, tojad smukły, powojnik prosty, gnidosz królewski, goryczka bagienna, niebielistka trwała, zerwa kulista, wężymord stepowy, kosatka kielichowata, mieczyk dachówkowaty, kosaciec syberyjski, storczyk szerokolistny, storczyk plamisty, gółka długoostrogowa, podkolan biały, kruszczyk szerokolistny, kruszczyk błotny, lipiennik Loesela, lilia złotogłów, sasanka otwarta, ciemiężyca zielona.

19. <u>"Nowiny"</u>. Rezerwat torfowiskowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1990, powierzchnia: 3,80 ha, gmina: Susiec, leśnictwo: Hamernia, w otulinie KPK i PKPS

Celem ochrony jest zachowanie roślinności wodnej i torfowiskowej śródleśnych bagienek. Na terenie rezerwatu znajduje się szereg niewielkich, płytkich jeziorek śródwydmowych otoczonych wąskim pasem torfowisk przejściowych. Z roślin rzadkich i chronionych występują: grzybień północny, rosiczka okrągłolistna, rosiczka pośrednia, rosiczka długolistna, bagno zwyczajne, turzyca bagienna, bagnica torfowa, bobrek trójlistkowy i inne.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1.<u>"Zarośle"</u> - rezerwat leśny, powierzchnia: 62,36 ha, gmina: Tomaszów Lubelski, miejscowość: Ulów, leśnictwo: Ulów, wniosek w MOSZNiL. Na terenie projektowanego rezerwatu występuje starodrzew jodłowy z udziałem sosny, świerka, buka, grabu i lipy. Pojedyncze jodły osiągają około 130 lat. Wiek przeważającej części drzewostanu wynosi około 110 lat. W runie znajdują się liczne gatunki rzadkie i chronione.

2. <u>"Łodyszka"</u> - rezerwat leśny, powierzchnia: 65,71 ha, gmina: Biłgoraj, miejscowość: Brodziaki, leśnictwo: Króle, wniosek w

MOSZNiL. Ochroną objęty będzie drzewostan jodłowy i jodłowo-świerkowy z domieszką sosny, w wieku 80-90 lat, a niekiedy 120 lat. Na małych powierzchniach występują drzewostany sosnowe z domieszką świerka i jodły oraz drzewostany olchowe. W runie spotkać można liczne gatunki rzadkie i chronione. Osobliwością rezerwatu są kolonie gąbki słodkowodnej - nadecznika kruchego (Spongilla fragilis).

3. "Przecinka" - rezerwat leśny, powierzchnia: 90,58 ha, gmina: Rachanie, miejscowość: Werechanie, posiada dokumentację. Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się kresowe stanowisko buka, 10 km na wschód od rezerwatu buk osiąga absolutną granicę zasięgu. Kompleksy leśne są pozostałością naturalnych drzewostanów bukowych. W runie występują liczne gatunki rzadkie i chronione.

4. "Hrebenne" - rezerwat leśny, powierzchnia: 589,56 ha, gmina: Lubycza Królewska, miejscowość: Hrebenne, leśnictwo: Hrebenne i Siedliska - posiada dokumentację. Na terenie projektowanego rezerwatu znajdują się fragmenty buczyny karpackiej. W runie występują liczne rośliny rzadkie i chronione. Rezerwat leży na terenie Południoworoztoczańskiego PK.

5. "Chochłów" - rezerwat faunistyczny, powierzchnia: 40,00 ha, gmina: Dołhobyczów, miejscowość: Chochłów, posiada dokumentację. Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się ostoja susła perełkowanego.

6. "Wielkie Bagno" - rezerwat faunistyczno-torfowiskowy, powierzchnia: 1276,00 ha, gmina: Tereszpol, położony w widłach Czarnej Łady i Ratwicy - posiada dokumentację. Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się ostoja głuszca i cietrzewia. Jest to miejsce lęgowe żurawia. Ponadto występuje tu wilk, jeleń, sarna, lis, kuna i inne. Roślinność leśną reprezentują głównie bory sosnowe i bory bagienne.

7. "Jałowce" - rezerwat leśny, powierzchnia: 35,07 ha, gmina: Lubycza Królewska, miejscowość: Huta Lubycka, leśnictwo: Potoki, dokumentacja w trakcie opracowania.

Teren ma zostać objęty ochroną z uwagi na występujące tu skupiska jałowca pospolitego, który osiąga niejednokrotnie wymiary pomnikowe - do 7 m wysokości i około 40 lat. Porasta on halizny i płazowizny w około 70%. Rezerwat leży na terenie Południoworoztoczańskiego PK.

8. "Wielki Dół" - rezerwat leśny, powierzchnia: 14,51 ha, gmina: Lubycza Królewska, miejscowość: Łazowa, leśnictwo: Kniazie, dokumentacja w trakcie opracowania.

Występują tutaj drzewostany jodłowe w wieku około 100 lat. Jodła charakteryzuje się dużą zdrowotnością i ekspansywnością.

9. "Jedlina" - rezerwat leśny, powierzchnia: 13,92 ha, gmina: Lubycza Królewska, miejscowość: Potoki, leśnictwo: Potoki, dokumentacja w trakcie opracowania

Przedmiotem ochrony w projektowanym rezerwacie jest drzewostan jodłowy w wieku 110 lat. Rezerwat leży na terenie Południoworoztoczańskiego PK.

10. "Siedliska" - rezerwat leśny, powierzchnia: 11,59 ha, gmina: Lubycza Królewska, miejscowość: Siedliska, leśnictwo: Siedliska, dokumentacja w trakcie opracowania.

Na terenie projektowango rezerwatu znajduje się gospodarczy drzewostan nasienny w wieku około 110 lat. Drugie piętro tworzy głównie buk. Niektóre drzewa mają charakter pomnikowy. Rezerwat leży na terenie Południoworoztoczańskiego PK.

11. "Czechówka" - rezerwat leśny, powierzchnia: 32,41 ha, gmina: Grabowiec, wieś Czechówka, leśnictwo: Grabowiec, dokumentacja w trakcie opracowania. Teren projektowanego rezerwatu obejmuje zbocze lessowe z odrastającym grabem i gromadnie rosnącą śnieżyczką przebiśniegiem. Inne rzadkie gatunki to: wawrzynek wilczełyko, żywiec gruczołowaty, żywiec cebulkowy i inne.

12. <u>"Kacapka"</u> - rezerwat faunistyczny, powierzchnia: 8,00 ha, gmina: Horodło, miejscowosc: Zosin, w trakcie postępowania w sprawie uznania za użytek ekologiczny.

Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się jezioro Kacapka usytuowane w obniżeniu srodpolnym. Zarejestrowano tam jedną z 5-6 znanych w Polsce kolonii lęgowych rybitwy białoskrzydłej (około 100 osobników, przynajmniej 40 par lęgowych) oraz kolonię lęgową rybitwy czarnej (około 10 gniazd). Gniezdzi się tu także bąk, bączek, perkozek, perkoz rdzawoszyi, łabędź niemy, cyranka, brzęczka, trzciniak, rokitniczka, potrzos, potrzeszcz, błotniak stawowy. Miejsce to jest także ostoją rozrodową płazów bezogonowych.

13. <u>"Zabytów"</u> - rezerwat lesny, powierzchnia: 45,81 ha, gmina: Skierbieszów, miejscowosc: Zabytów, leśnictwo: Stryjów, brak dokumentacji.

W skład rezerwatu wejdą bardzo gonne buczyny z domieszką graba, klonu, jaworu, w wieku 20-60 lat. Buk występuje poza północno-wschodnią granicą zwartego zasięgu. Wśrod roslin rzadkich i chronionych wymienić należy m.in.: podkolan biały, podkolan zielonawy, bluszcz pospolity, turzycę orzęsioną.

14. <u>"Pańska Dolina"</u> - rezerwat lesny, powierzchnia: 53,99 ha, gmina: Skierbieszów, miejscowosc: Udrycze, Wola, leśnictwo: Pańska Dolina, brak dokumentacji.

Ochronie podlegać będzie starodrzew bukowy z udziałem grabu. Buk występuje na północno-wschodniej granicy swojego zasięgu. Z rzadkich gatunków runa wymienić należy turzycę orzęsioną i kilka gatunków paproci.

15. <u>"Drewniki"</u> - rezerwat leśny, powierzchnia: 172,81 ha, gmina: Skierbieszów, miejscowość: Majdan Skierbieszowski, brak dokumentacji.

W obrębie projektowanego rezerwatu występują lasy bukowe poza północno-wschodnią granicą zwartego zasięgu. W runie

spotkać można podkolan biały, podkolan zielonawy, bluszcz pospolity, turzycę orzęsioną i inne.

16. **"Matcze"** - rezerwat leśny, powierzchnia: 29,62 ha, gmina Horodło, miejscowość: Matcze, leśnictwo: Liski, brak dokumentacji.

Ochroną objęty zostanie drzewostan z pomnikowymi dębami o obwodzie około 400 cm. W runie zwarte, żywozielone dywany tworzy turzyca strunowa.

17. **"Ślipcze"** - rezerwat leśny, powierzchnia: 3,82 ha, gmina: Hrubieszów, miejscowość: Ślipcze, leśnictwo: Hrubieszów, brak dokumentacji.

Teren projektowanego rezerwatu porasta łęg nadbużański z udziałem topoli białej i wierzby białej. W runie występuje rzadki gatunek ożanki czosnkowej i zamokrzycy ryżowej.

18. **"Łaziska"** - rezerwat leśny, powierzchnia: 66,45 ha, gmina: Izbica, miejscowość: Łaziska, brak dokumentacji.

Na terenie projektowanego rezerwatu występuje drzewostan bukowy z domieszką klonu, jaworu i lipy. W runie znajdują się rzadkie i chronione gatunki m.in. turzyca orzęsiona, bluszcz pospolity, podkolan biały.

19. **"Adelina"** - rezerwat leśny, powierzchnia: 235,95 ha, gmina: Mircze, miejscowość: Adelina, brak dokumentacji.

W obrębie projektowanego rezerwatu występuje starodrzew dębowy z domieszką grabu i sosny z licznymi gatunkami rzadkimi i chronionymi w runie np.: podkolan biały, wawrzynek wilczełyko, barwinek.

20. **"Księżostany"** - rezerwat leśny, powierzchnia: 69,57 ha, gmina: Łabunie, miejscowość: Księżostany, brak dokumentacji.

Projektowany rezerwat obejmuje starodrzew bukowy na północno-wschodniej granicy zwartego zasięgu. W runie występuje m.in. turzyca orzęsiona, paprotnik kolczysty, żywiec cebulkowy.

21. "Biała Góra" - rezerwat stepowy, powierzchnia: 20,00 ha, gmina: Tomaszów Lubelski, miejscowosc: Justynówka, Majdan Górny, brak dokumentacji.

Ochronie podlegac będą zbiorowiska kserotermiczne z licznymi gatunkami rzadkimi i chronionymi jak: wisienka karłowata, miłek wiosenny, len złocisty, zawilec wielkokwiatowy, powojnik prosty, ożota zwyczajna, ostrożeń pannonski, oman wąskolistny i inne.

22. "Stawy" - rezerwat faunistyczny, powierzchnia: 460,00 ha, gmina: Tarnawatka, miejscowosc: Tarnawatka, brak dokumentacji.

Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się kompleks stawow hodowlanych. Jest to jedna z najbogatszych w południowo-wschodniej Polsce ostoi ptactwa wodnego, wodno-błotnego i lesno-zaroslowego. Występuje tu około 100 gatunków ptaków lęgowych jak: wodnik, bączek, remiz, podróżniczek, brzęczka, kureczka zielona, błotniak zbożowy, mewa smieszka, rybitwa czarna, perkoz rozawoszyi, zausznik, orzeł bielik, błotniak stawowy, krogulec, myszołów włochaty.

23. "Myców" - rezerwat faunistyczny, powierzchnia: 40,00 ha, gmina: Dołhobyczów, miejscowosc: Mycow, brak dokumentacji.

Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się ostoja susła perełkowanego.

24. "Boćków" - rezerwat faunistyczno-torfowiskowy, powierzchnia: 250,00 ha, gmina: Zakrzew, miejscowość: Zakrzew, brak dokumentacji.

Projektowany rezerwat obejmuje stawy i bagna w dolinie Poru. Miejsce to jest ostoją ptactwa wodno-błotnego oraz związanego z zaroślami łęgowymi. Występują tu kolonie lęgowe rybitwy czarnej (około 50 osobników), mewy smieszki (5-6 osobników), łozówki i łyski. Na uwagę zasługują także inne gatunki jak: remiz, świrczak, bąk, błotniak stawowy, kobuz, jastrząb oraz wydra i piżmak.

11. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWODZTWIE TARNOBRZESKIM - CZĘSC WSCHODNIA (mapa nr 4)

PROJEKTOWANE PARKI NARODOWE

1. Janowski Park Narodowy (JPN). Projektuje się objęcie prawami parku narodowego ok. 43% powierzchni istniejącego Parku Krajobrazowego Lasy Janowskie czyli ok. 17 000 ha.

Lasy Janowskie charakteryzują się wybitnymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi (patrz opis Parku Krajobrazowego "Lasy Janowskie"). Wyróżniają się tu wsrod innych obszarow cennych przyrodniczo. Leżą na najciekawszych obszarach niepowtarzalnej jednostki fizjograficznej Kotliny Sandomierskiej. Pod względem zrożnicowania borow JPN zajmuje pierwszą pozycję wsród istniejących parkow narodowych, a zrożnicowanie torfowisk przejsciowych i wysokich plasuje go na drugim miejscu po Poleskim PN. Jesli zas chodzi o nagromadzenie osobliwosci JPN zajmuje trzecie miejsce po Roztoczanskim PN i Poleskim PN w makroregionie srodkowowschodniej Polski (województwa: siedleckie, bialskopodlaskie, lubelskie, chełmskie, zamojskie i tarnobrzeskie). Niektóre rzadkie gatunki roslin mają tu najbogatsze na Lubelszczyznie i w Polsce stanowiska (widłak torfowy, rosiczka posrednia, ponikło jajowate, bagnica torfowa, wąkrota zwyczajna i inne). Już same ogromne wartosci przyrodnicze sprawiają, że JPN należy do dziesięciu najwartościowszych parków narodowych Polski.

W granicach projektowanego JPN obejmującego najciekawsze fragmenty PK "Lasy Janowskie" znajdują się wszystkie rezerwaty zatwierdzone (łącznie 3907 ha) i projektowane (łącznie ok. 2100 ha).

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Park Krajobrazowy "Lasy Janowskie". Park Krajobrazowy "Lasy Janowskie" powołano w 1984 r., a powiększono do obecnej wielkości - 39 150 ha - w 1988 r. Położony jest on na terenie gmin: Dzwola, Janów Lubelski, Modliborzyce, Potok Wielki, Zaklików i Pysznica.

Lasy Janowskie są środkową częścią dawnej Puszczy Solskiej - jednego z najbardziej rozległych i zwartych kompleksów leśnych

w Polsce o wybitnych wartosciach przyrodniczych i krajobrazowych. Stanowią one kluczowy fragment w regionalnej sieci lasów obejmującej Roztocze, Równinę Biłgorajską i Równinę Tarnobrzeską.

Zachował się tu na znacznych powierzchniach unikalny w skali Europy krajobraz lesny z bogatymi ekosystemami lesnymi, stawowymi i bagiennymi o dużym stopniu naturalnosci i bogactwie gatunkowym oraz niepowtarzalne stosunki wodne i geologiczne. Obszar ten charakteryzuje się dużym zroznicowaniem siedlisk z wysokim udziałem siedlisk boru bagiennego i boru wilgotnego, o istotnej funkcji glebochronnej. Lasy te cechuje dobry stan zdrowotny.

Flora Lasów Janowskich liczy 795 gatunków roslin naczyniowych, 20 gatunkow grzybow kapeluszowych, 39 gatunkow porostow, 18 gatunków wątrobowcow i 101 gatunkow mchów. Znaczna część (324 gatunki) roslin naczyniowych reprezentuje określone elementy geograficzne tzn. florę srodkowoeuropejską (107), północną (122), pontyjską (48), srodziemnomorską (8), południowosyberyjską (25) i atlantycką (14).

Występuje tu ponad 150 gatunkow roslin rzadkich w Polsce. Należą do nich: czosnek niedzwiedzi, czosnek siatkowaty, mącznica lekarska, trzcinnik prosty, kokorycz pusta, turzyca strunowa, storczyk plamisty, wawrzynek głowkowaty, smiałek pogięty, żywiec gruczołowaty, żywiec cebulkowy, widłak spłaszczony, widłak cyprysowy, rosiczka długolistna i posrednia, narecznica grzebieniasta, ponikło jajowate, wilczomlecz migdałolistny, bluszcz pospolity, widłak wroniec, wąkrota zwyczajna, gozdzieniec okółkowy, sit sztywny, groszek wschodniokarpacki, modrzew polski, widłak torfowy, szczyr trwały, grzybień północny, pióropusznik strusi, tłustosz zwyczajny, przygiełka biała, przygiełka brunatna, porzeczka alpejska, bagnica torfowa, starzec nadrzeczny, jeżogłowka najmniejsza, tawuła wierzbolistna, kozłek całolistny.

Wsród roslin rzadkich ok. 50 gatunków objętych jest ochroną prawną.

Stwierdzono występowanie tu ok. 100 zespołów roslinnych, w tym zespoły roslinności pływającej (2), zanurzonej w wodzie (11), płytkich wód (2), mokrych brzegów wod (8), szuwarowej (16), łąkowej (13), torfowisk przejściowych (6), torfowisk wysokich (2), kwasnych muraw bliźniaczkowych i wrzosowisk (5),

zrębów leśnych (8), brzegów cieków wodnych (2), ruderalnych kserotermicznej (3), olsowej (3), borowej (12), grądowej (2) i ponad 20 zespołów roślinności synantropijnej.

W związku z korzystnymi warunkami naturalnymi bogata jest także fauna. Zaobserwowano tu m.in. obecność wilka, łosia, jelenia, dzika, gronostaja i wielu innych. Wśród 130 gatunków ptaków licznie reprezentowane są gatunki ginące i rzadkie m.in. bielik, orlik grubodzioby, orlik krzykliwy, bocian czarny, rybołów, gadożer, żuraw, głuszec.

Najcenniejsze miejsca lęgowe ptaków i ostoje zwierzyny oraz rzadkie zespoły roślinne i drzewostany o charakterze puszczańskim chronione są w sposób szczególny w 5 utworzonych na terenie parku rezerwatach. Projektuje się zatwierdzenie dalszych 4 rezerwatów.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

1. **Lipsko-Janowski OChK**. Obszar ten o powierzchni 30 000 ha obejmuje - wraz z Parkiem Krajobrazowym "Lasy Janowskie" - zachodnią część jednego z największych kompleksów leśnych w Polsce rozciągającego się na Równinie Biłgorajskiej. Obszar ten charakteryzuje się urozmaiconym krajobrazem leśnym oraz dużymi walorami florystycznymi i faunistycznymi. Obecnie jest on traktowany jako część otuliny Parku Krajobrazowego "Lasy Janowskie".

2. **Roztoczański OChK.** Obszar ten o powierzchni 17 050 ha obejmuje fragment Roztocza o urozmaiconej rzeźbie terenu (głęboko wcięte doliny rzeczne, wąwozy, zagłębienie bezodpływowe). Występują tu zbiorowiska kserotermiczne, a w wąwozach lasy bukowe. Ze względu na żyzne gleby lessowe teren ten jest w przeważającej części użytkowany rolniczo.

REZERWATY PRZYRODY

Wszystkie opisane rezerwaty przyrody znajdują się na terenie PK "Lasy Janowskie".

1. **"Jastkowice"** - rezerwat leśny, 1959 r., pow. 45,68 ha, gm. Pysznica. Rezerwat powołano dla ochrony dobrze zachowanego lasu grądowego (Tilio-Carpinetum) - fragmentu Puszczy Sandomierskiej.

Drzewostan składa się głównie z dębu szypułkowego, buka, jodły, lipy drobnolistnej. W runie na uwagę zasługują: groszek wschodniokarpacki, żywiec gruczołowaty, żywiec cebulkowy, szczyr trwały, bluszcz pospolity.

2. "Lasy Janowskie" - rezerwat krajobrazowy, 1984 r., pow. 2676,87 ha, gm. Janow Lubelski i Dzwola.

Rezerwat został powołany dla upamiętnienia walk partyzanckich z Niemcami prowadzonych na Porytowym Wzgorzu oraz dla ochrony interesującego krajobrazu. Urozmaicają go liczne wzgorza, dolina rzeki Branwi i stawy rybne.

Dominującymi zbiorowiskami są bory (także jodłowe), torfowiska przejsciowe i olsy. W dolinie Branwi występuje wiele bardzo rzadkich roslin, m.in. czosnek niedzwiedzi, pioropusznik strusi, groszek alzacki, widłak torfowy i sitowiec nadmorski. Stwierdzono tu stanowiska lęgowe bociana czarnego i orlika krzykliwego.

3. "Kacze Błota" - rezerwat torfowiskowy, 1988 r., pow. 168,67 ha, gm. Dzwola.

Rezerwat chroni pozostałosc dawnej Puszczy Solskiej z ciekawymi zespołami roslinnymi i krajobrazem.

Występuje tu torfowisko wysokie (Sphagnetum medio-rubelli), bór bagienny (Vaccinio uligonosi-Pinetum) oraz torfowiska przejściowe. Z rzadkich roslin spotykane są: turzyca strunowa, przygiełka biała, sit sztywny i inne.

4. "Imielty Ług" - rezerwat torfowiskowy, 1988 r., pow. 737,79 ha, gm. Modliborzyce, Janow Lubelski.

Rezerwat utworzono dla ochrony interesujących zespołów roslinnych i krajobrazu charakterystycznych dla Puszczy Solskiej. Na terenie rezerwatu znajdują się stawy z bogatą fauną oraz ogromne, bardzo dobrze wykształcone torfowisko wysokie. Wsród zóżnicowanych borow występują fragmenty boru mieszanego wilgotnego (Querco-Piceetum) i jodłowego (Abietetum polonicum). Z roślin rzadkich rosną tu: turzyce (Carex limosa i C. chordorrhiza), bagnica torfowa, 3 gatunki widłaków, 3 gatunki rosiczek, salwinia pływająca i inne.

Stwierdzono stanowiska lęgowe bielika, głuszca, cietrzewia i żurawia.

5. "Szklarnia" - rezerwat lesny, 1989 r., pow. 278,32 ha, gm. Janów Lubelski i Dzwola.

Rezerwat chroni lasy jodłowe pochodzenia naturalnego

tworzące zespoły borowe (Abietetum polonicum, Querco-Piceetum, Molinio-Pinetum i Leucobryo-Pinetum). W rozległym bagnisku dominują zbiorowiska szuwarowe i torfowisk przejściowych. Z roślin rzadkich występują tu: czosnek siatkowaty, szczyr trwały i starzec Fuchsa.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

Wszystkie opisane projektowane rezerwaty przyrody znajdują się na terenie PK "Lasy Janowskie".

1. **"Łąka"** - rezerwat leśny częściowy, pow. 480 ha, gm. Zaklików (dokumentacja).

Projektowany rezerwat obejmuje kompleks lasów o najwyższych walorach ekologicznych. Są to: łęgi (Circaeo-Alnetum), olsy (Ribo nigri-Alnetum), bory mieszane wilgotne (Querco-Piceetum), grądy (Tilio-Carpinetum) i różne zespoły borowe. Bogata flora reprezentowana jest przez kokoryczę pustą, bluszcz pospolity, żywiec gruczołowaty i szczyr trwały.

W rezerwacie znajduje się stanowisko lęgowe orlika i bielika.

2. **"Modrzewina"** - rezerwat leśny, pow. 6 ha, gm. Zaklików.

Rezerwat będzie chronić stanowisko modrzewia polskiego (Larix polonica). Skupienie drzew obejmuje 13 sztuk o obwodzie ok. 1,5 m. Modrzewie rosną w zespole boru jodłowego i boru mieszanego wilgotnego. W otoczeniu występują ponadto: fragmenty łęgu, olsu, boru bagiennego i innych zbiorowisk. W runie występuje żywiec gruczołowaty i bluszcz pospolity.

3. **"Stawy Wilczowskie"** - rezerwat florystyczny częściowy, pow. ok. 123 ha, gm. Zaklików (dokumentacja).

Rezerwat będzie chronić ostoje wielu gatunków ptaków, krajobraz grupy stawów z szuwarami i roślinnością wodną oraz licznie występujące tu rośliny chronione. Wśród ciekawych gatunków występują m.in. grzybienie, grążel żółty i kilka gatunków rdestnic.

4. **"Bagno (Błota) Rakowskie"** - rezerwat torfowiskowy, pow. ok. 1500 ha, gm. Dzwola.

Rezerwat chronić będzie fragment kompleksu leśno-bagiennego między Frampolem i polami Korytkowa. Występuje tu niespotykane bogactwo zespołów leśnych i torfowiskowych; są to m.in. bor

bagienny, zespoły torfowisk przejściowych i wysokich. Wydzielono tu 538 gatunków roślin naczyniowych, 101 gatunków mszaków, 74 gatunków porostów, 22 gatunki wątrobowców, 14 gatunków grzybów. Ogółem stwierdzono występowanie tu 57 zespołów roślinnych.

Bogata jest także fauna rezerwatu.

12. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE PRZEMYSKIM (mapa nr 5)

PROJEKTOWANE PARKI NARODOWE

1. Turnicki Park Narodowy. Znajdująca się na terenie województwa przemyskiego południowo-wschodnia część projektowanego Turnickiego Parku Narodowego została opisana przy charakterystyce obiektów chronionych województwa krosnieńskiego.

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej. Znajdujący się na terenie województwa przemyskiego południowo-wschodni fragment Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej o powierzchni 7675 ha, opisano przy charakterystyce terenów chronionych województwa zamojskiego. Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej zatwierdzono w roku 1988.

2. Południoworoztoczański Park Krajobrazowy. Południowo-roztoczański Park Krajobrazowy (PPK) jest parkiem międzywojewódzkim, położonym na terenie dwóch województw: przemyskiego (gminy: Horyniec i Narol) i zamojskiego (gmina Lubycza Królewska). W województwie przemyskim park powołano w roku 1989, w województwie zamojskim w roku 1991. Ogólna powierzchnia parku wynosi 20.376 ha z czego na województwo zamojskie przypada 4139 ha (20%), na województwo przemyskie: 16.237 ha (80%).

Obszar PPK zajmuje najdalej wysunięty na południowy wschód fragment Roztocza i niewielka część Kotliny Sandomierskiej. Przeważający obszar parku znajduje się w strefie wału Roztocza Środkowego. Główne wyniesienia tworzą: Garb Huty Różanieckiej i Pagóry Horynieckie (Wielki Dział - 389,5 m npm, Kamienna Góra - 365,0 m npm, Łysa Góra - 352 m npm) oraz Pagóry Gorajskie i Garby Werechrackie (Długi Goraj - 395,0 m npm, Monastyr - 381 m npm, Krągły Goraj - 390 m npm). Ponadto na szczególne urozmaicenie rzeźby wpływają: głęboko wcięte doliny rzeczne, formy wydmowe, wąwozy i suche doliny oraz mozaikowatość krajobrazu. Osobliwością geologiczną są fragmenty skamieniałych drzew spotykane w okolicach Hrebennego.

Na terenie PPK znajduje się rejon źródliskowy Tanwi, potoku Dublen oraz cieków: Rata, Świdnica, Brusienka i Łowcza.

Lasy, zajmujące 67% powierzchni parku, składają się głównie z drzewostanów sosnowych. Są to często monokultury sosnowe na siedlisku grądowym. Charakterystyczną cechą roślinności Roztocza Południowego jest znaczny udział żyznej buczyny karpackiej (Dentario glandulosae - Fagetum). Porasta ona zbocza głębokich jarów i wzniesień. Największe płaty buczyn zachowały się na zachód od Hrebennego, na północ i wschód od Nowin Horynieckich, na północ od Moczarów oraz na wschód od Mrzygłodów Lubyckich. Buk występuje na północno-wschodniej granicy zwartego zasięgu, w runie duży udział wykazują gatunki górskie, niektóre o charakterze reliktowym. Na płaskich wierzchowinach garbu Roztocza występuje grąd typowy Tilio - Carpinetum z najbogatszym w kraju, naturalnym stanowiskiem barwinka. Najcenniejszym zbiorowiskiem borowym w parku jest bor jodłowy - Abietetum polonicum, znajdujący się poza granicą zwartego zasięgu jodły. Na uwagę zasługuje obecność niewielkiego płatu suboceanicznego boru świeżego - Leucobryo-Pinetum, jako jednego z nielicznych stanowisk na Roztoczu. Pomiędzy strefą krawędziową Roztocza od północy, a strefą wydmową od południa występują zbiorowiska siedlisk wilgotnych: sosnowy bor bagienny (Vaccinio uliginosi - Pinetum), trzcinnikowy bor bagienny (Calamagrostio villosae - Pinetum), trzęślicowy bor wilgotny (Molinio - Pinetum). Otaczają one reliktowe płaty zbiorowisk krzewinkowo-torfowcowych, mokrych wrzosowisk i torfowisk, z udziałem roślin drzewiastych. Skłony wydm o ekspozycji południowej porastają płaty suchego boru chrobotkowego (Cladonio - Pinetum). Wzdłuż koryt rzecznych, a także w obrębie rozlewisk i zastoisk występują głównie zbiorowiska z grupy olsów, z panującą olchą czarną i wierzbą.

Na terenie parku występuje wiele gatunków roślin chronionych. Najcenniejsze z nich to: widłak torfowy, widłak wroniec, powojnik prosty, rosiczka okrągłolistna, rosiczka pośrednia, barwinek pospolity, buławnik wielkokwiatowy, gnieźnik leśny. Gatunki roślin rzadkich reprezentują: paprotnik kolczysty, bodziszek żałobny, wąkrota zwyczajna, przetacznik górski, sałatnica leśna, szałwia lepka. Awifaunę PPK stanowią następujące gatunki chronione: bocian czarny, bocian biały, orzełek włochaty, orlik krzykliwy, przepiórka, siniak, dudek, pliszka górska, dzierzba rudogłowa, puchacz, muchołówka

białoszyja, muchołowka mała. Wsrod ssakow spotkac można: wydrę, karczownika, piżmaka, kunę leśną, borsuka, łasicę, gronostaja, tchorza i inne.

3. Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego. Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego (PKPP) powołano w roku 1991. Powierzchnia parku wynosi 72.563 ha, z czego na województwo przemyskie przypada 61.862 ha (84,2% powierzchni ogólnej parku), na województwo krośnieńskie 10.701 ha (15,8% ogólnej powierzchni). Park i jego otulina położone są w południowo-wschodniej części województwa przemyskiego, w gminach: Birczа, Dubiecko, Dynów, Fredropol, Krasiczyn, Krzywcza, Jawornik Polski oraz w województwie krośnieńskim na terenie gminy Ustrzyki Dolne.

Według podziału fizyczno-geograficznego Kondrackiego PKPP znajduje się w mezoregionie Pogórza Przemyskiego i w niewielkiej części Pogórza Dynowskiego. Obszar parku obejmuje szczególną część łuku karpackiego w strefie gdzie Karpaty Wschodnie obniżają się stopniowo, przybierając charakter Pogórza, z charakterystycznym rusztowym układem grzbietów górskich, przeciętych równoleżnikowo dolinami Sanu i Wiaru. Obszar ten posiada złożoną budowę geologiczną. W gorotworze karpackim budującym ten rejon można wyróżnić dwie jednostki strukturalne wyższego rzędu - płaszczowinę skolską i bardziej zewnętrzną płaszczowinę borysławsko-pokucką. Płaszczowina pierwsza (zbudowana z fliszu), nasunięta jest na drugą, zbudowaną z fliszu i dolno-mioceńskich molas. Płaszczowiny te nasuwają się ku północnemu wschodowi na płaszczowinę stebnicką, zbudowaną z molas, występującą na wschód od parku. Wszystkie trzy płaszczowiny łącznie nasunięte są na starą platformę wschodnioeuropejską, przykrytą molasowymi osadami górnego miocenu. Obecna rzeźba omawianego obszaru jest wynikiem trwających procesów wietrzeniowo-denudacyjnych na podłoże geologiczne, charakteryzujące się różną odpornością skał na procesy destrukcji. Na terenie parku znajdują się jedyne w Polsce fragmenty lesistych, brzeżnych Karpat wschodnich, z unikalną formą krawędzi brzegu karpackiego. Znajduje się tu unikalny w całym łuku karpackim skręt fałdów czołowych Karpat, tzw. "sigmoida przemyska".

Park charakteryzuje się rozbudowaną siecią hydrograficzną. Główną rzeką jest San z dopływami: Wiaru, Stupnicy, Wyrwy,

Borysławki, Jawornika, Krzeczkowskiego Potoku i innych cieków niższego rzędu.

W składzie szaty roślinnej Pogórza Przemyskiego występuje 940 roślin naczyniowych, co stanowi około 40% wszystkich roślin naczyniowych występujących w Polsce. Specyfika położenia terenu parku na styku trzech prowincji geobotanicznych, wiąże się z przebiegiem granic zasięgów niektórych gatunków roślin, na przykład: jodła - osiąga granicę północno-wschodnią, świerk pospolity - północno-wschodnią i południowo-wschodnią, olsza szara - granicę północną ośrodka karpackiego, cis pospolity - granicę wschodnią gromadnego występowania, sosna zwyczajna - granicę południowo-wschodnią. Lasy stanowią około 67% ogólnej powierzchni parku. Zbiorowiska o cechach lasu naturalnego zajmują około 65% powierzchni leśnej. Około 30% powierzchni leśnej to drzewostany z panującą sosną, która stanowi przedplon dla wprowadzanych gatunków docelowych jak: buk, jodła, dąb i inne. Wiekowo dominują drzewostany starsze, powyżej 60 lat. Najstarsze - powyżej 100 lat zajmują około 20% powierzchni leśnej. W układzie leśnych zespołów roślinnych wyraźnie zaznacza się strefowość, będąca wyrazem zmieniających się wraz z wysokością warunków glebowych i klimatycznych. W najwyższych partiach Pogórza (pasma Turnicy i Chwaniowa) występują dobrze wykształcone fragmenty buczyny karpackiej w formie reglowej, nieco niżej znajduje się zespół podgórskiej formy buczyny karpackiej. W najniżej położonym terenie dominują grądy (wysokie, typowe i niskie). W dolinach rzek i potoków zachowały się lasy łęgowe należące do łęgu podgórskiego oraz olszynki karpackiej. Na terenie parku występuje 47 gatunków roślin poddanych ochronie. Na szczególną uwagę zasługują: sałatnica leśna, lulecznica krainska, kozłek trójlistkowy, śnieżyca wiosenna.

PKPP stanowi ostoję dużych kręgowców leśnych, między innymi: jelenia europejskiego, odmiany karpackiej, rysia, wilka. Wśród ptaków na uwagę zasługują: puchacz, orzeł przedni, orlik krzykliwy, bocian czarny, muchołówka szaroszyja, kobczyk, dzięcioł syryjski, dziwonia, dzięcioł trójpalczasty, orzechówka. Na omawianym terenie stwierdzono występowanie 240 gatunków kręgowców, z których 133 objęto całkowitą ochroną, a 39 ochroną częściową.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

1. Roztoczański Obszar Chronionego Krajobrazu. Roztoczanski OChK został utworzony w roku 1987. Powierzchnia jego wynosi 32.174 ha. Lasy zajmują 12.880 ha (40%), użytki rolne 15.589 ha (48%), pozostałe tereny 3705 ha (12%). Część Obszaru stanowi jednoczesnie otulinę Parku Krajobrazowego Puszczy Solskiej oraz Południoworoztoczańskiego Parku Krajobrazowego.

Krajobraz Obszaru cechuje rownowaga pomiędzy elementami naturalnymi i kulturowymi. Wystepują tu zbiorowiska borow wilgotnych i borow bagiennych, olsow, a także wodno-torfowiskowe, charakterystyczne dla strefy przykrawędziowej Roztocza. Cieki (Lubówka, Łowczanka, Gnojnik, Buszcza, Brusienka, Swidnica, Papiernia i Smolnik) charakterzyują się nieco zbieżnym kierunkiem spływu.

Posrod borow i lasow mieszanych wystepują skupiska drzewostanów ze znacznym udziałem buka i dębu. Na uwagę zasługują także naturalne drzewostany jodłowe, wystepujące w okolicach miejscowosci Tyniec i na polnoc od miejscowosci Kadłubiska.

Liczne stawy w Nowym Lublińcu, Goraju, Chotylubiu oraz przyległe do nich podmokłe tereny, gromadzą wyjątkowo liczną awifaunę. W charakterystycznym dla tego terenu polno-lesnym srodowisku, bardzo dobre warunki bytowania znajduje tu sarna, jeleń, dzik, zając, oraz wiele innych drobnych gryzoni i drapieżników.

2. Sieniawski Obszar Chronionego Krajobrazu. Sieniawski Obszar Chronionego Krajobrazu został zatwierdzony w roku 1987. Powierzchnia jego wynosi 56.086 ha, z czego lasy zajmują 29.149 ha (52% ogólnej powierzchni), użytki rolne 21.920 ha (39% ogólnej pow.), pozostałe tereny 5017 ha (9% ogólnej pow.).

W skład Obszaru wchodzą tereny srodkowo-zachodniej części województwa przemyskiego, obejmując zwarty kompleks Lasow Sieniawskich, tereny rolnicze oraz doliny Sanu, Lubienia i Lubaczówki.

Zyzne siedliska leśne porastają lasy i bory mieszane z sosną i dębem jako wiodącymi gatunkami. W grądach dominuje dąb, grab i buk. Krajobraz kulturowy zachodniej części Obszaru urozmaicają doliny rzeczne z roslinnoscią łąkową oraz liczne

drzewa i aleje pomnikowe. Największą osobliwoscią przyrodniczą jest jeziorko polodowcowe w Kolonii Polskiej koło Cieplic.

Występująca na omawianym Obszarze fauna ma charakter wybitnie nizinny. Wsród ssaków występuje łos, jeleń, borsuk, kuna leśna, orzesznica. Ptraki reprezentują: gadożer, pszczołojad, kobuz, muchowka żałobna, cietrzew, jarząbek, bocian czarny, remiz i inne. Z płazów na uwagę zasługuje ropucha zielona i paskówka. Natomiast w gromadzie owadów występują jelonek, koziorog dębosz, modliszka, mrówkolew i inne.

Wśród roślin na uwagę zasługują gatunki pochodzenia północnoamerykańskiego jak: aster amerykański, aster wirginijski, kosaciec syberyjski, gozdzik pyszny, goryczka wąskolistna, pełnik europejski.

3. Przemysko-Dynowski Obszar Chronionego Krajobrazu.
Przemysko-Dynowski Obszar Chronionego Krajobrazu utworzony został w roku 1987. Powierzchnia jego wynosi 50.358 ha. Lasy zajmują 15.740 ha (31%), użytki rolne 29.985 ha (60%), pozostałe tereny 4633 ha (9%).

Obszar w całosci położony jest w granicach Pogórza Przemyskiego. Zewnętrzna część Obszaru stanowi otulinę Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego. Obejmuje on najbardziej zurbanizowaną część Pogorza, położoną na północ od doliny Sanu. Zachodnia część Obszaru obejmuje rejony potencjalnej eksploatacji pokładów dolomitów krzemionkowych. Natomiast część wschodnia obejmuje tereny rolnicze i zurbanizowane o intensywnym sposobie użytkowania.

Fauna i flora charakteryzuje się dużą zmiennoscią, typową dla strefy brzeżnej Pogorza Karpackiego. Na tym terenie, dominująca na Pogorzu Przemyskim buczyna karpacka, z formy podgórskiej przechodzi w typowe zbiorowiska grądowe.

Lesno-polny krajobraz niskich pogorzy urozmaicają doliny rzeczne.

REZERWATY PRZYRODY

1."Lupa" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1953, powierzchnia: 4,23 ha, gmina Sieniawa, miejscowość: Dobra, leśnictwo: Witoldówka. Ochroną objęty jest fragment lasu typowego dla dawnej Puszczy Sandomierskiej. Jest to drzewostan

mieszany z duzym udzialem sosny, buka, dębu, grabu i domieszką: olchy czarnej, wiązu, lipy, osiki, swierku i jodły. Wiek drzewostanu wynosi 100-170 lat. Najokazalszym drzewem jest jodła o obwodzie pnia ponad 3 metry. W warstwie krzewów występują: kruszyna, leszczyna, trzmielina i inne. Zacienione dno lasu sprawia, że runo występuje tylko miejscami. Tworzą go głównie: borówka czernica, konwalijka dwulistna, turzyca orzączkowata, narecznica samcza, gwiazdnica wielkokwiatowa, szczawik zajęczy i trawy.

2."Winna Góra" - rezerwat florystyczny, ochrona scisła, rok utworzenia: 1954, powierzchnia: 0,10 ha, miejscowosc: Przemysl.

Rezerwat położony w obrębie miasta na wzniesieniu Winna Góra. Ochronie podlega naturalne stanowisko wisni karłowatej, zwanej także wisienką stepową. Wisnia karłowata jest reliktem z okresu holoceńskiego optimum klimatycznego, kiedy roslinnosc stepowa zajmowała znaczne powierzchnie w południowo-wschodniej Polsce. Na Winnej Górze, pod szczytem wzniesienia, na stoku południowym i zachodnim, rosnie na podłożu lessowym kilkadziesiąt okazów wisienki. Wysokosc jej dochodzi do 0,8 m. Wisience towarzyszą krzewy szakłaku, trzmieliny, róży francuskiej, jeżyny, sliwy, tarniny. Wsród roslinnosci zielnej w rezerwacie występują interesujące gatunki ciepłolubne jak: szyplin jedwabisty, pięciornik biały, koniczyna pannonska, koniczyna długokłosowa.

3."Brzoza czarna w Rzeczpolu" - rezerwat lesny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1970, powierzchnia: 2,66 ha, gmina: Krzywcza, miejscowosc: Reczpol, lenictwo: Korytniki.

Rezerwat utworzono w celu zachowania naturalnego stanowiska rzadkiego i chronionego gatunku brzozy czarnej. Występuje on w drzewostanie z udziałem brzozy brodawkowatej, sosny pospolitej, buka, grabu, osiki, dębu i innych gatunków drzew w wieku 30-90 lat. Brzoza czarna osiąga w piersnicy 0,4 m grubości i wysokosc 10-16 m. Na terenie rezerwatu występuje około 40 okazów w wieku 15-70 lat. Runo lasu grądowego tworzą głównie: zawilec gajowy, narecznica samcza, marzanka wonna, kopytnik pospolity, groszek lesny. Z krzewów dosc licznie występuje w rezerwacie kruszyna, leszczyna, bez czarny, tarnina, dereń, jarząb.

4."Szachownica w Krowlikach" - rezerwat florystyczny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1974, powierzchnia: 16,67 ha, gmina: Przemysl, miejscowosc: Krówniki.

Ochroną rezerwatową objęto łąkę z licznie występującą szachownicą kostkowatą. Jest to jedna z najrzadszych w Polsce roślin chronionych, znana jedynie z paru stanowisk. Na terenie rezerwatu oraz na niektórych wilgotnych łąkach w okolicach Przemyśla występuje ona masowo. Gatunek ten, należący do rodziny liliowatych, podczas wiosennego kwitnienia tworzy jednolity barwny dywan. Inne gatunki zasługujące na uwagę to: zimowit jesienny, kosaciec syberyjski, żywokost lekarski, ostrożeń siwy i inne.

5."Sołokija" - rezerwat krajobrazowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1989, powierzchnia: 7,43 ha, gmina: Horyniec, miejscowość: Dziewięcierz.

Celem ochrony są tu jałowce pospolite o zróżnicowanych i osobliwych formach. Zajmują one około 50% powierzchni rezerwatu. Występują w kilku formach: krzewiastej (około 20%), piramidalnej (około 20%), kolumnowej (około 30%), pośredniej (około 30%). Najokazalsze egzemplarze osiągają 9 m wysokości i 15 cm piersnicy. Na uwagę zasługują także niektóre rośliny zielne np.: rozchodnik ostry, psianka słodkogorz, szparag, szczotlicha siwa, gozdzik kropkowany, dziewanna wielkokwiatowa. Urozmaicona rzeźba terenu charakterystyczna dla Roztocza Wschodniego oraz osobliwa roślinność sprawiają, że teren jest cennym obiektem przyrodniczo-krajobrazowym.

6."Krępak" - rezerwat krajobrazowy, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1991, powierzchnia: 138,46 ha, gmina: Bircza, leśnictwo: Łodzinka, miejscowość: Korzeniec.

Celem ochrony jest zachowanie wyjątkowych walorów krajobrazowych zbocza, opadającego w kierunku Birczy. Zbocze porośnięte jest starodrzewiem jodłowym z udziałem buka, w wieku około 100 lat. Przy wciętej w zbocze serpentynie (szosa Przemyśl - Sanok), zachowały się interesujące odsłonięcia geologiczne. Omawiany teren pocięty jest głębokimi dolinami. Deniwelacje wynoszą około 100 metrów. Wśród gatunków chronionych należy wymienić: gnieźnik leśny, podkolan czerwony, storczyk plamisty, storczyk szerokolistny, widłak jałowcowaty, bluszcz pospolity.

7."Skarpa Jaksmanicka" - rezerwat faunistyczny, powierzchnia: 1,93 ha, miejscowość: Jaksmanice.

Celem ochrony jest zachowanie miejsc lęgowych żołny, barwnego ptaka zalatującego do Polski z południa.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1.<u>"Reberce"</u> - rezerwat lesny, ochrona częsciowa, powierzchnia: 190 ha, nadlesnictwo: Bircza, lesnictwo: Łodzinka, w granicach PKPP.

Celem ochrony jest zachowanie starodrzewia jodłowego, charakterystycznego dla Pogorza Przemyskiego. Ponadto w projektowanym rezerwacie występuje duża ilosc roslin rzadkich i chronionych jak np.: storczyk plamisty, barwinek pospolity.

2.<u>"Turnica"</u> - rezerwat lesny, powierzchnia: 151,85 ha, ochrona ścisła (18,05 ha), pozostały obszar objęty ochroną częsciową, nadleśnictwo: Bircza, lesnictwo: Turnica, w granicach PKPP. Wniosek w MOSZNiL.

Celem ochrony jest zachowanie naturalnych zbiorowisk lesnych ze starodrzewiem jodłowo-bukowym. W szacie roślinnej wiele gatunków ma tutaj swoje jedyne stanowisko w obrębie Pogorza Przemyskiego. Wsród gatunków zasługujących na uwagę znajdują się: czosnek niedzwiedzi, miesiącznica trwała, paprotnik Brauna, sałatnica lesna.

3. <u>"Kłokoczka w Tarnawcach"</u> - rezerwat lesno-florystyczny, ochrona częsciowa, powierzchnia: 10 na, gmina: Krasiczyn, miejscowosc: Tarnawce, w granicach PKPP - wniosek w MOSZNiL.

Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się grąd z drzewostanem o następującym składzie: sosna, dąb szypułkowy, jawor, grab, klon, lipa, buk, modrzew. Podszyt stanowi bez czarny, leszczyna, trzmielina oraz kłokoczka południowa, stanowiąca głowny przedmiot ochrony. Inne rosliny chronione to między innymi: lilia złotogłow, sałatnica lesna, tojad dziobaty.

4.<u>"Kłokoczka w Sietczy"</u> - rezerwat lesno-florystyczny, powierzchnia: 71,96 ha, gmina: Kanczuga, miejscowosc: Sietesz;wniosek w MOSZNiL.

Celem ochrony jest zachowanie zbiorowiska grądu wysokiego z licznie występującą kłokoczką południową oraz występującego w sąsiedztwie starodrzewia modrzewiowego.

5.<u>"Las Bukowy pod Narolem"</u> - rezerwat lesny, ochrona częsciowa, powierzchnia: 86,31 ha, położony w pobliżu wsi Pary i Narola, w granicach PK Puszczy Solskiej; wniosek w MOSZNiL.

Obszar projektowanego rezerwatu porastają zespoły buczyny karpackiej i lasów lipowo-grabowych. Na wzgorzu występują naturalne drzewostany bukowo-grabowo-jodłowe i bukowo-jodłowe z

domieszką klonu i jaworu. Jest to jeden z najlepiej zachowanych lasów Południowego Roztocza. Z rzadkich gatunków roślin należy wymienić: czosnek siatkowaty, bluszczyk kosmaty, starzec gajowy, zawilec żółty, bławatnik wielkokwiatuwy, kruszczyk szerokolistny, podkolan zielonawy.

6. "Las Jodłowy w Kadłubiskich" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 23,47 ha, nadleśnictwo: Narol, leśnictwo: Kadłubiska, miejscowość: Kadłubiska; wniosek w MOSZNiL.

Na terenie projektowanego rezerwatu występują naturalne zbiorowiska buczyny karpackiej w formie podgórskiej ze znacznym udziałem jodeł o wymiarach pomnikowych. W runie wiele gatunków rzadkich i chronionych, jak np.: widłak jałowcowaty, gnieźnik leśny.

7. "Źródła Tanwi" - rezerwat leśno-torfowiskowy, ochrona częściowa, powierzchnia: 186,73 ha, gmina: Narol, miejscowość: Huta Złomy, leśnictwo: Złomy, w granicach Południoworoztoczańskiego PK; wniosek w MOSZNiL.

Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się rejon źródliskowy Tanwi z bardzo cennymi zbiorowiskami przejściowymi, będącymi jednocześnie rejonem zasilania rzeki. Roślinność reprezentują zarówno relikty glacjalne jak i gatunki atlantyckie. Ochronie podlegać będą także dobrze zachowane fragmenty borów bagiennych, wilgotnych i olsów. Wśród roślin rzadkich i chronionych na uwagę zasługują: widłak wroniec, wierzba lapońska, zimozioł północny, brzoza niska, turzyca strunowa, przygiełka biała, sit sztywny, bagnica torfowa, wąkrota zwyczajna, bagno zwyczajne.

8. "Winne-Podbukowina" - rezerwat torfowiskowy, ochrona częściowa, powierzchnia: 25 ha, gmina: Dubiecko, miejscowość: Bachórzec, w granicach PKPP; wniosek w MOSZNiL.

Celem ochrony jest zachowanie unikalnego na Pogórzu Przemyskim torfowiska typu przejściowego i wysokiego z interesującymi gatunkami roślin, jak np.: rosiczka okrągłolistna, bagno zwyczajne, widłak jałowcowaty, żurawina błotna, wełnianka pochwowata.

9. "Szachownica Kostkowata w Stubnie" - rezerwat florystyczny, ochrona częściowa, powierzchnia: 13,69 ha, gmina: Stubno, miejscowość: Stubno; wniosek w MOSZNiL. Na terenie projektowanego rezerwatu znajdują się łąki wilgotne z licznie

występującą szachownicą kostkowatą, osiągającą 60% pokrycie. Dodatkowym walorem są rosnące tutaj 22 dęby szypułkowe, z których jeden osiągnął wymiary pomnikowe.

10. "Len Austriacki na Winnej Górze w Przemyślu" - rezerwat florystyczny, ochrona częściowa, powierzchnia: 2,01 ha, miejscowość: Przemyś; wniosek w MOSZNiL.

Celem ochrony jest zachowanie rzadkiej rośliny pontyjskiej - lnu austriackiego. Rezerwat położony jest na zboczu Winnej Góry w granicach miasta.

11. "Wielki Las w Załużu" - dokumentacja w trakcie opracowania.

12. "Przełom Hołubli w Korytnikach" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia 37 ha, miejscowość: Korytniki, w granicach PKPP - dokumentacja w trakcie opracowania.

Ochronie podlegać będzie zbiorowisko grądowe z dużym udziałem lipy szerokolistnej i lipy drobnolistnej. Ponadto występuje tutaj bardzo okazały bluszcz pospolity oraz inne gatunki rzadkie i chronione.

13. "Płaskowyż Lubaczowski" - rezerwat leśny, powierzchnia: 20 ha - bez dokumentacji.

W okolicach Lubaczowa proponuje się utworzenie rezerwatu dla ochrony naturalnego lasu mieszanego, charakterystycznego dla tej części Kotliny Sandomierskiej.

14. "Monasterz koło Jarosławia" - rezerwat leśny, powierzchnia: 20 ha, gmina: Wiązownica - bez dokumentacji.

W pradolinie Lubaczowki proponuje się objąć ochroną skupienie topoli białej.

15. "Starorzecze w Hurku" - rezerwat florystyczny, powierzchnia: 2 ha, gmina: Przemyśl, miejscowość: Hurko - bez dokumentacji.

Ochronie podlegać będzie roślinność wodna z kotewką orzechem wodnym. Gatunek ten należy do ginących z uwagi na zanieczyszczenie wód. Wokół starorzecza rośnie las łęgowy z topolą białą i czarną. Na łąkach występuje szachownica kostkowata.

16. "Wzgórze Łuczyckie - rezerwat florystyczny, powierzchnia: 2 ha, gmina: Przemyśl, miejscowość: Łuczyce - bez dokumentacji.

Ochroną objęty zostanie płat roślinności stepowej z wiśnią karłowatą.

17. "Skałki Jurajskie w Krukieniu Wielkim" - rezerwat geologiczny, powierzchnia: 18 ha, gmina: Przemyśl, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Zamierza się poddac ochronie unikalne w Karpatach fliszowych nagromadzenie olistolitow, egzotykow i zlepiencow jurajskich, zawierających bogatą faunę zwierząt bezkręgowych. Występują tu także pozostałosci dawnego gornictwa skalnego, urządzenia forteczne dawnej twierdzy Przemysl.

18. **"Dubnik nad Wiarem"** - rezerwat geologiczny, gmina: Fredropol - bez dokumentacji.

19. **"Dolina Wiaru"** - rezerwat krajobrazowy, ochrona częsciowa, powierzchnia: 150 ha, gmina: Fredropol, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Ochronie podlegac będzie przełomowy odcinek Wiaru. Zbocze porasta starodrzew bukowo-jodłowy z szeregiem gatunkow rzadkich i chronionych.

20. **"Łodzinka Gorna"** - rezerwat florystyczny, gmina: Bircza - bez dokumentacji.

Ochronie podlegac będzie stanowisko wisni karłowatej.

21. **"Krzeczkowski Mur"** - rezerwat lesno-geologiczny, ochrona częsciowa, powierzchnia: 248 ha, gmina: Krasiczyn, miejscowosc: Krzeczkowa, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Celem ochrony jest zachowanie w pasmie Gory Białej i Gory Łysej unikalnej rzeźby, ktorą reprezentuje prog denudacyjny o wysokosci 20 m i długosci około 4 km charakteryzujący się prostolinijnym przebiegiem. W otoczeniu buczyna karpacka w formie podgorskiej. Rzeźbę urozmaicają pagory ostańcowe, osuwiska i dolinki erozyjne. Występują także liczne rosliny rzadkie i chronione.

22. **"Krasiczyn"** - rezerwat krajobrazowy, ochrona częsciowa, powierzchnia: 150 ha, gmina: Krasiczyn, miejscowosc: Krasiczyn, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Ochronie podlegac będzie zespoł pałacowo-parkowy wraz z otoczeniem.

23. **"Uroczysko Łączki"** - rezerwat lesny, powierzchnia: 20 ha, gmina: Krzywcza, miejscowosc: Wola Krzywiecka - bez dokumentacji.

Proponuje się objęcie ochroną lasu mieszanego z cennym skupieniem brzozy czarnej.

24. **"Iskań"** - rezerwat lesny, powierzchnia: 1,0 ha, gmina: Dubiecko - bez dokumentacji. Ochroną objęty zostanie las dębowy z domieszką jodły, brzozy, jaworu i buka. Liczne okazy dębu szypułkowego o obwodzie około 4 m.

25.<u>"Dubien"</u> - rezerwat lesny, w granicach Południoworoztoczanskiego PK - bez dokumentacji.

W strefie zrodliskowej potoku dubien występuje typowo wykształcona buczyna karpacka. Krajobraz urozmaicają niewielkie wąwozy o stromych zboczach.

26.<u>"Dolina Brusienki"</u> - rezerwat krajobrazowy, w granicach Południoworoztoczanskiego PK - bez dokumentacji.

Znajduje się tutaj głęboko wcięta dolina Brusienki w jej gornym biegu. Dolinę porasta ols. Teren charakteryzuje się wysokimi walorami krajobrazowymi i przyrodniczymi.

27.<u>"Buczyna Horyniecka"</u> - rezerwat lesny, nadlesnictwo: Horyniec, w granicach Południoworoztoczanskiego PK - bez dokumentacji.

Ochronie podlegac będzie typowo wykształcona buczyna karpacka.

28.<u>"Kalwaria Pacławska"</u> - rezerwat krajobrazowy, ochrona częsciowa, powierzchnia: 1370 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji. Celem ochrony jest zachowanie niespotykanego w innych miejscach przebiegu brzegu Karpat tzw. sigmoidy przemyskiej. Z osobliwosci geologicznych należy wymienić denudacyjną grzędę skalną wypreparowaną w zlepiencach i piaskowcach dolnomioceńskiej molasy. Na uwagę zasługuje rowniez przełom Wiaru między Gorą Oliwną a Hybem. Dodatkowym walorem są zrodła solankowe. Gorę Oliwną i Hyb porastają lasy bukowo-jodłowe, bukowo-dębowe oraz dąbrowy. Występuje tu wiciokrzew czarny i zimowit jesienny.

29.<u>"Kopystańka"</u> - rezerwat krajobrazowy, ochrona częsciowa, powierzchnia: 416 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Teren projektowanego rezerwatu charakteryzuje się malowniczym krajobrazem typowym dla Pogorza Przemyskiego, z licznymi skałkami, wczesnosredniowiecznym grodziskiem oraz doliną płynącego przez ten teren potoku, który wyerodował znajdujący się tutaj żleb.

30.<u>"Słonne"</u> - rezerwat krajobrazowy, ochrona częsciowa, powierzchnia: 780 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji. Teren o dużych wartosciach krajobrazowych przełomowego odcinka Sanu. Podcinany brzeg przez silnie meandrującą rzekę, duża erozja denna oraz podnoszenie się poziomu teras w wyniku ruchow neotektonicznych, wpływa na atrakcyjnosć tego rejonu. Dodatkowym walorem są pozostałosci grodziska z XI wieku.

31.<u>"Witoszyńce"</u> - rezerwat leśno-geologiczny, ochrona częściowa, powierzchnia: 22 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Celem ochrony jest zachowanie na zalesionym wzgorzu unikalnej grzędy skalnej, zbudowanej ze zlepieńców dubnickich. Występuje tu grąd wysoki. Na szczycie wzgórza pozostałości wczesnośredniowiecznego grodziska.

32.<u>"Kotowski Mur"</u> - rezerwat leśno-geologiczny, ochrona częściowa, powierzchnia: 420 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Celem ochrony jest zachowanie zalesionego grzbietu Kamiennej Góry, stanowiącego próg denudacyjny o długości około 2 km i wysokości około 10 m, wykształconego na rogowcach menilitowych. U podnoża znajduje się pedyment i wydłużone urwisko. Osobliwością geologiczną są rogowce diagenetyczne z rzadko spotykanymi strukturami sedymentacyjnymi i licznymi szkieletami prehistorycznych ryb. W dobrze zachowanym zbiorowisku buczyny karpackiej rośnie wiele gatunków chronionych, z których na uwagę zasługują: przynęt purpurowy, lilia złotogłów, podkolan biały.

33.<u>"Suchy Obycz"</u> - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 170 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Celem ochrony jest zachowanie w Paśmie Turnicy na szczycie Suchy Obycz (617 m n.p.m.) dobrze wykształconej buczyny karpackiej w formie regiowej. Las ma charakter pierwotnej Puszczy Karpackiej. Poszczególne buki i jodły osiągają imponujące rozmiary. Z roślin chronionych występują między innymi: buławnik czerwony, ciemięzyca biała, czworolist.

34.<u>"Łęg pod Turnicą"</u> - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 6 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Ochronie podlegać będzie występujący w piętrze pogórza dobrze zachowany łęg podgórski. Z roślin chronionych należy wymienić: skrzyp zimowy, kozłek trójlistkowy i inne.

35.<u>"Buczyna pod Szybenica"</u> - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 62 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Celem ochrony jest zachowanie naturalnego stanowiska formy podgórskiej buczyny karpackiej. Z roślin chronionych występują: listera jajowata, kruszczyk szerokolistny, bluszcz pospolity i inne.

36.<u>"Salamina"</u> - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 18 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Ochronie podlegac będą zbiorowiska: grądu wysokiego, podgorskiej formy buczyny karpackiej. Rezerwat jest ostoją bociana czarnego i puchacza.

37. "Snieżyczka w Hołubli" - rezerwat florystyczny, ochrona częściowa, powierzchnia: 18 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Na terenie projektowanego rezerwatu znajduje się naturalne stanowisko snieżyczki przebisnieg występującej w grądzie wysokim.

38. "Brzoza czarna w Woli Korzenieckiej" - rezerwat florystyczny, ochrona częściowa, powierzchnia: 5 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Ochronie podlegać będzie grąd z licznie występującą brzozą czarną.

39. "Kuźmina" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 140 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Zamierza się poddać ochronie buczynę karpacką formy reglowej oraz występujące tutaj jedliny.

40. "Kormanice" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 34 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

W dobrze wykształconym grądzie zamierza się chronić liczne stanowiska bluszczu pospolitego z zakwitającymi okazami.

41. "Piątkowa" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 50 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Celem ochrony jest zachowanie w niewielkim stopniu zniekształconej buczyny karpackiej formy podgórskiej.

42. "Nad Makową" - rezerwat florystyczny, ochrona częściowa, powierzchnia: 78 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Na terenie projektowanego rezerwatu znajdują się murawy kserotermiczne, z rzadkimi gatunkami roślin pontyjskich jak: ostrożeń głowacz, bodziszek czerwony, gozdzik kartuzek, turzyca niska, tymotka Boehmera. Na uwagę zasługuje też zimowit jesienny i kłosownica pierzasta.

43. "Babice" - rezerwat krajobrazowy, ochrona częściowa, powierzchnia: 18 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Zamierza się chronic krajobraz Góry Babickiej, z ktorej widoczna jest dolina Sanu oraz Pogórze Przemyskie i Pogórze Dynowskie.

44. "Kozigarb" - rezerwat krajobrazowy, ochrona częściowa, powierzchnia: 25 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Celem ochrony jest zachowanie naturalnego krajobrazu Góry Kozigarb (321 m n.p.m.) z meandrującym u jej podnoża Sanem. Na stromym brzegu Sanu występuje zbiorowisko grądu z wieloma gatunkami roślin chronionych.

45. "Modrzew w Łętowni" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 6 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Znajduje się tutaj stanowisko modrzewia europejskiego (Larix decidua) w grądzie wysokim, który osiąga tutaj imponujące wymiary.

46. "Nienadowa" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 18 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

Zamierza się poddać ochronie dobrze zachowaną buczynę karpacką formy podgórskiej z cennym drzewostanem jodłowym.

47. "Góra Meandrowa" - rezerwat krajobrazowy, ochrona częściowa, powierzchnia: 60 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji

Celem ochrony jest zachowanie wyjątkowych wartości krajobrazowych wzniesienia Łysa Góra (284 m n.p.m.) oraz martwego meandru Sanu.

48. "Kanion" - rezerwat krajobrazowy, ochrona częściowa, powierzchnia: 6 ha, w granicach PKPP - bez dokumentacji.

W dolinie Wiaru zamierza się ochronić malowniczy próg denudacyjny z czynnym osuwiskiem, wywołanym boczną erozją rzeki oraz wyerodowany prostopadle do ściany krótki wąwóz bocznego dopływu. Osuwisko tworzy wodospad wysokości około 5 m. W marglach i wapieniach detrytycznych występują rzadko spotykane struktury sedymentacyjne typu prahliszu.

49. "Borownica" - rezerwat leśny, ochrona częściowa, powierzchnia: 28 ha, w granicach PKPP; bez dokumentacji.

Celem ochrony jest zachowanie dobrze wykształconej buczyny karpackiej.

13. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWODZTWIE RZESZOWSKIM - CZĘSC WSCHODNIA (mapa nr 5)

PROJEKTOWANE PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Park Krajobrazowy Pogórza Strzyżowskiego. Projektowany Park Krajobrazowy Pogorza Strzyżowskiego położony jest w południowo-zachodniej czesci wojewodztwa rzeszowskiego. Południowa czesc projektowanego parku leży w wojewodztwie krosnieńskim (około 50% powierzchni parku). Obejmuje ona północne fragmenty Pogórza Dynowskiego zwane także Pogórzem Lessowym. W tej części parku przeważają lasy lipowo-grabowe. Występują także płaty buczyny karpackiej. Występuje tu wiele gatunkow rzadkich i chronionych szczególnie w strefie przejsciowej do pokryw fliszowych. Są to między innymi: kłokoczka południowa, bluszcz pospolity, podkolan biały, lilia złotogłow, barwinek pospolity, skrzyp olbrzymi. Faunę reprezentują typowe zwierzęta leśne i polne.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Obszary chronionego krajobrazu na terenie województwa rzeszowskiego zostały zatwierdzone w roku 1991. Łącznie na terenie południowo-wschodniej i wschodniej części województwa rzeszowskiego, zajmują powierzchnię 55 370 ha.

1. <u>Brzóźniański Obszar Chronionego Krajobrazu</u>. Brzóznianski Obszar Chronionego Krajobrazu położony jest na Płaskowyżu Kolbuszowskim. Powierzchnia jego wynosi 11 800 ha. Lasy zajmują 6735 ha, tj. 75,2% ogólnej powierzchni, użytki rolne 22,7%, pozostałe tereny 2,1%. Obszar charakteryzuje się znacznym urozmaiceniem terenu (falista rzeźba) oraz dużą lesistością. Występują tu głównie lasy liściaste i mieszane oraz stanowiska lasów bukowo-jodłowych, na gliniastych wzgórzach morenowych. Dominują jednak tutaj zbiorowiska grądowe. Wąwozy i stoki północne porastają dolnoreglowe buczyny karpackie. Charakterystyczne dla tego rejonu są niewielkie, śródleśne torfowiska wysokie. W zabagnionych terenach nad potokami występują olsy. Nieliczne piaszczyste wydmy porasta roślinność kserofilna. Liczne stanowiska posiadają gatunki chronione, a wśród nich wawrzynek wilczełyko, goździk kosmaty, goździk

piaskowy, śnieżyczka przebiśnieg, kruszczyk szerokolistny, widłak torfowy, listera jajowata, gnieźnik leśny, podkolan biały, podkolan zielonawy. Gatunki chronionych zwierząt to: bocian czarny i nietoperze.

2. Kuryłowski Obszar Chronionego Krajobrazu. Kuryłowski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje zachodnią część Płaskowyżu Tarnogrodzkiego. Powierzchnia jego wynosi 13 000 ha. Lasy zajmują 8635 ha (35%), grunty orne 62,6% powierzchni, pozostałe tereny 2,3%. Teren urozmaicają wydmy, moreny, oraz dolina rzeki Złotej. Największą powierzchnię zajmują acidofilne bory sosnowe świeże i suche. Występują tu również fragmenty borów mieszanych i lasy świeże. Na terenach rzecznych występują zbiorowiska łęgowe, które obecnie zagospodarowane są rolniczo. Dla terasy rędzinowej charakterystyczne są torfowiska i łąki, płaty olsów, przeplatających się z kępami wikliin. Zbiorowiska torfowisk niskich ulegają przekształceniu w łąki trzęślicowe i pastwiska. Obszar ten ma duże walory faunistyczne. Wśród zwierząt występują: wilk, borsuk, kuna leśna i domowa, tchórz, gronostaj, łasica, pustułka, jastrząb, myszołów, krogulec, cietrzew, jarząbek, zimorodek oraz wiele pospolitych gatunków.

3. Zmysłowski Obszar Chronionego Krajobrazu. Zmysłowski Obszar Chronionego Krajobrazu położony jest w południowo-wschodniej części Płaskowyżu Kolbuszowskiego, zajmuje także fragment doliny Wisłoka. Powierzchnia jego wynosi 5950 ha. Lasy stanowią 43,8%, użytki rolne 53,9%, pozostałe tereny 3,3% ogólnej powierzchni. Dominującym typem rzeźby są wysoczyzny z ostańcowymi pagórkami. Obszar ten cechuje się dużą różnorodnością szaty leśnej. Z terasami fluwioglacjalnymi związane są bory sosnowe i mieszane oraz różne typy torfowisk i łąk zarastających łoziną lub przechodzących w olszyny. Wydmy porastają bory chrobotkowe. Z terenem zalewowym wiąże się obecność zakoli i starorzeczy. W wolno płynących wodach wykształcił się zespół lilii wodnych. Dużą powierzchnię na terasach zajmują łąki kośne. Wśród gatunków chronionych występują: goździk piaskowy, goździk pyszny, rosiczka okrągłolistna, kruszczyk szerokolistny, goryczka wąskolistna, widłak torfowy, widłak jałowcowaty, widłak goździsty, podkolan biały, bluszcz pospolity i inne.

4. Hyżniańsko-Gwoźnicki Obszar Chronionego Krajobrazu. Hyżniańsko-Gwoźnicki Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje południowo-zachodnią część Pogórza Dynowskiego. Powierzchnia

obszaru wynosi 24 620 ha. Lasy zajmują 43% ogolnej powierzchni, uzytki rolne 62,6%, pozostałe tereny 5,2%. Teren charakteryzuje się rzezbą wyżynną z szerokimi garbami osiągającymi wysokosc 350-450 m npm. Naturalnymi zespołami leśnymi tego obszaru są grądy i buczyna karpacka, nieliczne fragmenty łęgow w dnach dolin rzecznych. Zespoły nieleśne reprezentują łąki ostrożeniowe i ziołoroślowe oraz swieże łąki kośne z rajgrasem wyniosłym. We florze obserwuje się większy udział gatunkow gorskich. Wśród roślin chronionych na uwagę zasługują: bluszcz pospolity, podkolan biały, skrzyp olbrzymi, barwinek pospolity, lilia złotogłow. Świat zwierzęcy tego obszaru stanowi ostoję rzadkich gatunkow jak: niepylak apollo, salamandra, puchacz, pocian czarny, zimorodek, jarząbek, krogulec, jastrząb, remiz borsuk, gronostaj, łasica, chomik. Występują również zrodła wod mineralnych w rejonie Hyżne.

REZERWATY PRZYRODY

1. **"Zmysłówka".** - rezerwat leśny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1953, powierzchnia: 2,44 ha, gmina: Grodzisko Dolne, leśnictwo: Zmysłówka

Rezerwat położony jest na terenie dawnej Puszczy Sandomierskiej. Ochronie podlega fragment lasu jodłowo-sosnowego z udziałem modrzewia polskiego. W drzewostanie rezerwatu dominują buk i sosna. Występują także dwa pomnikowe dęby o piersnicach: 1,12 i 1,04 m, w wieku około 360 lat. Gatunkiem chronionym jest także bluszcz. W bogatej faunie rezerwatu występuje wiele chronionych gatunkow ptakow, między innymi: sowy - płomykowka i pójdźka, myszołow, kukułka, szpak, dzięcioł, kraska. Z gadów ochronie podlega padalec i jaszczurka zwinka.

2. **"Las Klasztorny"** - rezerwat leśny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1953, powierzchnia: 39,49 ha, gmina: Nowa Sarzyna, leśnictwo: Jelna

Ochroną objęto naturalny las mieszany, stanowiący fragment dawnej Puszczy Sandomierskiej. W zależnosci od podłoża wykształciły się tutaj trzy typy lasow sosnowych, na piaskach suchych występują bory chrobotkowe, na piaskach gliniastych bory swieże, w miejscach najbardziej wilgotnych bory bagienne. Wyróżniono także zbiorowiska buczyny karpackiej oraz lasow mieszanych. W drzewostaniue występują 100-200-letnie jodły i

buki oraz sosny. Do osobliwosci florystycznych rezerwatu należy obecnosc w runie zimozioła północnego, stanowiącego rzadki element flory borealnej, a także roslin chronionych, jak: lilia złotogłów, wawrzynek wilczełyko, konwalia majowa, przylaszczka pospolita. Pozostałoscią po dawnym drzewostanie puszczańskim są jodły osiągające 3 m obwodu i wiek ponad 300 lat. Okazem przyrodniczym jest tzw. "pień jodły Paschalisa" o średnicy 1,20 m. Rezerwat jest ostoją licznych zwierząt, między innymi: saren, dzikow, kun, tchórzy. Szczególnie bogata jest ornitofauna reprezentowana m.in. przez jastrzębia gołębiarza, krokuica, myszołowa, sowę i dzięcioła. Z ptakow spiewających i owadożernych występują m.in. sojka, wilga, gil, dzwoniec, zięba, mysi królik, kowalik, sikora bogatka, kraska i inne.

3. **"Kołacznia"** - rezerwat florystyczny, ochrona scisła, rok utworzenia: 1957, powierzchnia: 0,10 ha, gmina: Nowa Sarzyna, miejscowosc: Kołacznia. Rezerwat jest położony na Płaskowyżu Kolbuszowskim. Ochronie podlega jedyne w Polsce naturalne stanowisko azalii pontyjskiej (rożanecznika żółtego) rosnącej na suchej wydmie o długosci 35 m i szerokosci 5 m. Wykazuje ona dużą żywotnosc o czym swiadczy pojawianie się nowych okazow na zboczu wydmy przylegającego do podmokłego gruntu, porosniętego olszyną. Gatunek ten jest reliktem trzeciorzędowym w polskiej florze. Głownym osrodkiem występowania azalii pontyjskiej jest Kaukaz i Azja Mniejsza, a najbliższe stanowiska występują w widnych lasach sosnowych Wołynia.

4. **"Wydrze"** - rezerwat lesny, ochrona częściowa, rok utworzenia: 1983, powierzchnia: 14,64 ha, gmina: Rokszowa, lesnictwo: Wydrze Rezerwat położony na Płaskowyzu Kolbuszowskim. Ochronie podlega naturalny, czysty drzewostan modrzewia polskiego (Larix polonica) oraz starodrzew bukowy. Na niewielkiej powierzchni występuje łęg olchowy. Buczyna karpacka zajmuje około 70% rezerwatu. W rezerwacie rosnie wiele gatunków roslin prawnie chronionych jak: lilia złotogłow, wawrzynek wilczełyko, pokrzyk wilcza jagoda, gnieznik lesny, kruszczyk szerokolistny, sniężyczka przebisnieg.

5. **"Suchy Łuk"** - rezerwat torfowiskowy, ochrona scisła, rok utworzenia: 1991, powierzchnia: 9,97 ha, gmina: Leżajsk, miejscowosc: Brzoza Królewska Ochroną objęto torfowisko wysokie z bogatą florą i fauną charakterystyczną dla torfowiska wysokiego.

14. OBSZARY CHRONIONE W WOJEWÓDZTWIE KROSNIEŃSKIM (mapa nr 5)

PARKI NARODOWE

1. Bieszczadzki Park Narodowy. Bieszczadzki Park Narodowy został utworzony Rozporządzeniem Rady Ministrow z 4 VIII 1973 r., a następnie powiększony w 1989 r. i w 1991 r. do powierzchni 27.064 ha, z czego 3045 ha objęto ochroną ścisłą.

Obszar parku obejmuje najwyższe masywy gorskie Bieszczadow z głównymi szczytami: Tarnicą, Krzemieniem, Haliczem, Rozsypańcem, Kinczykiem Bukowskim oraz połoninami: Wetlińsko-Smerecką, Caryńską, Małą i Dużą Rawką, Bukowską i Bukowym Berdem. Połoniny podlegają ochronie ścisłej.

Bieszczady mają charakter wysokich gor rusztowych z długimi grzbietami przebiegającymi rownoległe z północnego zachodu na południowy wschod. W krajobrazie gor szczególnie wyodrębnia się wyniosłe pasmo połoninowe oraz zalesione pasmo graniczne. Najbardziej typowy krajobraz bieszczadzki, niespotykany w innych górach reprezentuje masyw Tarnicy i Halicza z licznymi wąwozami, malowniczymi skałami i rumowiskami skalnymi.

Bieszczady mają osobliwy układ pięter roślinnych, inny niż pasma położone w ich sąsiedztwie. Wyróżnia się tu 3 piętra: piętro pogorza (tu poszerzone do 700-800 m npm), piętro dolnoreglowych lasow bukowych (700-1150 m npm) i piętro połonin czyli łąk alpejskich (powyżej 1150 m npm). Brakuje piętra górnoreglowych świerczyn i kosodrzewiny, a gorna granica lasu jest znacznie obniżona. Główna część BPN leży w piętrze regla dolnego. Najbardziej rozpowszechnionym zespołem jest buczyna karpacka Dentario glandulosae-Fagetum zróżnicowana na kilka podzespołów. Spotyka się również niewielkie płaty kwaśnej buczyny gorskiej Luzulo nemorosae - Fagetum, a wzdłuż potokow - olszynkę karpacką Alnetum incanae carpaticum. W dolinie gornego Sanu oprocz sztucznych świerczyn na siedliskach buczyny karpackiej występuje także na niewielkich powierzchniach dolnoreglowy bor świerkowy Piceetum abietosum. Najrzadszym zespołem leśnym jest jaworzyna z języcznikiem zwyczajnym Phyllitido-Aceretum.

W piętrze połonin spotykamy kilkanascie zespołow traworoślowych i łąkowych, w tym murawy o charakterze alpejskim. Dużą osobliwoscią jest fitocenoza torfowiska wysokiego w

Wołosatem (rezerwat torfowiskowy).

Bardzo bogata flora BPN obejmuje ok. 700 gatunków roślin naczyniowych, ok. 300 gatunków porostów, ponad 200 gatunków mchów i wiele gatunków grzybów. Szereg gatunków ma tu jedyne lub jedne z nielicznych w Polsce stanowiska.

Z 27 gatunków wschodniokarpackich na terenie parku występują 24. Są to m.in.: gozdzik skupiony, fiołek dacki, chaber, wężymord gorski, okrzyn karpacki, ciemięzyca biała, tojady, ostrożeń wschodniokarpacki, sałatnica leśna, cebulica dwulistna, snieżyca wiosenna oraz endemity - pszeniec biały i wilczomiecz karpacki. Najliczniej gatunki wschodniokarpackie występują w piętrze połoninowym parku (13-15 gatunków/0,25 km^2). Zespoły roślinne połonin należą do unikalnych w skali kraju. Osobliwoscią przyrodniczą są zarosla olszy zielonej (kosej) na połoninach stanowiące endemiczną dla Karpat Wschodnich biocenozę.

Rośliny wysokogorskie reprezentowane przez 71 gatunki (alpejskie i subalpejskie) decydują także o bogactwie i wartosci flory parku. Przedstawicielami tej grupy są: pierwiosnka długokwiatowa, tojad taurycki, zawilec narcyzowaty, bażyna, kostrzewa niska, prosienicznik jednogłówkowy, rdest żyworodny, rożeniec gorski, driakiew lsniąca, leniec alpejski, pełnik europejski (rośliny alpejskie) oraz miłosna gorska, czosnek siatkowany, przewiercen długolistny, chaber miękkowłosy, złocień podbaldachowy i okrągłolistny, omieg gorski, modrzyk gorski, wiechlina Chaixa, jaskier platonolistny i szczaw alpejski (rośliny subalpejskie).

Także świat zwierząt BPN jest bardzo bogaty i różnorodny. Tylko wśród kręgowców stwierdzono tu ok. 200 gatunków. Występują tu zwierzęta typowe dla wschodniokarpackiej puszczy np. niedźwiedz brunatny, żubr, jeleń, rys, żbik, wilk i kuna leśna. Wśród 105 gatunków ptaków duży udział mają gatunki drapieżne i wysokogórskie. Żyją tu m.in.: orzeł przedni, puchacz, puszczyk uralski, sóweczka, orlik krzykliwy i grubodzioby, gadożer, bocian czarny i pospolity, kruk, trzmielojad. Obecnosc wysokogórskich ptaków środowiska połoninowego - płochacza halnego oraz siewierniaka - w górach niewiele przekraczających 1300 m npm jest zjawiskiem wyjątkowym i wiąże się ze swoistym układem pięter roślinnych.

Żyją tu także zwierzęta górskie występujące zwykle w

piętrze lasow reglowych i w krainie colin np.: ryjowka gorska, salamandra plamista, pomrow błękitny, pluszcz i pliszka gorska. Interesujące są borealno-alpejskie ptaki: dzięcioł trojpalczasty i drozd obrozny. Występują tu cudemity ogolnokarpackie np. traszka karpacka oraz wschodniokarpackie, ktore reprezentuje szereg drobnych owadów.

Na terenie BPN znajduje się 7 rezerwatów ścisłych:

"Wetlina" - rezerwat leśny (1958 r., pow. 110,85 ha), utworzony dla ochrony roślinności lasow dolnoreglowych z panującym zespołem buczyny karpackiej oraz fragmentu wschodniokarpackiego lasu bukowo-jaworowego z domieszką jodły. Znajduje się tu jedno z większych skupisk jawora w Polsce. Występuje tu bogata flora górska, którą reprezentują gatunki alpejskie, subalpejskie, reglowe i ogólnokarpackie.

"U źródeł Solinki" - rezerwat leśny (1958 r., pow. 343,94 ha) utworzony dla ochrony pierwotnych drzewostanów bukowo-jodłowych, stanowiących najbardziej typowy dla Bieszczadów zespół buczyny karpackiej (Fagetum carpaticum typicum). Górne partie rezerwatu zajmują wschodniokarpackie ziołorosiowe lasy jaworowe. Flora bogata jest szczególnie w rośliny górskie i wschodniokarpackie.

Świat zwierząt reprezentują m.in. niedźwiedź, wilk, lis, borsuk, kuny, ryś, jeleń, sarna oraz bogata awifauna (np. orzechowka, sojka, raniuszka, sikory, gil, czyż, rudzik, dzięcioł trojpalczasty, drozd obrożny, puchacz, puszczyk uralski, myszołów zwyczajny i wiele innych).

"Przełom Solinki" - rezerwat florystyczny (1958 r., pow. 2,90 ha) utworzony dla ochrony stanowisk rzadkich w Bieszczadach Zachodnich roślin zarodnikowych, głównie mchów zasiedlających skały piaskowcowe w korycie górnej Solinki. Są to m.in. rzadkie mchy górskie: Hygrohypnum alpinum, H. engyrium, gatunek o charakterze południowo-atlantyckim - Fissidens mildeanus, rzadki mech Isopterygium densifolium i inne.

"Wołosate" - rezerwat torfowiskowy (1959 r., pow. 2,04 ha) utworzony dla ochrony torfowiska wysokiego z dobrze zachowaną pierwotną roślinnością. Z interesujących gatunków rośnie tu: turzyca pchła, modrzewnica zwyczajna, bagno zwyczajne, borowka bagienna, żurawina błotna i drobnolistna, wełnianka pochwowata, bażyna czarna oraz liczne mchy torfowce.

"Połoniny Małej i Wielkiej Rawki" - rezerwat florystyczno-krajobrazowy (1968 r., 52,15 ha) utworzony dla ochrony typowych dla Karpat Wschodnich połonin z charakterystycznymi zbiorowiskami roślinnymi oraz fauną. W szacie roślinnej przeważają zbiorowiska roślinności murawowej i borówczyska. Charakterystyczny rys flory połonin stanowią rośliny wschodniokarpackie (33 gatunki) np. tojad wiechowaty, sałatnica leśna, wężymord górski. Wśród zbiorowisk kosej olszy z domieszką jarzębiny znajduje się jedyne w Bieszczadach stanowisko bardzo rzadkiej górskiej czeremchy skalnej. Występują tu aż 33 gatunki roślin wysokogórskich.

Szczyty Wielkiej i Małej Rawki posiadają również duże walory krajobrazowe.

Rezerwat jest trafnym uzupełnieniem 2 przyległych do niego rezerwatów: polskiego - "U źródeł Solinki" i ukraińskiego "Stużica".

"Puszcza Bukowa w Dolinie Tworylczyka" - rezerwat leśny (pow. ok. 700 ha) utworzony dla ochrony najlepiej zachowanych w Bieszczadach drzewostanów buczyny karpackiej (Dentario glandulosae-Fagetum). W rezerwacie spotyka się też niewielkie fragmenty kwaśnej buczyny górskiej oraz olszynki karpackiej. W różnorodnej i bogatej florze wyróżniają się rośliny górskie. Licznie występują gatunki subalpejskie: ciemiężyca biała, dzwonek rozpierzchły, wiechlina Chaixa, szczaw górski, złocień okrągłolistny i inne. Natomiast podstawę górskiej flory stanowią 22 gatunki regiowe; są to m.in. sałatnica leśna, kosmatka olbrzymia, paprotnik Brauna i kolczysty, miesięcznica trwała, tojad mołdawski, żywiec gruczołowaty.

W rezerwacie żyje bogata fauna wielkich zwierząt puszczańskich; występuje tu duża koncentracja drapieżników: niedźwiedzia, wilka, rysia, żbika, lisa, borsuka i kuny. Bogata i obfitująca w gatunki rzadkie jest także awifauna. Ptaki drapieżne reprezentuje: orzeł przedni, orlik krzykliwy, myszołów zwyczajny, krogulec, pustułka, puszczyk i kruk, a bogatą faunę ptaków śpiewających: sójka, gil, szczygieł, płochacz, mysikrólik, raniuszek, sikory, świstunka leśna i wiele innych.

"Połonina Wetlińsko-Smerecka" - rezerwat krajobrazowo-florystyczny (pow. ok. 1000 ha), największy w BPN, utworzony dla ochrony wartości krajobrazowych wysokogórskich łąk oraz występujących tam zespołów połoninowych tj. borówczysk

(Vaccinietum pocuticum), zbiorowisk roślinności murawowej (Nardetum carpaticum orientale, Poo-Deschampsietum, Trollio-Centaureetum) oraz płatów ziołorośli (Rumicetum alpini), a także górnej granicy lasu.

PROJEKTOWANE PARKI NARODOWE

1. Magurski Park Narodowy. Projektowany park obejmuje typowy pod względem zróżnicowania przyrody żywej i krajobrazu fragment Beskidu Niskiego z masywem Magury Wątkowskiej. Ochronie podlegać tam będą przede wszystkim biocenozy leśne z bogatą fauną puszczańską.

Powierzchnia parku, leżącego prawie w całości w woj. krośnieńskim i małym fragmentem w woj. nowosądeckim, wynosi ok. 20.000 ha. Otulinę parku stanowi Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego.

Beskid Niski wyodrębnia się spośród pozostałych części Beskidów przede wszystkim krajobrazowo. Flora i fauna mają cechy przejściowe między Bieszczadami a Beskidami Zachodnimi, z zubożeniem elementów wysokogórskich.

Północno-wschodnie stoki Magury Wątkowskiej mają szczególnie urozmaiconą i interesującą rzeźbę. Są one porozcinane dolinami potoków i bogate w wychodnie skalne. Skupienia oryginalnych form skalnych znajdują się w okolicy wsi Mrukowej (projektowany rezerwat geologiczny "Polski Zamek" przy granicy parku) i Folusza oraz koło szczytu Kornuty.

W lasach dominującym zespołem jest buczyna karpacka Dentario glandulosae - Fagetum. Drzewostany jodłowe mają przeważnie charakter żyznych jedlin najbardziej zbliżonych do zespołu Abietetum polonicum. Typowe płaty grądów Tilio-Carpinetum nie są zbyt częste. Starodrzewy powyżej 100 lat spotyka się sporadycznie.

W skali Karpat wartość florystyczna obszaru parku jest przeciętna. Dominują tu gatunki piętra regiowego. Gatunki wschodniokarpackie zaznaczają się tu wyraźniej - są to m.in. kostrzewa górska, sałatnica leśna, cebulica dwulistna, smotrawa okazała. Z zachodniokarpackich roślin powszechnie występuje tylko przytulia okrągłolistna.

Osobliwością florystyczną jest stanowisko kosodrzewiny w szczytowych partiach Magury Wątkowskiej. W północno-wschodniej

części parku występuje jeszcze jeden interesujący gatunek - kłokoczka południowa.

Swiat zwierzęcy omawianego terenu, choc nie odznacza się unikalnymi gatunkami w skali kraju czy Karpat, jest jednak bogaty i różnorodny.

Z lasami o puszczanskim charakterze związane są bogate populacje rzadkich gatunków kręgowcow, takich jak: ryś, wilk, kuna leśna, jeleń i dzik. Spotyka się tu wiele gatunków ptaków drapieżnych, takich jak: orlik krzykliwy, gadożer, pszczołojad, puszczyk uralski, kruk, myszołow zwyczajny, bocian czarny, jarząbek, dzięcioł trojpalczasty i inne.

Bogatą faunę płazów i gadow reprezentują: salamandra plamista, traszka gorska i grzebieniasta, kumak gorski, żmija, gniewosz i prawdopodobnie najrzadszy z naszych węży - wąż Eskulapa.

Bogata jest także fauna bezkręgowcow, obfitująca m.in. w interesujące gatunki trzmieli, rzadkie gatunki motyli (niepylak mnechozyna, paz żeglarz) oraz chrząszczy (jelonek rogacz i nadobnica alpejska).

2. **Turnicki Park Narodowy**. Projekt parku (nazywanego również Wschodniokarpackim P. N. lub Lędzianskim P. N.) obejmuje fragment Pogorza Przemyskiego przyiegający do granicy państwa, ktory opływa rzeka Wiar. Obecnie istnieje tam Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego (woj. przemyskie) oraz Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu (woj. krosnieńskie). Park położony jest na terenie 2 województw i obejmuje obszary o znaczących walorach przyrodniczych i krajobrazowych w skali kraju.

Teren projektowanego parku charakteryzuje się tak jak całe Karpaty fliszowe, równoległym układem struktur fałdowych w kierunku północny zachod - południowy wschod. Największa rzeka tego rejonu - Wiar zachowuje w górnym i srodkowym biegu prawie pierwotny gorski charakter. Zródliska Wiaru znajdują się na obszarze wododziału morz: Bałtyckiego i Czarnego. Przełomy rzeki odsłaniają ciekawe profile geologiczne.

Zmienność typow i stanow pogody wynika z mieszania się tu wpływów klimatu kontynentalnego Europy Wschodniej z klimatem oceanicznym Europy Zachodniej.

Ze strukturą geomorfologiczną związany jest układ masywów leśnych, które pokrywają park prawie w całości. Jodła i buk

tworzą tu lasy należące do zespołu buczyny karpackiej (kilka podzespołów). Oprocz cennych starodrzewi bukowo-jodłowych, z licznymi drzewami kwalifikującymi się na pomniki przyrody, występują tu także lasy mieszane z udziałem dębu, brzozy, modrzewia, grabu oraz sztucznie wprowadzoną sosną. Zespół jesionowo-olszowy z bogatym runem (ok. 140 gatunków) panuje wzdłuż potoków. Z gatunkow wschodniokarpackich spotkac tu można: starca długolistnego, kulecznicę kronską, sałatnicę leśną, ciemiężycę białą i oset siedmiogrodzki, a z gatunkow reglowych - paprotnik Brauna, żywiec gruczołowaty, miesiącznicę trwałą, żywokost sercowaty, lepiężnik biały, czosnek niedźwiedzi, czyściec górski, przenęt purpurowy, wiciokrzew czarny i bez koralowy. Rosną tu również liczne gatunki chronione, jak: wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity, storomotniki, szyszkowiec szyszkowaty.

Podobnie jak flora, także fauna odznacza się bogactwem gatunkow i rożnorodnoscią. Charakterystyczne tylko dla tego obszaru są liczne bezkręgowce: mięczaki, pajęczaki, wije i pierscienice. Wiele jest także gatunkow owadow (chrząszcze, motyle, trzmiele, mucnówki, pszczoły). W potokach spotykamy rzadkiego już pstrąga potokowego.

Płazy i gady reprezentowane są przez: salamandrę plamistą, traszkę górską i karpacką, rzekotkę drzewną, żabę trawną, zmiję zygzakowatą, zaskrońca, padalca, jaszczurkę zwinkę i żyworodną, a także prawdopodobnie jaszczurkę zieloną i węża Eskulapa.

Z ptaków drapieżnych gnieżdżą się tu: orzeł przedni, orlik krzykliwy, myszołów zwyczajny, puchacz, sowy i sokoły. Występuje tu także rzadka w Polsce żołna oraz bocian czarny.

Dobre warunki rozwoju ma tu jeleń szlachetny, osiągający w Karpatach swoje maksymalne rozmiary. Reprezentantami dużych drapieżnikow są wilki, rysie i żbiki. Spotyka się też jenota. Wyjątkowo licznie występoują tu nietoperze.

PROJEKTOWANY MIĘDZYNARODOWY REZERWAT BIOSFERY "KARPATY WSCHODNIE"

W 1991 r. został podpisany przez przedstawicieli Polski, Słowacji i Ukrainy protokoł o współpracy przy tworzeniu Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery w Karpatach Wschodnich. Proponuje się by ten wspolny obszar chroniony, unikalny w skali

swiata, miał podwojny status: Międzynarodowego Parku (MP) i Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery (MRB). MP będzie drugim na swiecie trojpanstwowym obszarem chronionym po Międzynarodowym Parku "W" (Niger, Mali i Burkina Faso w Afryce Zachodniej), a MRB - jedynym tego rodzaju obiektem w skali światowej. MRB ma większe szanse na zatwierdzenie niż MP ze względu na wyjątkowe znaczenie rezerwatów biosfery dla ochrony dziedzictwa przyrodniczego Ziemi.

Obszar ten wyrożnia się wyjątkowymi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi. Będzie to jedyny rezerwat biosfery chroniący największy w Europie kompleks naturalnych lasow bukowych oraz wysokogorskich, wschodniobeskidzkich połonin. W projektowanym MRB przeważają naturalne zespoły roślinne, wsrod ktorych występują 4 zespoły endemiczne oraz niektore endemiczne gatunki roslin i zwierząt oraz liczne gatunki chronione. Jest tu najbogatsze w Europie skupisko ptaków i ssaków drapieżnych. Z rzadkich i ginących zwierząt puszczańskich występują tu: niedzwiedz brunatny, rys, żbik, żubr oraz konik Huculski mający znaczenie regionalne.

Walory kulturowe tworzą liczne zabytki architektury i budownictwa ludowego - cerkwie, kościoły, chałupy łemkowskie itp.

Międzynarodowy Rezerwat Biosfery obejmowałby wysunięte najbardziej na północny zachód pasmo Karpat Wschodnich, gdzie ustanowiono następujące obszary chronione: w Polsce - Bieszczadzki Park Narodowy (27 064 ha), Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy (46 025 ha), Park Krajobrazowy Doliny Sanu (35 835 ha), na Słowacji - część Wschodniokarpackiego Obszaru Chronionego Krajobrazu przewidzianą do ochrony jako Wschodniokarpacki Park Narodowy (40 601 ha), na Ukrainie - duży rezerwat leśno-krajobrazowy "Stużica" (2542 ha) wraz ze strefą ochronną (1708 ha). W całosci powierzchnia MRB wynosiłaby 153 775 ha.

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. **Park Krajobrazowy Gór Słonnych.** Park utworzono w 1992 r. na terenie gmin Lesko, Olszanica, Sanok, Tyrawa Wołoska i Ustrzyki Dolne. Obejmuje on obszar 38.096 ha. Strefę ochronną stanowi dla parku Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu, a od

strony północno-wschodniej Przemysko-Dynowski Obszar Chronionego Krajobrazu w woj. przemyskim. Zachodnia granica parku biegnie częściowo wzdłuż rzeki San.

Park położony jest na Pogorzu Karpackim, które ma tutaj bardzo interesujący tzw. rusztowy układ grzbietów górskich, z ostańcami piaskowcowymi. Monotonne, częściowo zalesione płaskowyże porozcinane są dolinami rzecznymi. Występują tu gleby bielicowe na podłożu piaskowcowym, rędziny - na fliszowych skałach węglanowych oraz mady i czarne ziemie.

Główne pasmo górskie to Góry Słonne z najwyższym szczytem Słonnym (671 m npm) i grzbiet Chwaniów, który w przyszłości wejdzie być może do projektowanego Turnickiego Parku Narodowego obejmującego obszary na styku woj. przemyskiego i woj. krośnieńskiego.

Na terenie parku w miejscowości Monasterzec utworzono rezerwat leśny "Góra Sobień" obejmujący fragment lasu mieszanego z chronionymi gatunkami roślin zielnych oraz rzadką florą kserotermiczną. Interesująca jest także fauna zwierząt bezkręgowych. Na szczycie wzgórza znajdują się ruiny murów obronnych zamku Kmitów.

Ponadto projektuje się jeszcze 12 rezerwatów, z czego 4 znajdują się w paśmie Chwaniów.

2. **Park Krajobrazowy Doliny Sanu.** Park utworzono w 1992 r. na terenie gmin Cisna, Czarna, Lutowiska i Solina. Obejmuje on obszar 35.635 ha. Od wschodu graniczy z Ukrainą, od strony południowo-wschodniej z Bieszczadzkim Parkiem Narodowym stanowiąc jego otulinę, od zachodu - z Ciśnińsko-Wetlińskim Parkiem Krajobrazowym, a od północy z Wschodniokłodzkim Obszarem Chronionego Krajobrazu.

W parku dominuje osiemnastokilometrowy, odizolowany grzbiet Otrytu, ciągnący się od Rajskiego do Sudnika. Osiąga on wysokość średnio 800-850 m npm, a kulminację stanowi Trohaniec (939 m npm). Otryt zbudowany jest głównie z bardzo grubych kompleksów piaskowców dolnokrośnieńskich, zwanych otryckimi (Brzykowicz, Studnicka 1987).

Całe pasmo pokrywa zwarty las bukowo-jodłowy, w dużej mierze o charakterze pierwotnym. Są tu jedne z najbogatszych w Bieszczadach ostoi zwierzyny - niedźwiedzia, rysia, żbika, wilka, dzika i jelenia.

Długi grzbiet poprzecinany jest przełomami dopływow Sanu i Czarnej, ktore płyną rownoległe po obu jego stronach. San płynący zakolami, tworzy przełomową dolinę koło Studziennego. Ten fragment doliny, wraz z interesującymi zbiorowiskami roślinnymi oraz rzadkimi gatunkami roślin i zwierząt objęty został ochroną rezerwatową (rezerwat krajobrazowy "Krywe").

Bardzo cenne z punktu widzenia badań ewolucji doliny Sanu jest - jako jedno z nielicznych udokumentowane w Karpatach - stanowisko żwirow pliocenskich, zachowane na spłaszczeniach o charakterze erozyjnym pomiędzy miejscowosciami Chmiel i Sękowiec.

Na terenie parku znajduje się obok wyżej wspomnianego jeszcze 6 rezerwatow przyrody: leśny "Hulskie im. S. Myczkowskiego" oraz torfowiskowe "Zalesie", "Tarnawa", "Litmirz", "Łokieć" i "Dźwiniacz" - nad Sanem, przy granicy z Ukrainą. Ponadto projektowane są 4 rezerwaty.

3. Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy. Park powstał w 1992 r. na terenie Wschodniobeskidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Obejmuje obszar 46.025 ha na terenie gmin Cisna, Baligród, Komańcza i Solina. Południową granicę parku stanowi granica państwa, od wschodu park styka się z Bieszczadzkim Parkiem Narodowym i Parkiem Krajobrazowym Doliny Sanu.

Objęcie ochroną tego obszaru spowodowane jest występowaniem tam na znacznej powierzchni roślinnosci naturalnej z udziałem zbiorowisk pochodzenia pierwotnego (Faliński 1975 za Brykowicz, Studnicka 1987) oraz dużymi wartościami krajobrazowymi.

Rzeźba parku, tak jak całych Bieszczadów, wynika z budowy geologicznej i rożnej odpornosci piaskowcow. Wykształcił się tu tzw. kratowy układ sieci rzecznej oraz odpowiadający mu rusztowy układ grzbietów gorskich. Rzeki tworzą malownicze przełomy: Solinka koło Buka, górna Solinka w rejonie Moczarnego, Wetlina koło Kalnicy i Zawoja. Za najpiękniejszy z nich uchodzi przełom Wetliny, która meandrami przedziera się między stromymi stokami wzgórz. Utworzono tam rezerwat krajobrazowy "Sine Wiry".

Obszar parku jest prawie całkowicie zalesiony. Występuje tu swoisty układ pięter roślinnych: pogórze (do 500 m), regiel dolny (do 1150 m npm) i charakterystyczne dla Bieszczadów połoniny (Zarzycki, Głowaciński za Brykowicz, Studnicka 1987). Najniżej położone doliny zostały zasiedlone i zagospodarowane.

Nad nimi rosną lasy liściaste, rzadziej mieszane z udziałem dębu, grabu, jodły i lipy; powyżej - lasy dolnoreglowe z dominującym bukiem oraz domieszką jodły i jawora. Górna granica lasów, utworzona przez buczyny, z niespotykanymi w innych częściach Karpat, drzewostanami jaworowymi, stanowi osobliwość lasów bieszczadzkich.

Na obszarze parku, oprócz wspomnianego już, rezerwatu krajobrazowego "Sine Wiry" znajdują się rezerwaty przyrody nieożywionej "Zwierło" i "Gołobore" oraz leśne - "Cisy na Górze Jawor", "Olszyna łęgowa w Kalnicy" i florystyczny "Woronikówka". Projektowanych jest także dalszych 6 rezerwatów.

4. Jaśliski Park Krajobrazowy. Park utworzono w 1992 r. na terenie gmin Dukla i Komancza. Obejmuje on obszar 19.520 ha. Położony jest w Beskidzie Niskim, między Przełęczą Łupkowską a Przełęczą Dukielską. Jego południową granicę stanowi granica państwa; wokół parku rozpościera się Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego.

Rzeźba terenu ma tu łagodny charakter: wzniesienia nie przekraczają 1000 m npm, deniwelacje wynoszą 450-550 m. Najwyższe szczyty tego obszaru to Kamień (863 m npm), Danawa (841 m npm) i Kanasiówka (823 m npm). W dolinach i na zboczach zauważa się tarasy i spłaszczenia erozyjne. Podłożem są piaskowce i łupki fliszowe (Brykowicz, Studnicka 1987).

Prawie całą powierzchnię parku pokrywa las, składający się głównie z drzewostanów bukowych lub jodłowych z domieszką jaworu i graba. Przewaga jodły występuje w okolicach Kamienia i Kanasiówki. Charakterystyczny dla tej części Karpat jest brak świerka, który pojawia się dopiero w Bieszczadach. Pod względem florystycznym wschodnia część Beskidu Niskiego ma charakter przejściowy, gdzie mieszają się rośliny południowe, wschodnio- i zachodnio-karpackie (Hryncewicz 1959 za Brykowicz, Studnicka 1987).

Fauna Beskidu Niskiego jest bardzo bogata. Spotyka się tu często, zwłaszcza w lasach dukielskich, drapieżniki takie jak wilk, ryś i żbik. W lasach bukowych żyją: kuna leśna i domowa, tchórz, popielica, sarny, zające i wydry. Ptaki reprezentują jastrząb gołębiarz, myszołów zwyczajny, kania ruda, krogulec, sowy i wiele innych. Bardzo bogaty jest świat motyli.

W parku położone są obszary źródliskowe Wisłoka i Jasiołki.

W lesistym wąwozie, pomiędzy Ostrą a Piotrusiem utworzono rezerwat krajobrazowy "Przełom Jasiołki" obejmujący typowy przyrodniczo fragment Beskidu Niskiego, z dużymi płatami roślinności naturalnej.

Ponadto projektuje się utworzenie rezerwatów na Górze Kamień, na Gorze Kanasiówce, na Górze Kiczerze i na Kiczery Długiej.

PROJEKTOWANE PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Czarnorzecko-Strzyżowski Park Krajobrazowy. Projekt parku obejmuje większą część Czarnorzeckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu na Pogorzu Strzyżowskim. Jest to teren wyżynno-pagorkowaty z zaokrąglonymi grzbietami w postaci kop i sfalowanych garbow. Główne pasmo wzgorz zbudowane jest z piaskowcow istebnianskich i ciężkowickich serii śląskiej. Własnie piaskowcowe formy skalne pochodzenia denudacyjnego tworzą charakterystyczny i oryginalny krajobraz.

Zgrupowania szczególnie malowniczych skałek znajdują się w rezerwacie przyrody nieożywionej "Prządki" między Korczyną a Czarnorzekami oraz w Woli Komborskiej, gdzie są one częściowo chronione jako pomniki przyrody. Rezerwat przyrody nieożywionej ma powstać także na wzgorzu Kamieniec koło Odrzykonia, gdzie znajdują się także ruiny zamku z XIII w.

Obszar parku jest w znacznym stopniu zagospodarowany i użytkowany rolniczo, a zalesiony tylko częściowo na najwyższych partiach wzgorz. W lasach występuje różnorodnosc gatunkow drzew (sosna, świerk, jodła, buki, dąb, brzoza, jesion, brzost, wiąz, jawor, topola, lipa, osika, olsza). Na wysokości 500-600 m npm typowe są lasy dębowo-grabowe, a w dolinach rzecznych - lasy łęgowe z topolą, olszą szarą i wierzbą.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Szczególne walory przyrodnicze i krajobrazowe woj. krośnieńskiego spowodowały utworzenie tam spojnego systemu obszarow chronionych. Wszystkie formy wielkoprzestrzennej ochrony przyrody i krajobrazu, a więc park narodowy, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu obejmują ok. 70% powierzchni województwa.

Doprowadzono tu do sytuacji modelowej, w ktorej rezim ochronny jest strefowany, co rozwiązało sprawę otulin. Bieszczadzki Park Narodowy jest bowiem otoczony przez Park Krajobrazowy Doliny Sanu i Ciesniańsko-Wetlinski Park Krajobrazowy, ktore stanowią dla niego szeroką otulinę (od strony polnocno-wschodniej i polnocno- zachodniej). Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu tworzy zas strefę ochronną dla ww. parkow krajobrazowych oraz Parku Krajobrazowego Gor Słonnych. Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego łączy się ze Wschodniobeskidzkim Obszarem Chronionego Krajobrazu tworząc ciąg obszarow chronionych obejmujących głowny grzbiet Karpat. Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego stanowi otulinę dla Jasliskiego Parku Krajobrazowego, a także dla projektowanego Magurskiego Parku Narodowego.

Jedynym obszarem nie powiązanym z innymi jest Czarnorzecki Obszar Chronionego Krajobrazu położony na Pogorzu Karpat Zachodnich.

1. Wschodniobeskidzki OChK. Był to pierwszy w Polsce obszar objęty wielkoprzestenną formą ochrony (1992r.). Obecnie po zmianie jego granic (1972r.) i zatwierdzeniu parkow krajobrazowych w woj. krosnienskim (1992r.) powierzchnia jego wynosi 139 478 ha. Rozciąga się on na terenie Bieszczadów i Pogórza Karpat Wschodnich - bardzo atrakcyjnych krajobrazowo i przyrodniczo. Przez obszar ten płynie największy karpacki dopływ Wisły - San. W Solinie i Myczkowcach powstały dwa duże zbiorniki zaporowe o powierzchniach 22 km^2 i 2 km^2.

2. OChK Beskidu Niskiego. Obszar obejmuje wraz z Jasliskim Parkiem Krajobrazowym zalesione wzgorza Beskidu Niskiego, od granic ze Wschodniobeskidzkim OChK, aż do granic z województwem nowosądeckim. Powierzchnia jego wynosi obecnie 95 350 ha.

Liczne dopływy Wisłoki i Wisłoka tworzą na tym terenie gęstą sieć rzeczną. Na przełomowym odcinku Wisłoka pod Beskidem powsał zbiornik zaporowy.

Na omawianym terenie występuje też wiele zródeł wód mineralnych. Bogate zasoby o znaczeniu krajowym znajdują się zwłaszcza w pasmie Iwonicz Zdrój - Rymanow Zdrój - Rudawka Rymanowska.

Inne cechy srodowiska przyrodniczego charakterystyczne dla Beskidu Niskiego omowione zostały przy opisach projektowanego Magurskiego Parku Narodowego, Jasliskiego Parku Krajobrazowego oraz rezerwatów przyrody.

3. **Czarnorzecki OChK.** Czarnorzecki Obszar Chronionego Krajobrazu położony na Pogórzu Karpat Zachodnich obejmuje powierzchnię 22 855 ha. Projektuje się podniesć status ochrony na przeszło połowie jego powierzchni i utworzyc tam Czarnorzecko-Strzyżowski Park Krajobrazowy (patrz opis projektowanego parku).

REZERWATY PRZYRODY

1. **"Modrzyna"** - rezerwat leśny, 1953 r., powierzchnia 17,84 ha, miejscowosc Barwinek, gmina Dukla.

Rezerwat został utworzony dla ochrony jedynego na terenie Beskidu Niskiego stanowiska modrzewia polskiego (Larix polonica), występującego tu w drzewostanach mieszanych z jodłą. Gatunki te osiągają drugą bonitację wzrostową i charakteryzują się urozmaiconą strukturą wiekową. W najstarszej części rezerwatu o powierzchni blisko 9 ha znajduje się ok. 550 modrzewi o piersnicy ok. 60 cm, wysokosci ponad 30 m, w wieku dochodzącym do 200 lat. Pozostała część drzewostanu powstała drogą naturalnej ekspansji modrzewia polskiego na grunty porolne i liczy ok. 35 lat.

Występującym tu typem siedliska jest las górski z charakterystycznymi gatunkami runa: gajowcem żółtym, kopytnikiem pospolitym, turzycą lesną, żonkilem zwyczajnym, fiołkiem lesnym.

2. **"Zwiezło"** - rezerwat przyrody nieożywionej, 1957 r., powierzchnia 1,74 ha, położenie - Bieszczady, zbocze Chryszczatej, miejscowość Duszatyń, gmina Komańcza.

Rezerwat obejmuje zapadlisko tektoniczne z dwoma jeziorkami położonymi na wysokosci ok. 850 m npm, o sredniej głębokosci 6-8 m, powstałymi w 1908 r. na skutek obsunięcia się ok. 1 mln m^3 ziemi ze zbocza góry Chryszczata. W głębi jezior tkwią do dzisiaj pnie zatopionych buków i jodeł, między ktorymi przemykają liczne pstrągi. Ostatnio obserwuje się proces wypłycania jeziorek.

3. **"Prządki"** - rezerwat przyrody nieożywionej, 1957 r., powierzchnia 13,66 ha, położenie - Pogórze Karpackie,

miejscowosc Czarnorzeki, gm. Korczyna. Rezerwat utworzono w celu ochrony grupy skał gruboziarnistego i zlepiencowatego piaskowca ciężkowickiego o charakterystycznych powstałych drogą erozji eolicznej kształtach. Dzięki występowaniu w otoczeniu łupków i warstw piaskowcowo-łupkowych mniej odpornych na czynniki denudacyjne stało się możliwe wypreparowanie gruboławicowych piaskowcow.

Najbardziej oryginalne, wymodelowane czasami jak postacie ludzkie są skałki wychodni skalnych od strony północnej. Strome sciany sięgające 20 m, pokryte są rożnopostaciowymi strukturami pochodzenia wietrzennego (UW w Krosnie).

Skały są otoczone lasem, mającym znaczenie glebochronne, w którym dominuje jodła z domieszką buka, sosny i brzozy. Jest on zniekształcony antropogenicznie w stosunku do typowych buczyn karpackich (Fagetum carpaticum). W runie spotyka się szczyr trwały, gajowiec żółty, bluszcz, malinę właściwą, bez czarny i koralowy, paprocie - narecznicę samczą i orlicę pospolitą, z mchow - płomnik oraz chroniony wawrzynek wilczełyko.

Rezerwat odznaczający się dużymi walorami krajobrazowymi, jest najbardziej wartosciowym i chronionym obszarem skałkowym Pogorza Karpackiego. Posiada wybitne znaczenie naukowe jako obszar klasycznych form wietrzenia (Aleksandrowicz 1987).

4. **"Cisy na Górze Jawor"** - rezerwat leśny, 1957 r., pow. 3,02 ha, m. Bystre, gm. Baligród.

Rezerwat utworzono dla ochrony jedynego w Bieszczadach Zachodnich naturalnego stanowiska cisa pospolitego (Taxus baccata) na południowym stoku gory Jawor na wysokosci 720-817 m npm. Występuje tu forma drzewiasta i krzewiasta. Z 262 egzemplarzy tego gatunku tylko nieliczne drzewa są stare i osiągają ok. 20 cm piersnicy.

Cis rośnie w lesie typowym dla zespołu buczyny karpackiej, z bukiem i jodłą w wieku dochodzącym do 140 lat. Przeciętna wysokość drzew wynosi 27 m, a piersnica 44 cm. Domieszkę stanowią jawor i wiąz.

W warstwie zielnej spotykamy wszystkie trzy polskie gatunki żywca - gruczołowaty, cebulkowy i dziewięciolistny oraz marzankę wonną, szczyr trwały, czerniec gronkowy, wilczomlecz migdałolistny, a także żywokost bulwiasty, zerwę kłosową, turzycę palczastą, przytulię, kozłek trójlistkowy, trzcinnik lesny, nawłoć pospolitą i inne.

Rezerwat jest ostoją lub miejscem żerowania wielu gatunków zwierząt, zarowno ssaków (jeleń, sarna, dzik, kuna, tchórz), ptaków (jastrząb, myszołów, rożne gatunki dzięcioła, sojka, kraska, gołąb grzywacz, turkawka, siniak), jak i gadów oraz owadow, a wsrod nich szkodników (chrabąszcz majowy i kasztanowiec, guniak czerwczyk, trzepiennik olbrzym, gatunki jodłowca itp.).

Podłoże geologiczne tworzą prawie wyłącznie piaskowce krosnieńskie o lepiszczu piennym, na ktorych wykształciła się gleba brunatna górska.

5. **"Cisy w Nowej Wsi"** - rezerwat leśny, 1957 r., pow. 2,18 ha, położenie: Beskid Niski, gm. Dukla, m. Nowa Wieś.

Rezerwat utworzono dla ochrony stanowiska cisa pospolitego (Taxus boccata) w Beskidzie Niskim. Położony jest na zachodnich zboczach Cergowej na wys. 430-470 m npm, na terenie lasow prywatnych.

Drzewostan rezerwatu tworzy jodła i buk, z domieszką sosny i brzozy brodawkowatej. Cisy (44 szt.), przeważnie młode - o piersnicy 0,02-0,05 m, występują głównie w formie drzewiastej, mniej licznie - w krzewiastej.

W podszyciu rośnie leszczyna, trzmielina brodawkowata, głóg dwuszyjkowy i bez koralowy. W runie, o składzie typowym dla buczyny karpackiej, występują m.in. trzy polskie gatunki żywca, starzec kędzierzawy, przytulia okrągłolistna, pięciornik omszony, a z gatunkow chronionych - wawrzynek wilczełyko i lilia złotogłów.

6. **"Cisy w Malinówce"** - rezerwat leśny, 1957 r., pow. 4,02 ha, położenie: Przedgórze Karpackie, gm. Haczów, m. Malinówka.

Osobliwoscią rezerwatu jest naturalne stanowisko cisa (Taxus baccata). Występuje tu ponad 1000 sztuk tych drzew, głównie w warstwie podrostu, osiągając do 18 m wysokosci i do 37 cm piersnicy.

Całe wzgórze, na którym położony jest rezerwat, pokrywa las mieszany w wieku 80-140 lat. Głównymi gatunkami lasotworczymi są jodła i sosna. Jako domieszki występują buk, grab i dąb (także drzewa pomnikowe).

W runie, charakterystycznym dla tego siedliska rosną m.in. obydwa żywce, gajowiec żółty, niecierpek pospolity i zawilec gajowy.

7. **"Kretówki"** - rezerwat lesny, 1959 r., pow. 95,78 ha, położenie: Przedgórze Karpackie, gm. Haczow, Jasienica R., m. Orzechówka, Jabłonica.

Rezerwat utworzono w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska cisa pospolitego (Taxus baccata). Cisy (ok. 410 szt.) w wieku 50-150 lat, występują pojedynczo lub grupowo, często w formie drzewiastej. Maksymalna ich wysokość dochodzi do 16 m, a piersnica do 43 cm.

Drzewostan, pierwotnie wielogatunkowy, pochodzenia naturalnego, w wyniku działalnosci gospodarczej uległ w części rezerwatu zmianie na monokultury sosnowe. Występuje tu także buk i jodła, z domieszką dębu szypułkowego, grabu, jarzębiny, brzozy brodawkowatej i in. (Kuczyński 1987).

W runie przeważa konwalijka dwulistna ze szczawikiem zajęczym, kopytnikiem pospolitym i jeżyną. Z gatunkow chronionych rosną tu także: wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity, widłak wroniec i widłak jałowcowaty. Osobliwoscią jest występowanie sałatnicy lesnej będącej elementem charakterystycznym flory wschodniokarpackiej i należącej do roslin typowych dla buczyn.

Podłoże geologiczne tworzą piaskowce krosnieńskie, na ktorych wykształciły się gleby brunatne, gliniaste zwięzłe, świeże, zasobne w węglan wapnia.

8. **"Rezerwat Tysiąclecia na Cergowej Górze"** - lesno-krajobrazowy, 1963 r., pow. 63,5 ha, położenie: Beskid Niski, gm. Dukla, m. Cergowa, Jasionka.

Rezerwat utworzono dla ochrony naturalnych zbiorowisk lesnych i roslin chronionych oraz wartosci krajobrazowych Beskidu Niskiego. Położony jest na mocno nachylonych stokach Cergowej Góry, na wysokosci 716 m npm.

Typowi siedliskowemu lasu gorskiego odpowiada na przeważającym terenie naturalny zespół buczyny karpackiej (Dentario glandulosae-Fagetum) odmiany typowej oraz wilgotnej z miesięcznicą trwałą (op. cit.). Ponadto występuje zbiorowisko olszynki karpackiej, typowy podzespoł grądu, jaworzyna gorska.

Wiele jest osobliwosci przyrodniczych, a w tym: ponadto 100 sztuk krzewów cisa pospolitego, stanowiska rzadkich roslin m.in.: kłokoczki południowej, wawrzynka wilczełyko, kruszczyka szerokolistnego, pióropusznika strusiego, języcznika zwyczajnego, czosnku niedźwiedziego, obrazków plamistych,

sniezyczki przebisniegu i pluskwicy europejskiej. Godne podkreslenia jest przenikanie tu gatunkow wschodniokarpackich np. salatnicy lesnej, tojada wierzchowatego, lulecznicy krainskiej oraz niektorych gatunkow zachodniokarpackich (op. cit.).

Interesujące są także bloki skalne wychodni piaskowca cergowskiego, ktory tworzy tu podłoże geologiczne.

Ponadto na terenie rezerwatu znajduje się kapliczka błogosławionego Jana z Dukli, z posadzki której wypływa źródełko.

9. **"Gołoborze"** - rezerwat przyrody nieożywionej, 1969 r., pow. 13,9 ha, położenie - Bieszczady, gm. Baligród, m. Rabe.

Rezerwat ten jest przykładowym terenem występowania naturalnego gołoborza piaskowca kwarcowego w Karpatach oraz zachodzącej tu naturalnej sukcesji roslinnosci.

Rumowisko skalne powstało prawdopodobnie w miejscu rozległej wychodni piaskowca istebniańskiego. W okolicy Rabego kompleks piaskowcow jest odmiennie wykształcony niż w innych regionach Karpat - nie posiada zlepieńców. Obecnie można obserwowac postępujący nadal rozpad poszczegolnych fragmentów gołoborza na ostrokrawędzisty rumosz.

Wokół blokowiska rosnie las jodłowo-bukowy z dużym udziałem swierka, co jest nietypowe dla dolnoreglowych lasow Bieszczad. W domieszce występuje osika, brzoza, jawor, olcha, lipa i jesion. Gołoborze jest stopniowo opanowywane przez las, głównie przez swierk i brzozę.

W poszyciu rosnie leszczyna i bez koralowy, a w runie żywiec gruczołowaty, kopytnik, marzanka wonna, wawrzynek wilczełyko, gajowiec żółty, narecznica samcza, widłak wroniec, widłak jałowcowaty i inne.

Przy granicy rezerwatu, na brzegu potoku i w jego korycie znajdują się unikalne zrodła wody mineralnej zawierającej siarczki arsenu.

10. **"Góra Sobień"** - rezerwat lesny, 1971 r., pow. 5,34 ha, położenie: Przedgorze Karpackie, gm. Lesko, m. Monasterzec.

W rezerwacie objęto ochroną piękne fragmenty lasu grądowego, lipowo-grabowego, buczyny karpackiej i łęgu podgorskiego, a także faunę kserotermiczną (Pałczyński, Stepa 1983). W niższych partiach ok. trzystumetrowego wzgórza w lesie łęgowym rosnie jesion wyniosły, swierk pospolity, jawor,

czeremcha zwyczajna, leszczyna, w runie - siedzienica skrętolistna, podagrycznik, marzanka wonna i in. W wyższych partiach w lesie grądowym występuje grab zwyczajny, przy udziale buka, dębu szypułkowego i lipy drobnolistnej. W runie spotyka się chronioną lilię złotogłów i wawrzynek wilczełyko, a także często turzycę orzęsioną, kopytnik pospolity, sałatnicę leśną i śmiałka pogiętego. W lesie bukowym jest dużo jaworu i trochę grabu, a w runie rosną podagrycznik, lepiężnik biały, żywiec gruczołowaty i in. (op. cit.).

W związku z rożnorodnoscią siedlisk, zmienną ekspozycją i nachyleniem zboczy itp. występuje tu aż ok. 150 gatunków roślin naczyniowych, a wsród nich chronione m.in. tojad wiechowaty, śnieżyca wiosenna i ww.

Interesującą faunę bezkręgowców reprezentują rzadkie gatunki wijów, pajęczaków, roztoczy i owadow (Kurzyński 1987).

Dodatkową atrakcją są resztki potężnych murów obronnych średniowiecznego zamku Kmitów na szczycie wzgorza.

11. **"Zakole"** - rezerwat torfowiskowy, 1971 r., pow. 5,25 ha, położenie: Bieszczady, gm. Lutowiska, m. Smolnik.

Rezerwat obejmuje torfowisko przejściowe i wysokie w zakolu doliny Sanu. U podnóża wypiętrzonej części tego torfowiska znajduje się partia o charakterze mezotroficznym. Dolną jego część porastają świerki w wieku 10-30 lat, które tworzą typowy pierścień.

Powierzchnię torfowiska porasta oligotroficzny mszar torfowcowy. Z interesujących gatunków roślin spotyka się tu m.in.: płonnik, wełniankę pochwowatą, bagno zwyczajne, borówkę bagienną, modrzewnicę czarną, żurawinę błotną.

Strefę otulinową rezerwatu stanowi 70-letni drzewostan świerkowy z domieszką dębu.

12. **"Olszyna łęgowa w Kalnicy"** - rezerwat leśny, 1971 r., pow. 13,92 ha, położenie: Bieszczady, gm. Cisna, m. Kalnica.

Rezerwat obejmuje fragment - rzadkiego w górach - łęgowego lasu olchowego rosnącego na podłożu torfu niskiego o grubości średnio 1 m. Olsza czarna posiada tu jedyne naturalne stanowisko w Bieszczadach Zachodnich. Największą osobliwością runa jest obficie występująca tu narecznica grzebieniasta (jedyne stanowisko w Bieszczadach). Towarzyszą jej inne gatunki paproci oraz widłak wroniec, kozłek całolistny i wiązowka błotna.

13. **"Olsza Kosa w Stężnicy"** - rezerwat florystyczny, 1974 r., pow. 1,79 ha, położenie: Bieszczady, gm. Baligród, m. Stężnica.

Jest to bardzo cenny obiekt obejmujący obfite stanowisko olszy zielonej. Porasta ona dawne pastwisko tworząc zarosla o wysokosci do 2,5 m. Występowanie tego gatunku na wysokosci 675 m npm, a więc w strefie regla dolnego stanowi osobliwość przyrodniczą. Naturalnym stanowiskiem olszy zielonej jest pas ponad górną granicą lasu, czyli w Bieszczadach ponad 1150 m npm.

Wśród zarośli olszowych rośnie tu i ówdzie sosna zwyczajna, brzoza brodawkowata i wierzba iwa.

14. **Tarnawa"** - rezerwat torfowiskowy, 1976 r., pow. 34,40 ha, położenie: Bieszczady, gm. Lutowiska, m. Tarnawa.

Rezerwat utworzono dla ochrony dwóch torfowisk wysokich położonych blisko siebie na nadzalewowym tarasie górnego odcinka doliny Sanu.

Mniejsze z nich jest niezadrzewione o powierzchni zakępionej, pokrytej podsychającym okresowo mszarem torfowym, w ktorym obok gatunkow Sphagnum dużą rolę odgrywają gatunki płonnika m.in. Politrichum strictum.

Drugie z torfowisk jest największym torfowiskiem wysokim Bieszczad Zachodnich (ok. 9 ha). W środkowej części porosnięte jest bagiennym borem sosnowym z domieszką brzozy brodawkowatej i swierka. Osobliwosc rezerwatu stanowi występowanie jedynego naturalnego w Bieszczadach Zachodnich stanowiska sosny zwyczajnej i boru bagiennego. Torfowisko ma wybitnie wypiętrzoną powierzchnię - rożnica poziomow między szczytem kopuły a okrajkiem wynosi ok. 5 m. Sposrod innych rosnących tu roślin należy wymienic: bagno zwyczajne, modrzewnicę zwyczajną, żurawinę błotną, borowkę bagienną, wełniankę pochwowatą, bażynę czarną i rosiczkę okrągłolistną.

15. **"Litmirz"** - rezerwat torfowiskowy, 1976 r., pow. 13,0 ha, położenie: Bieszczady, gm. Lutowiska, m. Tarnawa Wyżna.

Torfowisko objęte rezerwatem "Litmirz" położone jest nad górnym Sanem i swym kształtem przypomina wał wzniesiony 2,5 m ponad otaczający teren. Chronione są tu charakterystyczne zespoły roślinnosci torfowiskowej - mchów, wełnianki pochwowatej, modrzewnicy zwyczajnej, borowki bagiennej, bażyny czarnej, żurawiny błotnej, bagna zwyczajnego. Południową część torfowiska porasta las świerkowo-brzozowy.

Okrajek po stronie północno-wschodniej ma charakter wilgotnej łąki z turzycami - siwą i pospolitą, kostrzewą czerwoną, kaczyńcem i kuklikiem zwisłym. Natomiast na południowo-wschodnim okrajku, w warunkach mocnego podtopienia rośnie tu rzadka w Bieszczadach turzyca bagienna oraz lisia i prosowata, wełnianka wąskolistna, siedmiopalecznik błotny, modrzewnica zwyczajna oraz mchy i torfowce.

16. **"Przełom Jasiołki"** - rezerwat leśny, 1976 r., pow. 123,41 ha, położenie: Beskid Niski, gm. Dukla, m. Daliowa.

Rezerwat obejmuje malowniczy przełom rzeki Jasiołki między wzgórzami Ostra i Piotruś wraz z otaczającym drzewostanem. Dużą wartość przyrodniczą ma naturalny układ zbiorowisk roślinnych na zboczach wąwozu, którym płynie rzeka. Na kamieniach koryta rosną smugami ziołorośla lepiężnikowe.

Wyróżniono tu kilka zbiorowisk leśnych. Olszynka karpacka zajmuje aluwialną terasę rzeki. Drzewostan złożony jest tu głównie z olszy szarej, której towarzyszą jawor, grab, jesion i wiąz górski. W bujnym runie rośnie smotrawa okazała, bardzo rzadko występująca w stanie naturalnym.

Na niższych partiach zboczy, do wysokości 46 m npm, rośnie rzadko spotykany w górach las grądowy (Tilio-Carpinetum). Drzewostan złożony jest z grabu w towarzystwie jodły, jaworu i buka. W runie na uwagę zasługuje sałatnica wschodniokarpacka i obrazki plamiste.

Jaworzyna górska rozwinęła się na stromym kamienistym zboczu. Dominuje w niej jawor; w runie można spotkać rzadką paproć - języcznik zwyczajny.

Największą powierzchnię zajmuje rosnąca najwyżej buczyna karpacka, występująca w 3 podzespołach: wilgotnym, typowym i suchym. W drzewostanie panuje buk, z domieszką jodły i jawora.

O dużej wartości przyrodniczej rezerwatu decyduje nie tylko duży stopień naturalności zbiorowisk roślinnych oraz występowanie rzadko spotykanego w Beskidzie Niskim zespołu jaworzyny górskiej, ale także duża liczba rzadkich i chronionych roślin. Spośród 272 gatunków roślin naczyniowych występujących tutaj do cenniejszych należą m.in.: tojad wiechowaty i mołdawski, obrazki plamiste, kruszczyk, lilia złotogłów, sałatnica leśna, smotrawa okazała.

17. **"Puszcza Bieszczadzka nad Sanem"** - rezerwat leśny, 1980 r., pow. 506,27 ha, położenie: Bieszczady, gm. Cisna, Czarna,

Lutowiska, m. Jaworzec, Tworylec. Rezerwat utworzono dla zachowania fragmentu starodrzewia buczyny karpackiej o charakterze pierwotnym oraz ochrony ostoi zwierząt, szczególnie niedźwiedzia i orła posrodniego (Aquilla chrysaétos).

Rezerwat obejmuje zalesiony obszar zródliskowy i górną część doliny potoku Tworylczyk. Występującym tu typem siedliskowym jest las górski, a panującym zbiorowiskiem roślinnym buczyna karpacka. Piękną puszczę karpacką rozciągającą się na wysokosci 590-968 m npm tworzy ponad 150-letni drzewostan.

Roślinnosc jest tu bogata i rożnorodna gatunkowo. Można wyrożnić pod względem ekologicznym 3 grupy roślin. Gatunki leśne takie jak: żywiec, marzanka wonna, szczyr trwały, gajowiec żółty, paprotnik kolczysty, zawilec gajowy związane są ze starodrzewiem buczyny karpackiej. Na polanach i naliznach występują łąki z gatunkami połoninowymi, jak np. gozdzik skupiony, ciemięzyca biała, tymotka alpejska, prosienicznik jednogłówkowy, podbiałek alpejski, śmiałek darniowy, mietlica pospolita i inne. Gatunki siedlisk podmokłych i nadwodnych, np. lepiężnik biały, kaczyniec, kozłek bzowy, trędownik omszony, zajmują brzegi potoków, śródleśnych wyciekow oraz mokradeł.

Florę alpejską reprezentują 4 gatunki, subalpejską - 7, a wschodniokarpacką - 6 gatunków osiągających tu zachodni kraniec występowania.

Bardzo bogata jest też fauna charakterystyczna dla lasów puszczańskich (niedźwiedz, wilk, rys, borsuk, kuna, wydra, orzeł przedni, orlik krzykliwy, kruk, krogulec).

18. **"Hulskie im. S. Myczkowskiego"** - rezerwat leśny, 1983 r., pow. 190,76 ha, położenie: pasmo Otrytu w Bieszczadach, gm. Lutowisko, m. Krywe, Hulskie.

Rezerwat położony jest na południowych stokach Otrytu. Spotykają się tu dwa piętra roślinne - pogórze z grabowymi drzewostanami grądu i regiel dolny, w którym dominuje zespół buczyny karpackiej z drzewostanem bukowym lub bukowo-jodłowym. Dobrze zachowany naturalny starodrzew w znacznej części ma charakter puszczanski. Występuje tu ok. 300 gatunków roślin naczyniowych. Duże zróżnicowanie i urozmaicenie flory wynika z różnic wysokości nad poziomem morza oraz żyzności podłoża.

W pasmie Otrytu znajduje się jedna z trzech najbogatszych ostoi fauny puszczańskiej w Bieszczadach. W związku z tym

rezerwat zamieszkują m.in. niedźwiedź brunatny, ryś, wilk, żbik, orzeł przedni, orlik i wąż Eskulapa.

19. **"Łokieć"** - rezerwat torfowiskowy, 1987 r., pow. 10,28 ha, położenie: Bieszczady, gm. Lutowiska, m. Dźwiniacz.

Rezerwat obejmuje torfowisko wysokie położone w meandrze Sanu. Wysokość kopuły torfowiska wynosi ok. 4 m. Torfowce głównie tworzące roślinność mają strukturę kępkowo-dolinkową. W warstwie zielnej występują gatunki rzadkie, takie jak np.: modrzewnica zwyczajna, bagno zwyczajne, borowka bagienna, żurawina błotna, turzyca skąpokwiatowa, wełnianka pochwowata.

Wokół torfowiska w formie pierścieni i półpierścieni rozmieszczone są mokre i wilgotne zbiorowiska turzycowe.

Ogółem stwierdzono występowanie tu 56 gatunków roślin naczyniowych i 7 gatunków mchów.

20. **"Dźwiniacz"** - rezerwat torfowiskowy, 1987 r., pow. 10,51 ha, położenie: Bieszczady, gm. Lutowiska, m. Dźwiniacz.

Rezerwat utworzono dla ochrony torfowiska wysokiego z charakterystyczną roślinnością oraz kilku płatów osobliwego boru bagiennego ze świerkiem w wieku ok. 50 lat. Spotyka się tu wegetatywny sposób rozmnażania świerka.

Ogółem występuje tu 55 gatunków roślin naczyniowych oraz 11 gatunków mchów, które mają strukturę kępkowo-dolinową. Spotyka się tu gatunki rzadkie, takie jak np.: rosiczkę okrągłolistną, turzycę skąpokwiatową, żurawinę błotną, bagno zwyczajne, wełniankę pochwowatą.

Zbiorowiska roślinne pierścieniowato otaczające torfowisko tworzą zamknięty ekosystem.

21. **"Sine Wiry"** - rezerwat krajobrazowy, 1987 r., pow. 450,49 ha, położenie: Bieszczady, gm. Cisna, Solina, m. Łuh, Zawój, Polanki.

Rezerwat utworzono dla zachowania przełomowego (7,5 km) odcinka rzeki Wetliny wraz z otaczającym starodrzewiem bukowo-jodłowym.

Przełom Wetliny koło Zawoi należy do najwspanialszych w Bieszczadach. Niespotykany krajobraz tworzą skalne urwiska i przepaściste brzegi rzeki porośnięte starodrzewiem.

Na terenie rezerwatu wyróżniono 10 zespołów roślinnych. Spotykają się tu 2 piętra roślinne - piętro pogórza z grabowymi drzewostanami grądu i drzewostanami olchy szarej oraz piętro regla dolnego z buczyną karpacką (drzewostan bukowy lub

bukowo-jodłowy). Zróżnicowana i urozmaicona flora ma podgórski dolnoreglowy charakter. 350 gatunków roślin naczyniowych jest w większości typowymi dla Bieszczadów.

Terasy nadrzeczne, wody, podmokłe łąki i pastwiska, zarosla olchy szarej, lasy mieszane, lasy bukowe i polany srodlesne zasiedlają licznie interesujące grupy zwierząt. Należy wymienić także rzadkie i chronione gatunki jak: niedzwiedz, żbik, wydra, orzeł przedni i myszołow.

22. **"Igiełki"** - rezerwat florystyczny, 1989 r., pow. 27,88 ha, położenie: Beskid Niski, gm. Dukla, m. Mszana.

Rezerwat utworzono dla zachowania naturalnego stanowiska cisa pospolitego (Taxus baccata). Maksymalne wymiary jakie osiąga jeden z 149 cisów wynoszą: 6 m wysokosci i 22 cm piersnicy.

Najstarsza jest centralna czesc rezerwatu, ktorą porasta naturalny drzewostan jodłowo-bukowy w wieku 70-100 lat. Obrzeża zas były przed 1947 r. gruntami rolniczymi.

Typ siedliskowy tu występujący to żyzna buczyna karpacka. Zinwentaryzowano 63 gatunki roślin naczyniowych.

23. **"Woronikówka"** - rezerwat florystyczny, 1989 r., pow. 14,84 ha, położenie: Bieszczady, gm. Baligród, m. Jabłonki.

Rezerwat utworzono dla zachowania naturalnego stanowiska cisa pospolitego (Taxus baccata), ktory występuje tu w liczbie 123 sztuki, w formie drzewiastej lub krzewiastej. Liczne są zwłaszcza cisy krzewiaste wytwarzające na urwistym zboczu waltera kępy o kilkumetrowej średnicy.

Drzewostan jest zróżnicowany wiekowo - przeciętnie jego wiek wynosi 90 lat. Występuje tu roślinność charakterystyczna dla żyznej buczyny karpackiej.

W trudno dostępnych zakątkach gorskich, w labiryncie grzbiecikow i dolinek, stromych zboczy i głębokich parowow żyją zwierzęta rzadkie i unikalne w skali kraju m.in. orzeł przedni, orzeł krzykliwy, rys, żbik i wilk.

24. **"Wadernik"** - rezerwat florystyczny, 1989 r., pow. 10,72 ha, położenie: Beskid Niski, gm. Dukla, m. Ropianka.

Rezerwat utworzono dla ochrony naturalnego stanowiska cisa pospolitego (Taxus baccata). Jest to największe skupisko tego gatunku (214 sztuk) w Beskidzie Niskim. Maksymalne wymiary cisa to: wysokość 5 m i piersnica 27 cm. Typem siedliskowym tu panującym jest żyzna buczyna karpacka z drzewostanem

jodłowo-bukowym w wieku 80-100 lat. Sposrod 64 gatunkow roslin naczyniowych 7 to gatunki prawnie chronione.

25. **"Krywe"** - rezerwat krajobrazowy, 1991 r., pow. 511,77 ha, położenie: pasmo Otrytu w Bieszczadach, gm. Lutowiska, Czarna.

Rezerwat utworzono w przełomowym fragmencie doliny Sanu pod pasmem Otrytu dla ochrony interesujących zbiorowisk roslinnych oraz rzadkich gatunkow roslin i zwierząt.

Obejmuje on pas przyległych do rzeki łąk z rzędu Molinietalia coerulea i rzędu Arrhenatheretalia oraz laski olszy szarej tworzącej zespół olszynki karpackiej Alnetum incanae.

Dobre nasłonecznienie doliny Sanu stworzyło dobre warunki dla węża Eskulapa, należącego do najrzadszych gatunkow w naszej faunie. Jest to gatunek reliktowy ciepłolubny, południowoeuropejski.

PROJEKTOWANE REZERWATY PRZYRODY

1. **"Kamień nad Jaśliskami"** - projektowany rezerwat lesny, pow. 302,32 ha, położenie: Beskid Niski, gm. Dukla, m. Lipowiec, Posada Jasliska i Wola Niżna. Rezerwat obejmuje obszary zródliskowe Bełczy i Węgierki - dopływow Jasiołki - znajdujące się w masywie Kamienia. Las w strefie wododziałowej gornej Jasiołki ma duże znaczenie wodo- i glebochronne. Dominującym zbiorowiskiem jest dobrze zachowana buczyna karpacka (forma regiowa). W drzewostanie przewazają buk i jodła. Na uwagę zasługują zespoły roslinnosci nigrofilno-bagniskowej zwane berczedniami oraz torfowisko niskie i przejsciowe z rosiczką okrągłolistną. W rzezbie terenu wyrożniają się interesujące formy skalne w postaci wychodni piaskowca serii dukielskiej.

2. **"Przysłup"** - projektowany rezerwat lesny, położenie: Gory Słonne, gm. Lesko, m. Monasterzec. Celem utworzenia rezerwatu jest zachowanie zyznej buczyny karpackiej. Drzewostan składa się głównie z jawora, buka i jodły; wiele drzew ma wymiary 300-400 cm obwodu piersnicy. Występuje tu szereg gatunków objętych ochroną ścisłą lub częściową. Bogactwo i rożnorodnosć, wysoki stopień naturalnosci, dobry stan zdrowotny i stałosc zbiorowisk roslinnych sprzyjają rożnorodnosci swiata zwierzęcego.

3. **"Golesz"** - projektowany rezerwat lesny, pow. 27,45 ha, gm. Kołaczyce, m. Krajowice. Teren rezerwatu porosnięty jest grądem

zroznicowanym na niski, typowy i wysoki. Drzewostan składa się głównie z dębu szypułkowego, jodły pospolitej i sosny zwyczajnej. Na szczególną uwagę zasługuje niezwykle bogate stanowisko (o pow. 1,5 ha) rzadkiej rośliny - obrazków plamistych. Osobliwością rezerwatu jest także ciąg okazałych skałek o oryginalnych kształtach zbudowanych z piaskowców ciężkowickich serii śląskiej. Dodatkowym walorem rezerwatu są resztki ruin średniowiecznego zamczyska Gdesz.

4. **"Chwaniów"** - projektowany rezerwat leśny, pow. 354,47 ha, położenie: Stoki Chwaniowa, gm. Ustrzyki Dolne, m. Jureczkowa i Wójtkowka. Celem utworzenia rezerwatu jest zachowanie dobrze wykształconych zespołów regiowych buczyny karpackiej z łanowo występującą miesięcznicą. W rezerwacie występują głównie zbiorowiska leśne o wysokim stopniu naturalnosci. Ponad 65% zajmuje starodrzew, z dominującym bukiem, jaworem i jodłą. Z bogactwem florystycznym wiąże się rożnorodnosc faunistyczna; liczne są tu gatunki zwierząt puszczańskich. Urozmaicona jest także rzeźba terenu z głębokimi dolinami licznych potoków wcinających się we fliszowe podłoże.

5. **"Na Opalonym"** - projektowany rezerwat leśny, pow. 216,54 ha, położenie: Park Krajobrazowy Gor Słonnych, gm. Ustrzyki Dolne, m. Wojtkowa i Wojtówka. Celem rezerwatu jest zachowanie naturalnej żyznej buczyny karpackiej. Ponad stuletni starodrzew tworzą głównie jawor, buk i jodła z licznymi egzemplarzami o wymiarach 300-450 cm w piersnicy. Zarowno flora, jak i fauna rezerwatu jest niezwykle urozmaicona. Ma tu ostoję m.in. jeleń karpacki. Walorem przyrody nieożywionej są słone zródła.

6. **"Bukowica"** - projektowany rezerwat leśny, pow. 300,44 ha, położenie: Beskid Niski, stoki pasma Bukowica, gm. Komańcza, m. Darów. Jest to wybitnie bogaty w zasoby wodne obszar zródliskowy porosnięty jodłowo-bukowym drzewostanem o puszczańskim charakterze, należącym do najlepiej zachowanych w Beskidzie Niskim. Występuje tu bogactwo i naturalnosc szaty roślinnej, szczególnie roślin naczyniowych. Mimo położenia na dosc niskiej wysokosci spotyka się liczne gatunki górskie; atrakcją są dwa stanowiska gatunków subalpejskich. Rezerwat odznacza się również bogatą fauną zwierząt leśnych typową dla piętra dolnoreglowego Karpat.

BIBLIOTEKA IT
Archiwum Prac
Naukowo-Badawczych